

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 09141

IDISHE GESHIKHT E IN
ROMANEN UN ERTSEHLUNGEN

Samson Erdberg

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אידישע געשיכטע

אין

ראמאנען און

ערצעהלונגען

זכרונות לבית דוד

לויט הערמאן רעקענדארף און א. ש. פרידבערג

פון ש. ערדבערג

דריטער באנד

ניו יארק, תרפ"ד

1924

Copyright, 1924, by S. Erdberg.
All Rights Reserved.

אינהאלט :

בר כוכבא
רב און שמואל
דעם קייסער'ס בריעף
די אידישע קעניגין פון תימן
מחמד
די אידישע מאַנאַשקע
די כוזרים

בר כוכבא

אכט יאָהר נאָכ'ן חורבן האָט וועספאסיאנוס געהערשט אין רוים. זיין זוהן טיטוס האָט א סך בלוט פערגאסען און די וועלט האָט געציטערט פאר איהם. ער האָט אויך אוועק-געשיקט בעראניקא'ן פון זיך.

— פאָהר איצט אוועק — האָט טיטוס איהר געזאָגט — דער טאטע איז ביזו וואָס דו ביזט מיט מיר. די רוימער וויי-לען דאָס אויך נישט. אז איך וועל ווערען קייסער, וועל איך דיך רופען...

וועספאסיאנוס איז פלוצלינג געשטארבען. א סך האָבען חושד געווען טיטוס'ען, אז ער האָט פער'ס'ס'ט זיין פאָטער. די וועלט האָט געציטערט פאר טיטוס'ען און זיין הערשאַפט. איז אָבער געשעהן א וואונדער. באַלד ווי ער איז געוואָרען קייסער האָט ער זיך געענדערט און געטאָן א סך גוטס צו זיינע אונטערטאָנען.

ער האָט דאָס נישט געטאָן ווייל ער האָט געקראָגען אַ גוט הארץ, נאָר ווייל ער האָט געליטען פון א שווערע קרענק, פון שרעקליכען געוויסענסכייסען. אָפּט איז ער געוואָרען זעהר טרויעריג. אינמיטען דער גרעסטער פרייד האָט ער זיך פלוצלונג שטארק צוואוויינט.

דעמאָלט איז בעראניקא געקומען נאָך רוים. זי האָט גע-רעכענט, אז איצט וועט זי ווערען קעניגין. טיטוס האָט זי אָבער פערטריבען. ער האָט אויך ארויסגעשיקט פון רוים אנריפאס'ן און בעראניקא און אנריפאס זענען אין גאנץ צען פערגעסען געוואָרען און געגאנגען פערלוינדען.

האָט האָט דעמאָלט געשיקט זיין שטראף אויף רוים און זיך נוקם געווען פאר'ן פערוויסטען ירושלים. אַ פיער האָט

זיך ארויסגעריסען פון וואלסקאן וועזוף און צוויי וואונדער-
שעהנע רוימישע שטעדט — הערקולאנום און פאָמפעי זענען
חרוב געוואָרען און פון די איינוואוינער איז קיינער נישט
געבליבען לעבען.

מיטום איז ארומגעגאנגען ווי א שאַטען. דער מוח איז
איהם פערדרעהט געוואָרען און ער האָט קיינמאָל נישט גע-
האָט קיין רוה. די דאָקטוירים האָבען איהם גערשאַטען אריינ-
זעצען זיך אין שניי. און דאָ איז געקומען זיין סוף. זיצענדיג
אין שניי האָט ער געקראָגען אַפּאַפּלעקציע אין געשטאַרבען.
די חכמים זאָגען, אַז באלד נאָכ'ן חורבן איז אַ מוס
אריין אין זיין נאָז און זיך בעזעצט אין מוח און אַזוי לאַנג
איהם געגראַבעלט ביז ער איז פון וועהטאָג געשטאַרבען.

נאָך איהם איז זיין ברודער דאמיציאן געוואָרען קייסער.
ער איז געווען אַ שרעקליכער מענש און איבערגעשטיגען אין
גרויזאמקייט זיין פאָטער און מיטוס'ען. ער האָט אַלעמען
פיינט געהאַט און די אידען געהאַסט מעהר פון אַלעמען און
אַלע מאָל אַרויסגעגעבען אויף זיי ביטערע גזרות.

איינמאָל האָט ער ארויסגעגעבען א גזרה אויסצוהרג'ענען
אַלע אידען וואָס געפינען זיך אין זיין אימפעריע. זענען די
תנאים רבן גמליאל הנשיא, רבי אלעזר בן עזריה, רבי יהושע
און רבי עקיבא געפאָהרען נאָך רוים בעמען ביים קייסער
רהמנות, ער זאָל מבטל זיין די גזרה.

אַז די תנאים האָבען זיך דערנעהנטערט צו רוים האָבען
זיי דערהערט דעם טומעל און רעש פון שטורמישען רוים און
זיי האָבען זיך דערמאָנט, אַז ירושלים איז איצט וויסט.

די דריי תנאים האָבען זיך שטאַרק צוואוויינט, נאָך רבי
עקיבא האָט געלאַכט. האָבען זיינע וויינענדיגע חברים זיך
געוואונדערט און איהם געפרעגט :

— וואָס לאַכסטו ?

— און פארוואָס וויינט איהר ? — האָט רבי עקיבא

צוריק געפרעגט.

— מיר וויינען וואָס די געצענדינער לעבען רוהיג און
האָבען פערגעניגען און אונזער לאַנד איז וויסט, דאָס בית
המקדש הרוב — זאָלען מיר נישט וויינען ?

— און איך פרעה זיך דערפאר — האָט רבי עקיבא גע-

זאָגט — אויב נאָט טוט אזא גוטס מיט געצענדינער וואָס
ווידערשפעניגען קעגען איהם, וויפיעל גוטס וועט ער טאָן
מיט אויב, זיינע קינדער !

א סך פון די אידישע געפאנגענע זענען געוואָרען יקלאָד
פען ביי די רוימער. האָבען די רוימישע העררען געזעהן דאָס
ארנטליכקייט און עהרליכקייט פון די אידישע שקלאַפען, און
די אידישע רעליגיע איז זיי געפעלען, האָבען זיי געלערנט
תורה ביי זייערע שקלאַפען און זיך מגייר געווען. אפילו פון
דער קייסערליכער פאָמיליע האָבען א סך זיך מגייר געווען.
דאמיציאן האָט זיך גרויזאָם אָבגערעכענט מיט די גרים און
זיי פערטליגט. ער האָט אויך דערמאָרדעט יוסיוס'ען.

פופצעהן יאָהר האָט דאמיציאן געהערשט ביז זיינע
געגנער האָבען איהם דער'הרג'עט און דער סענאט האָט אויס-
געקליבען דעם סענאטאָר נארבאָ פאר קייסער.

ער איז געווען א גוטער מענש און ער האָט גוט זיך בע-
צויגען צו די אידען. ער האָט אָבער געקעניגט נישט מעהר
זיי איין יאָהר מיט פיער חדשים און נאָך זיין טויט איז דער
שפאָניער טראיאָנוס געוואָרען קייסער. ער האָט שטארק גע-
פייניגט די אידען.

זעכציג יאָהר איז ער אַלט געווען ווען ער איז ארויף
אויפ'ן טראָהן. ער האָט געפיהרט אַ לאַנגען קריגע מיט די
פארטיער און ער איז געגאנגען אויף די שטערט פון בבל.
די אידען האָבען דאָרט געלעבט רוהיג און צופרידען און
זיי האָבען זיך דערשראָקען אַז טראיאָנוס וועט מיט זיי טאָן
דאָס זעלבע וואָס טיטוס האָט געטאָן מיט די אידען פון ארץ
ישראל. זיי האָבען אויך שרעקליך געהאַסט די רוימער וואָס
זיי האָבען הרוב געמאַכט דאָס אידישע לאַנד, האָבען זיי זיך
בעוואַפענט און ארויסגעטרעטען געגען טראיאָנוס'ען.

נאָך אַ שווערע מלחמה האָט טראיאָנוס זיי בעזעגט און
זיך שרעקליך נוקם געווען אָן זיי. די אידישע שטאָרט נציבין
האָט ער אינגאנצען פעררויסט.

פון דאָרט איז ער אַוועק נאָך סיריען און אויסגע'הרג'עט
פיעל אידען. דעמאָלט איז געווען אַ שרעקליכע ערדציטער-
ניש אין סיריען און א סך רוימער זענען אומגעקומען. אַ האָר

האָט געפעהלט און טראיאַנוס וואָלט אויך גע'הרג'עט גע-
ייאַרען.

דאָס איז געווען אַ צייכען פאר די אידען, אז נאָט איז
זיך נוקם אן זייערע פיינד און זיי האָבען זיך געגרייט צו אן
אויפשטאַנד. זיי האָבען שוין מעהר נישט געקענט ליידען,
דער רוימישער יאָך האָט זיי געדריקט צו שווער.
דעמאָלט האָט די קייסערין, טראיאַנוס'עס ווייב ירעקט-
ליך געהאַסט די אידען. נאָך ערגער פון אלע שונאים. און
זי האָט איהם אָנגערערט צו פערפייניגען אלע אידען ביז
טויט.

זי האָט געהאַט אַ קינד אוב תשעה באב און עס איז
געשטאָרבען אום חנוכה. זענען מוסרים צו איהר געקומען און
דערצעהלט, אז די אידען האָבען געקלאַנט ווען איהר קינד
איז געבוירען געוואָרען און אז עס איז געשטאָרבען האָבען
זיי זיך געפרעהט און אָנגעצונדען ליכט אין אלע הייזער.
דאָס האָט זי שטאַרק פערדראָסען און זי האָט געשריבען
דעם קייסער, ער זאָל אויפהערען פיהרען מלחמות מיט פעל-
קער פון ווייטע לענדער און בעסער פיהרען מלחמה מיט זיינע
פיינד, די אידען, וואָס וואוינען אין זיין אימפעריע.
דעמאָלט האָבען די אידען אין אפריקא געמאַכט אן אויפ-
שטאַנד. אויך די אידען פון עגיפטען וואָס האָבען ביים
הורבן ירושלים געלעבט אין פרידען מיט די רוימער, האָבען
יעצט מורד געווען.

די אידען האָבען געזעגט און זיך אבגערעכענט מיט'ן
פיינד. זיי האָבען פונקט ווי די רוימער האָבען געטאָן מיט
די אידען איצט געטאָן מיט די רוימער. זייערע געפאָנגענע
האָבען זיי געוואָרפען פאר די חיות און געצוואונגען זיי
איינער רעם אַנדערן צו דער'הרג'ענען. איבער צוויי הונדערט
טויזענט פיינד האָבען די אידען דעמאָלט אויסגע'הרג'עט.
פון דעם אידישען זיעג האָבען געוואָהר געוואָרען די
איבערגעבליבענע אידען אין ארץ ישראל און זיי האָבען זיך
געגרייט צו אַ גרויסע מרידה. א סך פון די אידישע געפאָנגענע
זענען אויסגעלייזט געוואָרען פאר א סך געלד און זיך אומד-
געקערט נאָך ארץ ישראל. די תנאים פון יבנה האָבען גע-
לענדט דעם נייען דור ליעב צו האָבען זייער פאָלק און זיך

מוסר־נפש זיין פאר זיין גליק. און דאָס גלויבען האָט זיך
 געשטאַרקט, אַז די נאָולה וועט קומען, משיח וועט קומען און
 זיי אויסלייזען פון פיינד'ס יאָך, האָבען זיי זיך געגרייט צום
 גרויסען טאָג.

אין אָנפאַנג האָבען די אידען געזיענט. די מלחמה האָט
 אָבער געדויערט צו לאַנג און די אידען האָבען צום סוף נישט
 געקענט ביישטעהן אנטקעגען די געלערענטע רוימישע קריגער
 און פערלירען. טראיאנוס האָט שרעקליך בעשטראפט די
 אידען און ווער עס איז איהם געקומען אין די הענד אריין
 איז שוין נישט ארויס לעבעדיג.

טראיאָנוס איז געשטאַרבען און זיין קרוב האַדריאַן איז
 געוואָרען קייסער. ער האָט זיך אין די ערשטע צייט גוט
 בעצויגען צו די אידען. ער האָט זיי אפילו דערלויבט אויפ־
 צובויען ירושלים און אויפבויען דאָס בית המקדש.

אַז די בשורה איז אָנגעקומען צו די אידען, האָבען זיך
 אלע שטאַרק געפרעהט. אלע האָבען געגלויבט, אַז נאָט האָט
 זיך מרחם געווען אויף זיין פּאָלק, איצט פונקט ווי נאָך גלות
 בכל וועלען זיי צוריק קריגען דאָס לאַנד און פרייהייט. זיי
 האָבען אָבגערייניגט די וועגען און פון אלע לענדער האָבען
 אידען זיך אומגעקערט נאָך ארץ־ישׂראל. אויפ'ן וועג האָבען
 די אידישע אינוואוינער געגעבען עסען און טרינקען צו די
 עולייגולה און זיי געהאַלפּען מיט אַלדאָס נויטיגע, די אידען
 פון נאָהנט און ווייט האָבען געהאַלפּען די גרויסע טאָט אויפ־
 צובויען דאָס הרוב'ע אידישע לאַנד.

די אידען האָבען דערפאַר זעהר גוט געדינט דעם קייסער.
 אומעטום האָבען זיי אויסגעווירקט ביי די פעלקער צו מאַכען
 שלום מיט רוים און נישט מעהר ווידערשפעניגען קעגען
 איהר. און עס איז געווען שלום און פרידען איז אלע לענדער.

אַז די אידען האָבען גענומען זיך גרייטען בויען דאָס
 בית המקדש, זענען די שומרונים, די אלטע שונאיי־ישׂראל,
 אוועק צו האַדריאַנ'ען און איהם געוואָרנט נישט צו לאָזען די
 אידען בויען דאָס בית המקדש. ירושלים וועט ווידער ווע־
 רען א פעסטע שטאַרט, האָבען זיי איהם געזאָגט, די אידען

יעלען מורד זיין אין רוים און זי פערטרייבען פון די מזרח-
לענדער.

הארדיאן האָט זיך געלאָזט אָנרעדען און ער האָט חרטה
געקראָגען. ער האָט דאָך אָבער נישט געקענט שמערען אינ-
נאָצען, האָט ער בעפוילען די אידען זאָלען בויען דאָס בית-
המקדש ערגעץ אַנדערש. די אידען האָבען דאָס דערהערט און
פערשטאַנען דאָס אומגליק, האָבען זיי זיך שטאַרק צוואוויינט
און געווען גרייט מורד צו זיין, זאָל ער זעהן, אז פון אידען
טאָר מען נישט מאַכען חזק.

דעמאָלט איז געשטאַרבען רבן גמליאל הנשיא. רבי
יהושע בן הנניה איז געוואָרען נשיא אויף זיין אָרט ביז
רבן שמעון בן גמליאל וועט ווערען פּוֹלִיעהריג. די אויפגע-
רענטע אידען האָבען זיך פּערזאַמעלט אין עמק יזרעאל און
געהאַלטען אַ בעראַטונג וועגען אויפשטאַנד. איז רבי יהושע
אוועק צו זיי און געזאָגט אזוי :

— דער לייב האָט פּערצוקט און זיך אָנגעגעסען צוראַט.
איז איהם געבליבען אַ ביין אין האַלז און ער איז שיער דער-
שטיקט געוואָרען. האָט דער לייב געזאָגט מיט גרויס וועה-
טאָ :

— דער וואָס וועט אַרויסציהען דעם ביין פון מיין האַלז
וועט פון מיר ווערען קעניגליך בעלוינט.

איז געקומען דער שטאַרך און אריינגעשטעקט זיין לאנגען
שנאָבעל אין לייב'ס האַלז אריין און אַרויסגעצויגען דעם
ביין און דער לייב איז געראַטעוועט געוואָרען פון טויט.
דער לייב האָט דעם שטאַרך גאָרנישט בעלוינט. רופט זיך
אָן דער שטאַרך און זאָגט :

— וואו איז מיין לויין וואָס דו האָסט מיר צוגעזאָגט ?

האָט דער לייב געלאַכט און געזאָגט :

— דו ווילסט נאָך לויין ? איז דיר ווייניג וואָס דיין קאַפּ
איז געווען צווישען מיינע צייהן און דו ביזט אַרויס לעבע-
דיג ? ...

— אזוי, זענען מיר, ברידער ! — האָט רבי יהושע צו-
געעבען — גענוג אז מיר לעבען איצט רוחיג נאָך דעם אַלעם
וואָס רוים האָט אונז געטאָן. מיר טאָרען נישט ווידער סרי-
כען אין פייער...

די קלוגע רייד האָבען געווירקט און דאָס אויפגערעגטע פּאָלק איז זיך שטיל פונאַנדערגעגאַנגען.

רבי יהושע איז ארויסגעקומען פון אָרימען שטאַנד. ער איז געווען אַ נאָדעל־מאַכער און די ווענט פון זיין הויז זענען געווען שוואַרץ פון די קויהלען וואָס ער האָט געמאַכט די נאָדלען מיט זיי.

זיין געלערנטקייט און קלוגשאַפט האָט איהם אָבער גע־שמעלט אויפ'ן העכסטען שטאַפעל ביים פּאָלק. אָפּט האָט ער געשטרימען מיט רבן גמליאל הנשיא, ער האָט איהם אָבער נישט אַנטקעגען גערעדט. רבי יהושע איז געווען פון רבן יוחנן בן זכא'ס בעסטע תלמידים. זיין רבי האָט אויף איהם געזאָגט, אַז "וואויל איז זיין מאַמע וואָס האָט איהם געבוי־רען". און ער איז געווען איינער פון די אַרונ־טרעגער וואָס האָט בען רבן יוחנן בן זכא'ן ארויסגעטראָגען פון ירושלים. פון זיין רבי האָט ער געלערנט צו לעבען מיט רוים אין פרידען. קייסער האַדריאן האָט ליעב געהאַט צו שמועסען מיט געלערנטע. אַז ער איז געקומען נאָך ארץ ישראל האָט ער זיך געטראָפען מיט רבי יהושע'ן. ער איז געקומען צו איהם בעמען פאר די אידען. האַדריאן האָט געהערט ווי רבי יהושע רעדט וועגען נאָט פון די אידען, וויל האַדריאן, ער זאָל איהם ווייזען דעם אידישען נאָט.

— נאָט קען מען נישט זעהן — האָט איהם רבי יהושע דערקלערט.

האַדריאן איז אָבער געווען איינגעשפּאַרט. ער מוז זעהן דעם אידישען נאָט. ער איז דער קייסער און אזוי בעפעהלט ער. אַלע טענות רבי יהושע'ס האָבען נישט געהאַלפּען.

— קוק אַריין אין דער זון — האָט איהם רבי יהושע גע־הייסען.

האַדריאן קוקט אין דער זון און עס איז איהם פינסטער געוואָרען אין די אויגען.

— איך קען נישט קוקען אין דער זון — האָט האַדריאן געזאָגט.

— אויב דו קענסט נישט קוקען אין דער זון, איינער פון גאָט'ס דינער, ווי קענסטו זעהן גאָט דעם האַרר פון אַלע

וועלטען ? — האָט רבי יהושע איהם דערקלערט.
 איין טאָג זאָגט האַרדיאָן, אז ער וויל מאַכען אַ סעודה
 פאַר'ן גאָט פון די אידען.

— הערר קעניג, דו קענסט דאָס נישט טאָן — האָט רבי
 יהושע איהם געוואַרנט — גאָט'ס חיל איז אָהן אַ שיעור, ווי
 וועסטו קענען מאַכען אזאַ מאַלצייט ?

דער קייסער איז אָבער געווען פּער'עקשן'ט. רבי יהושע
 האָט איהם געהייסען מאַכען די סעודה לעבען ים. האַרדיאָן
 האָט געמאַכט גרויסע פאַרברייטונגען. אָבער אַז זימער האָט
 דער ווינד אַלץ פּערטראָגען אינ'ם ים אַרײַן און ווינטער האָט
 דער רעגען אַלץ פּערפלייצט.

— וואָס מיינט דאָס ? — האָט דער קייסער געפּרעגט.
 — זאָס זענען גאָט'ס משרתים זיי מאַכען רײַן דאָס אָרט
 כאַר זייער גרויסען פּורכטבאַרען האַרד.

דעמאָלט האָט האַרדיאָן מעהר נישט געפּאַרערט צו זעהן
 גאָט. נאָר ער האָט געזאָגט, אז ער איז גרעסער פּאַר משה
 רבנו. ער איז אַ וועלט־הערשער און אַלע ציטערן פאַר איהם.
 — אויב אזוי, זאָל דער קייסער בעפּעהלען אַז דריי טעג
 זאָל מען און שטאָדט נישט טאַרען אָנצינדען קיין פייער —
 האָט רבי יהושע איהם פאַרגעלייגט.

האַרדיאָן האָט אזוי געטאָן. אויפּדערנאַכט איז ער און
 רבי יהושע אַרויף אויפ'ן דאַך און האָבען געזעהן אַ רויך געהט
 פון אַ קווימען. האַרדיאָן איז געוואָרען ביז און געהייסען זיין
 נע קנעכט געהן זעהן ווער עס ווידערשפּעניגט זיין בער
 פעהל. עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז איינער פון זיינע מיר
 ניסטאַרען איז געוואָרען קראַנק און די דאָקטוירים האָבען
 געהייסען וואַרימען וואַסער פאַר'ן קראַנקען.

— דריי טעג האַלט מען נישט דיין בעפּעהל — האָט רבי
 יהושע געזאָגט — און משה רבנו האָט אַמאָל געזאָגט מיר
 זאָלען נישט אָנצינדען פייער אום שבת, פּאָלגען מיר איהם
 ביז היינטיגען טאָג...

רבי יהושע און האַרדיאָן זענען שבת געגאַנגען איבער
 דער גאַס. האָט האַרדיאָן דערשמעקט אַ טייערן ריח פון עסען
 און געפּרעגט :

- - וואָס שמעקט היינט אזוי טייער דאָס עסען ?

— מיר האָבען אַ געווירץ, שבת, דאָס עסען שמעקט מיט
 שבת — האָט רבי יהושע איהם געענטפערט.
 — גיב מיר דאָס געווירץ.
 — פאַר דיר וועט עס נישט טויגען, עס איז נאָר גוט פאַר
 אידען וואָס היטען שבת...
 איינמאָל האָט האַדריאָן געוואָנט פּערוואַנדערט אויף
 דעם אירישען פּאָלק צווישען די פעלקער :
 — גרויס איז דאָס שעפעלע וואָס לעבט צווישען זיבע-
 ציג וועלף.
 — גרויס איז דער פּאַסטוך וואָס איז מציל דאָס שעפעלע
 — האָט רבי יהושע איהם געוויווען אויפ'ן הימעל.

אַ לאַנגע צייט איז רבי יהושע געווען בעליעבט ביי האַד-
 ריאַנען און ער האָט אויסגעווירקט ביי איהם פיעל גוטס פאַר
 אידען. די שונאיי־ישראל האָבען אָבער אזוי לאַנג אָנגערערט
 האַדריאָנען קעגען די אידען ביז ער האָט זיי אָנגעהויבען
 פיינט האָבען. און ער האָט בעשלאָסען צו בעווייזען, אז ער
 האָט די מאַכט אונטערטעניג צו מאַכען דאָס קליינע אַרימע
 פּאָלק און איהם צווינגען צו פּערלאָזען גאָט און זיין תּורה.
 ער האָט בעפוילען צו ענדערן די גרעניצען פון ירושלים
 און אָנגעשטעלט פיעל געצען אין די הייזער. ער האָט
 בעזעצט אַ סך געצענדיגער אין דער הייליגער שטאָרט און
 ער האָט געהייסען בויען אויפ'ן באַרג מוריה אַ טעמפעל
 פאַר'ן גאָט יופּיטער. ער האָט אויך געענדערט דעם נאָמען
 פון ירושלים אויף "אייליאַ קאַפיטאַלינאַ".
 רבי יהושע איז דעמאָלט געווען אַ זקן פון אַכציג יאָהר
 און ער איז געפּאָהרען נאָך עגיפּטען, וואו האַדריאָן איז דער-
 מאָלט געווען. דער אלטער תּנא האָט געבעטען דעם קייסער,
 ער זאָל מבטל זיין די גזרות און נישט וועה טאָן זיין פּאָלק.
 האַדריאָן האָט איהם נישט געוואָלט אויסהערען. און אזוי
 ווי ער האָט אַמאָל איהם ליעב געהאַט און רעכעקטירט,
 האָט ער איצט: עלאַכט פון איהם און געשפּעט.
 ער האָט אויך געשיקט אַלס גובערנאַטאָר נאָך ירושלים
 טורנוס רופּוס'ען, וואָס האָט צוואַקערט דאָס אָרט פון בית
 המקדש. יעדען טאָג זענען געקומען שרעקליכע ידיעות, אז

האדריאן וויל שטערען די אידען דאָס לערנען און הימען די מצוות. דעמאָלט איז רבי יהושע אויך קאלט געוואָרען צו זיין פרידענס־פלאַן מיט רוים. ער האָט אויך אָנגעהויבען גלויבען, אז די גרויסע צרות זענען צייכענס פון דער נאָהענ־טער גאולה.

רבי יהושע האָט נאָכדעם לאַנג נישט געלעבט. טרויריג און פערביטערט איז ער געשטאָרבען און רבי עקיבא בן יוסף איז געוואָרען דער הויפט פון די תנאים. רבי עקיבא איז גע־ווען גרויס און בעריהמט, א שטארקער העלד מיט אומגע־וועהנליכען מוטא און אין זיין גרויסער לייעבע צו זיין פאָלק און לאַנד און זיין גרויסען אייפער פאר גאָט און די תורה האָט ער צוגעגעבען מוטא די אלע וואָס האָבען זיך געגרייט מורד צו זיין אין רוים.

רבי עקיבא איז אויך אַרויסגעקומען פון פראַסמען שטאָנד. אלס יונגערמאן איז ער געווען א פראַסטער אויט־געלערנטער פאסטוך ביי דעם עושר בן כלבא שבוע.

זיין בעלי־הבית' גאָכטער, רחל, האָט זיך פערליעבט אין איהם און מיט איהם התונה געהאט. איהר פאָטער איז גע־וואָרען אין כעס און ביידע פערטריבען פון הויז.

האָבען זיי געלעבט אין גרויס אַרימקייט און געשלאָפּען אויף אַ בינטעל שטרוי נישט האָבענדיג קיין קישען צוקאָפּ־פענס. שטרויען האָבען זיך פערוויקעלט אין איהרע שעחנע לאַקען. און רבי עקיבא האָט זי געטרייסט און צוגעזאָגט, אז גאָט וועט איהם העלפּען ער וועט זיין רייד, וועט ער איהר קויפּען אַ גאָלד־שטאָרט.

אַמאָל איז געקומען צו זיי אַן אַרימאן וואָס זיין ווייב איז געלעגען אין קימפעט און האָט אפילו נישט געהאט אַ ביסעל שטרוי איהר אונטערצולייגען.

רבי עקיבא און רחל האָבען איהם אַוועקגעגעבען דאָס שטרוי פון זייער געלעגער.

איינמאָל זענען ביידע געשטאַנען לעבען אַ פעלזען וואָס האָט אַרויסגעקוועלט וואַסער. אונטער'ן וואַסער איז געלעגען אַן אויסגעריבענער שטיין. דאָס לויפענדע וואַסער האָט דעם שטיין צוריעבן.

— אויב וואַסער קען קריצען אין שטיין, פארוואָס זאָל

די תורה זיך נישט איינקריצען אין מיין הארץ? — האָט רבי עקיבא געזאָגט רחל'ען — איך וויל געהן לערנען תורה. זי האָט זיך שטארק דערפרעהט, האָט פערקויפט איהרע וואונדערליכע לאָקען און איהם אוועקגעגעבען דאָס געלד און ער איז אוועק אין בית המדרש לערנען.

אין אָנפאנג האָבען זיינע בית המדרש חברים איהם גע- שלאָגען, ווייל ער האָט נישט פערשטאַנען דאָס לערנען. שפע- טער אָבער איז ער געשטיגען העכער און העכער און האָט געלערנט ביי רבי אליעזר'ן און רבי יהושע'ן.

צוועלף יאָהר איז ער געזעסען און געלערנט און נישט געקומען אַהיים. אז ער איז צוריקגעקומען, האָט ער אין דרויסען געהערט ווי א שכן קריגט זיך מיט זיין ווייב און זאָגט איהר:

— דיין מאַמע איז גערעכט געווען וואָס ער האָט דיך אַרויסגעיאָגט מיט דיין מאַן. אָט האָט ער דיך איבערגעלאָזט אַ לעבעדיגע אלמנה שוין צוועלף יאָהר און דו מאַטערסט דיך אין אַרימקייט.

רחל האָט זיך נישט געבייזערט און געענטפערט אזוי :
— איך וואָלט געלעבט נאָך צוועלף יאָהר אין אַרימקייט עקיבא זאָל לערנען און ווערען א תנא...

זי האָט נישט געוואוסט, אז רבי עקיבא שטעהט אין דרוי- סען און הערט דאָס. ער האָט זיך גלייך אומגעקערט אין בית המדרש און געלערנט טאָג און נאַכט ביז ער האָט איר בערגעשטיגען זיינע רבי'ם.

ער האָט געהאָנגען אַ גרויסען נאָמען. אַלע האָבען איהם געלייבט און געריהמט. און פון אַלע זייטען זענען געקומען צו איהם לערנער און געוואָרען זיינע תלמידים.

אז די צווייטע צוועלף יאָהר האָבען זיך געענדיגט האָט ער געהאַט פיער און צוואַנציג טויזענד תלמידים. דעמאָלט האָט ער זיך אומגעקערט אַהיים. און די תלמידים זענען איהם נאָכגעגאנגען.

אז ער איז צוריקגעקומען אַהיים זענען איהם אַלע ארויס אַקעגען. רחל האָט זיך געשמופט אין גרויסען עולם און געוואָלט צוגעהן צו איהם.

די תלמידים האָבען געזעהן אן ארימע פרוי שטופט זיך צו זייער רבי, האָבען זיי זי געוואָלט אוועקטרייבען.
— לאָזט זי! — האָט רבי עקיבא זיי געזאָגט — מיין תורה און אייער תורה איז איהרע. איבער איהר האָב איך געלערנט.

בן כלבא שבוע, איהר פאָטער, האָט געזעהן ווי בעריהמט זיין א איידים איז, האָט ער זיי איבערגעבעטען און זיי געגעבן א גרויס פערמעגען.

באלד האָט רבי עקיבא געהאַלטען זיין צוזאָג. ער האָט איהר געקויפט א גאָלד־שטאָדט. דאָס איז געווען א טייערע גאָלדענע קרוין, וואָס ירושלים איז אויסגעקריצט אויף איהר. רבי עקיבא איז פעררעכענט געוואָרען צווישען די גרעס־טע עשירים. ער איז געווען א גבאי פון צדקה. ער האָט געטאָן א סך גוטס מיט אלע אַרימע לייט. בעזונדער גוט איז ער געווען צו די אַרימע תלמידי חכמים. ווי א גוטער פאָטער איז ער געווען צו זיי. ער איז געווען א גרויסער עניו און זיך געהאַלטען אזוי איינפאך ווי פריהער אלס פאָסטור.

ער האָט געהאַט גרויס בטחון אין גאָט אז די גאולה וועט קומען. און אז די ערד־ציטערניש האָט חרוב געמאַכט רוי־מישע שטעדט, האָט ער געגלויבט אז באלד קומט די הילף.

אז האדריאן האָט אָבער צוריקגעצויגען די ערלויבניש צו בויען דאָס בית המקדש און האָט נאָך געהייסען דעם גובער־נאַטאָר טורנוס רופוס ער זאָל צואקערען דאָס אָרט פון היכל, און ער וויל צווינגען די אידען צו שמד, האָט ער געזעהן אין דעם די ״וועהטאָגען פון משיח'ס צייטען״ און דער אלטער זקן רבי עקיבא האָט זיך אויפגעהויבען ווי א יונגער לייב גע־גען רויס.

פון שטאָדט צו שטאָדט, פון לאַנד צו לאַנד, וואו אידען זענען געווען, איז ער געגאנגען און גערופען דאָס פאָלק מורד צו זיין אין רויס.

זיינע תלמידים האָבען דערווייל צוגעגרייט מיליטער און געוועהר, געגראָבען הייהלען און לאַגערפלעצער פאר דער באלד־דינער מלחמה.

צווישען רבי עקיבא'ס תלמידים האָבען זיך געפונען א

סך פון מלכות בית דוד. דער בעריהמטסטר פון זיי איז געווען דער יונגער שמעון בן יעקב. ער האָט געהאַט דעם "מגן דוד שטעמפעל", דער הערב פון דוד המלך'ס הויז.

הלל הנשיא און זיינע קינדער האָבען זיך מיט דעם שטעמפעל נישט בענוצט, די רוימער זאָלען זיי נישט חושד זיין, אַז זיי ווילען ארויף אויפ'ן אידישען טראָהן.

נאָר רבן גמליאל הזקן'ס ברודער, יהודה, האָט נישט גע-וואוינט אין ארץ ישראל, האָט ער געהאַט דעם שטעמפעל. שמעון בן יעקב איז געווען זיין אוראייניקעל, דער זעקסטער דור פון הלל הנשיא, האָט שמעון גע'ירשן'ט דעם שטעמפעל. שמעון האָט זיך גערעכענט אַלס קינד פון דער משפחה וואָס שטעהט נאָהנט צו דער רעניערונג, האָט ער געמעגט לערנען גריכיש. ער איז עטליכע יאָהר געווען אין רוים און געלערענט איהרע געזעצען און קריעגס טאַקטיק.

ער האָט איינגעזעהן אַז דאָס ווילדע רוימישע פּאָלק וואָס האָט פּערטיליגט די אירען איז שטאַרק דורכגעפּוילט און אַ גרויסער אויפשטאַנד קען צוקלאַפען רוים'ס גרויסקייט. ער האָט רוים שרעקליך געהאַסט און נאָך שטאַרקער האָט ער גע-ליעבט זיין פּאָלק און זיין לאַנד. ער האָט פּערלאַזט רוים און איז אַוועק נאָך בני ברק אין רבי עקיבא'ס ישיבה.

רבי עקיבא איז אַוועק איבער דער וועלט זאַמלען געלד און קעמפּער פאַר דער אידישער אַרמעע. ער איז געווען אין בבל, אין די לענדער פון קאַספּישען ים, אין גאַליען (פּראַנקרייך), אַראַביען, אַפּריקאַ און אַביסיניען. וואו נור אידען האָבען זיך געפונען איז רבי עקיבא געווען.

אַ סך פּרייוויליגע פון אַלע לענדער האָבען זיך אַוועקגע-יאַזט נאָך ארץ ישראל קעמפען פאַר דער בעפּרייאונג פון אידישען לאַנד.

אַז רבי עקיבא האָט זיך צוריקגעקערט האָט ער גע-שראָפען זיינע תּלמידים גוט אָרגאַניזירט פאַר אַן אָפּענע מלחמה און שמעון בן יעקב איז זייער אָנפיהרער. רבי עקיבא האָט זיך שטאַרק געפּרעהט דערמיט.

לאַנג האָט נישט געדויערט און שמעון האָט געוויזען זיין קראַפּט. אין ביתר איז געווען אַ מנהג אַז אַ קינד איז ביי איינעם געבוירען געוואָרען האָט ער איינגעפּלאַנצט אַ בוים

פאר'ן הויז. אז דאָס קינד איז אויפגעוואַקסען און חתונה געהאַט, האָט מען דעם בוים אויסגעהאַקט און געמאַכט דער פון די הופה־שטאַנגען.

איינמאָל איז דעם רוימישען גיבערנאַטאָר'ס טאָכטער דורכגעפאָהרען ביתר און אַן אַקס פון איהר וואָגען האָט געפלאַצט. האָבען איהרע דיענער אויסגעהאַקט אַ בוים און געוואַלט מאַכען אַ נייעם אַקס. דאָס האָט פערדראָסן דעם פאָטער פון דעם קינד, וואָס דער בוים איז צו זיין געבורט געוואָרען געפלאַנצט, איז ער מיט זיין פאמיליע בעפאלען די דויכער און זיי גוט געשלאָגען.

אין "טור שמעון" האָט פאָסירט אַן עהנליכער פאַל. ביי די אידען איז געווען אַ מנהג אַקעגען צו טראָגען אַ האָהן און אַ הוהן פאר חתן־כלה. איז געווען אַ חתונה. די שטאָרט האָט זיך משמח געווען. זענען רוימישע סאָלדאַטען בעפאַלען די חתונה געסט און צוגעכאַפט די עופות. די געסט האָבן בען נישט געשוויגען, צוקלאַפט די סאָלדאַטען און זיי אַרויכעניאָגט פון שטאָרט.

די צוויי פאַלען זענען געווען אַ צייכען פאַר טורנוס רופום אז די אידען גרייטען זיך צו אַ מרידה. האָט ער גענומען מיט ליטער און געגאַנגען אויף ביתר אונטערדריקען דעם אויפ־שטאַנד.

שמעון בן יעקב מיט זיין ארמעע איז ארויס קעגען איהם און דערלאָנגט איהם אַזעלכע קלעפּ, אַז טורנוס רופום איז מיט גרויס בושה אַנטלאָפּען.

שמעון'ס נאָמען איז בעריהמט געוואָרען איבער'ן לאַנד. מען האָט דערצעהלט וואונדער פון איהם. מיט די פיס שיסט ער די שליידער שטיינער פונקט ווי מיט שליידער מאַשינען.

רבי עקיבא האָט איהם שטאַרק ליעב געהאַט און אַז ער האָט דערזעהן זיין מגן דוד שטעמפּעל, וואָס האָט אויסגעזעהן ווי אַ שיינענדער שטערן האָט רבי עקיבא געגלויבט אַז ער איז משיח. ער וועט בריינגען די גאולה און ער האָט איהם אַ נאָמען געגעבען בן כוכב (בר כוכבא).

אַ סך תנאים האָבען נישט געגלויבט אַז בר כוכבא איז משיח און איינער האָט געזאָגט צו רבי עקיבא'ן:

— גראָז וועט פריהער וואַקסען אויף דיינע באַקען אייִ
דער משיח בן דוד וועט קומען.

רבי עקיבא האָט אָבער אמת געגלויבט אז שמעון בר
כוכבא איז משיח, און גרויס צו מאַכען איהם אין אַלעמענס
איינען, איז דער אַלטער תנא געוואָרען זיין געוועהר טרעגער.

שמעון בן עזאי, איינער פון רבי עקיבא'ס תלמידים, איז
געווען געגען אויפשטאַנד. ער האָט געגלויבט אז די גאולה
וועט קומען אָהן מלחמה שטיף און פריעדליך, ווען אַלע
פעלקער וועלען דערקענען דעם איינציגען גאָט און אויפהערען
שיינט האָבען אירען.

רבי עקיבא האָט געהאַט אַ וואונדערשעהנע מאַכטער, דינה.
זי האָט לייעב געהאַט בן עזאי'ן מעהר פון איהר לעבען. די
חכמים האָבען זי געלויבט דערפאַר און צוגעגליכען צו איהר
מוטער רחל, וואָס איז געווען אזוי געטריי רבי עקיבא'ן. בן
עזאי האָט דינה'ן אויך לייעב געהאַט און זיי זענען געוואָרען
חתן בלח.

זיי וואַלטען געווען זעהר גליקליך, נאָר בן עזאי האָט
פלוצאָנג זיך אָפגעשיידט פון דער וועלט און זיך אָבגעגעבען
בלויז צו לערנען און געפינען די געמליכע סודות. אין גיכען
איז ער געשטאַרבען און אָבגעריסען יונגערהייט פון דער
וועלט.

די אירען האָבען געהערט אז רבי עקיבא האַלט ברייִ
כוכבא'ן פאר משיח און אז ער איז געוואָרען זיין געוועהר־
טרעגער, האָבען אַלע געגלויבט אין פון אַלע זייטען זענען
נייע פרייוויליגע צוגעשטאַנען צו דער אידישער אַרמעע.

יהושע בן יהודה, אן אייניקעל פון שמעון בן יאיר, וואָס
האָט געקעמפּט מיט דעם סירישען לייב אין דער רוימישער
אַרענא איז אַמאָל געווען רבי עקיבא'ס אַ תלמיד. ער האָט
חתונה געהאַט און געוואוינט אין גרסת, אין עבר הירדן. ער
האָט דאָרט געהאַט אַ שעהן הויז און אַ גרויס פעלד.

אז יהושע פון גרסת האָט דערהערט פון דעם אויפשטאַנד
האָט ער איבערגעלאָזט זיין ווייב מיט די צוויי קינדער,
אביגיל, עלף יאָהר אַלט, און הלל, אַכט יאָהר אַלט און איז
אָועק צו דער אידישער אַרמעע.

ער איז אריין צו בר כוכבא'ן און איהם דערצעהלט ווער ער איז, זענען זיי קרובים, פון דוד המלך'ס הויזגעזינד, האָט בר-כוכבא איהם געמאַכט פאר אן עלטסטען איבער אן אבטיילונג.

אז טורנוס רופוס איז אַנטלאָפּען מיט חרפה, האָט ער געלאָזט וויסען קייסער האַדריאַן'ען, אז די אידען האָבען מורד געווען. האַדריאַן האָט איהם צוגעשיקט פריש מילי-טער, זיי האָבען אָבער ווידער געהאַט אַ מפּלה. די רוימער האָבען אַ דריטען מאָל אָנגעהויבען אַ שלאַכט און ווידער פּערלירען.

דעמאָלט זענען די שטענדיגע שונא-ישראל, די שומרונים, צוגעשטאַנען צו דער אידישער אַרמעע, א סך געצענדיגער זענען אויך צוגשטאַנען און בעשלאָסען פּער-אייניגטערהייט צו פּערטרייבען די רוימער, וואָס האָבען אַלעמען אונטערדריקט.

די אידישע קאמפּס-אַרמעע איז בעשטאַנען פון פינף הונדערט אַכציג טויזענד מאַן. צוועלף הונדערט העלדען זענען געווען וואס האָבען זיך אַלס העלדישקייט אָבגעהאַקט די דוימענפינגער און צוועלף הונדערט וואָס האָבען אויסגע-ריסען צערערבוימער מיט'ן וואָרצעל.

די העלדישע אַרמעע האָט געוויזען וואונדער. אין זיין יאָהר צייט האָט זי איינגענומען פּופּציג פּעסונוגען און ניין הונדערט פינף און אַכציג שטערט און דערפּער. נאַנץ יהודה, שומרון און גליל איז צוריק געווען אין אידישע הענד. קיין איינציגער רוימער איז נישט געבליבען אין הייליגען לאַנד. אָבער גאווה דערנידעריגט אַ מענשען און צופיעל שטאַליך ברענגט געפאלענקייט. אז בר-כוכבא האָט געזעהן זוי מעכ-טיג ער איז, האָט ער זיך פּערלאָזט אויף זיך און מעהר נישט צוגעהערט זיך צו זיין רבי רבי עקיבא. עס האָט שטאַרק פּערדראָסען רבי עקיבא'ן, וואָס בר כוכבא האָט אַריינגענו-מען אין זיין אַרמעע די שומרונים און געצענדיגער.

— דאס איז אַן ערב רב. אידען האָבען אין דער מדבר געליטען א סך פון ערב רב און איצט וועלען מיר ווידער פון דעם ערב רב לידען — האָט רבי עקיבא גע'טענה'ט — מיט די געצענדיגער אין קאַמף הערט דאָס אויף צו זיין אַ היי-

ליגע קריעג פאר גאָט און עם ווערט אַ פּראָסטע מלחמה ווי ביי אלע פעלקער. אין אַ נעוועהנליכע מלחמה קען דאָס קליי-נע אירישע פּאָלק נישט זיענען. גאָט וועט נישט קומען אונז צו הילף.

— זאָל גאָט נישט קומען אונז צו הילף און זאָל נישט העלפען אונזערע פיינד, וועלען מיר זיענען — האָט בר-כוכבא שפּאַטיש געענטפערט.

דאָס האָט רבי עקיבא'ן שטאַרק וועה געטאָן. רבי עקיבא האָט איהם אויך געבעטען ער זאָל געהן נאָך ירושלים און די הייליגע שטאָרט אומקערען איהר אַמאָליג גרויסקייט. האָט ער נישט געוואָלט און געמאַכט ביתר זיין הויפט-שטאָרט. ביתר איז געווען פּערהאַסט ביי די עהרליכע אידען, ווייל איהרע איינוואוינער האָבען זיך געפּרעהט מיט ירושלים'ס אומגליק.

רבי עקיבא האָט פון דעם שטאַרק געליטען, ער האָט איה אָבער אַלץ נישט פּערלאָזט, ביז בר כוכבא האָט געטאָן דאָס ערנסטע. ער איז אָפט אריינגעקומען צו רבי עקיבא'ן אין הויז און זיך שטאַרק פּערליעבט אין דינה'ן. זי איז אָבער דעמאָלט געווען אַ כלה מיט בן עזאי'ן און געוואָרט ער זאָל צוריקקומען פון זיין אבגעזונדערטען אָרט פון לערנען. בר-כוכבא האָט געבעטען רבי עקיבא'ן ער זאָל איהם נעמען פאר אַן אידים.

— דאָס קען נישט זיין — האָט רבי עקיבא איהם גע-זאָגט — זי איז בן עזאי'ס כלה.

בר כוכבא האָט זי געוואָלט נעמען מיט געוואלט. דאָ האָט בען אלע חכמים איינשטימיג דערקלערט, אַז ער איז נישט משיח. משיח מוז זיין גאָטספּאַרכטיג און ער איז עס נישט. ער איז אַ פּאַלשער משיח. זיין נאָמען איז נישט בר כוכבא, נאָר בר כוזיבא (פּאַלשער). זיי האבען זיך דערווייטערט פון איהם און רבי עקיבא האט מיט אַ פּערביטערט הארץ איהם אויך פּערלאָזט. בר-כוכבא האָט געשיקט אָנפּרע-נען רבי עקיבא'ן פארוואָס ער האָט איהם פּערלאָזט ? האָט איהם רבי עקיבא געהייסען זאָגען אזוי :

— דייע מעשים דערנעהנטערן דיך, דייע מעשים דער-ווייטערן דיך...

נאך צוויי יאָהר האָט בר כוכבא געהערשט. ער האָט זיך שטאַרק בעפעסטיגט אין ביתר, וואָס איז נאָהנט פון מיטעל־לענדישען ים און פיער מייל ווייט פון קסריה. ער האָט אויך בעפעסטיגט די פעסטונגען אויף די אפריס־בערג. די בע־ריהמטסטע פעסטונג איז געווען טור־שמעון. ער האָט דאָרט אריינגעזעצט אַלס קאָמאנדיר דעם אומדערשראָקענעם העלד "בן דרום". אין גליל האָט ער אויסגעבויט דריי ריזיגע פעס־טונגען אויפ'ן וועג וואו די רוימער מוזען קומען פון סיריען נאך יהודה. מיט די פעסטונגען איז ער געווען זיכער וועט קיין פיינט איהם נישט בעזיגען.

האָדריאן האָט געזעהן, אז זיינע מיליטער־פיהרער האָבן בען מפלות אין די מלחמות מיט די אידען, האָט ער מורא געהאַט אז אלע מזרח־פעלקער וועלען נאָכטאָן די אידען און מורד זיין אין רויס, האָט ער זיך דעמאָלט געווענדעט צו זיין גרעסטען קריעגס־העלד יוליוס סעווערוס, ער זאָל דער־שטיקען דעם אידישען אויפשטאַנד.

סעווערוס האָט ערשט געהאַט דערשטיקט דעם אויפ־שטאַנד אין בריטאניען. זאָט און שטאָלץ מיט זיין זיעג אויף די בריטאניער האָט ער מימגענומען אַ מעכטיגע אַרמעע און געגאַנגען אויף ארץ ישראל.

סעווערוס האָט געזעהן אז אין איין גרויסע שלאַכט וועט ער בר כוכבא'ן נישט בעזיגען, האָט ער געשיקט קלענערע אַרמעען פון פערשיעדענע זייטען אויף בר־כוכבא'ן. די אי־דישע אַרמעע האָט געהאַט מלחמות פון אלע זייטען.

פיער און פופציג שלאַכטען האָבען די אידען געפיהרט מיט די רוימער. איינציגווייז, איינציגווייט האָבען די אידען פערלירען. די אידישע אַרמעע האָט זיך בעפעסטיגט אין ביתר פונקט ווי די קנאים אַמאָל אין ירושלים.

א גאַנץ יאָהר האָבען די רוימער בעלאַגערט ביתר און זיי וואָלטען זי נישט געקענט אייננעמען, ווען נישט די שומרונים, וואָס האָבען פערדאַטען בר־כוכבא'ן און צוגע־שטאַנען צו די רוימער.

די רוימער האָבען ארומגערינגעלט די שטאָרט און נישט צוגעלאָזט קיין שפייז. נאָר דורך די אונטערערדישע הייהלען

וואָס האָבען זיך געצויגען גאַנץ ווייט האָט מען שטילער־
הייט אריינגעפיהרט שפיין נאָך ביתר.

די שומרונים האָבען דאָס אויסגעזאָגט די רוימער און
רוימישע אָבטיילונגען זענען געשטאַנען ביי די הייהלען און
מעהר קיינעם נישט געלאָזט אַרײַן און אַרויס.

קיין עסענוואַרג איז מעהר נישט געווען אין ביתר. די
רוימער האָבען אויך פערשטאַפּט די קוואַלען וואָסער און
ביתר האָט געליטען פון הונגער און דורשט.

די אידישע אַרמעע האָט זיך אָבער אַלץ געהאַלטען פעסט
ביז בר כוכבא איז בעגאַנגען א שוידערליכען מאָרד.

אין ביתר האָט געוואוינט דער תנא רבי אלעזר המודעי.
דער קדוש האָט כסדר געפאַסט און מתפלל געווען צו גאָט,
ער זאָל ביתר נישט איבערגעבען אין פיינדס הענד.

דעם אַלטען הייליגענ'ס תפלות האָבען צוגעגעבען מוטה
די אידישע קעמפער צו האַלטען זיך פעסט ביז סעווערוס'ן
וועט מיאום ווערען און ער וועט אַוועק פון ביתר.

איז דעמאָלט געקומען אַ כותי צו רבי אליעזר'ן ווי ער איז
געשטאַנען און תפלה געמאַן צו גאָט. דער כותי האָט זיך
איינגעבויגען צו רבי אליעזר'ן און געמאַכט זיך ווי ער סוד'עט
זיך מיט איהם.

רבי אליעזר האָט דעם כותי אפילו נישט בעמערקט. ער
איז געווען פערטיפט אין זיין געבעט. א רכילות'ניק איז
אָוועק צו בר כוכבא'ן און איהם געזאָגט :

— דיין פריינד רבי אליעזר וויל איבערגעבען די שטאָדט
צום פיינט. ער האָט זיך גע'סוד'עט מיט אַ כותי.

בר כוכבא האָט בעפוילען צו ברענגען דעם כותי און ער
האָט איהם געפרעגט :

— וואָס האָסטו גערעדט מיט דעם אַלטען ?

דער כותי האָט מיט אַ כוונה געפלאָנטערט מיט'ן צונג
בר כוכבא זאָל מיינען אַז ער האָט סודות מיט רבי אליעזר'ן.
האָט בר כוכבא געהייסען ברענגען דעם אַלטען תנא.

— וואָס פאַר אַ סודות האָט איהר מיט דעם כותי ? —

האָט בר כוכבא געפרעגט רבי אליעזר'ן.

— איך קען איהם נישט, האָב גאָרנישט געהערט וואָס
ער האָט געזאָגט — האָט דער עהרליכער זקן געענטפערט.

בר כוכבא איז געוואָרען בייז און איהם געגעבען א שטויס מיט'ן פוס. רבי אליעזר איז געפאלען טויט אויפ'ן אָרט. דער מאָרד האָט געוואָרפען א פחד אויפ'ן פּאָלק און די קעמפער האָבען פערלוירען דעם מוטח, זיי האָבען מורא גע- האָט פאר גאָט'ס צאָרן איבער'ן טויט זון דעם אַלטען היי- ליגען תנא.

יהושע פון גרסה האָט דעם זעלבען אווענד פערלאָזט בר כוכבא'ן. נאָכ'ן שוידערליכען מאָרד האָט ער מעהר נישט געוואָלט זיין לעבען איהם. ער האָט זיך אריינגע'גנב'עט אין אן אונטערערדישע הייהל, אַראָפגעוואָרפען די מיליטערישע קליידער און זיך פערשטעלט פאר א פאסטור. ער האָט מיט- גענומען דאס פוקסען פעל, וואס ער האָט געשלאָגען דארויף אין דער אַרמיי און גענאָנגען אין הייהל ביז ער איז געקומען אויפ'ן פעלד.

ער האָט זיך איינגעהילט אין פעל און געקראַכען אויף אלע פיער, די רוימער זאָלען איהם נישט אָבשטעלען, ביז ער איז ארויס פון קריעגס פלאַץ און איז גלייך אוועק אין עבר הירדן נאָך גרסה.

בייטאָג האָט ער זיך בעהאַלטען אין די פעלזען, ווייל די געזענדיגענער האָבען געלויערט אויף די יועגען און געפאָנגען יעדען אידען צו פערקויפען פאר קנעכט. נאָר ביינאָכט איז ער גענאָנגען.

נישט ווייט פון גרסה האָט ער געזעהן ווי די הייזער זיי- נען צושטערט און וויסט. דערפער זיינען חרוב. קיין איין לעבעדיג נפש האָט ער דאָרט נישט געטראָפען. אפילו קיין שטיקעל פיה נישט.

מיט'ן טאָג צוגלייך איז ער אָנגעקומען אין גרסה לעבען זיין פעלד. און אַ שרעק איז איהם בעפאלען. זיין הויז איז נישט געשטאָנען מעהר. נאָר אַ באַרג אש וואס האָט זיך נאָך גערויכערט און פונקען זיינען געפלויעגען.

ער האָט פערשטאָנען אז ערשט זענען דאָ די רויבער גע- ווען און געמאכט דעם חורבן. וואָלט ער געקומען אַ ביסעל פריהער וואָלט ער אפשר געראַטעוועט זיין הויזגעזינד אָדער ער וואָלט אומגעקומען מיט זיי אינאיינעם.

ער איז צוגענאָנגען צום רויכגען באַרג אש און דערזעהן

זיין ווייב חנה ליגען אין א טייך בלוט מיט א צושפאלטצנעם קאָפּ און אין האַנד האָט זי געהאַלטען א קינדער שיכעל. איהר האַנד איז געווען פּערנליווערט און פּעסט געדריקט דאָס שיכעל, ער האָט עס דערקענט, אביגיל'ס אַ שיכעל.

—וואו איז אביגיל? ! וואו איז הלל? — האָט זיין האַרץ געיאָמערט.

ער האָט זיך אבער בעהערשט נאָך אַ לאַנגען וויינען און בעשלאָסען צו בעגראָבען חנה'ן און געהן אויפּזוכען די קינדער.

ער האָט אויסגעגראָבען אַ גרוב אין טאָל לעבען שטאָרט. אויף די הענד אוועקגעטראָגען די געליעבטע פון זיין האַרץ און זי קובר געווען. אַ גרויסען שטיין האָט ער אוועקגע-שטעלט אויפ'ן קבר פאר אַ מצבה, לאַנג געזעסען ביים קבר, געקושט דעם שטיין און געוויינט מיט ביטערע טרערען.

עטליכע טעג האָט ער שוין נישט געהאַט גענעסען. האָט ער אָנגערעיסען פּעלד יאָגדעס און געשטילט דעם הונגער, גע-טרונקען וואַסער פון קוואַל וואָס לויפט אין זיין פּערוויסמען נאָרטען און איז אריין אין זון-ביידעל וואו ער פלעגט אָפט זיצען מיט זיין יונגע חנה און די קינדער און פּרעהען זיך אינאיינעם.

דאָ האָט ער ווידער שטאַרק געוויינט ביז ער איז איינגע-שלאָפען. ער האָט דערהערט אַ גרויסען שטורם און אַ רעש. אָט איז ער אין ביתר. פּויקען קלאַפען. דער קריעגס רוף. די העלדישע אידישע אַרמעע געהט ארויס פון די שטאָרט טויערן. זייער קעניג בר כוכבא געהט פאַראויס. ער געהט בראש פון זיין אבטיילונג. זיי געהען אַטאַקירען די רוימישע וואַלען און פּערטרייבען דעם פיינד.

די מלחמה שפּרייט זיך אויס אויפ'ן גאַנצען טאָל. בר כוכבא ווייזט וואונדערליכע העלדישקייט. זיין מויל שפּריצט מיט פלאַמען פּייער. די פלאַמען רינגלען ארום זיין קאָפּ און ליכטען איבער איהם ווי אַ גרויסער ליכטיגער שטערן, וואָס פיהרט די קעמפּער אין קאַמף.

בר כוכבא האַלט די שווערד אין דער רעכטער האַנד. די שווערד איז רויט פון בלוט. מיט די פיס שלידערט ער גרוי-סע שווערע שטיינער אויף די פיינד'ס קעפּ און זיי פאַלען

און פאלען און אנטלויפען אויף זיבען וועגען.
 א האַגעל פּיילען און שלידער שטיינער פליהען פון דער
 אידישער אַרמעע אויף די פיינד. דער האַגעל פּערשטעלמ די
 זון. עס ווערט פינסטער. נאָר דער שמערן איבער בר כוכבא'ס
 קאָפּ שיינט און לייכט און ווייזט זיי דעם וועג.
 אַן אַלמער גרייז גרויער זקן מיט אַ פנים פון אַ מלאַך
 טראַגט הויך דעם פּאַהן פון דער אידישער אַרמעע און זי
 ווייזט וואונדער.

פּלוצלונג דרעהט זיך אויס בר כוכבא, דער משיח, צו דער
 אַרמעע, צולאָכט זיך מיט אַ מורא'דיג געלעכטער און גיט אַ
 שמוּס מיט'ן פּוס דעם אַלמען גרייז — און רבי אליעזר
 המדיני פּאַלט טויט.

מיט איהם פּאַלט דער פּאַהן. פּאַלט די פעסטע מויער פון
 ביתר, פּאַלען אַלע פעסטונגען, פּאַלען אַלע הערצער. נישט אַ
 מעהר קיין כח.

די געיאָגטע פיינד קערען זיך אום מיט אַ ווילד געשריי,
 וואַרפען זיך אויף די אידישע קעמפּער. און מורא'דיגע גע-
 שרייען פון דערשלאָגענע און דער'הרג'עטע טראַגען זיך הויך,
 הויך. דאס אידישע פּאַלק וואס ווערט געקוילעט שרייט, עס
 קלאַנגען און עס יאָמערען אַלמע און יונגע, פרויען און קינדער
 וואס ווערען אויסגעשאַכטען ביים לייכט פון פייער וואס האַט
 אַרומגעכאַפט גאַנץ ביתר. אַלע הייזער און פּאַלאַצען קנאַקען
 אונטער די פייערצונגען און פּאַלען איין מיט גרויס געשריי.
 אַ טייך בלוט גיסט זיך שמורמיש דורך די גאַסען, די בואַל-
 יעס בלוט רוישען און שטראַמען מיט געשריי און טראַגען
 איהם אַקעגען אַ צושפּאַלמענעם קאָפּ — חנה'ס קאָפּ וואס
 קוקט אויף איהם אומרוהיג אין זאָגט:

— אומזיסט, יהושע האַסטו מיך געלייגט אין קבר. איך
 קען נישט רוהען ביז דו וועסט ראַטעווען אונזערע קינדער! ...
 ער קוקט אויף חנה'ס צושפּאַלמענעם קאָפּ און פאַנגט אָן
 שרעקליך שרייען. פון געשריי האַט ער זיך אויפגעכאַפט פון
 שלאָף. ער איז אַרויסגעשפּרונגען פון ביידעל און מיט אַ ווילד
 געשריי געלאָפען איבער'ן פעלד, געריסען זיך די האָר פון
 קאָפּ און געשפּרונגען ווי אַ משוגע'נער.

אַ צייט איז ער אזוי געלאָפען ביז ער איז געקומען צו:

זיך. איז ער גלייך אוועק צום אָרט וואו ער האָט געפונען זיין דער'הרג'עטע פרוי און דערוועגן אז מען דערקענט נאָך די טריט פון די מערדער.

ער איז אוועק צו חנה'ס קבר, אויסגעוויינט פאר איהר דאס פערביטערטע האַרץ און געבעטען צו גאָט:

—העלף מיר, רבוננו של עולם, צו געפינען מיינע פערלויב־רענע קינדער! וואס האָבען די שעפעלעך געזינדיגט?

ער איז באַלד נאכגעגאנגען די טריט און ער האָט פער־שטאנען אז די רויבער זענען אוועק נאָך עזה וואו עס איז דער גרויסער שקלאַפּען מאַרק.

ער איז אָנגעקומען אין עזה האָט מען איהם געזאָגט אז אַ באַנדע אַראַבער האָט דורכגעפיהרט אַ מחנה אידישע גע־פאָנגענע און זיי זענען אוועק נאָך אַנטאָכיע, איז ער גלייך געפאָהרען נאָך אַנטאָכיען.

פון שיה איז ער גלייך אוועק צום שקלאַפּען מאַרק. עס איז איהם פינסטער געוואָרען פאר די אויגען. מחנות אידען, מענער, פרויען און קינדער נאָקעטע זענען געשטאנן אויפ'ן מאַרק אזוי ווי פיה, טייכען טרערען האָבען זיך געגאָסען פון זייערע אויגען. די פנים'ער גערונצעלט און אינגעפאלען פון גרויס צער און טרויער. די לייבער צושלאַגען, פול וואונדען פון די קלעפּ וואס זייערע פאנגער האָבען זיי געשלאָגען.

שרעקליך איז געווען צוצוועהן דאס מורא'דיגע בילד אלליין. נאָך שרעקליכער איז געווען צו זעהן ווי אומדער־באַרמדיג די ווילדע רויבער זענען זיך בעגאנגען מיט זייערע געפאָנגענע. זיי האָבען צוריסען משפחות. דעם מאַן פער־קויפט אין איין לאַנד און די פרוי אין אַ צווייט לאַנד. אַ מאַמע אין איין שטאָדט און איהר קינד אין אַ צווייטער שטאָדט. צוריסען און צובראָכען אויף אייביג.

אַ טייל האָט געקויפט די אידען פאר קנעכט צום אַר־בייטען. אַנדערע האָבען געקויפט צו האַנדלען מיט זיי און פערדיענען. אַנדערע האָבען געקויפט אידישע פרויען און מעכטער צו צווינגען. זיי צו שאַנד.

יהושע איז יעדען טאָג דאָ געשטאנען און צונעקומט דאס גרויסע בראָך פון זיינע ברידער און שויעסטער. ער האָט דאס נישט געקענט צוקוקען, ער האָט אבער נישט אָבערמאָג־

טען, אפשר וועט ער דאָ געפינען זיינע פערלורענע קינדער!

ביינאכט האָט ער נישט געקענט שלאָפען. זיין האַרץ האָט ביטער געוויינט. וואָס האָבען די רויבער געטאָן מיט אביגיל'ן, דאס קליינע ליבע מיידעלע? האָבען זיי זי פער-קויפט צו אייביגע קנעכטשאַפט אָדער אייביגע שאַנד? און זיין יונגעל הלל, וואס איז מיט איהם? ווער ווייס ווי זיין האַרץ שלאָגט איהם איצט און צווינגט איהם צו שווערע אַרבייט?

ער האָט שוין געבעטען זיי זאָלען בעסער שטאַרבען איי-דער לעבען אזא שרעקליך, שענדליך לעבען. און מיט'ן טאָג צונליך איז ער ווידער אוועק אויפ'ן מאַרק און האָט זיך אַרומגעדריעהט ביז מיטאג.

פֿלוצלונג האָט ער דערזעהן אַנקומען אַ פרישע מחנה גע-פאָנגענע, צו צעהן אין אַ רייהע געשלאָסען אין קייטען איי-נער צום אַנדערן. ווי אַ סטאַדע שאַף זענען זיי געאָנגען און די פּאָנגער נאָך זיי מיט ריטער אין די הענד און זיי געטריי-בען צו געהן גיכער.

יהושע האָט געקוקט אויף די געפּאָנגענע — און גאָט אין הימעל! — ער האָט דערקענט זיין קינד! זיין הלל איז דאָ! ער האָט אויסגעזעהן זעהר שלעכט און אייסגעפייניגט. זיינע לאַנגע לאַקען פּערפּלאַנטערט און די אויגען רויט פּון וויינען. מיט אַלע כחות האָט יהושע זיך איינגעהאַלטען נישט צו שרייען: הלל! קינד מיינס! ער האָט מורא געהאַט ער וועט נאָך מאַכען ערגער. דאָריבער האָט ער זיך בעהאַלטען אין אַ ווינקעל זיין קינד זאָל איהם נישט דערזעהן און אָנהויבען שרייען: טאַטע. זיין האַרץ האָט נאָר שטיל געקלאָגט:

— וואו איז אביגיל, זיין קליין מיידעלע?

ער האָט נישט געהאַט קיין געלד צו קענען איהם אויס-קויפען האָט ער געוואַרט ביז אימיצער וועט קויפען זיין קינד, וועט ער בעטען דעם מאַן, ער זאָל אויך איהם צונעמען פאַר אַ קנעכט, ער וועט געהן דינען אומזיסט צו קענען זיין אינאיינעם מיט זיין קינד.

די געפּאָנגענע זענען געשטאַנען אויסגעשטעלט אויפ'ן מאַרק. זיערע אייגענטימער זיינען געשטאַנען פאַראַויס.

הינטער זיי די אויפזעהער, וואס ניבען אכטונג די געפאנגענע זאָלען זיין רוחיג. עס זענען אויך דאָרט געווען ריכטער און פאָליציי צו האַלטען אָרדנונג און אָבצוהיטען די קונים מען זאָל זיי נישט אָבנארען. און אז א געפאנגענער האָט זיך פערזינדיגט האָבען איהם די ריכטער גלייך פער'משפט צום טויט.

צווישן די געפאנגענע איז געווען א יונג פאָר פאָלק. בידע וואונדער שעהן. זיי זענען געשטאנען נאקעט, די הענד געשלאָסען אין קייטען.

א רייכער סיריער, גרויס און פעט ווי א געשטאָפּטער אַקס איז צוגעקומען. ער איז געווען אָנגעטאָן אין ווייסע ליינענע קליידער און א טייערן מאַנטעל בעהאַנגען מיט קורצע שפיזען און מעסערס פון קאָפּ ביז די פיס.

ווי ער האָט דערזעהן די יונגע שעהנע פרוי, האָבען זיך זיינע קליינע שלאנגען-אויגען אָנגעצונדראָן און איהר איי גענטימער האָט נאָך אָנגעהויבען זי ריהמען פאר דעם סיריער, וואָס פאר א גוטע שקלאָפּין זי וועט זיין און וואָס פאר א טייער קעפּס-ווייב.

זי איז שטאַרק רויט געוואָרען, דאָס פנים ווי מיט בלוט פערגאָסען. איהר מאַן איז געוואָרען בלאַס ווי קאלך און בידע האָבען אָנגעהויבען שטאַרק ציטערן.

דער סיריער מיט דעם אייגענטימער זענען מושווה גע-וואָרען אויפ'ן פרייז און די אויפזעהער האָבען אַראָפּגענו-מען די קייטען וואָס האָבען געהאַט געשלאָסען זי מיט איהר מאַן.

די יונגע אידישע געפאנגענע האָט עפּים שטילערהייט געזאָגט איהר מאַן און ווי דער סיריער איז צוגעקומען צו זיי, האָט דער מאַן ארויסגעכאַפּט א מעסער פון דעם סיריער'ס מאַנטעל און אריינגעשטעקט אין איהר האַרצען און זי איז געפאלען טויט אויפ'ן אָרט.

דער שקלאָפּען-הענדלער האָט אָנגעהויבען שרייען. די אויפזעהער זענען געוואָרען צוטומעלט. און דער אומגליק-ליכער מאַן האָט ווילד געלאַכט מיט א געלעכטער וואָס האָט געריסען שטיקער מוח.

באַלד איז צוגעקומען א רוימישער עלטסטער מיט סאָל-

דאטען און אוועקגענומען דעם ווידערשפעניגען געפאנגענעם. אינמיטען מארק האָבען זיי איהם געשמיסען ביז בלוט, דער- נאָך האָבען זיי איהם אויפגעהאנגען די געפאנגענע זאָלען זעהן און מעהר נישט ווידערשפעניגען.

דאָס האָט אָבער נישט געשמעקט דעם מסחר מיט די שקלאפען. די מענשען האָבען זיך אפילו נישט ארומגעקליי- בען ארום דער תליה. עס איז נישט געווען קיין נייעס פאר זיי.

פארנאכט האָבען די שקלאפען־הענדלער שוין אראָפגע- לאָזט פון פרייז און דער האַנדעל איז אָנגעגאָנגען גיכער. כמעט אלע געפאנגענע זענען שוין געווען פערקויפט. יעדער האָט געהאט אַ בעלן, חוץ דער קליינער הלל. ער איז נאָך געווען צו יונג און צו קליין, עס זאָל זיך קליינען די שקלאפען- קויפער צו בעצאָהלען פאר איהם אַ גרויסע סומע.

אינדעם איז אָנגעקומען אַן אלטער מאַן אין שעהנע קליי- דער, ער האָט דערזעהן הלל'ען און אָנגעהויבען פּערהאַנדלען מיט דעם סוחר און דאָס געשעפט איז געוואָרען געשלאָסען.

אַז די אויפזעהער האָבען אראָפגענומען די קיימען פון זיינע הענד האָט הלל זיך שטאַרק ציאַוויינט, האָט דער אַלטער איהם בערוהיגט און געזאָגט :

— שרעק זיך נישט, קליינער קנעכט, עס וועט דיר נישט געשעהן קיין בייז !

ער האָט איהם גענומען און אוועק פון מאַרק. יהושע איז געלאָפּען גיך פאָראַויס, אומגעקערט זיך צום אַלטען, גע- וואָרפּען זיך צו זיינע פּיס און מיט ביטערע טרערען געבעטען: — טייערער הערר, איך בעט אייך, נעמט מיך אויך פאר אַ קנעכט. איך וועל אייך זיין טריי, נאָר איך זאָל קענען זיין אינאַיינעם מיט מיין קינד !

— טאַטע ! אוי, טאַטע ! — האָט הלל געשריגען דער- זעהענדיג זיין פאָטער.

זיי האָבען זיך ארומגעכאַפט און יאָמערליך געוויינט. נאַכדעם ווי זיי האָבען זיך גוט אויסגעוויינט האָט דער אל- טער געזאָגט :

— טרייסט אייך, אומגליקליכער פאָטער, נישט איהר און נישט אייער קינד וועט זיין מיינע קנעכט. איהר זענט

דאך מיינע ברידער, זאָלט איהר דען זיין ביי מיר קנעכט ווי ביי א גוי? קומט צו מיר אין הויז אריין, מיר וועלען דאָרט שוין רעדען.
און זיי זענען מיט איהם מיטגעגאנגען אהיים.

— וואו איז אביגיל? — האָט יהושע געפרעגט זיין גע- פונענעם זוהן.

הלל האָט אָבער נישט געענטפערט, נאָר זיך שטארק צוואווינט. דער פאָטער האָט איהם איבערגעפרעגט, און ער האָט אַלץ נישט געקענט ענטפערן. האָט דער אַלטער זיי גע- בעטען שווייגען. עס איז דאָך אויפ'ן גאָס. אין הויז וועלען זיי שוין אַלץ רעדען.

זיי זענען צוגעקומען צו אן ארים הויז. אינווייניג איז אָבער געווען זעהר שעהן און רייך. הינטער'ן הויז איז געווען א טייערער גארטען מיט בלומען און אלערליי פרוכט-דבומער. די שטובען זענען געווען פול רייכטום און אויסגעמאָלען מיט זעלמענע געמעלען, נאָר איבער דער טיר איז די וואַנד אן אײל די גרויס געווען נישט געמאָלען און לײַשט געפאַרבעט — א צייכען פון חורבן.

א שוואַרצער קנעכט איז געשטאַנען גרייט צו דינען. א פרוי פון עטליכע און פופציג יאָהר אָנגעטאָן אין טייערע זיידענע קליידער איז זיי געגאַנגען אַנטקעגען. זי איז געווען אָנגעטאָן אין א סך צירונג. טייערע פינגערלעך מיט עדעל-שטיינער אויף די פינגער. דריי גרויסע שנורען פערעל אויפ'ן האַלז און פון דעם אַלעם האָבען ארויסגעקוקט צוויי טייערע גוטע אויגען פול רחמנות. די גוטע אויגען פון דער פרוי האָ- בען פערגרינגערט די שווערע ביטערע הערצער פון דעם אומ- גליקליכען טאטע מיט זיין זוהן.

— אפאלאניא! — האָט דער אַלטער געזאָגט צו דער פרוי — זעהסט, גאָט האָט מיך בעגליקט. איך האָב אויסגע- לייזט איין געפאַנגענעם און געפונען צוויי. איך האָב געקויפט דאס אינגעלע. דאס איז זיין פאטער. זאָל איך איהם אָבגע- בען זיין קינד?

— זיי געבענשט, מיין מאַן! — האָט די פרוי געזאָגט — זייט מיר ווילקאָמען, מיינע טייערע! געלויבט איז גאָט וואס

מיר האָבען אויסגעלייזט אַ אַידיש אינגעל און מיר קענען איהם אומקערען צו זיין פאָטער. זייט רוהיג. ווי קנעכט זייט איהר געקומען צו אונז. פרייע מענשען וועט איהר אוועקגעהן פון אונז, אויב איהר וועט נישט וועלען, ווי בריי דער וואוינען מיט אונז אינאיינעם.

—איינער דו טרייסט זי, מיין טייער ווייב — האָט דער אַלטער געזאָגט — גיב זיי עפעס אין מויל אריין, זיי זענען הונגעריג.

—ביזט גערעכט, טייערער, איך געה שוין אריינבריינגען.

זי איז אוועק מיט דעם שוואַרצען דינער. באַלד איז זי צוריק געקומען און דער קנעכט האָט געטראָגען אַ פּלאַש וויין, גלעזער, קיכלעך און געבראָטענס און טייערע פּרוכט מען.

זיי האָבען געטרונקען אביסעל וויין, עפעס געגעסען און דער אַלטער האָט זיי אריינגעפיהרט אין אַ בעזונדער צימער, וואס איז דערווייל צוגעגרייט געוואָרען פאר זיי. דאָ האָט דער קליינער הלל דערצעהלט וואס עס איז געשעהן מיט איהם ביז איצט.

איינמאָל פאַרטאָג האָט ער, אביגיל און זייער מוטער זיך אויפגעכאַפט פון שלאָף איבער דעם געשריי פון זייערע קנעכט, וואס האָבען שרעקליך געשריגען. פרעמדע מענשען זענען געקומען און זיי מערדערליך געשלאָגען.

דערשראָקענע האָבען זיי זיך אויפגעכאַפט און די מוטער האָט זיי גיך אָנגעטאָן און ארויסגעקראָכען מיט זיי דורך דעם פענסטער צו בעהאַלטען זיך צווישען די בוימער.

די רויבער האָבען זיי אבער בעמערקט און געכאַפט איהם מיט זיין שוועסטערל און אוועקגערימען מיט זיי. די מוטער איז נאכגעלאָפּען, מיט ביטערע טרעהרען געבעטען די רויבער זיי זאָלען איהר אָבגעבען די קינדער. די רויבער האָבען זיך אבער נישט אומגעקוקט אויף איהר. האָט זי אָנגעכאַפט אביגיל'ס פוס און זי געוואָלט אראָפּשלעפען. האָט אַ רויבער איהר דערלאָנגט מיט דער שווערד איבער'ן קאָפּ און זי איז אומגעפאלען בעגאַסען מיט בלוט.

דעמאָלט האָבען זיי אויסגעליידיגט דאס גאַנצע הויז און

עם אונטערגעצונדען. זיי האָבען אויך אונטערגעצונדען די שטאַלען און דעם שויער. אז דאס פויער האָט שוין געהאַט אַלץ אַרומגענומען זענען זיי אוועקגערימען.

אַ גאַנצען טאָג האָבען זיי אזוי גערימען ביז זיי זענען געקומען נאָך עזה אין זיי איבערגעגעבען צו סיריער און זיי האָבען זיי אַרויפגעזעצט אויף אַ שיף. די שיף איז אַריין אין מיטען ים. די שקלאַפּענהענדלער זענען אַרומגעגאַנגען מרעה לייך, האָבען געשכור'ט און געטאַנצט און די געפאַנגענע זענען געלעגען אין אַ ווינקעל און געוויינט.

ביינאַכט זענען די שיף עלטסטע אַרומגעגאַנגען מיט לייכט צווישען די געפאַנגענע און בעטראַכט די מוידלעך. אז זיי האָבען דערוועהן אַביגי'ל'ן האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט, עפעס גערערט צווישען זיך און אוועקגעגאַנגען.

באַלד איז געקומען אַ דינער און אָבגעבונדען אַביגי'ל'ן פון איהם און זי געהייסען געהן מיט איהם צו די עלטסטע. אַביגי'ל האָט נישט געוואָלט געהן, האָט דער קנעכט זי געשלעפּט מיט זיך, האָט זי אָנגעהויבען שרייען און אַלע געפאַנגענע האָבען מיטגעשריגען.

זענען די קנעכט בעפאַלען אַלעמען און זיי מערדערליך געשלאָגען ביז עס איז געוואָרען שטייל. פּלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ געשריי :

— כאַפּט זי ! כאַפּט זי !

אַ רגע האָט געדויערט און אַביגי'ל מיט צולאָזענע האָר און צוריסענע קליידער איז פּערבייגעלאָפּען און — פּליעסק ! עס האָט זיך געהערט אַ פאַטש אין וואַסער. אַביגי'ל איז אַריין געשפּרונגען אין ים אַריין.

די מאַטראָזען זענען נאָכגעשפּרונגען, האָבען זי געוואָלט אַרויסציהען. אומזיס אַיז אַרער געווען זייער זוכען. זיי האָבען זי שוין נישט געפונען. ער האָט זיך אויך געהאַלט וואַרפען אין וואַסער, האָבען זיי איהם אָבער געבונדען און שרעקליך געשלאָגען. אַ לאַנגע צייט האָט ער נישט געגעסען, נישט געטרונקען און נישט געשלאָפּען. די מאַמע טויט, אַביגי'ל אויפ'ן אָבגרונד פון ים, און ער האָט געהאַלטען אין איין וויינען. ביז זיי האָבען איהם געבראַכט אַהער אויפ'ן שקלאַפּען־מאַרק.

יהושע האָט שטאַרק געקלאָגט אויף אביגיל'ן. דער אַל-
טער האָט מיטגעקלאָגט אויף זיין אומגליק. דערנאָך האָט
דער אַלטער זיי געטרייסט און געזאָגט :

—איהר דאַרפט זיין צופרידען. אייער טאָכטער האָט
געמאָן ווי א כשר'ע אידישע טאָכטער דאַרף טאָן. זי האָט
נישט געלאָזט זיך שענדען. איך ווייס, איהר זענט איצט
ארים, איהר קענט נישט שפייזען זיך. איך האָב נישט קיין
קינדער, וועל איך נעמען הלל'ען, אויב איהר ווילט, פאַר מיין
קינד און ער וועט זיין מיין יורש.

ער האָט זיי געצוואונגען טרינקען וויין זיי זאָלען קענען
שלאָפען און ער האָט זיי געזאָגט, אז ער האָט זיי אויך עפּיס
צו דערצעהלען, זאָלען זיי שלאָפען רוהיג, זיך אויסרוהען,
וועלען זיי מאָרגען רעדען. דער וויין און דעם אַלמענ'ס גוטע
רייד האָבען געהאַט א גוטע ווירקונג און צום ערשטען מאָל
נאָך וואָכען אומרוה האָבען זיי איינגעשלאָפען רוהיג.

אינדערפריה איז דער אַלטער אריינגעקומען און זיי בער-
גריסט. דער שוואַרצער קנעכט האָט געבראַכט פאַר זיי נייע
קליידער, יהושע האָט אָבער פון טרויער וועגען נישט גע-
וואָלט בייטען די מלבושים. דער אַלטער האָט געדאווענט
מיט זיי אינאיינעם, דערנאָך זענען זיי אריין אין רייכען עס-
זאַל און געגעסען אנבייסען. די גוטע בעל-הבית'טע אפאלא-
ניא האָט זיי געגעבען צו עסען פון בעל-טען און שענסטען
און גאָלד'עסען זענען זיי אַרויסגענאַנגען אין גאַרטען און
דאָרטען האָט דער אַלטער זיי דערצעהלט זיין געשיכטע :
מיין נאָמען איז יוחנן בן יוסי. איך שטאַם פון דער פאַר-
מיליע בן ציצית הכסת, וואָס האָט געלעבט אין ירושלים נאָך
פאַר'ן חורבן.

איך בין אַלט פינף און זעכציג יאָהר. אזוי אַלט ווי לאַנג
עס איז זייט די הייליגע שטאָדט איז געוואָרען חרוב. מיין
מאַמע האָט מיט מיר געטראָגען אין דער ביטערסטע צייט
פאַר אונזער פּאָלק. אין דער נאַכט ווען דאָס בית המקדש
האָט געברענט, האָט זי מיך געבוירען און געשטאָרבען אין
קימפעט. איך בין געבליבען אן ערשטגעבוירען קינד אָהן א
מאַמע אויף מיין פאָטער'ס הענד.

די אידישע קעמפער זענען דעמאָלט אַנטפֿאַפּען אין דער שטאָדט ציון און די אלע וואָס האָבען זיך נישט בעטייליגט אין דער מלחמה זענען ארויסגעגאנגען צו טיטוס'ען און זיי האָבען גערצטעוועט זייער לעבען.

דעמאָלט איז מיין פאָטער אויך אַרויס פון ירושלים און ער האָט מיך אַוועקגעפיהרט אויף זיין גוט אין גליל. נאָך דער מלחמה אז די איבערגעבליבענע האָבען זיך אומגעקערט צו זייערע בעשעפטיגונגען, האָט מיין פאָטער ווידער אָנגעהויבען האַנדלען מיט וויין און אויל וואָס ער האָט געשיקט נאָך סיריען.

עטליכע שלעכטע אידען האָבען פּערכאַפּט מיין טאַטענס פּעלדער, זיי האָבען געגעבען א גרויסע סומע געלד דעם רוימישען קייסער און ער האָט זיי אַוועקגעשאַנקען מיין טאַטעס פּעלדער, כאַטש מיין פאָטער האָט געהאַט אַ רעכט אויף זיי, ווייל ער האָט זיך נישט בעטייליגט אין קריעג.

האָט מיין פאָטער זיך גע'משפּט מיט די שלעכטע אידען ביז דער ביטערער דאמיציאן איז געוואָרען קייסער. האָבען די שלעכטע לייט פּער'מסר'ט מיין פאָטער פאר איהם און ער האָט איהם געהייסען טויטען. דאָס גאַנצע פּערמעגען האָט ער קאָנפּיסקירט און זיין הויזגעזינד פּערקויפּט פאר קנעכט. מיך האָט מען אַוועקגעפיהרט אויפ'ן שקלאַפּען מאַרק פון קסריה און אַ סירישער שקלאַפּען הענדלער האָט מיך געקויפּט, און צוזאַמען מיט נאָך געפאַנגענע, האָט ער מיך געבראַכט נאָך אַנטאַכיען אויפ'ן מאַרק.

אַנטאַכיען איז אַ גרויסע שטאָדט. נאָך רוים און אלעקסאַנדריא איז זי די גרעסטע שטאָדט אויף דער וועלט. הור-דוס האָט פאר אידישע געלד דאָ געמאַכט מאַרמאָרנע וועגען. דאָ האָבען שטענדיג געוואוינט א סך אידען. זיי זענען געווען בירגער, האָבען דאָ גוט געלעבט. מען האָט זיי אויך אָבעגעבען די הייליגע כלים פון בית המקדש וואָס אַנטיוכוס האָט צוגערויבט. מיט די הייליגע כלים האָבען די אידען אויסגעפּוצט די היגע שוהלען.

די רוימישע גובערנאַטאָרען האָבען אויך נישט געפיי-ניגט די אידען. און אַז רוים האָט געפיהרט קריעג מיט די אידען פון ארץ ישראל, זענען די אידען פון אַנטאַכיען נישט

געקומען זיי צו הילף. זיי האָבען געלעבט גוט מיט די סי-
ריער, גערעדט זייער שפראך, געקליידט זיך ווי זיי, זענען
שטארק געוואקסען און געוואָרען בעריהמט און א סך גוים
האָבען זיך אויך אָבגעלערענט די אידישע וועגען און זיך
מוייר געווען.

אידען קענען אָבער נישט לאנג לעבען רוהיג אויף א
פרעמדער ערד. א איר האָט זיך צוקריגט מיט זיין פאָטער
און זיך גע'שמד'ט. ער האָט זיך א נאָמען געגעבען אנטיוכס,
און ווי אנטיוכס הרשע, האָט ער אויסגעטראכט בלבלולים
אויף די אידען און געהעצט די רוימער און דאָס פאָלק אויף
די אידען. די גוים האָבען זיך געוואָרפען אויף די אידען און
א סך פון זיי אויסגעקוילעט און די איבעריגע האָבען זיי
געצוואונגען צו שמד'ען זיך.

ווייניג אידען האָבען זיך דעמאָלט גע'שמד'ט, די אי-
בעריגע האָבען איינגעזעהן אז עס איז אימויסט זייער דער-
נעהנטערן זיך צו גוים און זיי נאָכטאָן. די גוים האָבען
פיינט אידען, זענען זיי געוואָרען בעסערע און געטרייערע
אידען.

דאָס האָט געטראָפען ווען טיטוס האָט שוין געהאט חרוב
געמאכט ירושלים און אויפ'ן וועג נאָך רוים איז ער געפאָה-
רען אין די גרויסע שטעדט און געוואָרפען די אידישע גע-
פאנגענע אין די צירקען פאר די ווילדע חיות.

אז טיטוס איז אָנגעקומען נאָך אנטאכיען, זענען די
גוי'שע איינוואוינער איהם געגאנגען אנטקעגען מיט טענץ
און געזאנג און איהם געבעטען ער זאָל אַרויסגעבען א בע-
פעהל אַרויסצוטרייבען אלע אידען פון שטאָדט.

אָבער טיטוס הרשע, ביי זיין אומדערבארמקייט און
גרויסען האַס צו אידען, האָט זיי נישט צוליעב געטאָן און
געענטפערט אזוי:

— איהר ווילט איך זאָל זיי אַרויסטרייבען פון דאנען.
וואוהין זאָלען זיי געהן? זייער לאַנד איז וויסט, זייערע
שטעדט פערברענט, וועלען מיר זיי פערטרייבען פון די
פרעמדע לענדער, מאָ וואו וועלען זיי געהן?

וואָס מעהר די גוים פון אנטאכיען האָבען געהאַסט די
אידען אַלץ שטאַרקער האָט איין איד דעם צווייטען ליעב

געהאט. א סך אידען וואָס זענען שוין געווען אויסגעמישט מיט די סיריער האָבען זיך אומגעקערט צו זייערע ברודער. עס האָט זיי שטאַרק וועה געמאַן פאַר זייערע געיאָגמע און פערטריבענע ברודער און זיי האָבען צוזאַמענגעלייגט א גרויסע סומע געלד אויסצולייזען די אומגליקליכע געפאַנגענע-נע וואָס ווערען געבראַכט אויפ'ן מאַרק פון אנטאכיען. די חברה האָט געהייסען "פדיון שבויים".

פעזעסטארטאס, דער מיליאָנער פון דער שאראמאלא פאַ-מיליע איז געוואָרען דער עלטסטער. און ווען די שקלאַפּען-הענדלער האָבען געבראַכט אירישע געפאַנגענע, איז ער אַרויס אויפ'ן מאַרק מיט א זאַק גאָלדשטיקער און ער האָט אויסגעלייזט אזוי פיעל געפאַנגענע וויפיעל ער האָט גע-קענט.

איז שפעטערע יאָהרען האָט די חברה "פדיון שבויים" גע-טאָן פיעל גוטס פאַר די געפאַנגענע.

מיד האָט מען געבראַכט אויף זעלבען אָרט וואו הלל'ען. איך בין אלט געווען פערצעהן יאָהר. א שעהנער בחור מיט רויטע באַקען, געזונד און לעבעדיגע אויגען. א סך מענשען האָבען מיד געוואָלט קויפען און ארויפגעיאָגט די פרייז.

איז אָנגעקומען אן אנגעזעהנער מאַן און געזאָגט, אז ער וויל מיד קויפען. דאָ האָבען אלע אָבגעטראָטען און געזאָגט :

— א, דאָס איז דאָך פעזעסטארטאס שאראמאלא, דער גרעסטער עושר פון אנטאכיען. ווער קען קאָנקורירען מיט איהם ?

איך האָב געהערט, אז דאָס וויל מיד א איד קויפען, איז מיר געוואָרען גרינגער. שאראמאלא האָט מיד טאסי גלייך געקויפט, ער האָט מיד געפרעגט ווי איד הייס און ווער ס'איז מיון פאַמיליע ? אז איך האָב איהם דערצעהלט, אז איך שטאַם פון בן-ציוית הכסת, איז ער געווען צופרידען, זיינע אויגען האָבען אויפגעשיינט, נאָר ער האָט מיד געוואָלט אויספרובירען און ער האָט מיר געזאָגט אזוי :

— די קינדער פון ירושלים, זאָגט מען, זענען זעהר קלוג, וויל איך זעהן צו עס איז אמת. אויב דו וועסט טאסי זיין קלוג, וועל איך דיך בעפרייען. איך וויל דו זאָלסט געהן פאַר-

אויס און טרעפען וואו איך וואוין, נישט פרעגענדיג ביי קיינעם.

— גוט — האָב איך געזאָגט, און הויב אָן געהן און ער נאָך מיר. וואָס טוט מען אָבער ? ווי ווייס איך וואו ער וואוינט ? זעה איך אַ מאַן שמעהן מיט אַ בינטעל האָלץ צום פערקויפֿען. רופֿ איך איהם צו און זאָג איהם אזוי :

— טראָג אַוועק דאָס האָלץ צו הערר פעזעסטארטאס שאראמאלא, וואָס געהט הינטער מיר, דאָרט וועט מען דיר בעצאָהלען.

— א, צו שאראמאלא ? גוט ! — האָט דער מאַן זיך דער־פרעהט, ער וועט דאָרט קריגען אַ גוטען פרייז, און ער איז געגאנגען פאַראויס און איך נאָך איהם. דאָס איז שאראמאלא'ן געפעלען. איך האָב קיינעם נישט געפרעגט וואו ער וואוינט און געפונען אַן עצה אז אַ מאַן זאָל מיר ווייזען דעם וועג.

מיר זענען אַריין צו איהם אין הויז. אַ קנעכט האָט מיך אויסגעבאָדען און אָנגעטאָן שעהנע קליידער און אַריינגע־פיהרט אין רייכען זאַל. שאראמאלא האָט מיר פאַרנעשטעלט פאר זיין פרוי פעטראנאליא און זיינע פיער קינדער : קלעס־טענאס, נעפטאלימאס, אפאלאניא און אמפעטרעטא.

פאר זייערע נעמען האָב איך זיך דערשראָקען. גוי'שע נעמען. זייער פנים'ער האָבען מיך אָבער בערוהיגט. אירישע געזיכטער. זיי האָבען זיך שטאַרק דערפרעהט מיט מיר, ווי איך וואָלט געווען זייער לייבליכער ברודער. שאראמאלא האָט זיי דערצעהלט מיין קלונען איינפאַל און אלע האָבען געלאַכט און הנאה געהאַט.

ער האָט מיך נאָך עטליכע מאָל אויספרובירט און איך בין איהם און זיין הויזגעזינד שטאַרק געפעלען און שאראמאלא לא האָט מיר ענדליך געזאָגט :

— דו ביזט געוואָרען פריי די רגע וואָס איך האָב דיך געקויפט. איך וועל דיך אָבער נישט אָבלאָזען. וועסט בלויז בען אין מיין הויז ביז די וועסט ווערען עלטער, און דעמאָלט וועסטו טאָן וואָס דו ווילסט.

איך בין געבליבען ביי שאראמאלא'ן זיבען יאָהר. ער האָט מיך אַריינגענומען אין זיין געשעפט. איך בין געווען עהרליך און געטריי. זיין עלטסטע טאָכטער אפאלאניא איז אויסגע־

וואקסען. מיר האָבען זיך פּערליעבט. די עלטערן זענען גע-
ווען צופרידען און אז אפאלאניא איז געוואָרען אכצעהן יאָהר
האָבען מיר חתונה געהאַט און שאראמאלא האָט אונז געשאַגן
קען דאָס הויז, וואו מיר וואוינען יעצט.

מיר לעבען רוהיג און צופרידען, שאראמאלא און זיין פרוי
זענען שוין געשטאַרבען. איך בין געוואָרען דער גבאי פון
"פּדיון שבּוים". מיר לייען אויס די געפאנגענע און מיר
לאָזען נישט אוועק די אויסגעלייזטע, נאָר מיר זוכען פאר זיי
אַרבייט יעדער ווי ער איז געוועהנט ער זאָל זיין פּערזאָנאַט
מיט חינוּה.

וועגען הלל'ען דענק איך עפעס אַנדערש. זיין גורל איז
דאָך גלייך צו מיינעם. אַ קליין אינגעל, ווי איך, איז ער גע-
שטאַנען אויפ'ן מאַרק צום פּערקויפּען. ער איז מיר לייעב און
טייער. מיין פרוי האָט איהם אויך ישוין לייעב. מיר ווילען
איהם האַלטען ביי זיך און אום נישט צוצושיידען דעם זוהן
פון טאטען, וועלען מיר אייך ביידע האַלטען דאָ. דאָס גוטס
וואָס גאָט האָט אונז געגעבען וועלען מיר זיך טיילען מיט
אייך. און אז גאָט וועט העלפּען און הלל וועט אויפּוואַקסען
גוט און עהרליך ווי איך האָב, וועט ער זיין ווי אונזער קינד,
און נאָך אונזער טויט וועט ער אונז ירש'נען.

איך וועל אָבער פון איהם פּאָדערן איין זאך : ער זאָל
געהן אין מיינע וועגען, ווי איך געה איז די וועגען פון מיין
שווער, די מצוה פון פּדיון שבּוים זאָל איהם זיין לייעבער ווי
אַלע אַנדערע מצוות. ווייל דורך דער מצוה איז ער געהאַל-
פּען געוואָרען. אזוי גוט ווי איך האָב איהם אויסגעלייזט, זאָל
ער אויסלייזען אַנדערע און טאָן גוטס מיט מיין פּערמעגען
וואָס איך וועל איהם איבערלאָזען בירושה.

הלל האָט דאָס דערהערט און געפּאַלען דעם אַלמען צו
די פּיס און שטאַרק געדאַנקט. יהושע האָט זיך אויפּגעשטעלט
און געדאַנקט גאָט פאר דעם חסד וואָס ער האָט איהם
אַרויסגעוויזען נאָכדעם ווי ער האָט שוין געהאַט פּערלוירען
זיינע אַלע האָפּנונגען.

יהושע און הלל האָבען געוואוינט ביי די גוטע לייט
יחנן בן יוסי און זיין פרוי אפאלאניא און עס האָט זיי נאָר
נישט געפּעהלמ.

יהושע האָט אָבער לאַנג נישט געקענט איינזיצען אין אנטאכיען. די שרעקליכע בשורות וואָס ער האָט געהערט פון ארץ ישראל האָבען איהם נישט געלאָזט רוהען. און ער האָט בעשלאָסען צוריקצופאָהרען נאָך ארץ ישראל.

אזוי ווי ער האָט געוואוסט, אז דער אַלטער יוחנן בן יוסי פיהרט געשעפטען מיט טורנוס רופוס, דער גובערנאַטאָר פון ארץ ישראל, האָט ער איהם געבעטען ער זאָל איהם געבען אַ בריעף צום גובערנאַטאָר מיט אַ געבעט ער זאָל בעסער בע-האַנדלען די אידען.

— אז איך וועל בעטען ביי איהם פאר אלע אידען — האָט דער אַלטער איהם דערקלערט — וועל איך נאָר נישט פּויעל'ן. ער וועט נאָך ווערען ערגער. אויסערדעם געהט האַד-ריאן אליין נאָך ארץ ישראל צו בעשטראַפען די אידען, עס וועט נאָך ערגער מאכען. איך קען אייך געבען אַ בריעף און בעטען ביי איהם, ער זאָל זיין גוט צו אייך. אז איהר וועט זיין לעבען איהם וועט איהר קענען בעטען ביי איהם פאר איינצעלנע אידען, ווען עס וועט נויטיג זיין.

יהושע האָט מיטגענומען דעם בריעף און אַ היבשע סומע געלד און מיט דער ערשטער שיף זיך אומגעקערט אין אי-דישען לאַנד.

וואָס ער האָט געזעהן מיט זיינע אויגען איז נאָך געווען ערגער ווי דאָס וואָס ער האָט געהערט. ביתר איז שוין געווען ביי די רוימער אין די הענר. אום תשעה באָב איז זי געפא-לען. די רוימער האָבען אַלעמען אויסגעקוילעט, זיי האָבען נישט געשווינט אפילו זויג-קינדער. דאָס בלוט האָט גע-שטראָמט אין די גאַסען פון ביתר מיט אזא קראַפט, אז עס האָט מיטגעשלעפט גרויסע, שווערע שטיינער. די פערד זע-נען געגאַנגען ביז'ן האַלז אין בלוט. ברייכוכא איז געפאלען אין שלאַכט און אז מען האָט געפונען זיין טויטען קערפער איז אַ שלאַנג געווען ארומגעוויקעלט ארום זיין לייב.

דאָס איז געווען אַ גרויס וואונדער און אלע האָבען גע-זאָגט, אז ברייכוכא איז נישט געטויט געוואָרען פון אַ רוי-מישע פּייל, נאָר אַ שלאַנג האָט איהם געביסען צום טויט.

הונדערט טויזענד רוימער זענען געגאַנגען אויף טור-שמעון, די מעכטיגע פעסטונג און דריי טעג און דריי נעכט

האָבען זיי געמאָרדעט די איינוואוינער. טור-שמעון איז גע-
ווען אזוי גרויס, אז אין איין עק שטאָרט האָבען די רוימער
געקויִלעט און אין צווייטען עק שטאָרט האָבען די איינוואוי-
נער געטאַנצט אויף שמחות.

די רוימישע אַרמעע האָט אָבער אויך געליטען שווערע
פערלִוסטען. און ווען האַדריאַן האָט דערקלערט אין רוימי-
שען סענאַט פון זיין זיעג איבער די אידען, האָט ער נישט
געוואָנט צו זאָגען : פֿרידען איז מיט אַינזער אַרמעע, ווייל
הונדערטער טויזענטער רוימער זענען געלעגען טויט אויף
די בערג פון אידישען לאַנד.

האַדריאַן האָט פערבאָטען צו בעגראָבען די אידישע גע-
פאַלענע אין ביתר. די טויטע קערפער זענען אויסגעלייגט
געוואָרען אין א הויכער קופּה וואָס איז געווען אַכצעהן קילא-
מעטער לאַנג און אַכצעהן קילאמעטער ברייט.

דאָס איבריגע פאַלק האָבען די רוימער אויסגעשטעלט
אויפ'ן שקלאַפּען-מאַרק אין חברון, די שטאָרט, וואו אברהם
אבינו האָט געלעבט און וואו אונזערע אבות ליגען אין מערת
המכפלה. די וואָס זענען נישט פערקויפט געוואָרען אין חברון
זענען אוועקגעפיהרט געוואָרען נאָך עזה און עגיפטען.

טורנוס רופּוס האָט געקראָגען פּוּלמאַכט פון קייסער
האַדריאַן צו טאָן מיט די אידען וואָס זיין האַרץ גלוסט. און
ער האָט אומדערבאַרמיג געפייניגט די אידען און זיי ווילד
גע'רודר'ט.

אין ירושלים האָט ער בעזעצט בלויז גוים. אויפ'ן באַרג
מוריה האָט ער אויפגעשטעלט אַ טעמפּעל פאַר זיין אָבגאָט.
וואו דאָס קדשי קדשים איז געווען האָט ער אוועקגעשטעלט
אַ געץ און ביים דרום טויער האָט ער אוועקגעשטעלט אַ סטאַ-
טוע פון אַ חזיר.

קיין איד האט נישט געטאָרט צוגעהן נאָהנט צו
ירושלים'ס טויער. ווער עס איז אריין אינווייניג איז בע-
שטראַפט געוואָרען מיט'ן טויט. דאס לאַנד איז געווארען
אזוי וויסט אז קיין פיה איז ניט געבליבען, אפילו א פויגעל
איז נישט געפּלויגען אין אידישען לאַנד. דער הויפט קוואַל
פון אידישען האַנדעל איז געווען בוימעל, האָבען די רוי-
מער אויסגעהאַקט אלע איילבירטען בוימער, די אידען זאלען

נישט האבען מיט וואס צו פערדינען א שטיקעל ברויט.
רוימישע סאלדאטען האבען זיך צושפרייט איבער'ן לאנד
און אז זיי האבען בעגעגענט א אידען האבען זיי איהם שרעק
ליך געפייניגט.

זו דער קייזער איז געקומען נאך ארץ ישראל איז גע-
ווארען נאך ערגער. איז א איד פערבייגעגאנגען און איהם
נישט בעגריסט האט ער געהייסען איהם טויטען. האט א איד
איהם יא בעגריסט האט ער איהם אויך געהייסען טויטען.
זיינע מיניסטאָרען האבען זיך געוואונדערט און געפרעגט:
— וואָס זאָל טאָן א איד וואָס בעגעגענט דורך ? צי ער
בעגריסט דורך אדער נישט טויטסטו איהם!

— איך פרעג אייך נישט קיין עצה ווי צו פערטיליגען
מיינע פיינד—האט ער זיי שארף געענטפערט.

די אידען האבען זיך פאר שרעק בעהאלטען אין הייהלען
און פאר הונגער האבען זיי געגעסען די טויטע. האדריאן איז
געוואָהר געוואָרען אז מאסען אידען זיינען בעהאלטען און
זיינע סאלדאטען קענען זיי נישט געפיינען, האט ער געלאזט
אויסרופען אז אלע וואס וועלען ארויס פון בעהעלטענים און
זיך איבערגעבען די רוימער וועלען בלייבען לעבען.

א סך אידען האבען איהם געגלויבט און ארויס פון די
הייהלען, האט ער זיי געהייסען ברענגען אין טאָל רמון. די
רוימער האבען זיי ארומגערינגעלט און האדריאן האט זיך
געזעצט עפען. ביז ער האט געהאט אבגעגעסען איז שוין קיין
איד נישט געבליבען לעבעדיג.

דאס איז נאך געווען וועניג האדריאנען. ער האט גע-
וואיסט אז אזוי לאנג ווי די אידישע אמונה עקזיסטירט וועט
ער נישט אבמעקען דאס אידישע פאָלק. האט ער ארויסגע-
געבען א בעפעהל וואס האט פערבאָטען צו לערנען די תורה
און אבהיטען די מצוות.

טורנוס רופוס האט מיט דער גרעסטער שטרענגקייט
אויסגעפיהרט דעם קייזער'ס בעפעהל. ער האט געפאנגען איר
דען און זיי שרעקליך געמאטערט. געגליהטע אייזענס האט
ער זיי געלייגט אונטער די פאכועס און מיט גליהענדע גע-
געל געברענט זיי אונטער די נעגעל, זיי זאָלען זיך מודה זיין
אויב זיי האלטען זייער גלויבען.

ווען א איר האט סכות געהאלטען א לילב אין האנד האט מען איהם מערדערליך געשמיסען. האט איינער מל געווען זיין קינד, האט מען איהם אבגעשניטען דעם קאפ. ווער עס האט געגעטען מצה אום פסח איז געהאנגען געוואָרען, און דער וואס האט געלערענט תורה איז לעבעדיגגעהייט פער-ברענט געוואָרען. א איר וואס האט געלייגט תפלין האבען זיי איהם געלעכערט דעם מוח.

די אירישע תנאים און לעהרער האבען געליטען נאָכמעהר. אלע שטראפען און פיינען וואס דער גרויזאמער גובערנאטאָר האט געקענט אויסטראכטען האט ער געמאָן צו זיי. אָהן א צאָהל תנאים און תלמידי חכמים זענען דעמאָלט אומגעקומען אויף קידוש השם.

עס האבען זיך אומגעקערט די ביטערע צייטען פון אנטויכס הרשע מיט זיינע ביזע נזרות. א סך תנאים האבען צוגעגעבען אז די פוין זענען אזוי שרעקליך אז דער נסיון בייצושטעהן איז זעהר גרויס און נישט אלע קענע אויס-האלטען.

א סך אירען האבען זיך דעמאָלט גע'שמד'ט. דרייצעהן שטעדרט אין גליל מיט אלע זייערע איינוואוינער האבען זיך גע'שמד'ט און געוואָרען גוים, זיי זענען פערלאָרען געגאנגען פאר אונזער פאָלק אויף אייביג.

אין דער געפעהרליכער צייט האבען די תנאים בעשלאַסטען אז אויף אלע מצוות מעג מען געצוואונגענערהייט עובר זיין חוץ אויף דריי, וואָס זענען דער עיקר : דער גלויבען אין גאָט, דאס ריינקייט פון פאמיליען לעבען און אז דעם מענ-שענ'ס לעבען איז הייליג.

אויף די דריי זאכען טאָר מען נישט עובר זיין, בעסער זיך לאָזען הרג'ענען, בעסער דער טויט איידער דיענען די עבודה זרה, מזנה זיין און פערגיסען בלוט. ווייטער מעג מען עובר זיין אויף אלע מצוות צו ראטעווען דאס לעבען.

דאָס האָבען די חכמים נאָר פערגרונגערט פאר'ן פאָלט. זיי אליין האבען אבער נישט געוואָלט עובר זיין אויף דער קלענסטער מצוה און בעסער זיך געלאָזט הרג'ענען. רופים איז דערפאר אויף זיי נאָך בייזער געוואָרען און ער האט זיי אומגעבראכט מיט א גרויזאמען טויט.

אז יהושע איז צוריקגעקומען זענען צוויי פון די גרעסטע תנאים שוין געווען אומגעקומען אויף קידוש השם. רבי שמעון און רבי ישמעאל. ווען דער פיינד האָט זיי גע- פיהרט צום טויט, האָט רבי שמעון געוויינט. רבי ישמעאל'ן האָט דאס פערדראָסען און ער האָט געשרינגען:

—וואס וויינסטו! מיט איין שפרונג וועסטו זיין צווי-
שען די גרעסטע צדיקים!

—איך ווין נישט אויף מיין טויט — האָט רבי שמעון געענטפערט — איך ווין נאָר וואס איך ווים נישט פאר- וואס איך ווער געטויט.

אז רבי עקיבא האָט געהערט פון זייער טויט האָט ער געזאָגט צו זיינע תלמידים:

—לאָמיר זיך צוגרייטען צו די יסורים. א גרויס אומגליק געהט אויף אמת.

רבי עקיבא האָט נישט געוואָלט אויפהערען לערנען. ער האָט געזאָגט אז ווען מיר אידען לערנען און טוען גאָט'ס געבאָט ווערען מיר אזוי געפייניגט, ווי שלעכט וועט נאָך זיין אז מיר וועלען נישט לערנען און נישט היטען גאָט'ס געבאָט?

טורנוס רופוס האָט שרעקליך פיינט געהאָט רבי עקיבא'ן נאָך פון פריהעריגע צייטען. ער האָט שטענדיג גערעדט מיט איהם און געוואָלט שפעטען פון אידישען גלוי- בען. רבי עקיבא האָט איהם אַלע מאָל שאַרף געענטפערט. איינמאָל נאָך אזא שמועס איז טורנוס רופוס אהיים געקומען שטאַרק אויפגערעגט.

—וואס ביזטו ביז? — האָט איהם זיין ווייב סע- ראַפינא געפרעגט.

—דער רבי עקיבא מיט זיינע הייליגקייטען מאַכען מיך אומרוהיג.

—איך וועל געהן צו איהם — האָט סעראַפינא געזאָגט — וועל איהם איבעררעדען צו זינד, וועט ער זיך שעמען שפעטער און דיר נישט קענען קוקען אין פנים.

טורנוס רופוס איז בעשטאָנען. זי איז געווען אַ גרויסע שעהנהייט און האָט זיך אויסגעפּוצט אין די שענסטע קליידער און אוועק צו רבי עקיבא'ן. זי האָט אָנגעווענדעט

אלע מיטלען איהם איבערצורעדען. רבי עקיבא האָט אַ קוק געטאָן אויף איהר, אַ שפיי געטאָן, געלאַכט און געוויינט. — וואס הייסט דאס? — האָט זי איהם געפרעגט.

— איך האָב אַ שפיי געטאָן ווייל איהר, די שענסטע ווערט געבוירען פונקט ווי די מיאוס'ע. געלאַכט האָב איך וואס איך זעה אז איהר וועט זיך מגייר זיין און געוויינט — ווייל אזא שעהנקייט וועט אַמאָל פוילען אין דער ערד... זי האָט איינגעזעהן רבי עקיבא'ס גרויסקייט און היי־לינקייט און זי האָט פערלאָזען איהר רייכען מעכטיגען מאן און זיך מגייר געווען.

טורנוס רופוס האָט געהאַסט רבי עקיבא'ן מעהר פון אלע אידען. ער האָט געשיקט שפיאָגען זיי זאָלען זעהן צו רבי עקיבא זיצט און לערנט.

ווען די שפיאָגען זענען געקומען האָבען זיי געטראָפּען רבי עקיבא'ן לערנען די תלמידים פארוואָס די אידען זענען געגליכען צו אַ טויב.

— אזוי ווי אַ טויב צאָפּעלט זיך נישט ווען מען קויר־לעט זי אזוי צאָפּלען זיך נישט די אידען ווען זיי ווערען געקוילעט אויף קידוש השם.

האָבען די רוימער איהם געפאַנגען און איינגעזעצט אין תפיסה אין קסריה. טורנוס רופוס האָט אַוועקגעשטעלט אַ סך וועכטער אַרום תפיסה נישט צו דערלאָזען אַ איד צור־קומען צו איהם. דאָס איז געווען פינף טאָג אין תשרי, אין יאָהר דריי טויזענט אכט הונדערט זעקס און ניינציג.

מיט גרויס געפאַהר און פאַר אַ גרויסע סומע געלד איז געלונגען אַמאָל אַ תלמיד אריינצוגעהן צו רבי עקיבא'ן אין געפענגניש און דערווייל לערנען ביי איהם.

דעמאָלט איז יהושע געקומען צו טורנוס רופוס'ען און איהם איבערגעגעבען דעם בריעה פון יוחנן בן יוסי. אַלץ וואָס יהושע האָט איהם געבעטען איז געווען אומזיסט. ער האָט איהם נאָר צוליעב געטאָן צו געהן אין תפיסה צו רבי עקיבא'ן און איהם דאָרט בעדינען אזוי לאַנג ביז דער אור־טייל וועט אַרויסגעגעבן ווערען אויף איהם.

דריי יאָהר איז יהושע געווען מיט רבי עקיבא'ן אין תפיסה. ער האָט איהם בעדינט און געלערנט ביי איהם.

וויפיעל יהושע האָט זיך נישט געמיהט צו בעפרייען רבי עקיבא'ן, איז געווען אומזיסט. ער איז געווען דער שליח פון די תנאים צו רבי עקיבא'ן אלעמאָל צו פרעגען זיין מיינונג אין פראַגען פון דער תורה.

עס איז געקומען צום סוף פון דריטען יאָהר, האָט טור-גוס רופוס געהייסען שרעקליך פייניגען רבי עקיבא'ן. ער האָט פערבאָטען יהושע'ן צו בריינגען עסען פאר זיין רבי, נישט מעהר ווי טרוקען ברויט און אַ ביסעל וואַסער האָט ער דערלויבט איהם געבען.

אינמאָל האָט יהושע געבראַכט אַן עמער וואַסער, רבי עקיבא זאָל זיך ארומוואַשען און האָבען גענוג צו טרינקען. איז דער וועכטער געוואָרען ביז און אויסגענאַסען כמעט דאָס גאַנצע וואַסער איבערלאָזענדיג קוים אַ ביסעל און ער האָט נאָך געשריגען :

— דו ווילסט אונטערנאָבען די תפיסה מיט אזוי פיעל וואַסער !

רבי עקיבא האָט גענומען דאָס וואַסער און זיך געוואַלט וואַשען. זאָגט יהושע :

— רבי, אויב איהר וועט זיך וואַשען דערמיט, וועט איהם דאָך נישט האָבען צו טרינקען.

— איך וויל בעסער שטאַרבען פאר דורשט איידער ארומגעהן אומגעוואַשען — האָט רבי עקיבא געענטפערט. ער האָט נישט געוואַלט צוריהרען זיך צום טרוקענעם שטיקעל ברויט ביז יהושע האָט איהם געגעבען דאָס וואַסער צו וואַשען זיך.

רבי עקיבא האָט זיך נישט בעקלאָגט וואָס די פיינד האָבען איהם געפייניגט. ער איז נאָך געווען צופרידען מיט די יסורים. וואָס מעהר זיי האָבען איהם געפייניגט אַלץ מוטיגער און פעסטער איז זיין גייסט געוואָרען.

ענדליך האָט טורנוס רופוס ארויסגעגעבען דעם אור-טייל אויף רבי עקיבא'ן. טויט־שטראַף. יום־כפּוֹר איז בע-שטימט געוואָרען פון שונא צו טויטען דעם גרויסע תנא. א סך תלמידים זענען דעמאָלט אוועק אויף יום־כפּוֹר נאָך קסריה צו זעהן זייער רבי איידער ער גיט אוועק זיין

ל'נבען אויף קידוש השם. עס איז אויך געקומען רבי עקיבא'ס טאכטער דינה. נאך גרויס מיה איז געלונגען יהושע'ן צו קריגען ערלויבניש דינה זאל מעגען זעהן עס ליבע מינוט איהר פאטער וועמען זי האָט שוין דריי יאָהר נישט געזעהן און וועמען זי וועט שוין קיינמאל נישט זעהן לעבעדיג.

דינה איז געווען זיין אייניציג קינד, זיינע זיהן זענען גע- שטאָרבען ביי זיין לעבען. ערב יום כפור פארנאכט איז דינה אַריין אין תפיסה צו איהר פאטער און מיט אַ ביטער גע- וויין געוואָרפען זיך אויף זיין האַלז.

— זיי שטיף, מין קינד, וויין נישט, — האָט רבי עקיבא זי בערהיגט — אַלץ וואָס גאָט טוט איז צום גוטען. ער האָט איהר אָנגעזאָגט באַלד התונה האָבען מיט איי- נעם פון זיינע תלמידים, וואָס וועט זי וועלען און קענען בעזאָרען מיט אלעם נויטיגען. ער האָט געבעטען יהושע'ן אַכטונג געבען אויף איהר און זי בעהאַנדלען ווי אַ פאָטער. יהושע האָט איהם צוגעזאָגט און רבי עקיבא האָט זיך גע- פיהלט רוהיגער.

אינמיטען שמועס איז אריינגעקומען אַן אויפזעהער און געזייסען דינה'ן ארויסגעהן, ווייל די צייט איז שוין אַריבער.

דער פאָטער מיט דער טאָכטער האָבען זיך געזעגענט אויף אייביג. דינה איז אַרויס און יהושע איז מיטגעגאנגען מיט איהר ביז צום טויער. דאָרט האָבען שוין געוואַרט איהר דע חבר'טעס אויף איהר, עס איז דאָרט אויך געווען דאָס זעלטען קלוגע מיידעל ברוריה, רבי חנינא בן תרדין'ס טאָכטער.

זיי זענען אוועק אין דעם הויז וואָס רבי יוסי בן קסמא האָט אָנגעגרייט פאר זיי. דאָרט האָבען זיך צוזאמענגע- קליבען אלע צו בעקלאגען רבי עקיבא'ן. רבי יוסי בן קסמא האָט אָבגעגעבען גרויס כבוד די רוימער, ער האָט געזאָגט אז רויס איז פון הימעל בעשטימט געוואָרען צו הערשען. האָבען דערפאר די רוימער איהם אויך אָבגעגעבען גרויס עהרע און אז ער האָט געבעטען אַן ערלויבניש צו בעקלאגען רבי עקיבא'ס טויט, האָבען זיי איהם געגעבען.

יום כפור, מיט'ן טאָג צוגלייך, האָבען די רוימער ארויס-
געפיהרט דעם אלטען תנא רבי עקיבא אויפ'ן מאַרק און
ארויפגענומען אויף דער בימה, וואָס זיי האָבען אויסגעבוט
פאר איהם.

טורנוס רופוס און זיינע עלטסטע זיינען געשטאנען
לעבען דער בימה און דאס גאנצע פאָלק האָט אָנגעפילט
דעם מאַרק. די הענקערס האָבען אראָפגעריסען די קליידער
פון איהם און מיט אייזערנע קאמען געקעמט זיין לייב ביז
די ביינער האָבען זיך ארויסגעזעהן און א טייך בלוט האָט
זיך געגאָסען. רבי עקיבא האָט זיך אָבער געשטאַרקט
איבער זיינע אונמענשליכע יסורים און מיט גרויס שרייד
אָבגיגעבען גרויס לויב צו גאָט. טורנוס רופוס האָט גע-
שטוינט און געזאָגט:

— אלטער, ווי אזוי האַלטסטו אויס די מורא'דיגע פיין ?
ביזט אַ מכשף!

— איך בין נישט קיין מכשף, נישט קיין זוהן פון אַ מכשף
— האָט דער הייליגער תנא איהם געענטפערט — איך
פרעה מיך מיט מיין גאָט, וואָס האָט מיר געהאַלבען איך
זאָל קענען אָבגעבען מיין לעבען אויף קידוש השם!
און צו די תלמידים האָט רבי עקיבא געזאָגט:

— פרעהט זיך מיט מיר, קינדער מייןע, איך האָב זוכה
געווען צו הייליגען גאָט'ס נאָמען פאר די אויגען פון דער
וועלט. מיין גאָנץ לעבען האָב איך מיך מצער געווען ווען
וועל איך שוין קענען אָבגעבען מיין לעבען פאר גאָט'ס
נאָמען? איצט האָט גאָט דערפילט מיין פערלאַנג. היינט
האָב איך עס דערלעבט!

עס איז געקומען די צייט צו ליינען קריאת שמע. האָט
רבי עקיבא זיך געשטאַרקט, צוזאמענגענומען די לעצטע
כחות און הויך געזאָגט:

שמע ישראל, ד' אלקינו, ד' א — א — ח — ד — !!
אחד האָט ער אזוי לאַנג געצויגען ביז די נשמה איז
איהם אויסגעגאַנגען.

באלד איז געוואָרען אַ שרעקליכער שטורם. וואַלקענס

האָבען זיך געטראָגען אויף קסריה. דער שטורם ווינד האָט געבראַכט בערג זאַמד פון ברעג און געשמיסען אויף דער שטאָרט. עס האָט שרעקליך געדונערט און געבליצט. דער ים האָט זיך ווילד צוקאָכט און זיינע שוואַרצע כוואַליעס האָבען זיך מיט שטורם געוואָרפען אויף דער שטאָרט ווי זיי וואָלטען זי געוואָלט פערפלייצען.

באַלד האָט די ערד אָנגעהויבען ציטערן, דער הימעל האָט זיך געעפענט און אַ פייעריגער רעגען האָט זיך גע- נאָמען. אין דעם שטורם און ציטערניש האָבען די אידען געהערט מלאכים שרייען אין הימעל צו נאָט און פרעגען :

— רבונו של עולם! איז דאס דער לוי פאר לערנען דיין תורה?!

די שוואַרצע וואָלקענס האָבען זיך צושפּאַלטען. אַ בלויער הימעל מיט אַ ליכטיגע זון האָט זיך בעוויזען. די זון האָט געשיינט מיט אַ זעלמען ליכט. און פון ליכטיגען הימעל האָט זיך געטראָגען דאס געזאַנג פון די מלאכים :

— וואויל איז דיר, רבי עקיבא, ביזט אָנגעברייט צו עולם הבא!

אין הימעל האָט מען זיך געפרעהט וואס די נשמה פון הייליגען צדיק איז ארויף אויבען. אויף דער ערד איז גרויס געווען דער טרויער. אלע אידען האָבען שרעקליך געקלאָנגט און געיאָמערט.

נאכדעם ווי די נשמה איז איהם געיוען אויסגעגאַנגען און די אידען האָבען געוואָלט נעמען קובר זיין דעם קדוש, האָט טורנוס רופוס, וועה צו טהאָן די אידען, געהייסען איהם צוריקלייגען אין תפיסה און ארומגעשטעלט אַ שטאַר- קע וואָך, די אידען זאָלען איהם נישט ארויס'ננב'ענען.

די אידען האָבען זיך אומגעקערט אין טרויער הויז. אַ גאַנצען טאָג האָבען די חכמים און תלמידים מיט הייסע טרערען געדאווענט און בעוויינט די פריהריגע קדושים וואָס זענען אומגעקומען דורך די פינדל'ס הענד.

צו מנחה האָבען זיך אויפגעשטעלט די עלטסטע פון די תנאים מספיד זיין רבי עקיבא'ן.

— איך געדענק — האָט אַ תנא געזאָגט — אין בית המדרש פון רבי אליעזר הגדול, איז געווען אַ שטיין וואו

רבי עקיבא פלעגט זיצען און לערנען. איז איינמאָל רבי יהושע, רבי עקיבא'ס רבי אריינגעקומען און געקושט דעם שטיין און געזאָגט :

”אָט דער שטיין איז געגליכען צום באַרג סיני און רבי עקיבא וואס זיצט אויף איהם איז געגליכען צום ארון מיט די לוחות.” אָט האָט מען היינט געזעהן ווי די רוימער האָבען דעם קדוש וטהור געקעמט זיין לייב מיט אייזענע קאמען.

— דער ארון מיט די לוחות איז געוואָרען געפאנגען — האָט רבי הנינא בן תרדיון געשריגען און דאָס גאַנצע פאָלק האָט אויסגעבראַכען אין יאָמער. — די פלשתים האָבען צו גערויבט אונזער ארון מיט די לוחות ! וועט רבי עקיבא ליגען ווי די הרוגים אין ביתר און מען וועט איהם נישט קענען מקבר זיין ? וועה איז אונז, וואָס מיר האָבען דאָס דער-לעבט !

-- אוי, וועה געשריגען ! וועה ! וועה ! — האָט רבי יהודה בן כבא געיאָמערט, — איך געדענק אויך דאָס בית-המדרש פון רבי אליעזר. איין מאָל האָט רבי עקיבא פער-שפעטיגט צו קומען, ווען ער איז געקומען איז אין בית-המדרש שוין נישט געווען קיין אָרט פאר איהם. האָט ער זיך אוועקגעזעצט אין דרויסען און געלערנט.

האָט מען געפרעגט א הלכה און קיינער האָט נישט געוואוסט, האָט מען געפרעגט א צווייטע שאלה און א דרי-טע און קיינער האָט נישט געוואוסט, האָבען די תלמידים געשריגען און געזאָגט :

— די תורה איז אין דרויסען ! רבי עקיבא איז אין דרויסען !

אַלע זענען אַרויסגעגאַנגען און אריינגענומען רבי עקיבא'ן און איהם אוועקגעזעצט אויבען-אָן לעבען רבי אליעזר'ן. רבי עקיבא איז אָבער געווען א גרויסער עניו און ער האָט זיך נישט געוואָלט זעצען אויבען-אָן. ער איז בע-סער געזעכען ביי די פיס פון זיין געוועזענעם רבי, רבי אליעזר.

אויך איצט איז רבי עקיבא אין דרויסען ! — האָט רבי יהודה בן כבא ביטער געשריגען — זיין גוף וואָלגערט זיך

אויף אַ שמא ערר, דער פיינד לאָזט איהם נישט ברענגען צו קבר ישראל! וועה איז אויז וואָס אַזאַ אומגליק איז איינ געשעהן!

יהושע איז אַרויס אויף אַ וויילע און אריינגעגאַנגען צו דינה'ן זעהן וואָס זי מאַכט. זי האָט שוין נישט געהאַט קיין כח צו וויינען. ווי זי האָט אָבער איהם דערזעהן האָט זי זיך געשטאַרקט און איהם געהייסען טאָן אַ זאַך, וואָס האָט אַלע-מען בעוויזען, אַז זי איז ווערט צו זיין רבי עקיבא'ס טאָכטער.

יהושע האָט זי געפאַלגט און זיך אומגעקערט אין טרויער-הויז, ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט און געזאָגט:

--- מורי ורבותי! איך וויל אייך עפּים דערזעהלען. איהו האָט דאָך געקענט אונזער רבי'ן רבי, איך מיון רבי טרפּון. ער איז געווען אַ גרויסער עושר. איז איינמאָל רבי עקיבא אריינגעגאַנגען צו איהם און געזאָגט:

--- רבי טרפּון, איהר ווילט איך זאָל קויפען פאר אייך אַ טייערע נחלה? עס טרעפט זיך מיר אַ גרויסע מציאה. רבי טרפּון איז בעשטאַנען און האָט איהם געגעבען פיער טויזענט גאַלדענע רינדלעך צו קויפען די טייערע נחלה. רבי עקיבא האָט דאָס געלד צוטיילט צווישען זיינע אָרי-מע תלמידים.

טרעפט רבי טרפּון רבי עקיבא'ן און ער פרעגט איהם: --- וואו איז די נחלה וואָס דו האָסט געזאָלט קויפען? האָט רבי עקיבא איהם אָנגענומען פאר דער האַנד, אריינגעפיהרט אין בית המדרש און איהם געוויזען אין תהלים, וואו עס שטעהט געשריבען, אַז "דער וואָס גיט הילף צו אַרומע לייט בלייבט זיין צדקה אויף אייביג". ער האָט איהם געוויזען די שורות תלמידים זיצען און לערנען און ער האָט געזאָגט:

--- רבי, דאָס איז די נחלה וואָס איך האָב געקויפט פאר אייך.

האָט רבי טרפּון איהם געקושט אין קאַפּ און געזאָגט:

--- ביזט מין רבי און לעהרער!

איצט ליגט דער גוף פון אונזער הייליגען רבי אין תפיסה און קול נישט קומען צו קבר ישראל. געפינט זיך

נישט צווישען די טויזענטער תלמידים וואָס ער האָט זיי געשפייזט און געלערנט תורה אפילו איינער, וואָס זאָל איינער שטעלען זיין לעבען און ארויסנעמען דעם גוף פון דעם קדוש ?

אלע האָבען אויפגעציערט און עס האָט זיך נישט געדויערט איינער וואָס זאָל וואַגען דאָס צו טאָן, אזוי מורא האָט בען זיי געהאט פאר די רוימער.

— ווען רבי עקיבא וואָלט געלעבט און מען וואָלט געדארפט אזא געפעהרליכע זאך טאָן פאר אן אנדערן, וואָלט ער שוין געהאט דעם מוט דאָס צו טאָן — האָט געזאָגט רבי חנינא בן תרדיון.

— האָב איך נאָך עפּים צו זאָגען — האָט יהושע זיך געווענדעט צו די יונגע תלמידים — ווער עס וויל קריגען דינה'ן, די טאָכטער פון אונזער קדוש פאר א ווייב זאָל זיך איינשטעלען און מיר העלפען ארויס'גנב'ענען רבי עקיבא'ס גוף פון תפיסה. אין איהר נאָמען רעד איך איצט. זי איז שעהן, רייך און פון גרעסטען יחוס. ווער נעמט זיך אונטער ?

אינדעם האָט זיך געעפענט די טיר און עס איז אריינגעקומען דינה. איהר ווייס פנים האָט ארויסגעשוינט פון שוואַרצען שלייער ווי די לבנה פון א פינסטערן הימעל. די אויגען אראָפּגעלאָזט און די רעכטע האַנד אינדערהויך ווי צו אַ שבועה. פלוצלינג איז איהר פנים פּערנאָסען געוואָרען מיט אַ פייערדיגע רויטקייט און מיט אַ ציטעריגע שטימע האָט זי געזאָגט :

— איך שווער ביי גאָט פאר די הייליגע תנאים, אז אַלץ וואָס רבי יהושע פון גרסה האָט איצט געזאָגט איז אמת. אויף דער מזרח'וואַנט איז געוואָרען אַ גערודער. איינער פון די תלמידים, דער יונגער בחור יהושע בן כפוסאי, וואָס איז געווען רייך און געלערנט און העכער און שענער פון זיינע חברים, האָט זיך אויפגעשטעלט און דערקלערט :

— איך שווער ביי גאָט פאר די תנאים, אז איך בין גרייט צו טאָן דאָס וואָס רבי יהושע פון גרסה און רבי עקיבא'ס טאָכטער פּערלאַנגען. און אז גאָט וועט זיין אין מיין הילף און איך וועל ארויסנעמען רבי עקיבא'ס ביינער

פון תפיסה, וועל איך זיי בעגראָבען אין די קברים פון מיינע עלטערן. און אז די איידעלע טאָכטער וועט דעמאָלט מיך וועלען פאר אַ מאַן, וועל איך זי נעמען פאר אַ ווייב. איך וועל אָבער נישט נעמען איהר פערמעגען, מען זאָל נישט זאָגען, אַז צוליב איהר גרויס פערמעגען האָב איך דאָס גע- טאָן. איך וועל איהר פערמעגען אוועקגעבען אויף צדקה.

— זיי געבענטשט ! — האָבען אלע געזאָגט אויף אַמאָל זאָל גאָט זיין אין דיין הילף !

— איך דענק, אַז צוויי מענשען וועלען נישט קענען ארויסטראָגען רבי עקיבא'ן — האָט זיך אָנגערופען רבי חנינא בן תרדיון — ער איז געווען הויך און פעסט, עס דארף זיין אַ דריטער. ווער נאָך נעמט זיך אונטער ?

אַ שעהער יונגער בחור, רבי מאיר, וואָס האָט געמאכט לייכטען די אויגען פון די חכמים אין לערנען, איינער פֿון די נעהנסטע תלמידים פון רבי עקיבא'ן, האָט זיך אויפגע- הויבען און געזאָגט :

— איך געה.

— וואויל איז דיר ! — האָבען אלע תנאים איהם גע- זאָגט — דער זכות פון רבי עקיבא'ן זאָל אייך ביישטעהן ! דאָ האָט זיך געעפענט די טיר און עס איז אריין די שעהנע געלערנטע ברוריה, רבי חנינא'ס טאָכטער. זי האָט זיך געשטעלט לעבען דינה'ן און אַ פעררויטעלטע געזאָגט : — טאמע, זיי נישט ביז, איך וויל עפעס זאָגען. צוויי בחורים שטעלען איין זייער לעבען. רבי עקיבא האָט נאָר איין טאָכטער. וואָס וועט זיין מיט דעם צווייטען בחור ? איך וויל זיין די פרוי פון דעם צווייטען דערפאר וואָס ער נעמט זיך אונטער מיט מוטה און שטעלט איין זיין לעבען פאר דעם קדוש. אַז גאָט וועט העלפען און ער וועט צוריק קומען געזונטערהייט וועט ער מיך מקדש זיין און איך וועל געהערען צו איהם אויף אייביג.

די יונגע ברוריה איז געווען בעריהמט מיט איהר שעהנ- קייט און חכמה. זי האָט געלערנט תורה ווי אלע תלמידים. אַ סך מאָל האָט זי זיי בעזעגט אין לערנען. רבי מאיר האָט זי ליעב געהאט. זי האָט איהם אויך געוואָלט, נאָר איהר

פאָטער רבי חנינא האָט אַלץ נישט געוואָלט, ווייל ער איז נאָך געווען צו יונג פאר איהם.

איצט איז אָבער רבי חנינא אויך נישט געווען געגען דעם און ער האָט געזאָגט :

— איך שווער ביי גאָט פאַר מיינע חברים צו האַלטען דעם נדר וואָס מיין טאָכטער האָט איצט געגעבען. מאיר ! אויב גאָט וועט זיין אין דיין הילף, וועסטו קריגען ברוריה'ן און איך וועל דיך האַלטען ווי אַן אייגען קינד.

אַמאָליגע צייטען פלעגען אידישע בחורים און מיידלעך שליסען שדוכים אין די טעג פון פרייד. דער איצטיגער יום־כפור איז געווען אַ טאָג פון שווערען טרויער. און צוויי בער דיהמטע תלמידי חכמים האָבען איצט געשלאָסען א שדוך מיט זייערע בעשערטע, אָבער פריהער שטעלען זיי איין דאָס לעבען אין געפאָהר, ווער ווייס צו זיי וועלען זיך אומקערען לעבעדיג ?

דאָס בילד איז געווען מורא'דיג און פול הייליגקייט. יהושע האָט געקוקט אויף די צוויי יונגע כלות און ער האָט זיך דערמאָנט אין זיין יונגעהייט אומגעקומענער טאָכטער אבינ'ל. ווען זי וואָלט געלעבט, וואָלט זי דאָך שוין אויך געווען אַ כלה.

ער האָט שטאַרק געוויינט. די תנאים האָבען איהם גע־פרעגט וואָס ער וויינט און ער האָט זיי דערצעהלט זיין איי־גען אומגליק.

— הלואי זאָל אונזער חלק אין גן עדן זיין אזוי ווי איהר חלק ! — האָבען אַלע געזאָגט מיט בעוואונדערונג.

אין אווענד האָבען אַלע געגעסען נאָכ'ן גרויסען תענית. יהושע פון גרסה, יהושע בן כפוסאי און רבי מאיר האָבען זיך פאַרשטעלט פאַר רוימישע מיליטער עלטסטע און זענען אַוועק צו דער תפיסה. דאָרט האָבען זיי געזאָגט, אַז טרונם רופום האָט זיי געהייסען מאַכען א רעוויזיע צי אַלץ איז אין אָרדנונג.

זיי זענען דורכגעגאַנגען אַלע תפיסה־קאַמערן און גע־פונען אַלץ אין אָרדנונג און שטאַרק געלויבט די וועכטער. זיי האָבען נאָך צוגעזאָגט דעם הויפט־אויפזעהער, אַז זיי

וועלען איהם און זיינע לייט ריהמען פאר'ן גובערנאמאָד ער זאָל העכערען זייער לוי'ן.

דערנאָך האָט יהושע בן כפוסאי אַרויסגענומען געלד און זיי געהייסען קויפען וויין און טרינקען.

— דאָס קריגט איהר פון מיר, ווייל איהר זענט אזוי געטריי.

זיי האָבען געבראַכט וויין און געטרונקען. בן כפוסאי האָט אַריינגעמאַן אַ שלאָף־געטראַנק אין דעם וויין און זיי זענען באַלד אַריינגעפאַלען אין אַ פעסטען שלאָף.

דעמאָלט זענען זיי דריי אַרײַן אין דער קאַמער וואו רבי עקיבא איז געלעגען, זיי האָבען איהם גענומען אויף די פלייצעס און אַרויסגעטראָגען. אין דער פינכטערער נאַכט האָט זיי קיינער נישט בעמערקט און זיי האָבען איהם אַוועקגעטראָגען צו די פאַמיליען קברים פון בן כפוסאי.

אין איינע פון די קברים אין דער הייהל, וואו עס איז גע־שטאַנען אַ בעט, אַ טיש, אַ שטוהל און אַ מנורה, האָבען זיי דעם גוף פון קדוש אַוועקגעלייגט אויפ'ן בעט, אָנגעצונדען די מנורה און שטילערהייט אַרויס.

אז זיי זענען בשלום צוריקגעקומען האָבען די תנאים געלויבט גאָט פאַר דעם חסד, רבי עקיבא איז ענדליך געקומען צו קבר ישראל. די צוויי יונגע בחורים האָבען מקדש געווען זייערע כלות און חתונה געהאַט כרת משה וישראל.

עס האָט לאַנג נישט געדויערט און די אַנדערע תנאים זענען אויך געפאַנגען געוואָרען פון די רוינער און אומגע־קומען אויף קידוש השם מיט אַ גרויזאמען נויט. רבי יהודה בן בבא און רבי הנינא בן תרדיון זענען גערען צווישען זיי. אַ סך זענען זיך צולאָפען נאָך בבל ווי רבי מאיר מיט זיינע חברים און אַנדערע מיט יהושע'ן פון גיסה האָבען יך בעהאַלטען אין הייהלען ביז די ביטערע צייט איז אַריבער.

לאַנג האָט האַדריאן שוין נישט געלעבט. דריי יאָהר נאָכ'ן חורבן ביתר איז ער געשטאַרבען מיט אַ שרעקליכען טויט. אויף זיין אָרט איז געוואָרען קיינער אנטאנינוס אן אַרנטליכער און גערעכטער הערשער. ער האָט אַרפּאָגע־זעצט דעם גרויזאמען טורנוס רופוס און בעשטימט אַ בע־סער'ן גובערנאַטאָר איבער ארץ ישראל.

דער נייער גונערנאטאָר האָט די בייזע גורות אָכנע־
שאַפט און די אידען האָבען מיט נייע כהות גענומען אויפֿ־
בויען זייערע וויסנזע היימען, וואָס די בייזע רוימער האָבען
צושטערט.

יהושע פון גרטה האָט אין יאָהר דריי טויזענט הונדערט
אַכט און ניינציג אָנגעשריבען די מגלה. און מיט די פריהע־
דיגע צוגעשיקט נאָך אַנטאכיען צו זיין זיהן הלל צוזאמען
מיט דעם שיכעל, וואָס ער האָט געפונען אין דער האַנד פון
זיין טויטע פרוי. דאָס איז געווען אביגיל'ס שיכעל. און ער
האָט איהם אזוי געשריבען :

"הלל, מיין טיערער זעהן !

דערמאָן זיך אין דיין גוטע מאַמע וואָס האָט איינע־
שטעלט איהר לענען פאר דיר מיט דיין אומגעקומענע
שוועסטער אביגיל געדענק אויך דיין שוועסטעריל, זי מעג
פעררעכענט ווערע צווישען די קרושים פון אונזער פאָלק.
האַלט טייער דאָס שיכעל, דאָס איז דער איינציגער אנדענ־
קען פון איהר, דאָס איינציגע איבערבלייבעניש פון דעם
דיינעם הייליגען קינד.

זי האָט בעסער געוואָלט שטאַרבען איידער צו פּעראַימ־
דייניגען איהר ריינע נשמה. איהר גוף איז אַראָפּ צום אָב־
גרונד, איהר היילע נשמה איז אָבער געגאַנגען אין הימעל
אַריין, צו גאָט.

זאָל גאָט זי געדענקען צום גוטען צוזאמען מיט אַלע
אונזערע צדיקים.

האַלט טייער, מיין זעהן, דאָס שיכעל און די מגלה וואָס
בעשרייבט אונזערע אייגענע איבערלעבונגען און אויך די
מגלות וואָס אונזערע זיידעס האָבען געשריבען.

איך קען נישט קומען צו דיר נאָך אַנטאכיען, ווייל איך
מוז דאָ מיט מיינע ברידער אויפבויען די פּערוויסטע הי־
מען.

זיי געבענטשט, מיין זעהן, זאָלען זיין געבענטשט דיינע
ערציהער דער גרויער יוחנן בן יוסי און זיין גוטע פרוי
אפאָלאַניאַ פאר זייער גענאָד וואָס זיי טוען דיר. זאָל גאָט
אונז העלפען און די גאולה זאָל קומען אין אונזערע צייטען.

זאָל דאָס פינסטערניש אַרום אונז פּערשווינדען און זאָל
שוין גאָט מאַכען ליכטיג פאַר זיין פּאָלק.

דאָס זענען די רייד פון דיין פּאָטער
יחושע פון גרסה, דער זוהן פון יהודה, א זוהן
פין שמעון בן יאיר, וואָס שטאַמט פון שלל
הגשיא, פון מלכות בית דוד."

רב און שמואל

נאך האדריאן'ס טויט האָבען די אידען א צייט לאנג ניט געליטען פון רויב.

אנטאָניוס פיוס וואָס האָט געקעניגט נאָך האדריאן'ען איז געווען אַ זעכטער קייסער און ער האָט איינציגווייז פערקערט, וואָס איך וויל.

נאָך איהם איז געוואָרען קייסער זיין איידים מאַרקוס ארעליוס, זעמען מען האָט גערופען : דער פילאָזאָף.

ער האָט לייעב געהאַט דענקען בעסער ווי פיהרען קריעג.

האָט ער די רעגירונג געטיילט מיט זיין פעלד־מאַרשאַל לוציִים ווירוס. ווירוס האָט געהערשט איבער דעם אָריענט.

די פארטיער האָבען דעמאָלט דערקלערט קריעג צו

רוים. ווירוס האָט זיי אָבער בעזיענט און איינגענומען דאָס

לאַנד. ער האָט זיך שטאַרק נוקם געווען אן די אידען וואָס

האָבען געוואוינט אין פארטיען, ווייל זיי זענען געטריי צו

די פארטיער.

דאָס איז איהם נאָך געווען ווייניג. ער האָט געוואָלט

בעשטראפען די אידען וואָס האָבען געוואוינט אין אלע לענד

דער פון זיין הערשאַפט. נאָר רבי יהודה הנשיא, רבנו

הקדוש, האָט זיך איינגעשמעלט פאר זיי און ער האָט דע־

מאָלט געראַטעוועט די אידען פון אונטערנאַנג.

רבי יהודה הנשיא איז געווען דער זיהן פון רבן שמעון

בן גמליאל דער צווייטער. ער איז געבוירען געוואָרען דעם

יום־כפור, ווען ר' עקיבא איז אומגעקומען אויף קידוש־השם.

אז די חכמים האָבען געהערט, אז ביים נשיא איז געבוי-
רען געוואָרען אַ יונגעל דעם טאָג ווען רבי עקיבא איז אזוי
טרעגניש אומגעקומען, האָבען זיי געזאָגט :
— "די זון איז אונטערגעגאנגען און די זון איז אייפ-
געגאנגען"...

דעמאָלט האָט האַרריאָן ארויסגעגעבען די ביטערסטע
גזרות אויף אידען. יעדער איד וואָס האָט מל געווען זיין קינד
האָט מען איהם אָבגעשאַקט דעם קאַפּ.

רבי שמעון בן גמליאל האָט זיך איינגעשטעלט דאָס לע-
בען און מל געווען זיין קינד און א נאָמען געגעבען : יהודה.
דער רשע טורנוס רופּוס, דער גובערנאַטאָר, איז געוואָהר
געוואָרען, אז דער נשיא האָט מל געווען זיין קינד, האָט ער
ארויסגעגעבען אַ בעפעהל צו ברענגען דאָס קינד מיט די
עלטערן און ער וועט זעהן צי ס'איז אמת.

ער וואָלט אומגעבראַכט דעם נשיא מיט זיין ווייב און
קינד. נאָר דעם גובערנאַטאָר'ס פרוי האָט זיך דערבארמט
אויף זיי. און זי האָט אויך דעמאלט געהאַט אַ קינד, האָט
זי פערביטען איהר קינד אויף דעם נשיא'ס. דער גובערנאַ-
טאָר האָט נאָכגעזעהן זיין אייגען קינד און דער נשיא מיט
זיין פאָמיליע איז געבליבען לעבען. און דאָס גאַנצע לאַנד
האָט געקלונגען מיט דעם גרויסען נס.

רבי יהודה איז געוואָקסען גרויס אין תורה און קלוג-
שאַפט. אז ער איז אַלט געוואָרען דריי-און-דרייסיג יאָהר איז
זיין פאָטער רבי שמעון געשטאָרבען און ער איז געוואָרען
נשיא.

ער איז געווען זעהר בעריהמט פאר זיין געלערנטקייט
און גרויס חכמה און איז געווען זעהר רייך. דער קייסער
אנטאניניוס האָט איהם אָבגעגעבען גרויס כבוד און זיך גע-
עצה'ט מיט איהם אין מלכה-פיהרונג.

רבנו הקדוש האָט פיינט געהאַט דעם סירישען זשאַרגאָן
וואָס דאָס פאָלק האָט גערעדט און ער האָט געפאָרערט, אז
אידען זאָלען רעדען נאָר העברעאיש און גריכיש. ביי זיך
איז הויז האָט מען גערעדט נאָר העברעאיש. זיינע תלמידים
האָבען איבער דעם סירישען זשאַרגאָן שוין פערגעסען אַ סך
העברעאישע ווערטער, נאָר אריינגעהענדיג צו רבנו הקדוש

אין הויז, האָבען זיי זיך אויסגעלערנט די ווערטער אָפּט
הערענדיג זיי פון רבי'ס דינסטמאָד, וואָס האָט גערעדט נאָם
העברעאיש.

ער האָט געגעבען אַ סך צדקה. אין הונגערייאָהרען האָט
ער געעפענט זיין קאַסע און ברייט געטיילט געלד צו אַרימע
לייט. פיעל תלמידים האָבען שטענדיג געגעסען ביי איהם, ער
האָט זיי געהאַלטען ווי אייגענע קינדער.

רבנו הקדוש האָט געטאָן גאָר אַ גרויסע זאך וואָס האָט
מער־אויבונג זיין נאָמען ביי אידען. ער האָט מסדר געווען
די משנה. אַלץ וואָס די תנאים פון אַלע צייטען האָבען גע-
זאָגט ביז איהם האָט ער אויפגעשריבען, עס זאָל בלייבען
אויף אייביג.

ווי קלוג און בעריהמט ער איז געווען אזוי בעשיידען איז
ער געווען. ער האָט אָבגעגעבען כבוד נישט נאָר צו זיינע
חברים, נאָר אפילו זיינע תלמידים האָט ער אויך געהערט
און געשעצט ווי זיינט גלייכען.

ער איז געווען אַ קראַנקער מאַן און תמיד געליטען גרוי-
סע יסורים, האָט ער דעריבער געוואוינט אין צפורי, ווייל
זי איז אַ באַרג־שטאָדט און איהר לופט איז זעהר געזונט. ער
האָט פאר לייעב גענומען די שרעקליכע יסורים אין זיך קיינ-
מאָל נישט בעקלאַגט. ער האָט געזאָגט, אַז ער איז ווערט
די יסורים, ווייל ער האָט זיך איינמאָל פּערזינדיגט.

איינמאָל האָט מען געפיהרט אַ קעלבעל צו דער שחיטה.
דאָס קעלבעל האָט זיך אַרויסגעריסען פון דעם פיהרער און
מיט געוויין געלאָפען צו רבנו הקדוש און זיך בעהאַלטען
אונטער זיין מאַנטעל, געוואָלט זיך ראַטעווען פון טויט.

רבנו הקדוש האָט אָבער אוועקגעשטופט דאָס קעלבעל און
געזאָגט :

— געה, געה, ביזט געשאַפען געוואָרען מען זאָל דיך
שעכטען...

שפעטער האָט ער געהאַט דערפון גרויס צער און
זיך נישט געקענט בערוהיגען. עס האָט איהם באַנג געטאָן
וואָס ער האָט נישט געראַטעוועט דאָס קעלבעל.
איינמאָל האָט זיין דינסט געפונען אין שטוב אַ נעטט

פון וויזעלעך, האָט זי זיי געוואָלט דער'הדג'ענען. רבי האָט דאָס דערזעהן און איהר אָנגעזאָגט זי זאָל זיי לאָזען צורוח. און ער האָט געזאָגט :

— גאָט'ס רחמנות איז אויף אַלע זיינע בעשעפענישען... דעמאָלט האָט רבנו הקדוש אָנגעהויבען פיהלען בעסער. ער האָט שוין נישט געליטען מעהר קיין יסורים און איז גע'וואָרען געזונד.

אַז רבנו הקדוש איז געפעהרליך קראַנק געוואָרען און מען האָט געוואוסט, אַז ער געהט שטאַרבען, האָבען די חכמים גוזר תענית געווען און איינגעריסען די הימלען. זיי האָבען אויך געזאָגט, אַז דער וואָס וועט אָנזאָגען אַז : "רבי איז געשטאַרבען", וועט דערשטאַבען ווערען מיט אַ שווערה.

ווען רבי איז געשטאַרבען איז בר קפרא ארויסגעקומען פון זיין חדר און געזאָגט אזוי :

— די מלאכים פון הימעל מיט די קינדער פון דער ערד האָבען אָנגעכאַפט דאָס ארון קודש. יעדער האָט עס גע'וואָלט פאַר זיך. די מלאכים האָבען געזויעגט. דאָס ארון קודש איז געפאַנגען.

פון דעם האָבען אַלע פאַרשטאַנען, אַז רבי איז געשטאַר'בען. זאָגען דאָס אַרויס קלאָר, האָט בר קפרא מורא געהאַט. פאַר'ן טויט האָט רבנו הקדוש אָנגעזאָגט אַז מען זאָל איהם נישט מספיר זיין. די אידען פון אַלע שטערט ארום האָבען זיך אָבער צוזאַמענגעקליבען נאָך צפּורי און אין אַכ'צעהן שוהלען האָט מען איהם בעקלאַגט און בעוויינט.

זיי האָבען איהם געפיהרט נאָך בית שערים, וואו זיין פאַלאַץ איז געשטאַנען און דאָרט קובר געווען. זיין זותן רבי נמליאָל איז געוואָרען נשיא.

אין דער צייט ווען די אידען אין ארץ ישראל האָבען אזוי פיעל געליטען, האָבען די אידען אין בבל געלעבט זעהר רוהיג און זיכער. נאָך אין די צייטען ווען כורש מלך פּרס האָט ערלויבט די אידען פון בבל זיך אומקערען נאָך ירושלים, זענען אַ סך אידען פערבליבען אין בבל. זיי האָבען דאָרט געהאַט הייזער, פעלדער און וויינגערטנער, געלעבט רוהיג און צופרידען און האָבען נישט געוואָלט פערלאָזען זייערע רוהיגע היימען.

ווען אפילו בבל איז איבערגעגאנגען פון האַנד צו האַנד. דאָס ערשטע צו די פּערסער דערנאָך צו די גריכען און שפּעטער צו די פּאַרטיער, זענען אַלץ די אידען געווען רוהיג, קיינער האָט זיי נישט געמאָן קיין בייז.

זיי זענען שטענדיג געווען געטריי דער רעגירונג און עהרליך געדינט און געהאַלפּען רייך מאַכען דאָס לאַנד. עס איז זיי זעהר נוט געווען אין בבל. זיי האָבען אפילו געהאַט אַן אייגענעם הערשער, דער "ריש גלותא" (דער הויפט, עלטסטער, פון גלות) ער איז געווען דער אידישער אויבער־ריכטער. גע'משפּט די אידען לויט די געזעצען פון דער תּורה. דער ריש גלותא איז געווען פּעררעכענט צווישען די העכסטע אַמטען אין רעגירונג. ער איז געווען דער פּערטער ראַנג פון קעניג. די עלטסטע פון די אידען האָבען איהם אויסגעקליבען און דער קעניג האָט זיין וואהל בעשטעטיגט.

אַזוי ווי די נשיאים אין ארץ ישראל האָבען געשטאַמט פון מלכות בית דוד זענען אויך די אידישע הערשער, די ריש גלותא'ס אין בבל ארויסגעקומען פון דוד המלך. זיי זענען געווען די אור־אייניקלעך פון זרובבל בן שאַלתיאל. זרובבל האָט אומגעקערט די אידען פון בבל נאָך ארץ ישראל, ער האָט זיי דאָרט בעפעסטיגט און דערנאָך אליין זיך אויסגע־קערט נאָך בבל און דאָרט פּערבליבען אויף שטענדיג. דאָס פּאָלץ האָט שטאַרק ליעב געהאַט דעם ריש גלותא און זיך צוגעהערט צו זיינע רייד און שטאַלצירט מיט איהם.

די נשיאים פון ארץ ישראל מיט די ריש גלותא'ס אין בבל האָבען זיך אויך שטאַרק ליעב געהאַט און איינער יעם אנדערן שטאַרק געשעצט. די אידען פון בבל האָבען שטענדיג געשיקט אַ סך מתנות און שטייערן נאָך ארץ ישראל פאר'ן בית המקדש און שפּעטער אויך. און דערפאַר האָבען זיי פון ארץ ישראל געקראָגען די גייסטיגע השפּעה. די תּורה האָרבען זיי געקראָגען פון ארץ ישראל.

ארץ ישראל איז געווען דער תּורה צענטער אפילו נאָך דעם ווי ירושלים איז געווען חרוב. נאָר אין רבנו הקדושם פּאָטער'ס צייטען האָבען די אידען פון בבל זיך געוואַלט אָב־רייסען פון דעם ארץ ישראל'דיגען איינפלוס, נישט מעהר צוהערען זיך צו די תנאים פון ארץ ישראל און ווערען אין

דעם זין אומאפהענגיג. דער נשיא האָט זיך אָבער אוועקגע-
שטעלט פעסט און נישט דערלאָזט דערצו. .
דאָס איז געווען אין האַדריאָן'ס צייטען. דער גרויזאַמער
קייסער האָט שטאַרק אונטערדריקט די אידען. איז דעמאָלט
רבי חנניה, דער ברודער פון רבי יהושע הלוי אוועק פון ארץ
ישראל און זיך בעזעצט אין בבל, וואו די אידען האָבען גע-
לעבט זעהר גוט.

אזוי ווי ער האָט געוואוסט, אז די לאַגע פון די אידען
אין ארץ ישראל איז זעהר שרעקליך, האָט ער בשלאַסען צו
גרינדען אין בבל אַ גרויסען תורה־צענטער. ער האָט זיך בע-
זעצט אין נהר פקוד, לעבען נהרדעא, צוזאַמענגענומען זיבע-
ציג חכמים און געמאַכט זיי פאַר אַ סנהדרין און ער איז גע-
וואָרען דער עלטסטער. איינעם פון זיי, אחיה, האָט ער בע-
שטימט אַלס זיין געהילף. זיי האָבען זיך געפיהרט ווי דאָס
סנהדרין אין ירושלים.

אזוי ווי אין ארץ ישראל איז דעמאָלט געווען אַ שרעקלי-
כע אונאַרדנונג צוליעב די בייזע גזרות פון פיינד, זענען די
אידען פון בבל צופרידען געווען, וואָס זיי האָבען ווידער אַ
סנהדרין און דערצו נאָך ביי זיך אין בבל.

רבי חנניה האָט אזוי געפיהרט דערצו, אז די אידען פון
בבל וואָלטען אינגיכען פערגעסען אָן ארץ ישראל. אז די
צייטען זענען געוואָרען בעסער האָט דער נשיא רבי שמעון
און דאָס סנהדרין, וואָס איז דעמאָלט געווען אין אושא, גע-
שיקט צוויי גרויסע תנאים נאָך בבל צו רבי חנניה'ן און איהם
געבעטען, ער זאָל אויפהערען זיין טעטיגקייט, וואָס רייסט
אָב די אידען פון הייליגען לאַנד.

ער האָט זיי נישט געוואָלט פאַלגען. האָבען די שלוחים
זיך געווענדעט צום פאַלק און געזאָגט :

— שמעוהט געשריבען אז "פון בבל געהט אַרויס די תורה
און נאָט'ס וואָרט פון נהר פקוד ?"

— ניין ! — האָט דאָס פאַלק געשריגען — "פון ציין
געהט אַרויס די תורה און פון ירושלים נאָט'ס וואָרט".

— אויב אזוי, טאָ וואָס מאַכט איהר אייך דאָ אַ נייע
תורה און איהר הערט שוין גאָרנישט ארץ ישראל ? ווילט
איהר שוין נישט האָבען קיין חלק אין אידישען נאָט און אַ

טייל אין דוד בן ישי'ס קינדער ? — האָבען די שלוחים גע-
פרעגט.

האָט דאָס פּאָלק זיך צואוויינט, איינגעזעהן אז דאָס
אַברייסען זיך פון ארץ ישראל וועט צושפּאַלטען דאָס פּאָלק
און צוטיילען. פון דעמאָלט אָן האָבען זיי זיך ווידער פּער-
בונדען מיט ארץ ישראל און געהיט זיי געזעצען פון דער
תורה אַזוי ווי עס האָבען געלערנט די תנאים פון ארץ
ישראל אונטער דער פיהרערשאפט פון נשיא.

דער כבוד פון דער תורה האָט זיך צוריקגעקערט אין דער
ריכטיגער היים — נאָך ארץ ישראל. די בעסטע תלמידים
חכמים פון בבל זענען געגאנגען נאָך ארץ ישראל לערנען
ביי די דאָרטיגע גרויסע תנאים ביז רבנו הקדוש איז גע-
שטאַרבען.

דעמאָלט האָבען זיי זיך אומגעקערט נאָך בבל און דאָרט
פּעדשפּרייט די תורה. אַזוי ווי אין די ביטערע צייטען איז
דאָס לערנען פון דער תורה אין ארץ ישראל געוואָרען גע-
מינערט, האָט עס זיך אין בבל זעהר שטאַרק פּערגרעסערט
און פּערשטאַרקט.

די לעצטע תנאים פון דער משנה זענען געשטאַרבען. עס
זענען אויפגעשטאַנען די ערשטע אמוראים, פון דער גמרא.
צווישען די ערשטע אמוראים זענען געווען ר ב און
שמואל. זיי זענען געווען געבוירען אין בבל, האָבען געלערנט
אין ארץ ישראל און אז זיי האָבען זיך אומגעקערט נאָך בבל
האָבען זיי דאָרט געגרינדעט גרויסע ישיבות.

רב, וואָס האָט געהייסען : אבא אריכא, האָט געגרינדעט
א ישיבה אין סורא, די שטאָדט לעבען מייד פּרת. ער האָט
אויסגעקליבען די שטאָדט, ווייל דאָס פּאָלק איז דאָרט גע-
ווען שטאַרק פּערגרעכט. ער האָט אַמאָל געהערט ווי איין
פּרוי האָט געפּרעגט די צווייטע :

— וויפּיעל מילך דאַרף איך האָבען אָבצוקאָכען אַ פינט
פלייש ?

האָט ער דאָרט געמאכט די ישיבה צו כּערשפּרייטען די
תורה. ער האָט געהאַט צוועלף הונדערט תלמידים, וואָס יע-
נען געזעסען און שטענדיג געלערנט.

די מעהרהייט אידען פון בבל זענען געווען דאָרפסלייט, ערד־ארבייטער, האָט רב בעשטימט צוויי חודשים אין יאָהר, אָדר און אלול, ווען אלע זענען געקומען צו איהם און ער האָט געזאָגט פאר זיי תורה.

ער האָט אויך איינגעפיהרט אַ וואָך פאר יעדען יום־טוב וואָל דאָס פאָלק קומען צו איהם און ער האָט זיי געלערנט די דינים פון יום־טוב. דער מנהג איז שטארק געווען אנגעלעגנט אז אין די טעג ווען רב האָט גע'דרשנ'ט פאר'ן עולם האָט קיין איד נישט געפאָדערט דעם צווייטען צו א דין תורה. דער ריש גלוחא פלעגט קומען צו רב'ן אין ישיבה און איהם אָבגעבען גרויס כבוד. ארטאבאן, דער לעצטער פאר־טישער קעניג, האָט שטארק געשעצט רב'ן און האָט איהם געגעבען טייערע מתנות.

רב האָט אָבער געהאט גרויסע צרות פון זיין ווייב. זי איז געווען אַ בייזע, אַ שלעכטע און האָט איהם פערביטערט דאָס לעבען. וואָס ער האָט איהר געזאָגט, האָט זי געמאָן פערקערט. האָט ער זי געבעטען אָבקאָכען פאר איהם אַ געדעכטען האָט זי דוקא געקאָכט עפּים אנדערש, ער זאָל האָבען פערדראם.

ער פלעגט אָפט זאָגען אזוי: "די גרעסטע וועהטאָג איז האַרצווייטאָג און דאָס ערנסטע שלעכטס איז אַ שלעכטע פרוי". דאָך האָט ער אַלץ גענומען פאר ליעב, שטיל געלייט מען און זיך נישט געקריגט מיט איהר. און האָט נאָך געדע זוכט אַ זכות פאר די פרויען און געזאָגט:

"די ווייבער פיהרען דאָך די קינדער אין חדר. זיי לאָזען אונז געהן לערנען און וואַרטען אויף אינז ביז מיר קומען אהיים".

ווען זיין זוהן חייא איז אויפגעוואַקסען. איז ער געגאנגען אין שליחות פון פאָטער צו דער מוטער. און ער האָט עס געדאָן קלוג. ער האָט געוואוסט אז די מוטער טוט אַלץ פערקערט וואָס דער פאָטער וויל, האָט ער זיך אָן עצה געגעבען. און וואָס דער פאָטער האָט איהם געהייסען זאָגען דער מאַמען האָט ער געזאָגט, פערקערט, האָט די מוטער דאָך, ווי איהר שטייגער איז געווען, געמאָן פערקערט וואָס ער האָט איהר געזאָגט און געמאָן גראַד דאָס וואָס רב האָט געזאָלט.

רב האָט זיך געוואונדערט און צופרידען געזאָגט צום
זוהן :

— די מאַמע איז בעסער געוואָרען, זי טוט שוין נישט
פערקעהרט, וואָס איך וויל.

דער זוהן האָט געשוויגען. ווען רב האָט אָבער געזעהן, אז
אין אלסדינג איז זי געבליבען די זעלבע מרשעת, האָט ער זיך
געוואונדערט וואָס אלץ וואָס ער הייסט זי טאָן דורכ'ן זוהן
פאָלגט זי, און ער האָט איהם וועגען דעם געפרעגט. האָט דער
זוהן איהם אויסגעזאָגט, אז ער נאָרט זי דאָס אָב.

— ביזט קלוג, מיין זוהן — האָט רב געזאָגט — מיר
איז דאָס גאָר נישט איינגעפאלען. אָבער טו דאָס נישט מעהר.
דו געוועהנסט זיך דאָך צו זאָגען ליגען.

אכט-און-צוואַנציג יאָהר האָט רב געפיהרט די ישיבה
אין סורא און אז ער איז געשטאָרבען איז דאָס גאַנצע פאָלק
נאָכגעגאַנגען זיין לוייה און איהם שטאַרק בעוויינט. דער
טרוער נאָך רב'ן איז געווען אזוי גרויס, אז אַ גאַנץ יאָהר
האָט מען נישט געטראָגען קיין לולב און הדסים צו אַ חופּה,
ווי דער מנהג איז דעמאָלט געווען.

אַז רב'ס חבר שמואל האָט דעהערט פון רב'ס טויט האָט
ער קריעה געריסען אויף צוועלף פאָר קליידער און געקלאַגט :
— אוי, וועה געשריגען ! עס איז געשטאָרבען דער מאַן

וואָס איך האָב מורא געהאַט פאר איהם ווי פאר גאָט !
שמואל בר אבא הכהן איז געבוירען געוואָרען אין
נהרדעא און איז געווען רב'ס חבר און געלערנט מיט איהם
אינאיינעם ביי רבנו הקדוש.

חויז זיין גרויסקייט אין תורה איז ער געווען שטאַרק
געלערנט אין אלע חכמות פון דער וועלט. ער האָט געקענט
גריכיש און רוימיש און איז געווען אַ גוטער דאָקטאָר. אז
רבנו הקדוש האָט אַמאָל שטאַרק געליטען אויף די אויגען
האָט שמואל איהם אויסגעהיילט. ער איז אויך געווען אַ
גרויסער אַסטראָנאָם און ער האָט געזאָגט, אז פאר איהם
"ועננן קלאָר די וועגען פון הימעל ווי די וועגען פון
נהרדעא".

ווען רב האָט געגרינדעט די ישיבה אין סורא איז גע-
שטאָרבען רב שילא, דער ראש ישיבה פון נהרדעא. האָט ען

בן שפט, דער ריש-גלותא, בעשטימט שמואל'ן פאר ראש ישיבה אויף זיין אָרט. און נאָך רב'ס טויט זענען אלע תלמידים פון סורא אוועק נאָך נהרדעא צו שמואל'ן און ער איז געוואָרען דער הויפט פון אלע תלמידי חכמים אין בבל.

שמואל האָט אלעמען מקרב געווען און בעהאנדעלט ווי אַ פאָמער. בעזונדער גוט איז ער געווען צו הייא'ן, רב'ס זון, וואָס איז אויך געקומען ביי איהם לערנען. מיט זיין טיעפקייט אין לערנען און שאַרפּקייט אין אוועקשמעלען געזעצט איז שמואל געווען אַ מוסטער פאַר אלע אידען. ער האָט אויך געזאָגט, אז "דאָס געזעץ פון דער מלוכה איז — געזעץ" און יעדער מוז גאָלגען.

דעמאָלט האָט דער פּערסער ארדאשייד געמאכט אַן אויפשטאַנד געגען דעם קעניג ארטאבאן און איהם דערמאָרד דעט און זיך געקרוינט פאר קעניג. שמואל האָט זיך איהם אונטערגעגעבען און געלעבט מיט איהם אין שלום.

ווען ארדאשייד איז געשטאָרבען און זיין זון שאבור איז געוואָרען קעניג, האָט ער אַרויסגעזויזען גרויס פריינד-שאפט שמואל'ן און איהם אָבגעגעבען גרויס כבוד. די אירען האָבען דערפאַר גערופען שמואל'ן : קעניג שאבור.

צעהן יאָהר איז שמואל געשטאַנען בראש פון דער ישיבת אין נהרדעא. ער איז געשטאָרבען צוויי יאָהר פריהער איי-דער דאָס גרויסע אומגליק איז געקומען אויף נהרדעא מיט איהרע אירען און אויף שמואל'ס הויזגעזינד.

די נייע פּערסער וואָס האָבען בעהערשט בבל זענען גע-יוען פאנאטישע אנהענגער פון זאראסטער. די פארטיער האָ-בען דעם דאָזיגען גלויבען שוין לאנג אויפגעגעבען. האָבען די נייע פּערסער צושמעטערט די גריכישע אָבגעטער און אויסגעקוילעט די אלע וואָס האָבען געדינט צו זיי. און זיי האָבען צוריק איינגעפיהרט דאָס אלטע פּערסישע גלויבען : די צוויי אָבגעטער "הורמיו" און "אהרימון". דער אָבגאָט פון ליכט און גוטס און דער אָבגאָט פון פינסטערניש און בייז.

די פּערסישע גלחים האָבען בעהערשט דאָס לאַנד און געצוואונגען אלעמען צו דינען צו זייערע אָבגעטער. זיי האָ-

בען אויך נישט געשוניט די אידען און זיי אָנגעטאָן גרויסע צרות.

שפעטער האָבען זיי אויפגעהערט צי פייניגען די אידען, ווייל די קעניגען האָבען געהאַלטען מיט די אידען. קעניג שאביר האָט זיך בעריהמט פאר שמואל'ן, אז אין ילע זיינע מלחמות לָאָט ער די אידען פון די מלחמה־לענדער צורות. נאָר אין קאפאדאציען האָט ער אויסגע'הרג'עט צווייף טויז זענט אידען. ער האָט דאָס אָבער געטאָן, האָט ער געזאָגט, ווייל זיי האָבען זיך געשמעצ'ט קעגען איהם און נישט גע'וואָלט זיין אונטערטעניג.

שמואל האָט די הרוגים ניט בעקאָגט, ווייל זיי האָבען זיך דאָך אָקעגען געשמעלט דעם מלכות. און ווי ער האָט גע'פסקנ'ט איז דאָס געזעץ פון מלכות — געזעץ.

דער קעניג שאביר האָט געהאַט גרויס הצלחה. ער האָט שטאַרק פערגרעסערט זיין קעניגרייך און האָט זיך שוין אריינגעריסען אין די גרעניצען פון די לענדער וואָס רויס האָט געהערשט איבער זיי.

אין יענער צייט האָט זיך אָנגעהויבען דער סוף פון רויס. נאָט'ס שטראָף האָט זיך אראָפגעלאָזט אויף איהר און זי האָט אָנגעהויבען קריגען איהר לוין וואָס זי האָט פערדינט פאר איהרע גרויזאמע מעשים.

נאָר איין יאָהר נאָכדעם ווי דאָס נייע פערסישע קעניג רייך האָט זיך געגרינדעט איז דער רוימישער קייסער סע'ווערוס געטויט געוואָרען און עס האָבען זיך אָנגעפאנגען מורא'דיגע שחיטות צווישען די רוימישע מיניסטאָרען און פּעלדמאַרשאַלען איבער דער קרוין.

אין פינף־און־צוואַנציג יאָהר צייט האָט רויס געהאַט דרייצעהן קייסאָרים און קיין איינער פון זיי איז נישט גע'שטאַרבען מיט זיין טויט, נאָר דערמאָרדעט געוואָרען פון זיינע לייבדיגער, וואָס זענען גערונגען געוואָרען דערצו פון דעם וואָס האָט געוואָלט ווערען קייסער.

דער רוימישער סענאַט וואָס די וועלט האָט געציטערט פאר איהם איז געווען שוואַך און געשלאָגען, און גע'ציטערט פאר יעדען רעבעל וואָס האָט דער'הרג'עט זיין קייסער און זיך דערנאָך אָנגעטאָן די קרוין.

צו דעם איז נאך אריבער א פעסט פון עגיפטן נאך איי-טאליען און די רוימער זענען געפאלען ווי פליגען אין דער פעסט. פופצעהן יאהר האָט די פעסט געפרעסען די רוימער און פערזויסט גאנצע שטעדט.

די דעוואָלוציעס פון אינווייניג, די מלחמות פון דרוי-סען און די פעסט האָבען צובראָכען די מעכטיגע רויים. איהר שטאָלץ איז געפאלען און מיעד און שוואַך איז זיי געבליבען הפקר פאר יעדען איינעם וואָס האָט נאָר זיי געוואָלט גע-פאלען.

דעמאָלט זענען פיעל פעלקער בעפאלען רויים. עס זענען זיי באפאלען די גאָטהען, די סארמאטען, די אלמאנען און די פרענקען זענען געגאָנגען אויף איהר פון מערבזייט און די פערסער פון מזרח.

די אלע פעלקער האָבען זיך געוואָרפען אויף דער ערוי-סער רוימישער אימפעריע, וואָס האָט אָנגעפאנגען פאלען און צופאלען און יעדעס פאָלק האָט געוואָלט כאַפּען זיין טייל פון איהר.

נאָר דאָס אומגליקליכע אידישע פאָלק האָט זיך נאָך אלץ נישט געקענט בעפרייען פון רויים'ס יאָך. פראַנצויסקוס נייר גער, דער רוימישער גובערנאָטאָר פון סיריען, וואָס האָט אויך געהערשט איבער ארץ ישראל, האָט די אידען שטאַרק געדריקט און גענומען פון זיי אַזעלכע שווערע צינזען, וואָס זענען געווען איבער זייערע כחות. האָבען די אידען זיך גע-בעמען ביי איהם ער זאָל אַ ביסעל לייכטער מאַכען דעם יאָך און נעמען קלענערע צינזען, האָט ער זיי ברוטאַל געענט-פערט :

—איהר בעט מיך נעמען ווייניגער צינזען פון אייערע פעלדער, איך וועל נאָך נעמען צינזען פון אייך פאר דעם וואָס איך ערלויב אייך אטעמען.

די געפייניגטע אידען האָבען געליטען און פערביסען די ליפּען. זיי זענען אונמעכטיג קעגענצושטעלען זיך קעגען רויים. האָבען זיי געליטען און געשוויגען און געוואָרט אויף דער ישועה זיי זאָל קומען.

ווען דער פערסישער קעניג האָט דערקלערט קריעג צו רויים, האָבען די אידען זיך דערפרעהט. זיי האָבען געהאַפּט,

אז פערסיען וועט זיגען און פערנעמען ארץ ישראל און זיי וועלען אויסגעלייזט ווערען ווי אין די צייטען פון כורש מלך פרס.

א סך גרויסע חכמים האָבען טאָקי פאַראויסגעזאָגט, אז רוים וועט פאַלען אין די הענד פון פערסיען. און זיי האָבען נאָך געגעבען א צייכען, אז ווען מען וועט זעהן א פערסיש פערד אין ארץ ישראל זאָל מען האָפען אייף דער גאולה. די האָפנונג אויף אויסלייזונג האָט געבראַכט דערצו, אז פיעל אידען פון ארץ ישראל זענען געגאַנגען נאָך בבל. א טייל פון זיי איז אריינגעטרעטען אין דער פערסישער ארמעע צו קעמפען געגען רוים. און א טייל האָט זיך געזעצט אין די ישיבות פון סורא און נהרדעא צו קענען לערנען תורה מיט א רוחיג געמיט.

דעמאָלט איז געקומען נאָך בבל עולא בן קושב, יהושע פון גרסה'ס אן אור-אור-אייניקעל.

בבל איז דעמאָלט געווען א געבענמשיט לאַנד. איהרע צוויי טייכען פרת און חדקל ציהען זיך היילען-מיילען ווייט. קאנאלען גיסען צוזאמען די טייכען און זיי ווערען איינס. און בבל זעהט אויס ווי א לאַנד פון אינזלען.

די ערד איז פעט און פרוכטבאר. גאַנצע שטיקער זענען בעזעצט מיט אידען. אידען האָבען זיי אויפגעבויט, בעאר-בייטען און געניסען די פרוכט פון זייער מיה. קיינער אונטערדריקט זיי נישט. מען זעהט נישט קיין רוימישען עלטס-טען. די אידען לעבען רוחיג און זיכער.

עולא האָט דאָס געזעהן און ער האָט זיך דערמאָנט רב חייא'ס רייד : נאָט האָט געוואוסט, אז די אידען וועלען נישט קענען ביישטעהן קעגען רוים'ס גזרות האָט ער זיי פערטריבען נאָך בבל.

גרעסער איז געווען זיין פרייד ווען ער איז אָנגעקומען אין דער הויפט-שטאָדט נהרדעא. ער האָט געזעהן דעם ריש-גלותא אין זיין גרעסטען גלאַנץ. דער ריש-גלותא האָט גע-פיהרט די אידען און געווען שטאַרק אנגעזעהן ביים קעניג.

דער ריש-גלותא איז געפאָהרען איבער דער שטאָדט אין אַ גאָרענע קארעטע. ער איז געגאַנגען אָנגעטאָן אין אַ טייע-

רען זיידען מאנטעל מיט א ברייטען גאָלדענעם גארטעל בע-
זעצט מיט בריליאַנטען. קנעכט זענען געלאָפּען פאר דער
קארעטע און נאָך איהר. זיי האָבען געטראָגען אויף די קליי-
דער דעם ריש-גלות'ס הערב.

עולא האָט דאָס געזעהן און זיין הארץ האָט געוואקסען
פאר פרייד. אויב דער כבוד פון נשיא אין הייליגען לאַנד
האָט געהאַלטען אין פאלען, איז דערפאר דער כבוד און די
מאַכט פון ריש-גלותא געוואָרען גרעסער און שטאַרקער.

מען האָט אויך דאָ געלערנט די תורה גאָר שטאַרק. די
צוויי גרויסע ישיבות אין בבל זענען געווען ווי צוויי וואונ-
דערליכע גערטנער, וואָס זייער פרוכט איז א ברכה פאר'ן
גאַנצען פּאָלק.

די תלמידי חכמים זענען נישט געווען אינטערנעוואָרפען
די ברעמדע הערשער. זיי האָבען געהאט זייער אייגענע רע-
גירונג, די אידישע רעגירונג און דער ריש-גלותא דער העכט-
טער איבער אלץ.

אין הייליגען ליג נד איז מען געווען פאָרויבטיג און גע-
לערנט תורה אי געהעלמניש. אזילו איז די צייטען פון
רבנו הקדוש, די בעסטע פאר אירען, האָט מען זיך געהיט
נישט צו לערנען אויף דער אָפּענער גאַס.

אָבער אין בבל האָבען די תלמידי חכמים געלערנט אויף
די אָפּענע גאַסען. און וואונדערליך איז געווען דאָס בילד
צו זעהן יעדען אינדערפריה ווי מאמעס טראָגען זייערע קינד-
דער אין חדר אריין. אזא בילד האָט מען נישט געזעהן אין
ארץ ישראל.

ביים ריש-גלותא האָט מען געוואָהר געוואָרען אז עס איז
געקומען עולא, א קרוב פון דער משפחה, אן אבשטאַם פון
מלכות בית דוד. האָבען זיי איהם געשיקט מתנות און טייערע
פרוכטען און איהם געבעטען קומען וואוינען אין ריש-
גלותא'ס הויז.

עולא איז געקומען אין ריש-גלותא'ס פּאַלאַץ און ער האָט
דערזעהן פאר זיך א קעניגליכען פּאַלאַץ. דריי שטאַק הויך
מיט אָהן א צאָהל צימערן פאר'ן ריש-גלותא און זיין פרוי,
פאר די זיהן און טעכטער, פאר די בעאמטע און געסט, פאר

די תלמידים חכמים וואָס עמען ביים ריש-גלותא'ס טישען און פאר קנעכט און דינסטען אלעמען צו בעדינען. אויך פאר די מוזיקאנטען און זינגער, וואָס שפילען און זינגען ביי יעדע מאָהלצייט אין פאלאץ.

ענן בן שפט איז געווען דעמאָלט דער ריש-גלותא. האָט ער איהם פאָרגעשטעלט פאר שמואל'ן. שמואל האָט איהם מקרב געווען און אריינגענומען אין ישיבה. עולא איז געווען אן אריינגעהער אין די צוויי גרעסטע הייזער פון נהרדעא, ביים ריש גלותא און ביי שמואל'ן. עולא איז געוואָרען אַנז געזעהן, ער איז געווען אן אייגענער פון ריש-גלותא.

עולא האָט אָבער נישט געהאָט די זכיה לאַנג צו זיין מיט שמואל'ן. דאָס זעלבע יאָהר איז שמואל געשטאָרבען. די עלטסטע פון די תלמידים האָבען זיך געגרייט אויסצוקוליי- בען דעם ראש ישיבה.

עולא איז שוין אלט געווען זיבען און צוואַנציג יאָהר. אין ארץ ישראל האָבען דעמאָלט בחורים חתונה געהאָט נישט יונג. פאר דרייסיג יאָהר האָט קיינער נישט גענומען א פרוי. אנדערע האָבען געוואַרט ביז פערציג יאָהר. די ליידען זענען געווען אזוי גרויס, אז מען האָט מורא געהאָט נעמען א ווייב און האָבען קינדער זיי זאָלען ליידען גרויסע צרות.

אין בבֿל איז אָבער געווען אנדערש. דאָ האָבען אלע יונג חתונה געהאָט. אין ריש גלותא'ס הויז האָט מען אָנגעפאָנגען טענה'ן מיט עולא'ן אז עס איז שוין צייט ער זאָל זיך בויען א הויז און נעמען א ווייב. ער האָט אָבער אין נהרדעא נישט געפונען קיין מיידעל, וואָס זאָל איהם זיין צום האַרצען, זיי האָבען זיך געהאלטען זעהר גרויס און געגאָנגען בעהאַנגען מיט א סך צירונג, ליעב געהאָט אויסצוברענגען א סך געלד האָט עולא זיי נישט געוואָלט.

דעמאָלט איז געקומען רב'ס זוהן איבו מיט זיין טאָכטער הדסה צו-גאָסט צום ריש-גלותא'ס זוהן נתן. איבו איז נישט געקומען צו זיין פאָטער רב און אפילו נישט צו זיין יונגערן ברודער הייא אין לערנען. ער האָט נישט געטויגט דערצו.

רב האָט איהם דערפאר געלערנט צו זיין א וועלטליכער מענש, א סוחר. ער האָט געהאָט א גרויס פערמעגען און א סך פערלער. זיין טאָכטער הדסה האָט געהאָט אלע גוטע מדות

וואָס איהר זיידע רב האָט איינגעפלאַנצט אין איהר. זי איז געווען שטיל, בעשיידען, אַ גרויסע צנועה און אַ זעלטענע שעהנהייט.

עולא האָט זיך אין איהר פערליעבט. זי האָט איהם אויך געליעבט. באַלד זענען זיי געוואָרען חתן-כלה און די חתונה אָבערלייגט אויף דעם טאָג ווען זי וועט אַלט ווערען אַכצעהן יאָהר.

הרסה איז אַלט געווען זיבעצעהן יאָהר. האָט נאָך גע-דאַרפט דויערן אַ יאָהר ביז צו דער חתונה. עולא איז גע-בליבען ביים ריש-גלותא אין הויז און הרסה מיט איהר פאָ-טער זענען אהיים געפאָהרען אויף זייערע גיטער ארום סורא. ביים געזעגענען האָבען זיי שטאַרק געוויינט. דאָס שידען איז זיי געווען זעהר שווער. זיי האָבען זיך אָבער געטרייסט אַז נאָר איין יאָהר דאַרפֿען זיי וואַרטען.

דאָס יאָהר האָט אָבער אויסגעזעהן אין זייערע אוי-גען ווי אַן אייביגקייט. און איידער דאָס יאָהר איז אריבער איז געקומען אַ ביטערע צייט און אַליץ צישטערט. זייער האָפֿ-נונג איז אַוועק ווי דער רויך אויפ'ן ווינד.

דער קעניג שאַבור איז ארויס קעגען רוים און האָט איינ-גענומען נציבין, אַנטאָכיען און קאַפּאַדאָציען און נאָך שטעדט. דער קייסער וואַלעריאַנוס האָט גענומען אַ גרויסע אַרמעע און ארויס קעגען שאַבור'ן. ער איז אָבער צושלאָגען גע-וואָרען לעבען דער שטאָדט ערעסאַ. וואַלעריאַנוס איז גע-נומען געוואָרען אין געפאָנגענשאַפט און ביז'ן טויט איז ער געזעסען אין געפֿענגעניש אין שושן. דאָס איז געווען אַ גרוי-סע שאַנד פאַר דער מעכטיגער רוים און איהרע בעריהמטע לעניאָנען.

גרויסע אומרוהען און רעוואָלוציעס האָבען ווידער אויס-געבראַכען אין רוים. אין פּופּצעהן יאָהר צייט האָבען דריי-סיג רוימער זיך ארויפגעכאַפט אויפ'ן רוימישען טראָהן. בלוט האָט זיך געגאַסען טייכען-ווייס אין אלע רוימישע לענ-דער.

די אידען האָבען געהאַט נחת דערפון, זיי האָבען דער-לעבט נקמה אָן זייער ביטערסטען פיינד. און זיי האָבען גע-

האָפּט אז אינגיכען וועט דאָס הייליגע לאַנד ווערען בעפרייט פון איהרע פערוויסטער און גאָט'ס הילף וועט קומען זעהר שנעל.

פלוצלינג האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַ ניי אומגליק אויף די אידען פון ארץ ישראל און פון בבל.

שאַכור האָט איינגענומען אַ גרויס שטיק סיריען און איז געגאנגען אויף דמשק. געהענדיג איבער דער מדבר איז ער געקומען ביז תדמור, די שטאָרט וואָס שלמה המלך האָט געבויט.

תדמור איז געווען אַ זעהר בעריהמטע שטאָרט. דער שטאָלץ פון די אַראַבער וואָס האָבען געלעבט אין דער מדבר. דאָ האָט געוואוינט דער אַראַבישער פירשט פפא בר נצר, אַ בעריהמטער העלד.

תדמור איז געשטאנען אינמיטען וועג, וואו דער האַנדעל געהט צום מזרח און מערב, האָבען אלע רייזענדע און קאָראַ וואָגען געמוזט צאָהלען צינען דעם אַראַבישען פירשט ער זאָל זיי בעשיצען פון זיינע באַנדעס, וואָס פלעגען בערויבען יעדען איינעם וואָס איז געקומען אין דער מדבר.

דער פירשט האָט זיך גערעכענט ביי די רויבער ווי זייער קעניג, און ביי די פעלקער אַרום האָט מען איהם געהאלטען פאַר אַ געוועהנליכען רויבער.

ווען שאַכור איז צוגעקומען צו תדמור האָט דער אַראַבישער פירשט אַרויסגעשיקט איהם גרויסע מתנות. שאַכור האָט זיך אָבער דערמיט נישט בענוגענט. אין זיין זיגערישען שטאָלץ האָט ער געפאָדערט דער פירשט זאָל מיט אַ שטריק אויפ'ן האַלז קומען איהם אַקעגען און ווערען איהם אונטער-טעניג.

דער אַראַבישער פירשט האָט געברענט פאַר כעס און גלייך פערזאמעלט זיינע באַנדעס, די געשיקטע רייטער וואָס פרייהייט איז געווען זייער לעבען. מתנות, מחנות פון אלע זייטען זיינען זיי געקומען צו איהם און ווי אַ שטורם־ווינד בעפאָלען די פערסישע אַרמעע און איהר דערלאַנגט מורא־דיגע קלעפּ.

שאַכור האָט געזעהן, אז ער קען נישט ביישטעהן, האָט ער איבערגעלאָזט דאָס גאַנצע געוועהר און אַנטלאָפּען מיט

זי איבערגעבליבענע סאָלדאַטען. דער אַראַבישער פירשט האָט איהם נאָכגעיאָגט. די שטאָרט נציבין האָט ער פער־ברענט. ער האָט בעלאַגערט נהרדעא און זי איינגענומען און דאָרט אָנגעמאַכט גרויסע הורבנות. פיעל איינוואוינער האָט ער דער'הרג'עט, אנדערע האָט ער גענומען געפאנגען און אוועקגעפיהרט מיט זיך.

די ישיבה איז אויך צושטערט געוואָרען. די עלטסטע תלמיד־דייחכים וואָס האָבען געלערנט אין דער ישיבה, האָר בען אוועקגעוואַנדערט נאָך מהווא, שלחי און שכנציב און דאָרט אָנגעהאַלטען ישיבות.

צווישען די געפאנגענע מענער איז געווען עולא. צווישען די געפאנגענע פרויען—שמואל'ס דריי מעכטער. דער אַראַבי־שער פירשט האָט זיי אוועקגעפיהרט מיט זיך און פערקויפט צו אן אַרמיו־שען סוחר, איסור פון רצף. איסור האָט אויס־געקליבען רחל'ן, שמואל'ס אינגסטע שעהנסטע טאָכטער, און גענומען פאר זיך. איהרע צוויי עלטערע שוועסטערן האָט ער געשיקט מיט זיינע מענשען נאָך ארץ ישראל, וויסענדיג אז די אידען וועלען איהם געבען א סך מעהר געלד זיי אויסצור־לייזען איידער ער וועט קענען קריגען פאר זיי, ווען ער זאָל זיי פערקויפען אויף'ן שקלאַפען־מאַרק. עולא'ן האָט ער פעהאַלטען ביי זיך פאר אַ קנעכט.

דאָ האָט מען געזעהן דעם גרויסען אונטערשיעד צווישען די אידען פון ארץ ישראל, וואָס זענען אָבגעשיידט פון די גוים און ווערען געיאָגט און געפלאַגט איבער זייער גלויבען אין תורה, און די אידען וואָס האָבען געלעבט אין פּרעמדע לענדער און לעבען רוהיג מיט די גוים.

אָט איז געווען יהושע פון גרסה'ס טאָכטער אביגיָל, אַ קינד פון ארץ ישראל, וואָס רויבער האָבען זי געפאנגען און געוואָלט פערקויפען צו שאַנד, האָט זי זיך געוואָרפען אין וואַסער און נישט געוואָלט לאָזען זיך פּעראומרויניגען.

אָבער רחל, דעם גרויסען שמואל'ס טאָכטער, אַ קינד פון בבל, איז שוין געווען אַנדערש. אַ גוי, אַ געצענדיגער, האָט זי געקויפט פאר אַ שקלאַפּין און זי האָט זיך שטילערהייט אונטערגעגעבען איהר גורל.

דאָס איז אזוי געווען, ווייל די אידען פון בבל האָבען זיך

צוגעוועהנט צו די גוים און זיך שטארק אויסגעמישט מיט זיי. בעזונדער האָבען זיי זיך אויסגעמישט מיט די גוים אין נהרדעא.

דער אַראַבישער פירשט האָט אויך געפאַנגען עולאַ'ס קרובות, די טעכטער פון רב נחמן דעם ריש גלותא'ס איידים. זיי זענען שוין אלע געווען פּערהייראַט און זיי האָבען גערעכטען זייערע פענגער אוועקצופיהרען זיי גאַנץ ווייט, אידען וואָלען זיי נישט דערקענען און אויסלייזען און צוריקברענגען צו זייערע מענער. אזוי פּערדאַרבען זענען זיי געווען.

עולאַ'ן האָט דאָס שטאַרק פּערדראַקען. עס האָט איהם אויך וועה געטאָן, וואָס רחל, די טאָכטער פון זיין גרויסען רבי שמואל נעמט זיך נישט דאָס לעבען און בלייבט ביים גוי. זי איז אָבער נישט געווען אזוי פּערדאַרבען ווי זיינע קרובות. זי איז נישט צופרידען געווען מיט איהר לעבען. שטיל האָט זי געטראָגען דעם טרויער אין האַרצען, און אז קיינער האָט נישט געוועהן האָט זי שטאַרק געוויינט. עולאַ האָט זיך געטרייסט דערמיט און דערקענענדיג זיין הערר איסור פאר אַן אַרנטליכען מאַן, האָט ער געהאַפּט מיט גאָט'ס הילף אויסצולייזען רחל'ען.

איידער זיי האָבען זיך געלאָזט אין וועג אַריין נאָך רצף האָט איסור אָנגעטאָן עולאַ'ן אַן אייזענעם רינג אויפ'ן האַלץ. אויפ'ן רינג איז געווען אויסגעקריצט : "איסור'ס קנעכט". צום רינג איז געווען אָנגעשלאָסען אַן אייזענע קייט און אָנ-געבונדען צום אייזעל, וואָס ער האָט געריטען אויף איהם. רחל'ין האָט איסור גענומען צו זיך אייפ'ן קעמעל און זיי האָבען זיך געלאָזט אין וועג אַריין. אינמיטען פּאַהרען זעהט פּולאַ זיי איסור קוקט זיך גוט ארום און בעטראַכט זיין געוועהר.

— וואָס טוט איהר דאָס ? — האָט עולאַ איהם גע-

פּרענט.

— עס טוט מיר באַנג וואָס איך האָב אוועקגעשיקט אלע קנעכט — האָט איסור געזאָגט — איך פיהר מיט זיך אזא טייערן אוצר און דער וועג איז נישט זיכער פון רויבער. — אויב מיר וועלען רייטען גיך וועלען מיר אָניאָגען א

רייזענרען און מיר וועלען פאָהרען אינאיינעם — האָט ערלאָ
איהם געראטען.

— איך זעה קיינעם נישט — זאָגט איסור.

— איך זעה אויך נישט, איך ווייס אָבער אז ער איז נישט
ווייט.

— ביזט אַ נביא, אָדער אַ משוגענער, אז דו זעהסט
זאָכען וואָס מען זעהט נישט מיט די אויגען? — האָט איסור
זיך געבייזערט.

— איך בין נישט קיין נביא און אויך נישט משוגע, נאָר
איך ווייס, אז אַ מאַן רייט פאָראַויס אויף אַ בלינד אייזעל
און ער פיהרט צוויי לאַנגלען איינס מיט וויין און איינס מיט
עסיג. ער איז נישט קיין איד און ער איז נישט ווייטער פון
אונז ווי פיער קילאמעטער — האט ערלאָ געזאָגט.

— הער, דו נידריגער קנעכט — האָט איסור געשריגען
בייז — מאַכסט געשפעט פון מיר? אויב דו וועסט נאָך
אַמאָל אזוי רעדען, וועסטו פיהלען מיין רוט.

— איך שפעט נישט — האָט ערלאָ איהם פערזיכערט —
פרוביר, וועסטו זיך איבערצייגען. אויב איך זאָג ליגען, בין
איך דאָך אין דיין האַנד און וועסט טאָן מיט מיר וואָס דו
וועסט וועלען.

— איך וועל פריהער נישט רייטען גיך ביז דו וועסט
דערקלערען פון וואַנען דו האָסט דערקענט דאָס אַלץ —
האָט איסור געזאָגט.

ערלאָ האָט איהם דערקלערט, אז אין די טריט אויפ'ן וועג
האָט ער דאָס אַלץ דערקענט. ער האָט איהם אָנגעגעבען די
סימנים. איסור האָט זיך שטאַרק פערוואונדערט און געווען
צופרידען וואָס ער האָט איינגעהאַנדעלט אזא פעהיגען קלוג-
גען קנעכט. באַלד איז ער אָבער געוואָרען צוריק אומעטיג און
ער האָט געזאָגט:

— וואָס וועט מיר שוין אַרויסקומען, אז איך וועל איהם
אַנאָנען? איין מאַן אויף אַן אייזעל וואָס איז זיין קראַפט
מיר צו העלפען?

— נעמט אַראָפּ דאָס אייזען פון מיין האַלז וועל איך
אייך קענען פיעל העלפען און בעשיצען דעם טייערן אוצר.
— ביזט קלוג, זעהר קלוג, איך בין אָבער אויך נישט נאָר

ריש — זאָגט איסור — אז איך וועל אַראָפּנעמען דעם רינג פון דיין האַלז וועסטו מיך קענען בעפאלען, ווער וועט מיך דעמאָלט בעליצען קענען דיר ?

— איהר רייט אויף א קעמעל מיט געוועהר און איך אָהן געוועהר, אויף אן אייזעל, ווען איך זאָל האָבען בייזע געדאַנקען, קען איך זיי אויך נישט אויספיהרען. ווייסט אָבער, אז איך בין א איד — האָט עולא געזאָגט שטאַליץ — א איד ברעכט נישט זיין שבועה און וואָרט.

— אָבער א איד וויל נישט אַרבייטען. ער טראַכט נאָר ווי אזוי אַראָפּצונעמען זיין הערר'ס יאָך פון זיך.

— עס איז אמת — האָט עולא געזאָגט — אָבער דער איד האָט נישט פיינט צו אַרבייטען. דער איד האָט פיינט קנעכטשאַפט, וואָס איז א שאַנד פאר יעדען געפיהלפולען מענש. נאָט האָט בעשאַפען דעם מענשען צו זיין פריי און דאָ ווערט ער פונקט ווי א בהמה פערשקלאַפט צו אן אַנדערן, דאָס וויל נישט א איד. ווען איהר וועט מיך אָבער גוט בעהאַנדלען און האַלטען פאר א מענש גלייך מיט אייך, וועל איך אייך זיין געטריי און בעסער ווי צעהן קנעכט, וואָס זענען נישט העכער פאר די בהמות אין פעלד.

די גאַנצע צייט האָט רחל געשוויגען און זיך נישט גע- מישט אין שמועס. איצט האָט זי זיך אָנגערופען צו איסור'ן : — עס איז אמת וואָס ער האָט געזאָגט. די קינדער פון מיין פאָלק זענען נישט פאַלש. זיי גוט צו איהם, וועט ער אייביג דיר זיין געטריי.

— וואָס בין איך זיכער, אז רויבער וועלען אונז בעפאלען וועט ער נישט צושטעהן צו די רויבער, וועט נאָך דיך אויך איבעררעדען און דיך צונעמען פון מיר ?

— צו וואָס זאָל ער דאָס טאָן ? מיר זאָלען פערקויפט ווערען צו אן אַנדערן וואָס וועט נאָך אפשר זיין ערגער צו אונז ? — האָט זי געזאָגט מיט א טרויעריגען שמייכעל.

— ביזט גערעכט, טייערע — האָט איסור געזאָגט מיט א שיינענדיג פנים — איך האָב דיך נישט געקויפט זאָלסט זיין מיין שקלאַפּין, נאָר פאר די האַרין פון מיין הויז. דו וועסט הערשען איבער מיין פערמעגען און איבער מיר, אויב דו וועסט מיך נישט האַסען פאר מיין ליבע צו דיר.

— איך וויל דרך נישט אראָפּפיהרען פון דיין גלויבען —
האָט ער ווייטער גערעדט — קענסט דיר ווייטער דינען דעם
נאָט פון דייןע עלטערן. זיי מיר נאָר געטריי, וועל איך איי-
ביג זיין דיין קנעכט.

— איך שטאם פון דעם פאָלק וואָס קען נישט זיין פאַלש.
מיין אמונה דערלויבט מיר נישט הייראַטען מיט אַ געצענ-
דינער. און מענסט זיין זיכער, אז איך וועל דרך נישט פער-
ראַטען מיט אַן אַן אנדערן פון דיין גלויבען, וויל איך וועל
דאָך דערמיט נאָך פערגרעסערען מייןע זינד — האָט רחל
געזאָגט רויטלענדיג זיך און אַראָפּגעלאָזט די אויגען.
אַ וויילע האָט איסור געשוויגען, דערנאָך האָט ער געזאָגט
צו עולאַ'ן :

— די קייט וועל איך אַראָפּנעמען. נאָר דעם רינג וועל
איך לאָזען אויף דיין האַלז ביז איך וועל זיך איבערצייגען
אין דיין עהרליכקייט.

ער האָט אַראָפּגענומען די קייט. דעם רינג מיט'ן שלאָס
האָט ער געלאָזען אויף עולאַ'ס האַלז אין בעהאַלטען ביי זיך
דעם שליסעל. דאָס איז געווען אַ פערגרינגערונג פאר איהם
און ער האָט איהם געדאַנקט דערפאַר. רחל'ס אויגען האָבען
אויך געקוקט אויף איהם מיט דאַנקבאַרדיקייט און איסור איז
געווען זעהר צופרידען.

באַלד האָבען זיי אָנגעיאָגט דעם מאַן וואָס איז געפאַהר
רען פאָראויס. איסור האָט געזעהן אז עס איז אַלץ ווי עולאַ
האָט געזאָגט, האָט ער זיך נאָכמעהר דערפרעהט וואָס זיין
נעלר איז אזוי אָנגעלייגט. זיין שמחה איז געווען גרעסער
וואָס דער מאַן איז געווען זינער אַ שכן פון רצף. נאָך צוויי
טאָג פאָהרען זענען זיי אַנגעקומען נאָר רצף.

איסור'ס הויז איז געווען אַ רייכער, שעהנער פאַלאַץ,
פול מיט אַלדאָסנוטס און אַ סך קנעכט און דינעמען. ער
האָט אויסגעקליבען עולאַ'ן פאר זיין לייבדיגער און איהם גע-
בעטען צו זיין אָפּענהערציג מיט איהם און איהם זאָגען אַלץ
וואָס ער טראַכט.

ער האָט איהם ערלויבט אָנצוגריימען כשר עסען פאר זיך
און פאר רחל'ען. ער האָט איהם אָבער געוואַרנט נישט אריינ-

צעגעהן אין איהר צימער און נישט זעהן איהר אָהן זיין וויסען. איסור האָט מורא געהאט רחל זאָל זיך נישט פערליי- בען אין עולאַ'ן, ביידע אידישע קינדער. ער האָט נישט גע- וואוסט אז עולאַ איז שוין א חתן, האָט א כלה וואָס ער האָט זעהר ליעב און ער איז צוגעבונדען צו איהר אזוי שטארק אז קיין קראפט קען איהם נישט אַברייסען פון איהר.

אין אווענד האָט איסור זיך געזעצט מיט רחל'ן צום טיש און עולאַ האָט זיי בעדינט. נאָכ'ן עסען האָט איסור געהיי- סען דערלאנגען א קרוג טייערן וויין אין געטרונקען א פאָר גלעזער. ער האָט אויך געהייסען עולאַ'ן טרינקען פון דעם וויין וואָס ער האָט געגרייט פאר רחל'ן. עולאַ האָט נישט געוואָלט טרינקען.

— האָט דען עמיצער אויסער דיר אָנגעריהרט דעם וויין?
— האָט איסור געפרעגט. ער האָט שוין געוואוסט אז א איד טאָר נישט טרינקען וויין פון א געצענדיגער.

— ניין, קיינער נישט. איך האָב אָבער מורא נישט צו ווערען שכור.

— וואָס אַרט דיך, געהסט דאָך באלד שלאָפען, וועסט געשמאַקער שלאָפען.

— מען טאָר זיך נישט אָנהויבען מיט טרינקען וויין. מען געוועהנט זיך צו און מען ווערט א שכור און מען וואַלגערט זיך ווי אַ חזיר אין רינשטאַק.

איסור האָט א קוק געטאָן אויף רחל'ן און מיט א שמיי- כעל אוועקגערוקט די קרוג מיט'ן וויין און געזאָגט:

— ביזט ס'לוג און עהרליך. גיסט מיר א ווארנונג, זעה איך, כ'זאָל נישט שכור'ען. דאָס געפעלט מיר. איצט קען איך זיך אויף דיר פערלאָזען. וועסט זיין מיין הויז-פיהרער. ער האָט גענומען דעם שליסעל און אויפגעשלאָסען דאָס שלאָס אויף עולאַ'ס האַלז. האָט אַראָפגענומען דעם אייזענעם רינג און איהם געלאָזט פריי. עולאַ האָט געקושט זיין האַנד פאַר דאַנקבאַרקייט און רחל האָט געקוקט מיט וואַרימע בליקען צו איהם.

— מיין הערר, אויב איהר ווילט מיר טאָן א טובה, גיט

מיר דעם אייווענעם רינג פאר אן אנדענקען — האָט עולא געבעטען — איך וויל איהם האַלטען ישמענדיג. איסור האָט איהם אוועקגעגעבען דעם רינג.

עטליכע טעג זענען אַריבער. עס איז געווען אינדערפריה. איסור איז געוועסען ביים טיש. עולא האָט צוגעגרייט דאָס עסען. און זיי האָבען געוואַרט ביז רחל וועט קומען פון איהר צימער, וואו זי האָט געדאווענט. זי איז אריינגעקומען און איסור האָט זי בעגריסט און געזאָגט :

— טויערע, איך האָב דיר צוגעזאָגט נישט צו שטערען דינען דיין גאָט. איך קען אָבער נישט לייקענען, אז איך וואָלט דיר זיבען און זיבעציג מאָל ליעבער געהאָט ווען דו וואָלסט געדינט מיין גאָט. מיין גליק וואָלט געוואָרען פול, ווען דו וואָלסט אָנגענומען מיין גלויבען.

— ווער איז דיין גאָט, וואָס דו ווילסט איך זאָל איהם דינען ? וואָס איז זיין נאָמען ? — האָט רחל געפרעגט רוהיג. איסור האָט אויפגעשיינט און עולא'ס האַרץ האָט אויפ־געציטערט פאר שרעק.

— מיין גאָט איז דער אַלמער פערסישער גאָט הורמיז, דער גאָט פון ליכט און גוטס — האָט איסור געזאָגט — דער גאָט וואָס האָט בעשאַפען פון זיך דאָס הייליגע פייער. מיר דינען צום פייער וואָס גיט אונז ליכט און וואַרעמקייט און אַלץ וואָס איז דאָ אויף דער וועלט.

— אָט ווענען דעם גאָט — האָט רחל געזאָגט מיט אַ רוהיגען שמייכעל — האָבען אונזערע עלטערן שוין מיט צוויי טויזענט יאָהר צוריק געהאָט גרויסע וכוחים. הער זיך צו מיט שכל און וועסט פערשמעהן :

האָסט דאָך געהערט פון אברהם אבינו, וואָס איז מיט צוויי טויזענט יאָהר צוריק אוועקגעגאָנגען פון אור כשדים און געגאָנגען אין לאַנד כנען. וועל איך דיר דערצעהלען וואָס מיט איהם האָט געטראָפּען.

דער קעניג נמרוד איז געוואָהר געוואָרען, אז תרח האָט אַ זוהן אברהם וואָס לייקענט אין די אָכגעטער און שפעט פון די געצען. איז ער געוואָרען ביזו און געהייסען ברענגען אברהם'ען.

- איז אמת, אז דו גלויבסט נישט אין מיין גאָט ? —
האָט נמרוד געפרעגט אברם'ען.
- איך גלויב אין אויבערשטען, דער בעשעפער פון הי-
מעל און ערד — האָט אברם געענטפערט.
- פייער איז גאָט — האָט נמרוד געשריגען — אָט
ברענט דאָס הייליגע פייער, בוק זיך דערצו.
- איז דאָך בעסער איך זאָל זיך בוקען צו וואַסער, וואָס
לעשט פייער ? — האָט אברם געזאָגט.
- בוק זיך צו וואַסער.
- פארוואָס נישט בוקען זיך צו די וואַלקענס, וואָס האָ-
בען אין זיך אזוי פיעל וואַסער ?
- נוט, בוק זיך צו די וואַלקענס.
- הייס מיך זיך בוקען צום ווינד, וואָס צוטרייבט די
וואַלקענס.
- בוק זיך צום ווינד.
- ניין, ס'איז קליינער זיך צו בוקען שוין צו א מענש
וואָס איז פול ווינד ווי אן אנגעבלאָזען לאַגעל. ניין ! —
האָט אברהם אָבינו דערקלערט — גרעסער פון אלע איז
גאָט דער בעשעפער, וואָס האָט בעשאפען מיך און דיך און
דאָס פייער און דאָס וואַסער און די וואַלקענס און ווינד און
אַלץ וואָס איז אויפ'ן הימעל פון אויבען און אונטען אויף
דער ערד. צו איהם בוק איך זיך און צו איהם טו איך תפלה.
ער האָט אַלץ בעשאפען און עס איז נישטאָ קיין גאָט חוץ
איהם.
- פערטראכט זיך אין מיינע רייד, מיין הערר, וועסטו זעהן,
אז אברהם אבינו און מיר, זיינע קינדער, זענען גערעכט —
האָט רחל געענדיגט.
- אויב אייער גאָט איז דער גרעסטער, פאר וואָס פער-
טיליגט ער נישט אלע אָבגעטער ? — האָט איסור געפרעגט.
- דאָס האָבען אונזערע חכמים שוין געענטפערט —
האָט רחל געזאָגט — ווען די פעלקער וואַלטען געדינט
צו זאכען וואָס די וועלט ברויך נישט, וואַלט גאָט זיי גע-
מאַכט פערלירען. זיי דינען אָבער צו דער זון, לבנה און
שטערן, צו פייער, זאָל גאָט איבער די פערפיהרטע נאַראַנים

הרוב מאכען זיין וועלט ? די וועלט בלייבט וועלט און די נאָרישע זינדיגער קריגען זייער שטראף.

רחל'ס קלוגע רייד האָבען געהאט אַ שטאַרקע ווירקונג אויף איסור'ן. ער האָט אַ סך געמראַכט און דערנאָך געבער מען עולא'ן ער זאָל איהם לערנען אידישע דינים און איבער-געבען דעם עיקר פון דער אידישער אמונה. ער האָט איינגעזעהן דאָס שעהנקהייט און גרויסקייט פון אידישען גלויבען און אין אַ חודש אַרום האָט ער זיך מגייר געווען און חתונה געהאַט מיט רחל'ען מיט אַ חופּה וקרושין כרת משה וישראל.

אין אַכט חדשים אַרום נאָך דער חתונה האָט רחל גע-האַט אַ אינגעל און זי האָט איהם אַ נאָמען געגעבען מארי. געבוירען געוואָרען איז ער שוין ווען דער פאָטער זייער איז געווען אַ איד. נאָר ווייל זי האָט אָנגעהויבען טראָגען מיט איהם ווען זיין פאָטער איז נאָך געווען אַ געצענדיגער, האָט מען איהם קיינמאָל נישט גערופען אויפ'ן פאָטער'ס נאָמען, נאָר אויף דער מוטער'ס. "רחל'ס זוהן", אָדער "שמואל'ס מאָבטער'ס זוהן".

איסור האָט נישט געביטען זיין נאָמען נאָכ'ן מגייר זיין. ער האָט זיך גערופען איסור דער גר. ער איז דעמאָלט געווען אין זיינע בעסטע יאָהרען, שעהן און געזונד און זעהר עהר-ליך.

דעם טאָג ווען איסור האָט זיך מגייר געווען האָט ער אינגאנצען בעפרייט עולא'ן. ער האָט איהם אָבער נישט גע-וואָלט אוועקשיקען, ווייל ער איז געווען שטאַרק צוגעבונדען צו איהם. ער האָט איהם אריינגענומען פאר אַ שותף אין האַנדעל און געהאַלטען איהם פאר אַן אייגענעם.

דאָס ערשטע וואָס עולא האָט געטאָן איז געווען אויס-צוזוכען רחל'ס צוויי שוועסטערן. דערפאַר האָט איסור זיך אונטערגענומען צו געפינען אַ מענשען וואָס זאָל וועלען געהן צו הדסה'ן, עילאס בלח, און איהר אָבגעבען אַ בריעה פון עולא'ן, וואו ער לאָזט איהר וויסען, אַז ער וועט איינגיבען קומען צו איהר און חתונה האָבען מיט איהר און זי נעמען נאָך רצף, וואו עס איז איהם גוט.

איסור האָט דאָך געהאַט אוועקגעשיקט זיינע מענשען

מיט רהל'ס עלטערע שוועסטערן נאך ארץ ישראל, איז
 עולא געפאָהרען נאך ארץ ישראל זיי דאָרט אויפצוויכען.
 ער האָט געזוכט ביז ער איז געקומען אויף זייערע שפּר-
 רען אין צפורי. דאָרט איז ער געוואָהר געוואָרען, אז די
 ישיבה פון רב חנינא בר חמא האָט זיי אויסגעלייזט און רב
 שמעון בריאבא האָט חתונה געהאַט מיט דער עלטסטער. זי
 איז אָבער באַלד נאָך דער חתונה געשטאַרבען, האָט ער
 חתונה געהאַט מיט דער צווייטער. זי איז אָבער אויך געווען
 אַ קראַנקע און געהאַלטען ביים שטאַרבען. דאָס איז זיי גע-
 קומען פון די גרויסע פיין וואָס זיי האָבען געליטען אין דער
 צייט פון זייער געפאַנגענשאַפט.

איסור האָט געלאָזט וויסען עולא'ן, אז ער האָט שוין
 אוועקגעשיקט אַ מאַן מיט אַ בריעה נאָך סורא צו הרסה'ן.
 דער מאַן איז אָבער נאָך נישט צוריקגעקומען, ווייל עס איז
 ווייט און אויסער דעם איז דער וועג נישט זיכער איבער די
 באַנדעס פון דעם אַראַבישען פירשט.
 וואָבען און חרשים זענען אַריבער און דער שליח איז
 נישט געקומען. עולא האָט מיט אונגעדולד געוואַרט צו
 הערען אַ וואָרט פון הרסה'ן און עס האָט געדויערט אזוי
 לאַנג, אזוי לאַנג און ער האָט אַלץ פון איהר נישט געהערט.

די אידען האָבען שרעקליך פיינט געהאַט די איינוואוינער
 פון תדמור. די שנאה האָט אָנגעהאַלטען דורות-לאַנג. די
 שעהנע שטאָרט תדמור, דער אאזים אין דער מדבר, האָט גע-
 בויט שלמה המלך. איבער די טייטעלבויער וואָס וואַקסען
 דאָרט אין אַ גרויסע צאָהל, הייסט די שטאָרט תדמור.
 שלמה האָט בעזעצט די שטאָרט מיט זיינע קנעכט וואָס
 זענען געווען געצענדינער. זיי האָבען דאָרט געפיהרט זייער
 האַנדעל און זענען שפעטער געוואָרען גרויס און רייך.
 נאָך אידער זיי זענען בעפרייט געוואָרען פון קנעכט-
 שאַפט האָבען זיי חתונה געהאַט מיט אידישע טעכטער.
 אָבער זייערע קינדער זיינען גע'אסר'ט געוואָרען אריינצו-
 קומען אין אידישען קהל. די לייט פון תדמור האָבען דאָס
 נישט געקענט פערנעבען די אידען און נאָכגעטראָגען אַ
 שטאַרקע שנאה.

בעזונדער האָבען זיי ארויסגעוויזען זייער האָס צו די אידען ווען פיינד זיינען בעפאלען דאָס אידישע לאַנד. זיי זיינען צוגעשטאנען צו בבל ווען זי האָט חרוב געמאכט דאָס ערשטע בית המקדש און געהאַלפּען צושטערען ארץ ישראל. זיי זענען אויך געקומען צו הילף די רוימער ביים חורבן פון צווייטען בית המקדש. און אז ירושלים איז געפאלען און די רוימער האָבען גערויבט גאָלד און זילבער, האָבען זיי גע-רויבט די אידישע טעכטער.

די אידען זענען געווען שטאַרק פּערביטערט אויף די לייט פון תּדמור, וואָס זענען ארויסגעקומען פון אידישע טעכטער. אזוי איז שוין אז גוים וואָס קומען ארויס פון איר דען האַסען דעם אידען מעהר ווי ריכטיגע גוים, און די חכמים פלעגען זאָגען "אז וואויל וועט זיין צו דעם וואָס וועט זוכה זיין צו זעהן די מַפְלָה פון תּדמור."

איז אָבער געווען פּערקערט. תּדמור איז נישט געפאלען נאָר נאָך געוואָרען גרעסער און שטאַרקער. תּדמור האָט בע-זיענט דעם פּערסישען קעניג. דער אראבישער פירשט פון תּדמור האָט חרוב געמאכט די אידישע שטאָדט נציבין און איהר ישיבה און ער האָט אויך פּערוויסט נהרדעא מיט איהר בעריהמטע ישיבה.

און יעדער וואָס פייניגט אידען ווערט גרויס. דער ארא-בישער פירשט וואָס האָט אָנגעטאָן אזוי פיעל צרות צו איר דען איז געוואָרען דערהויבען. דער רוימישער קייסער גא-לענוס האָט איהם בעשטימט אלס הערשער פון גאנצען אַר-ענט. זיין גרויסקייט האָט אָבער נישט לאנג געדויערט.

זיין ווייב זינאוויא האָט זיך פּערליעבט אין זיין פלימע-ניק און זי האָט אָנגערעדט איהר געליעבטען, ער זאָל ערמאָר-דען זיין פעטער. ער האָט איהם ערמאָרדעט און געוואָרען הערשער. ער איז אָבער באלד מיאוס געוואָרען זינאוויא'ן. ער איז געווען א גרויסער שכור, האָט זי שטילערהייט איהם אומגעבראכט און זי איז געוואָרען די אמת'ע הערשערין. מיט איהר וואונדערליכע שעהנקייט, קלוגשאַפט און אומגעווענהליכע העלדישקייט האָט זי געהאט גרויס ערפאָלג און געוואָרען שטאַרק בעריהמט.

זינאוויא האָט געהאט אין זיך געמישט כלום. איהר פאָ-

טער איז געווען אן אראבישער פירשט, וואָס האָט געשטאַמט פון אירען, און איהר מוטער האָט געשטאַמט פון דער עגיפֿטישער קעניגין קלעאָפּאטראַ.

האָט זי דערפאַר געהאַט די אייגענשאַפטען פון ביידע פעלקער. מוטיג און שעהן, ווילד און קלאַג, ליבע צו פריי-הייט און הערשאַפט אינאיינעם. זי איז דעמאָלט אַלט גע-ווען פינף-און-דרייסיג יאָהר, פול יונגען חן און פערשטאַנד פון אן אַלטען. וואונדערליכע פרויען-שעהנקייט און שטאַלץ פון טיראַנען.

באַלד ווי זי איז געוואָרען הערשערין האָט זי גענומען פערגרעסערן איהר קעניגרייך און צוגענומען א סך לענדער, נאָהענטע און ווייטע. דער רוימישער קייסער קלוידיוס דער צווייטער האָט געזעהן וואָס זי טוט, ער האָט זיך אָבער נישט געקענט העלפען קעגען דער מעכטיגער הערשערין.

אין דער זעלבער צייט, וואָס זי האָט געהאַלטען אין פער-נעמען לענדער האָט זי זיך אויסגעבויט וואונדערליכע פאַ-לאַצען אין דער הויפט-שטאָדט און רייכע טעמפלען מיט פראכטפולע טויערן און טייערע גערטנער.

דעם וואונדערליכסטען טעמפל האָט זי געבויט פאר דער זון, וואָס זי און איהר פאָלק האָבען געדינט צי איהר. אין איהר פאלאץ האָט זי אויסגעבויט בעזונדערע קליינע טעמפל-לען צו אלע אָבעמטער, וואָס איהרע אנדערע אונטערטאַנען האָבען געדינט צו זיי. זי איז אָפט געקומען אין די טעמפלען און געדינט אויך צו די אנדערע אָבעמטער. זי האָט געוואָלט יוצא זיין פאר אלע אונטערטאַנען.

צום סוף האָט זי געוואָלט מאַכען איין גלויבען פון די אַלע גלויבענס. דער נאַנצער אַרדיענט זאָל האָבען איין גלוי-בען און דער בונד צווישען אַלע מזרח-פעלקער זאָל דורך דעם ווערען שטאַרק און פעסט, וועלען זיי צוזאַמען בעפאלען רויס און זי צושטערן.

צוליבע דעם האָט זי פעררופען צו זיך גרויסע געלעהר-טע, קענער פון גלויבענס און זי האָט זיך מיט זיי בעראַטען וועגען דעם. זי האָט געהאַט ביי זיך דעם אטהענישען פילאָ-זאָף לאַנגינאַס, וואָס איז געווען דער ערציהער פון איהרע צוויי קליינע קינדער, און דעם קריסטליכען געלעהרמען

פוילום פון סאמאסאמא, וואָס איז געווען בישאָף אין אנט טאכען, נאָר ער האָט נישט איינגעשטימט מיט די איבעריגע בישאָפּען און זיי האָבען איהם געלייגט אין חרם און אויס- געשלאָסען פון דער קירכע.

ער האָט געפונען שוין ביי זינאָוויאָן, זי האָט איהם מקרב געווען און זיך געלאָזט לערנען פון איהם צו וויסען וואָס פאר א גלויבען אויסצוקלייבען.

דער גריכישער פּילאָזאָף און דער געוועזענער בישאָף האָבען געהאַלטען שטאַרק פון תורת משה און זיי האָבען די תורה שטאַרק געריהמט פאר זינאָוויאָן. האָט זי בעשלאָסען צו ברענגען אידישע חכמים צו זיך און ארייננעמען די אי- דישע געזעצען אין איהר ניי גלויבען וואָס זי איז געגאנגען גרינדען.

ווי תדמור איז געוואָרען גרויס איז איהר האַנדעל אויך געוואָרען זעהר גרויס. פון אלע לענדער זיינען סוחרים גע- קומען נאָך תדמור. איסור דער גר מיט זיין ווייב ריזל זענען אויך געקומען נאָך תדמור און זיך דאָרט בעזעצט. מיט זיי איז אויך געקומען עולא.

קעניגין זינאָוויאָ האָט זיי בעמערקט און זיי איינגעלאָרען צו זיך אין פּאַלאַץ. זי האָט זיי מקרב געווען און זיי זענען געוואָרען אָפטע בעזוכער פון קעניגליכען פּאַלאַץ.

אין עולא'ן האָט זי דערקענט א גרויסעו מאן, א געלעהר- טען און זי האָט איהם בעשטימט אלס איהר ראטגעבער. ווי עולא האָט אָבער דערזעהן אז די בעראטונגען געהען אָן ווייל זי וויל גרינדען א ניי גלויבען, האָט ער אויפגעציטערט. ווי קען ער איהר העלפען גרינדען א ניי גלויבען? !

זי האָט איהם אָבגעגעבען מעהר כבוד פון אלע געלעהרטע. ער האָט אָבער גיך אויסגעפונען אז זי טוט דאָס נישט, ווייל ער איז קליינער און געלערענטער פאר זיי, נאָר ווייל זיי זענען אלטע לייט, גרייז גרויע און ער איז א מאן פון דרייסיג יאָהר און הויבט ערשט אָן לעבען.

זי האָט מיט איהם גערעדט מעהר פון ליעבע איידער פון לערנען און וויסענשאפט. זי פלעגט איהם אָפט רופען צו זיך אין צימער וואו עס זענען געשטאנען גריכישע סטאַ-

טועם ווס דערוועקען ליעבע און רייצען דאָס בלוט. עולא האָט נישט געוואָלט קוקען אויף די סטאַטועס, ער האָט זיך געשעמט צי קוקען אויף זייער נאַקעטקייט.

האָט זי זיך אונטערגענומען איהם לערנען די חכמה פון דער קינסט און בעווייזען דאָס שעהנקייט פון די כטאַטועס. זי האָט איהם געוויזען די געמין פון שעהנקייט אפראדיטא ווי זי קומט אַרויס פון שוים פון ים און ווי זי נעמט אַרום דעם גאָט פון מלחמה — מאַרס. דאָ האָט זי איהם געוויזען אויף עראס, דער גאָט פון ליעבע ווי ער שיסט פיללען אין פסיכע — אין דער נשמה פון מענשען. זי האָט געלייענט און געזונגען פאר איהם די ליעדער פון די גריכישע און רוימישע דיכטער וואָס זענען פול ליבע און רייץ.

איהרע רייד און זינגען האָבען אָבער גאָר נישט געווירקט אויף איהם. דער אנדענק פון הדסה איז געווען זיין פאנצער וואָס האָט איהם געשיצט. די ליעבע פון דער צנועה'רין גער אירישער טאָכטער האָט איבערגעוואויגען אלע ליעבע ליעדער וואָס די אויסגעלאַסענע זינאוויא האָט געזינגען פאר איהם.

זינאוויא האָט געזעהן אז אלע איהרע תחבולות העלפען נישט צו דערוועקען אין עולא'ן ליעבע צו איהר, האָט זי איהם אָפּען דערקלערט אז זי האָט איהם שטאַרק ליעב. איהרע מיניסטאָרען און גענעראלען געפעלען איהר נישט. זיי זיינען ווילדע, מיאוס'ע מיט קראנקע אויגען. די געלעהרטע זיינען אַלטע לייט, קענען זיין איהרע זיידעס. נאָר ער, עולא, איז איהר גלייכען, ער געפעלט איהר, זי האָט איהם שטאַרק ליעב. און אויב איהר ליעבע קען איהם נישט געווינען פאר איהר, וועט איהר גאָלד איהם געווינען. זי וועט זיך טייר לען די קרוין מיט איהם. און אויב ער וועט איהר זיין געטריי וועט זי זיך מגיר זיין און די אירישע אמונה וועט הערשען אין איהר קעניגרייך.

מיט דעם דאָזיגען צוזאָג האָט זי געוואונען זיין האַרץ. איבער דער האָפנונג אז די אירישע אמונה וועט ווערען די הערשענדע אין איהר קעניגרייך איז ער גרייט געווען מיט איהר חתונה צו האָבען.

זענען אָבער אָנגעקומען דריי חכמים : רב חייא בר אבא,

רב אימי און רב איסי, רב יוחנן'ס תלמידים צו עולא'ן און אז זיי האָבען געהערט וואָס ער געהט טאָן, האָבען זיי איהם שטאַרק אָבגערעדט דערפון. רב אימי האָט איהם געעפענט די אויגען און בעוויזען וואָס פאַר אַ פערשייטע אויסגעלאָזטע סענע פרוי זינאווייאַ איז. ער האָט איהם דערצעהלט, אז מיט עטליכע יאָהר צוריק האָט זי אויסגעשפּרייט אַ נעץ פאַר זיינס אַ חבר, זעיר בן חנינא, וואָס איז אויך געווען פּרום און נישט געוואָלט זיך לאָזען איבערדענען פון איהר.

זי האָט געזעהן, אז ער וויל נישט נאָכגעבען איהר פּער-לאַנג, האָט זי איהם געוואָלט אומברענגען, נאָר אַ נס איז גע-שעהן און ער האָט געראַטעוועט זיין לעבען. איהר מאַן'ס מערדער, זיין פּלימעניק, האָט זיך דעמאָלט אַריינגעריסען אין איהר צימער און זי געוואָלט דער'הרג'ענען, ווייל זי האָט איהם פּערראַטען און געזוכט לייעבע ביי אַנדערע.

אין פּאַלאַץ איז דעמאָלט געוואָרען אַ גרויסער טומעל איז זעיר בן חנינא אַנטלאָפּען. ווען נישט וואָלט זי איהם זיכער געטויט.

— ווען אפילו זי מיינט דאָס ערנסט — האָבען די חכמים געזאָגט צו עולא'ן — זי וויל זיך מגיד זיין, קען מען זי נישט אָננעמען. לויט דעם אירישען דת טאָר מען נישט נעמען קיין גרים פון תּדמור. איצט איז די לאַגע אין דער-היים אַ סך בעסער. שאַבור האָט זיך בעפעסטיגט אין לאַנד. מען בויט שוין הייזער אין נהרדעא. פאַר דער איינער ישיבת פון נהרדעא האָבען מיר איצט פיער ישיבות : אין מחוזא, אין שלחי, אין שכנציב און אין פּומבדיתא. נאָר די ישיבה אין סורא האָט נישט קיין ראש. רב'ס זוהן הייא איז אַ קראַנקער און עס איז נישטאָ ווער עס זאָל פּערנעמען אונזער גרויסען רב'ס אָרט.

— און וואָס איז מיט דרסה'ן ? — האָבען די חכמים איהם געפּרעגט — זי איז אַ לעבעדיגע אלמנה אין איהר פּאָר טער'ס הויז. זי וואַרט אויף דיר. איהרע אויגען קוסען אויס אויף דיר, איהר האַרץ געהט אויס דו זאָלסט קומען צו איהר און זי נעמען פאַר אַ ווייב.

עולא האָט גלויבן פּערטריבען אלע געדאַנקען וועגען זי-

נאוויא'ן און ער האָט זיך בעראטען מיט די חכמים ווי צו ראטעווען זיך פון איהר כעס.

— אנטלויף גלייך נאָך ארץ-ישראל — האָבען זיי איהם געזאָגט — דאָרט הערשען נאָך די רוימער. דער גובערנאָטאָר פון קסריה וועט נישט לאָזען זינאוויא'ן דיר טאָן שלעכטס. דערנאָך וועט איכו ברענגען הרסה'ן נאָך ארץ ישראל און דו וועסט מיט איהר התונה האָבען.

עולא האָט דאָס דערצעהלט איסור'ן און רחל'ען, זיי האָבען איינגעשטימט. ביינאכט האָט ער זיך אויפגעזעצט אויף א פלינק פערד און געלאָפּען ביז בארות. ער האָט גע- כאַפּט די ערשטע שוף און אָנגעקומען נאָך יפו. פון יפו איז ער אַוועק נאָך לוד אין דער ישיבה פון ר' יהושע בן לוי און זיך געזעצט לערנען.

אַז עולא איז צומאָרגענס נישט געקומען אין פּאַלאַץ, האָט זינאוויא געשיקט נאָך איסור'ן און איהם געפרעגט אויף עולא'ן. איסור האָט געשוויגען און זי האָט גלייך דערקענט, אַז ער בעהאַלט עפעס פון איהר.

זי איז געוואָרען שרעקליך בייז, האָט איהם דערקלערט פאַר אַ פּעררעמער און איהם איינגעזעצט אין תּפּיסה. זי האָט בעפּוילען מען זאָל איהם אזוי לאַנג פּייניגען ביז ער וועט איהר אויסזאָגען דעם אמת וועגען עולא'ן.

אַ גאַנצען טאָג האָט רחל געוואַרט אויף איסור'ן ער זאָל קומען. פאַרנאכט איז זי אַוועק אין פּאַלאַץ און געוואָהר גע- וואָרען וואָס עס איז געשעהן. זי איז גלייך אהיים געלאָפּען און געזאָגט די דריי חכמים זיי זאָלען תּיכּף אַנטלויפּען. זייער לעבען איז אין גרויס סכּנה.

זיי האָבען זי געפּאָלגט און אַנטלאָפּען. זינאוויא'ס סאָלדראַטען האָבען זיי נאָכגעיאָגט. צוויי חכמים האָבען זיך געראַטעוועט. נאָר רב אימי איז אריינגעפּאַלען אין זייערע הענד אריין. אַלע האָבען זיך מייאש געווען פון זיין לעבען. זיי האָבען געקענט זינאוויא'ן און איהר גרויזאַמקייט. דער העל- דישער ר' שמעון בן לקיש האָט זיך אָבער איינגעשטעלמ דאָס לעבען און נאָכגעלאָפּען די סאָלדראַטען. ער האָט זי דעריאָגט

און עס איז איהם געלונגען פאר א סך געלד אויסצולייזען רב אימין'ן פון א זיכערען טויט.

זינאוויא האָט אַרויסגעשיקט א שטאַרקע אָבטיילונג סאָלדאַטען צו כאַפּען עולא'ן. זיי זענען געגאנגען אויף זיינע שפורען ביז זיי זענען געקומען ביז לוד. צוויי סאָלדאַטען זענען געקומען צו ר' יהושע בן לוי און געפאָדערט ער זאָל זיי אַרויסגעבען עולא'ן. אויב נישט וועלען זיי אונטערצינדען די שטאָרט.

ר' יהושע בן לוי האָט נישט געוואוסט וואָס צו טאָן, ער איז געגאנגען צו עולא'ן און איהם געזאָגט, אַז לויט דעם דין דאַרף ער זיך איבערגעבען צו די סאָלדאַטען און ראַטעווען מיט זיין לעבען די גאַנצע שטאָרט.

עולא האָט איהם געפאָלגט און אַרויס צו די סאָלדאַטען. זיי האָבען איהם געשמירט אין קייטען און אוועקגעפיהרט נאָך תּדמור און אַריינגעשליידערט אין געפענגניש, וואו איסור איז געזעסען.

זינאוויא האָט זיך נישט געאייילט זיי צו פּער'משפּט'ען. זי האָט געוואָלט פּריהער כאַפּען די דריי חכמים, וואָס האָבען אָנגערעדט עולא'ן צו אנטלויפען. די דריי חכמים זענען געווען אין טבריה, וואָס איז געווען אונטער'ן שוץ פון רוימער'ן. זען גובערנאַטאָר פון קסריה. האָט זי געפאָדערט פון גובערנאַטאָר ער זאָל איהר אַרויסגעבען די דריי חכמים. ער וואָלט איהר געווען צוליעב געטאָן. נאָר ר' אבוהו פון קסריה, וואָס איז געווען געליעבט ביי די רוימער, האָט זיך איינגעשטעלט פאַר זיי און דער גובערנאַטאָר האָט אָבגעזאָגט איהר פּער-לאַנג.

איז זי געוואָרען ביז און געגאנגען מיט אַ גרויסע אַרמעע אויף ארץ-ישראל. זי האָט איינגענומען דאָס לאַנד און אַרויס-געיאָגט דאָס רוימישע מיליטער. און די חכמים האָבען זיך געמוזט בעהאַלטען אין הייהלען און פּעלזען שפּאַלטען, זי-נאוויא'ס גרויזאמער האַס זאָל זיך נישט אויסניסען אויף זייערע קעפּ.

זי האָט אָנגערעדט דעם רוימישען גובערנאַטאָר פון עגיפּטען ער זאָל זיך אָברייסען פון רויים און זיך קרוינען אַלס

קעניג פון מצרים און מיט איהר אינאיינעם פערטריבען די רוימער פון גאנצען אָריענט.

איהר פלאן איז געלונגען. זי האָט בעזיעגט איין לאַנד נאָכ'ן אַנדערן. זי האָט פערטריבען די רוימער און געהערשט איבער אַלע לענדער פון פרת ביז דעם מיטעללענדישען ים, עגיפטען און קליין אַזיען.

דעמאָלט איז געווען קייסער פון רוים דער בעריהמטער העלד אָריאָליאַנוס. ער האָט צושלאָגען די נאטען, די וואַנ-דאלען, די סאראמאטען און אַלע געגנער פון רוים. ער איז געווען דער פעסטער זעלבסטטהערשער פון רוים. אין ער האָט זיך גענומען צו זינאוויא'ן, וואָס האָט געוואָלט געהן אויף רוים. זי האָט שוין געהאַט אַ גאַלדענע קארעטע גרייט אויף איהר זיעג-צוג אין די טויערן פון בעזיעגטען רוים.

די ערשטע אָפענע שלאַכט איז פאַרגעקומען צווישען רוימישער קייסער און זינאוויא'ן לעבען אנטאכיען. זי האָט געהאַט אַ שרעקליכע מפלה און אַנטלאָפּען נאָך תדמור. דער רוימישער קייסער האָט זי נאָכגעיאָגט און בעלאַגערט די שטאָרט און נישט צוגעלאָזט קיין שפּיז.

זינאוויא האָט געזעהן, אז ס'איז שלעכט, האָט זי זיך אַרויסגע'גנב'עט פון שטאָרט און געוואָלט אָנקלייבען אַ פּרי-שע אַרמעע פון די וואַנדערנדע אראבער. רוימישע סאָלדאַטען האָבען זי אָבער געכאַפּט און געבראַכט צום קייסער און ער האָט זי געשטעלט צום געריכט אָנגעקלאַגט אַלס רעבעל.

זי האָט געוואָרפען די גאַנצע שולד אויף איהרע ראַטגע-בער. תדמור האָט זיך גלייך אונטערגעגעבען און דער קייסער האָט אומגעבראַכט אַלע ראַטגעבער. נאָר דער געוועזענער בישאָף פּויליוס האָט זיך געראַטעוועט און איז אַנטלאָפּען. דער קייסער האָט פּערנומען זינאוויא'ס פּערמעגען און דאָס געהאַלטען אויף דעם טאָג ווען ער וועט אריינפאַהרען נאָך רוים אַלס זיגער מיט דער געפאַנגענער זינאוויא און איהר גאַנץ גוטס.

דעם זעלבען טאָג האָט דער קייסער געעפענט דאָס גע-פענגניש פון תדמור און בעפרייט אַלע ארעסטירטע. ערלא און איסור זענען אויך אַרויס פּריי, רחל האָט געוואַרט אויף

זיי ביים טויער פון תפיסה און זיי האָבען זיך מיט גרויס פרייד אומגעקערט אַהיים און אָבגעגעבען לויב צו נאָט וואָס ער האָט זיי מציל געווען פון טויט.

זיי האָבען שוין נישט געוואָלט בלייבען אין תּדמור. רחל האָט געבענקט נאָך נהרדעא, איהר געבורט־שטאָרט. איסור האָט פּערקויפט זיינע פעלדער און מיטגעאָנגען מיט זיי נאָך בבל.

זיי האָבען בעשלאָסען פריהער פּאָהרען נאָך סורא און זיין אויף עולא'ס חתונה. איסור און רחל זענען פריהער געגאנגען צו איבול'ס גוט, אָנזאָגען הדסה'ן די גוטע בשורה. די איידעלע הדסה האָט זיי קוים געגלויבט. באַלד איז עולא אליין אָנגעקומען און די פרייד איז געווען גרויס ביז אונטער'ן הימעל.

באַלד האָט מען אריינגעבראכט אַ בלומען־טאַפּ מיט פּרישע ערד און אַ הויפּען גערשטען. אלע וואָס זענען געווען אין שטוב האָבען גענומען די גערשטען און אריינגעשטעקט אין טאַפּ ערד, בעגאָסען מיט וואַסער און אוועקגעשטעלט אויפ'ן פענסטער. עולא האָט נישט געוואוסט וואָס דאָס בע־טייט און ער האָט געפּרעגט וואָס זיי טוען.

— מיט דיין פּרעגען ווייזטו, אַז דו ביזט נישט געבוירען אין בבל — האָט די כלה'ס מאַמע געזאָגט מיט אַ ליכטיגען שמייכל — זאָלסט וויסען, אַז ביי אונז איז אַזאַ מנהג : פאר דער חתונה זייהט מען גערשט אין דער כלה'ס הויז. ווען עס הויבט אָן וואַקסען גראַז, איז דאָס אַ גוטער סימן אַז די צייט איז געקומען צו שטעלען די חופּה.
— פאר וואָס זייהט מען נאָר גערשט ? — האָט עולא געפּרעגט.

— פּרעג ווייניגער קשיות — האָט רחל געזאָגט מיט אַ שמייכל — עס קען פּערדריסען די כלה. דו ווילסט דען אָבלייגען די חתונה אויף אַ לענגערע צייט ? ...

רחל האָט געענדיגט און געוואָרען שטאַרק רויט. דאָ האָט עולא זיך דערמאָנט אַז גערשט וואַקסט ניכער פון אלע תּבואות. ער האָט שוין געשוויגען און נישט געפּרעגט קיין קשיות.

אין אכט טאָג ארום איז דער טאַפּ געוואָרען בעדעקט

מיט גרין גראָז און מען האָט זיך גענומען גרייטען צו דער חתונה. מען האָט אָנגעצונדען אַ סך ליכט אין דער כלה'ס הויז און אנגעזעהענע פרויען זענען געקומען אין שטוב אריין שפינען ביי די ליכט און זינגען פאר דער כלה ליבע לייעדער. די חופה האָבען זיי אויסגעפלאַכטען פון לולבים און הרסים. עולא און הרסה זענען געשטאנען אונטער דער חופה. הרסה'ס אויגען האָבען אַרויסגעלויכטען פון איהר שלייער ווי שטערן פון אַ נעפעל. איהרע ליפען די קליינע רויט־פייערדי־גע האָבען געברענט צו די קושען פון ליבע.

די אונטערפיהרער האָבען געהאַלטען רעהרען מיט גוטען וויין און טייערן אויל און דעם אויל געגאָסען אויף די קעפּ פון די חכמים וואָס זענען געקומען אויף דער חתונה. די זינ־גער האָבען געזונגען, די שפילער — געשפילעט. אלע געסט האָבען געטאַנצט פרעהליכע טענץ. און די חכמים האָבען גע־טאַנצט פאר דער כלה און זי געלויבט און געריהמט מיט די גרעסטע שבחים ביו שפעט אין דער נאַכט.

צומאָרגענס איז דאָס יונגע פאַרפאַלק אוועק אין שטאָדט אין הויז וואָס איז געוואָרען אָנגעגרייט פאר זיי. אין בבל איז געווען איינגעפיהרט אז דער איידים האָט נישט געטאָרט וואוינען אינאיינעם מיט שווער און שוויגער.

אין עטליכע חדשים ארום האָט עולא גענומען הרסה'ן און זיי האָבען זיך אומגעקערט נאָך ארץ ישראל אויף דעם גוט וואָס עולא האָט געהאַט איבערגעלאָזט ווען ער איז אוועק נאָך בבל.

אויפ'ן וועג אַהיים זענען זיי פערבייגעפאָהרען תדמור און זיי האָבען דערזעהן די שטאָרט איז וויסט און קיין לעבעדיג נפש וואוינט נישט דאָרט. זיי האָבען געוואָהר געוואָרען אז באַלד ווי דער רוימישער קייסער איז אַוועק פון תדמור האָר בען די איינוואוינער אויסגע'הרג'עט דעם רוימישען לעגיאָן, וואָס איז געבליבען אין שטאָרט אַלס וואַך.

ווען דער קייסער האָט זיך דאָס דערוואוסט, איז ער אין גרויס צאָרן געגאַנגען צוריק נאָך תדמור, אלע איינוואוינער פערלענדט און גענומען פיעל פון זיי אין געפאַנגענשאַפט. דערנאָך האָט ער צושטערט אלע הייזער און פאַלאַצען און פערברענט ביז'ן גרונד.

דער טוף פון תדמור איז געווען ווי ירושלים'ס סוף. אלע איינוואוינער גע'הרג'עט און פערטריבען און פון די געביידעס איז נישט געבליבען א שטיין אויף א שטיין. דאָס וואָס תדמור האָט געהאַלפּען טאָן צו ירושלים איז מיט איהר אליין געוואָרען געטאָן.

אין א יאָהר אַרום האָט הדסה געהאַט אַ יונגעל און עולא האָט איהם אַ נאָמען געגעבען אבא, נאָך הדסה'ס גרויסען זיידע רב, וואָס האָט געהייסען אבא. און זיי האָבען תפלה געמאַן צו נאָט ער זאָל זיין געראַמען אין זיין עלטער-זיידע. נאָכ'ן ברית האָט רבי גמליאל דער פירטער, דער נשיא פון ארץ-ישראל, געשיקט עולא'ן מיט ר' יהושע בן לוי נאָך רוים זיי זאָלען בעגריסען דעם קייסער אויריאַלענוס אויף זיין טריאומף-רייזע פון זיין גרויסען זיעג אין אַריענט.

ביים טריאומף-טויער זענען געשטאַנען ר' יהושע בן לוי, עולא און נאָך חכמים און זיי האָבען געזעהן דעם טריאומף-צוג. פריהער האָט מען געפיהרט צוואַנציג העלפאַנטען, אכט אינדען, פיער לעמפערטען און פיער פאנטערן.

דערנאָך זענען געגאַנגען אכט הונדערט פאָר אַטלעמען, וואָס דאַרפּען זיך שלאָגען אין דער ארענא. הינטער זיי גע-פאנגענע פון זיבעצעהן פעלקער וואָס זענען בעזיגט געוואָר-רען אין די מלחמות פון קייסער. צווישען זיי איז געווען אן אבטיילונג אמזאנקעס, און קעניגין זינאוויא'ס גאל-דענע קארעמע, וואָס זי האָט אָנגעגרייט אויף איהר זיענ-צוג, ווען זי וועט האָבען איינגענומען רוים.

עס זענען אויך געפיהרט געוואָרען געשלאָסען אין קיי-טען די דאָזיגע געפאנגענע : טאטריקוס, דער פעלד-מאַרשאַל פון די לעניאָנען אין גאַליען (פראַנקרייך), וואָס האָט מורד געווען אין רוים און זיך דערקלערט אַלס הערשער פון גאַ-ליען, שפּאַניען און בריטאַניען, טאטריקוס'עס זוהן, דער גר-בערנאַטאָר פון מצרים מיט א שטריק אויפ'ן האַלז פער'משפט צום טויט, און נאָר פון הינטען די קעניגין זינאוויא, די הענד-געשמידט אין גאַלדענע קייטען און אויפ'ן האַלז אַ גאַלדענער האַלזבאַנד מיט אַ לאַנגע גאַלדענע קייט. די קייט האָט גע-האַלמען אַ סיריער וואָס האָט געהאַלמען אין איין שפעטען פון איהר.

הינטער די געפאנגענע איז דער קייסער געפאָהרען אין זיין עהרען־קארעטע איינגעשפּאַנט מיט פיער הירשען. ער איז צוגעפאָהרען צום קאפיטאליום און מקריב געווען די הירשען צו זיין אָבנאָט יופיטער.

זינאוויא איז פערבייגעפאָהרען די חכמים און זיך איינגערקוקט אין זיי. זי האָט דערקענט עולא'ן און געוואָרען בלאָס ווי קאלך און זי איז שיער אומגעפאלען. דער סיריער האָט אָבער אַ ציה געטאָן די קייט און זי געשלעפט צוריק. באַלד איז זי געוואָרען שטאַרק רויט ווי דאָס גאַנצע בלוט וואָלט איהר געזעצט אין פנים. זי האָט אָבער געהאַט נאָך שטאַלץ, האָט זיך געשטאַרקט, אוועקגענומען די אויגען און מעהר נישט געקוקט אויף עולא'ן.

עולא האָט געהאַט עגמת נפש פון דעם בילד. עס האָט איהם וועה געטאָן דאָס האַרץ אויף זינאוויא'ן, וואָס האָט געהאַט אַ סך גוטע מעלות, א ירושה פון איהר אידישען על־טער־זיידע. נאָר אין איהר דערווייטערונג פון אידען איז זי געוואָרען אלץ מעהר פערדאָרבען ווי אלע לייט פון תדמור, וואָס האָבען געשטאַמט פון אידען און אָנגעטאָן אירען פיעל ביז.

די מגלה הט געשריבען עולא בן קושב, דער זעקסטער דור פון יהושע בן נרסה, פון דוד המלך'ס משפחה, אין יאָהר פיער טויזענט זעקס און פערציג. און ער האָט די מגלה גערלאָזען צוזאמען מיט די פריהעריגע מגלות א ירושה פאר זיין זוהן אבא. ער האָט צוגעשריבען די דאָזיגע ווערטער צו זיין זוהן :

אבא, מין קינד !

איך לאָז דיר איבער די מגלה צוזאמען מיט די מגלות פון מיינע עלטער־זיידעס. אויך לאָז איך דיר איבער דעם אייזענעם רינג, וואָס איך האָב געטראָגען אויף מין האַלז אין דער צייט פון מיינ קנעכטשאַפט.

די צייט, ווען לויט גאָטס ווילען בין איך אין כבל גערנומען געוואָרען איז געפאנגענשאַפט און פערקויפט געוואָרען פאר אן אייביגען קנעכט.

דערנאָך האָט גאָט מיך אויסגעלייזט פון קנעכטשאַפט,

דער הערר וואָס האָט מיך געקויפט איז געוואָרען מיין נוטער
חבר און געטרייער פריינד. איך האָב געזעהן תדמור אין איהר
גרויסקייט און אין איהר געפאלענקייט.

תדמור איז געפאלען אין די הענד פון זעלבן קעניגרייך
וואָס האָט הרוב געמאכט אונזער לאנד. זיבען מאָל איז דאָס
בייזע רויס געפאלען און צוריק אויפגעשטאנען. די מאָס פון
רויס'ס זינד איז נאָר נישט פול. עס וועט אָבער קומען איהר
סוף !

צווישען די געפאָנגענע וואָס רויס האָט געפיהרט האָב
איך געזעהן קינדער פון נייע פעלקער וואָס זענען ערשט
בעקאנט געוואָרען אויף דער וועלט. די געזונטע פנים'ער פון
די דאָזיגע געפאָנגענע דריקען אויס יונגען מוט אין גרויס
העלדישקייט. די רוימישע זיעגער זעהן אויס קעגען זיי אַלט,
מיעד און שוואַך. רויס וועט אונטערגעהן דורך איהרע זיעגען.
זי וועט פאלען.

צוועלף יאָהר זענען אַוועק פון דעם טאָג וואָס איך און
ר' יהושע בן לוי זענען געשטאנען לעבען טרייאַמף-טויער אין
רויס, ווען דער קייסער איז צוריקגעקומען געקרוינט מיט זיין
גרויסען נצחון. עס איז אָבער פיעל געענדערט געוואָרען די
לאַגע אין רויס.

א יאָהר נאָך דער טרייאַמף-רייזע איז דער קייסער דער-
מאָרדעט געוואָרען פון זיינע אייגענע גענעראלען אויפ'ן וועג
פון זיין מלחמה אויף פערסיען. נאָך איהם האָט רויס שוין
געהאט זעקס קייסאָרים. איינער נאָך דעם אנדערן איז גע-
הרג'עט געוואָרען דורך די הענד פון זייערע גענעראלען.

היינט איז דאָ א נייער קייסער, דיאקלעטאנוס, א געווע-
זענער חזירים פאסטוך. היינט איז ער דער פאסטוך פון פעל-
קער. מען זאָגט, אז ער איז א פעהיגער מאן און הערשער.
רויס איז שוין אָבער אומפעהיג צו הערשען. איהרע זינד
זענען צו שווער. זי איז געוואָרען געשוואַלען פון פרעמדען
האָב און גוטס. זי איז אַלט און מיעד. נייע פעלקער געהן
אויף איהר און שטערן איהר רוח און זיי ווילען זי נישט אָב-
לאַזען ביז זיי וועלען זי צוטרעמען.

רויס איז יעצט ווי דער גרויסער שלאַנג אין די מזרח-
וועלדער, וואָס פרעסט זיך אָן א פולען בויד אין ווערטי שוואַך

און מיעד, אז קינדער קענען זיך שפילען מיט איהם.
 רויס'ס סוף איז נאָהנט. און אויב מיר וועלען נישט דער-
 לעבען צו זעהן איהר סוף, וועלען אבער אונזערע קינדער
 זיכער דאָס דערלעבען. עס וועט נישט דויערן לאַנג און עס
 וועט קומען א סוף צו רויס.

דאָס זענען די רייד פון דיין פאָטער
 עולא בן קושב, דער זעקסטער דור פון
 יהושע פון גרסה, אן אור-איניקעל פון
 שמעון בן יאיר פון הלל הנשיא'ס
משפחה, פון מלכות בית דוד.

דעם קייסער'ס בריעה

נייע צרות זענען געקומען אויף אידען. ערגערע פלין ווי פריהער. נישט קיין געצענדיגער האָבען יעצט געפייניגט די אידען, נאָר מענשען וואָס האָבען געזאָגט, אז זיי גלויבען אין איינציגען גאָט ווי די אידען. די פייניגער האַלטען אפילו די הייליגע אידישע ספרים פאר'ן קוואַל פון זייער גלויבען, זיי האַלטען, זאָגען זיי, די תורה פון לייערע און גענאָד פון איין מענש צום אַנדערן און זיי ווילען פערטיליגען אלע אידען. זענען די ביטערסטע פיינד פון אידישען פאָלק און זאָגען, אז די אידען בלאַנדזשען און זענען אומגלויביג.

דער קייסער דיאקלעטאנוס איז געווען אן עהרליכער, געדעכטער הערשער. ער האָט געמאָגן גענאָד מיט די אידען און זיי געלאָזט לעבען אומגעשטערט לויט דער תורה און די אמונה פון זייערע עלטערן.

דאָס איז געווען א גרויסע טרויסט פאר אידען און זיי האָבען איהם זיבן מאָל א טאָג געבענטשט. די אידען האָבען זיך שוין צוגעוועהנט צו טראָגען דעם יאָד, אראָפּבויגען דעם קאָפּ און אַהאַלען צינזען צו פרעמדע הערשער. זיי האָבען שוין זיך אונטערגעגעבען יעדען הערשער וואָס האָט געוועל'טיגט איבער זיי, גלויבענדיג, אז דאָס איז גאָט'ס ווילען. האָר בען זיי אָבגעגעבען כבוד דעם הערשער און איהם אויך לייער געהאַט, אויב ער האָט זיי נישט געשטערט צו דינען גאָט, אָבחיטען די מצוות און צו לעבען לויט דער תורה פון זייערע עלטערן.

נאָך פיעל איבערקערענישען איז קאָנסטאַנטין דער גרוי-סער ארויף אויפ'ן רוימישען טראָהן. אין דער ערשטער צייט פון זיין הערשאַפט האָט ער זיך

גוט בעצויגען צו אלע גלויבענס אָהן אונטערשיעד. יעדען איינעם האָט ער געלאָזט פריי דינען זיין גאָט. ער האָט אויך ארויסגעגעבען א גלייכערעכטיגונגגעזעץ פאר אלע אמונות אין ניירוים, אין מעדעאָלאָגום (מילאנא).

איינציגווייסיג איז ער אָבער גענייגט געוואָרען צו קריסטענטום און שפעטער האָט ער אָנגענומען דאָס קריסטליכע גלויבען.

די קריסטען וואָס זענען פריהער שטארק פערפאָלגט גע-
וואָרען פון אלע רוימישע הערשער, האָבען איצט אויפגעהויבן
בען דעם קאָפּ. זייערע גלחים, וואָס זענען פריהער געווען
שטילע, עהרליכע לייט און האָבען אָבגעגעבען זייער לעבען
פאר זייער גלויבען, זענען איצט דערהויבען געוואָרען פון
דער רעגירונג און געקראָגען פון איהר פיעל הילף.

באַלד ווי די גלחים האָבען געקראָגען מאַכט האָבען זיי
אָנגעהויבען צו פערפאָלגען די אידען און טרעטען מיט די
פיס יעדען אידען.

דער קייסער האָט אַרויסגעגעבען אַ געזעץ, אז די אידען
טאָרען נישט אויפנעמען קיין גרים און ארויף געלייגט אַ
שווערע שטראַף אויף די וואָס זענען זיך מגייר און אויף די
אידען וואָס נעמען זיי אויף.

פון דעמאָלט אָן האָבען נאָר דיקריסטען געמעגט אויפ-
נעמען גרים. דאָס קריסטענטום איז געוואָרען די הערשענדע
אמונה אין לאַנד.

די הויכע גלחים האָבען געהאַט אַ פערזאָמלונג אין ניצא,
וואו דער קייסער איז געווען פאָרויצענדער, און דעמאָלט
האָבען זיי איבערגעריסען יעדע שייכות וואָס זיי האָבען גע-
האַט מיט אידען. דעמאָלט האָבען זיי בעשלאָסען איינצור-
פיהרען זונטאג אנשטאט שבת און בעשטימט, אז זייער פאס-
כא זאָל קיינמאָל נישט אויספאלען אין איין צייט מיטן איי-
דישען פסח, זייערע פויערטעג זאָלען זיך נישט אָנגעהערען
מיט די יודס-טובים פון די אידען, וואָס "גאָט האָט זיי פיינט".
דער קייסער האָט זיך אויסגעקליבען ביצאָנץ פאר זיין
רעזידענץ-שטאָדט און איהר אַ נאָמען געגעבען קאָנסטאַנטין-
נאָפאָל.

ווען זיין זוהן קאָנסטאַנציוס איז געוואָרען קייסער איז

נאך ערגער געוואָרען פאר אידען. קאָנסטאַנציום איז געווען אַ שרעקליכער, בלוטדורשטיגער מאַן. ער האָט דערמאָרדעט זיינע אייגענע ברידער, פעטערס און די גאַנצע פאַמיליע, ער זאָל בלייבען דער איינציגער הערשער.

דער מערדערישער קייסער האָט שרעקליך פערפאַלגט די אידישע חכמים פון טבריה און זיי אַרויסגעטריבען. דע-מאָלט איז בטל געוואָרען די ישיבה אין טבריה און מען האָט אויפגעהערט לערנען תורה אין הייליגען לאַנד.

די גלחים האָט ער אויך נישט געלאָזט צורוה. ער האָט זיי געצוואונגען צו רעפאָרמען אין קריסטענטום און ער פלעגט אלע מאָל זאָגען: "מיין ווילען דאָס איז די רע-ליגיאָן".

אַ ביטערער רעליגיעזער קאַמף איז אָנגעגאַנגען אין קייסער-ליכען הויף, און אין דעם קאַמף האָבען די אידען מורא'דיג געליטען. די קעמפער און געגנער האָבען גלייך פיינט געהאַט אידען.

דער קייסער האָט אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, אז קריסטען טאָרען זיך נישט משדך זיין מיט אידען און האָט בעשטראַפט מיט'ן טויט יעדען וואָס האָט עובר געווען אויף דעם בעפעהל. ער האָט אויך אַרויסגעגעבען אַ געזעץ, אז קריסטען טאָרען נישט דינען ביי אידען, די "גאָט מערדער".

וואָס אַ טאָג איז געוואָרען ערגער ביז עס האָט שוין נישט געקענט זיין ערגער.

דער קייסער האָט געשיקט זיין פריינד גאַלוס צו פיהרען קריעג מיט פערסיען. גאַלוס האָט אָבער זיך נישט געמישט אין קריעג, נאָר געהוליעט מיט אויסגעלאָסענע פרויען. די קריעגפיהרונג האָט ער איבערגעגעבען אַ גענעראַל.

ביידע האָבען שרעקליך געדריקט די אידען פון ארץ-ישראל, און ווייניג איז געווען וואָס אידען האָבען געמוזט צאָהלען שווערע צינזען, האָבען זיי נאָך געמוזט אויסהאַלטען; דאָס גאַנצע מיליטער און באַקען פאר זיי ברויט אום שבת און אפילו פסח.

דרוי יאָהר האָבען זיי אזוי געמאַטערט די אידען ביז עס איז געוואָרען אונגעגלייך אויסצוהאַלטען, האָבען די העלדישע

מוטיגע אידען צוזאמענגענומען די לעצטע קרעפטען און געדערבט זיך בעפרייען פון די אונטערדריקער.

אין צפודי זענען זיי בעפאלען די שטאָדט־וואַך און זיי דער'הרג'עט. זיי האָבען צוגענומען דאָס רוימישע געוועהר און געגאנגען נאָך טבריה און לוד און אויסגע'הרג'עט די דאָרטיגע רוימישע סאָלדאטען. דער אויפשטאַנד האָט זיך צוברענט און געוואָרען פון טאָג צו טאָג שטאַרקער.

לאַנג האָט דאָס אָבער נישט אָנגעהאַלטען. קאָנסטאַנציום האָט געשיקט פרישע לעגיאָנען צו גאלוס'ען און זיי האָבען דערשטיקט דעם אויפשטאַנד מיט דער שוידערליכסטער גרויזאמקייט. האָבען פערוויסט די אלע שטעדט וואָס האָבען זיך בעטייליגט אין דער מרידה און די וואָס האָבען זיך געדאַמטעוועט דאָס לעבען האָבען געמוזט א צייט לאַנג זיך בעד האַלטען אין פינסטערע הייהלען און גריבער.

דער קייסער האָט דעמאָלט ארויסגעגעבען א גזרה, אז קיין איד טאָר נישט לערנען און נישט אָבחיטען די מצוות.

אויך אין בבל האָט זיך די אידישע לאַגע געענדערט. דער נייער קעניג פון בבל, שאַבור דער צווייטער, איז געווען אַ שונא־ישראל און ער האָט געפאנגען פיעל אידען פון ארם און זיי געצוואונגען וואוינען אין די וויסטע ערטער פון זיין לאַנד.

ער האָט אַרויפגעלייגט שווערע צינזען אויף די אידען פון בבל און צוגענומען ביי זיי דאָס רעכט צו מעגען משפּט'ען צווישען זיך. ער האָט געוואָלט פיעל שלעכטס טאָן צו אידען, נאָר זיין מוטער איז געווען אַן אנהענגערין פון די אידען און זי האָט זיי געראַטעוועט פון א סך ביזו.

דאָס לעבען אין ארץ ישראל איז געווען זעהר ביטער. אפילו נאָכ'ן שענדליכען טויט פון גאלוס'ן און זיין גענעראל איז אַלץ נישט געוואָרען גרינגער. קאָנסטאַנציום האָט געדאַמטען, אז דער וואָס פייניגט אידען געפינט חן און לייט זעלינקייט אין גאָט'ס אויגען.

אז אידען האָבען שוין געהאַט פערלורען אלע האָפּנונגען האָט פּלוצלונג אויפגעשיינט די הילף פאר זיי. דער נייער קייסער יוליאַנוס, גאלוס'עס א ברודער, איז געווען א

אמת'ער אידענפריינד. ער האָט געוואָלט פּערגיטיגען די אידען פאר אַלדאָס בייז וואָס זיי זענען אויסגעשטאַנען פון רוים.

ווען קאָנסטאַנציום האָט פּערטיליגט די קעניגליכע פּאַר-מיליע האָט ער רחמנות געהאַט אויף צוויי שוועסטער-קינדער קליינע אינגלעך, גאלום און יוליאַנוס, און האָט זיי געלאָזט לעבען.

ער האָט זיי אוועקגעגעבען צו די מאָנאַכען זיי זאָלען זיי ערציהען אַלס גלויביגע קריסטען. זעקס יאָהר האָט יוליאַניס געלערנט ביי די מאָנאַכען און דערנאָך איז ער אוועק נאָך קליין-אַזיע און געלערנט די גריכישע פּילאָזאָפּיע. ער האָט אָנגעהויבען פּיהלען א ווידערווילען צום קריסטענ-טום און אז ער איז געווען אין אַטען האָט ער שוין גאָר נישט געהאַלטען דערפון.

אַז ער איז געוואָרען פּול-יעהריג איז ער געוואָרען דער הויפּט-מאַרשאַל פון די רוימישע לעגיאָנען אין גאַליען צו בעשיצען דאָס לאַנד פאר די גערמאַנען. ער האָט צוקלאַפּט די אַלאַמאַנען (דייטשען) אין א שלאַכט לעבען אריגנאַטאָ-ראַטום (שטראַסבורג), און ער האָט געצוואונגען די פרענ-קען צו שליסען פריעדען מיט רוים.

ער איז געוואָרען בעריהמט אַלס גרויסער העלד אין ער איז געווען גוט צו אַלעמען. האָט דער קייסער זיך דערשראָקען פאר זיין שטייגענדען רוהם און ער האָט איהם געוואָלט אומ-ברענגען. ער האָט צוגעשיקט אַ בעפעהל, אז יוליאַנוס זאָל איהם איבערשיקען רכעט דאָס גאַנצע מיליטער, ווייל ער דאַרף זיי פאר דער מלחמה מיט פּערסיען.

דאָס האָט פּערדראָסען די גענעראַלען פון די לעגיאָנען און זיי האָבען זיך פּערזאַמעלט אין לוטיצוא פּאַרזיזארום (פּאַרזיז) און אויסגעקליבן יוליאַנוס'ן פאר זייער קייסער.

קאָנסטאַנציום האָט נישט געוואָלט איינשטימען און עס איז דערקלערט געוואָרען קריעג צווישען קאָנסטאַנציום'ען און יוליאַנוס'ען. נאָך איידער די מלחמה איז צווישען געבראָכען זיי קאָנסטאַנציום געשטאַרבען און יוליאַנוס איז געוואָרען קייסער פון דער רוימישער אימפּעריע.

דרייסין יאָהר איז יוליאנוס אלט געווען ווען ער איז גע-
וואָרען קייסער. ער האָט גלייך ציריק איינגעפיהרט דאָס גע-
צענדינסט. די קריסטען האָט ער אַראָפּגעזעצט פון זייערע
הויכע שטעלעס אין דער רעגירונג און ארמעע.

די גלחים האָבען איהם שרעקליך געהאַסט און גערופען
פערדעטער. ער האָט זיך אָבער גאָרנישט געשראָקען פאר
זיי. ער האָט שטאַרק געשטיצט די פערשידענע קריסטליכע
סעקטעס, וואָס זענען גע'רודר'ט געוואָרען פון די קאַטאָלי-
קען.

ווי פיינט ער האָט געהאַט די קאַטאָליקען, האָט ער זיי
אָבער נישט געפייניגט, נישט בעשטראַפט, נאָר געקעמפט
מיט זיי אין שריפט. ער האָט געמאַכט פון זיי דאָס גרעסטע
געשפּעט.

אזוי שטאַרק ווי ער האָט געהאַסט די קאַטאָליקען, האָט
ער ליעב געהאַט די אידען. ער האָט אָבגעגעבען גרויס כבוד
צו אידען איבער זייערע ריינקייט-געזעצען, איבער זייער
דחמנות און גערעכטיגקייט געפיהל.

ער האָט אידען אומגעקערט דאָס רעכט צו פיהרען זייער
אידישען לעבען און צו קענען משפּט'ען צווישען זיך. אידישע
"אריסטאנעס", הויכע בעאַמטע, וואָס דאָס פּאָלק האָט אויס-
געקליבען זענען געווען די ריכטער.

אין זיין צייט האָט זיך ווידער געעפּענט די ישיבה אין
טבריה. ער האָט זיך צוגויפגעשריבען מיט הלל, דער זוהן
פון ר' יהודה הנשיא, וואָס איז געווען דער ראש ישיבה אין
טבריה און ער האָט איהם גערופען: "מיון ברודער".

דער קייסער יוליאנוס האָט אויך ארויסגעשיקט אַ ברויעף
צו אלע אידישע קהלות פון זיין קעניגרייך, וואו ער האָט
אויסגעדריקט גרויס ליעבע צום אידישען פּאָלק וואָס ווערט
געדריקט און געפייניגט פון זיינע אלטע און נייע פיינד און
ער האָט זיי פערזיכערט, אז ער וועט זיי העלפען און בע-
פרייען פון אלע צרות.

אָט איז דער בריעף :

"צו די אידישע קהלות !

"פיעל צרות זענט איהר אויסגעשטאַנען זייט רעם טאָג
וואָס איהר טראָגט אויף זיך אַ פרעמדען יאָך. די לעצטע ציג-

זען וואָס זענען אַרויפגעלייגט געוואָרען אויף אייך זענען שוין פאַר אייך צו שווער אויסצוהאַלטען. עס האָט נישט קיין שייַצור די צאָהל גאַלד וואָס מען האָט אייך בעפוילען אַרייַנצוטראָגען אין קייסערליכען שאַצקאַמער.

מיט מיינע אויגען האָב איך געזעהן דאָס אומרעכט און רויב וואָס איז אייך געטאָן געוואָרען. נאכמעהר האָב איך געפונען אין די צינדגעזעצען וואָס ליגען אין רעגירונגס־זרכיוו, אַלץ איז נאָר אייך צו פייניגען און צו מאַטערן.

"איך האָב שוין אָכגעשאַפט איין צינדגעזעץ, וואָס איז גרייט געווען אַרויסצוגעהן וועגען אייך. מיט מיינע הענט האָב איך דאָס צינדגעזעץ אַרייַנגעוואָרפען אין פּיער. עס איז געוואָרען פערברענט. און קיינער זאָל אייך מעהר נישט וואַגען צו בעליידיגען און רופען גאָט'ס לעסטערער.

"קאָנסטאַנציום איז נישט שולדיג אין דעם געמיינעכ געזעץ קעגען אייך, נאָר זיינע דריי ראַטגעבער, ווילדע באַר־באַרען, גרויזאַמע לייט וואָס האָבען נישט גאָט אין האַרצען. "זיי האָבען דאָס געבראַכט דאָס בייז אויף אייך, אויס־טראַכטענדיג דאָס צינד אויף אייך, איהר זאָלט ווערען צו אייביגע שאַנד. איך האָב זיי געהייסען טויטען, זייער שלעכטס זאָל ווערען פּערגעסען.

"איך וויל אייך ווייזען אַ צייכען פון מיינ פריינדשאַפט צו אייך און איך האָב געשריבען צו מיינ געהערטען ברודער יוליוס (ה'99) אייער נשיא, ער זאָל אייך נישט לאָזען מעהר צאָהלען די צינדען. אייך זאָל זיין גרינג אייער לעבען און איהר זאָלט לעבען צופרידען אין מיינ קעניגרייך.

"אז איהר וועט שוין לעבען רוהיג, זאָלט איהר מיך דערמאנען צו גוטען און מיט'ן גאַנצען האַרצען בעטען צו גאָט פאַר מיר, איך זאָל זיין זיכער און שטאַרק.

"א געפייניגטע נשמה קען נישט דערהויבען זיך תּפֿלה צו טאָן צו גאָט. רוהיגע, לעבענדיג אין פרידען וועט איהר זיך קענען דערהויבען און בעטען א ברכה ביי גאָט פאַר מיר, גאָט זאָל מיר געבען כח אויסצופיהרען מיינע גוטע גע־דאַנקען.

"און אז גאָט וועט מיר העלפען און איך וועל זיך בשלום אומקערען פון מיינ מלחמה מיט פּערסיען, וועל איך קומען

אין דער הייליגער שטאָרט ירושלים, וואָס איך וועל ווידער אויפבויען און אייער לאנגיאָהריגע האָפנונג וועט מקוים ווערען. ירושלים וועט בעקומען איהר אַמאָליגען רוהם און גלאַנץ און מיר וועלען אינאיינעם לויבען גאָט."

דעם בריעה האָט קייסער יוליאנוס ארויסגעשיקט פון אנטאכיען אויף'ן וועג צו דער מלחמה מיט שאַבּור דעם צווייטען, דעם קעניג פון פערסיען. ער האָט אויך אין זיין מאַניפעסט צו די פעלקער פון זיין קעניגרייך דערמאָנט די אידען צו גוטען און צוגעזאָגט מקיים צו זיין די שבועה, וואָס ער האָט געשוואוירען אָפּצוגעבען כבוד דעם גאָט פון די אי-דען און אויפצובויען דאָס בית המקדש.

ער האָט בעפוילען אליפיוס'ען, דער געוועזענער גובערנאַטאָר פון בריטאניען צו נעמען געלד פון דער קייסערליכער קאַסע און אָנפאנגען בויען דאָס בית המקדש. די גיבערנאַט טאַרען פון סיריען און ארץ ישראל האָט ער אָנגעזאָגט צו העלפען דאָס בית המקדש זאָל גיך ווערען געבויט.

עס זענען געקומען די אַרבייטער. מוליאָרעס, סטאַליא-רעס, שטיין-האַקער און טרעגער פון די פעלקער זענען גע-קומען מתנות-ווים נאָך ירושלים. און די אידען האָבען אָנגעפאנגען גראַבען דעם הרהיבית און אַברייניגען פון די חורבות און די קופות שטויב וואָס האָבען זיך אָננעקליבען פאַר די לעצטע דריי הונדערט יאָהר.

פיעל אידען האָבען זיך שטאַרק געפרעהט און געהאַלטען יוליאנוס'ען פאַר אַ נייעם כורש, וואָס גאָט האָט געשיקט אויסצולייזען זיין פּאָלק.

פון די ווייטסטע לענדער האָבען אידען געשיקט גאָלד און זילבער אויפ'ן בית המקדש. די אידישע פרויען האָבען פערקויפט זייער צירונג און דאָס געלד אוועקגעגעבען אויף דער אַרבייט.

די חכמים זענען אָבער נישט צופרידען געווען. זיי האָ-בען נישט געגלויבט, אז דאָס איז די ריכטיגע גאולה. זיי האָבען חושד געווען, אז יוליאנוס טוט דאָס ווייל ער האָט שטאַרק ליעב קרבנות. ער האָט אויך אויפגעבויט טעמפלען פאַר די גריכען און עגיפטער. אנדערע האָבען געזאָגט, אז

יוליאנוס טוט דאָס, ווייל ער וויל געווינען די אידען פון בבל אויף זיין זייט.

די חכמים האָבען גערענקט, אז האַרריאָן האָט געוואָלט אויפבויען דאָס בית המקדש און דערנאָך האָט ער געוואונדער גען די אידען צו שמד. דערפאר האָבען זיי געזאָגט, אז פון רוים קען נישט קומען די הילף פאר אידען.

אז די חכמים האָבען נישט געהאַלטען פון יוליאנוס'עס בויען דאָס בית המקדש, האָט דאָס פאָלק אויך אויפגעהערט אַרבייטען. און אזוי ווי די ארבייט איז נאָר געוואָרען געטאָן פון גוים, האָבען זיי אינגיכען אויפגעהערט ארבייטען. עס איז אַרויס אַ קלאַנג, אז די וואָס האָבען געגראָבען אין הרהיבית צוצוקומען צום פונדאַמענט פון בית המקדש, זענען אומגעקומען אין די פלאַמען וואָס האָבען אַרויסגעזעצט פון דער ערד. די איבריגע ארבייטער זענען פאר שרעק צו לאָפּען.

אידען וואָלטען זיך נישט דערשראָקען פאר'ן פייער. זיי וואָלטען מיט מסירת נפש געאַרבייט אויפ'ן בנין פון בית המקדש. די גוים האָבען זיך אָבער גלייך אָבגעטרויסעלט דערפון.

דערנאָך האָט מען געזאָגט, אז גאָט האָט געשיקט אַ פייער און פערברענט די ארבייטער, כדי נישט צו בויען דאָס בית־המקדש פאר דער צייט.

אין לאַנד האָט מען גערעדט, אז די קריסטען האָבען דאָס פייער אונטערגעלייגט, די אידישע האָפנונג זאָל ווערען צו־שטערט. יוליאנוס האָט דאָס געוואָהר געוואָרען און עס האָט איהם שטאַרק פערדראָסען אויף זיי. ער האָט געשוואַירען, אז ער וועט זיך אומקערען פון קריעג וועט ער זיך מיט זיי אָברעכענען, און פון די פערבליבענע שטיינער וועט ער בויען אַ תפיסה און פערשפאַרען אלע פערדעכטיגטע קריסטען. אָבער די ארבייט איז שוין אָבגעלייגט געוואָרען ביז דער קייסער וועט זיך אומקערען פון קריעג.

יוליאנוס איז אָנגעקומען נאָך בבל מיט זיין מעכטיגע אַר־מעע, וואו עס איז געשטאַנען שאַבור מיט זיין מיליטער. די אידען פון די לענדער אונטער רוים האָבען געדענקט דאָס גוטס וואָס יוליאנוס האָט געטאָן צו זיי, און זיי האָבען איהם

אוועקגעגעבען זייערע פערמעגענס אויף מלחמה אויסגאבען. פיעל אידען זענען פרייוויליג אריין אין זיין ארמעע און דער- מיט איהם געוויזען ווי טריי אידען זענען צו די וואָס זענען גוט צו זיי.

צווישען די פרייוויליגע איז געווען צדוק בן נתנאל, דער פינפטער דור פון עילא, פון מלכות בית דוד. זיין פאָטער נתנאל האָט געוואָלט ער זאָל ווערען א תלמיד-חכם און האָט איהם געשיקט אין דער ישיבה פון טבריה צו לערנען ביי ר' הלל הנשיא. אז קאָנסטאַנציום האָט פערמאכט די ישיבה אין טבריה איז צדוק אוועק נאָך בבל. עס איז איהם אין בבל אויך נישט גוט געווען. שאבור דער צווייטער האָט געפייניגט די אידען.

דערנאָך ווען די ישיבה אין טבריה האָט זיך געעפענט אין די צייטען פון יוליאנוס'ען האָט צדוק זיך אומגעקערט אין דער ישיבה.

באַלד איז אָנגעקומען די קריעגס-ערקלערונג פון יוליא- נוס'ען צו שאבור'ן. האָט צדוק צוזאַמענגערופען די תלמידים פון דער ישיבה און זיי געזאָגט, אז ער געהט אריינטרעטען אין יוליאנוס'עם ארמעע. ער האָט זיי געבעטען צו טאָן דאָס אייגענע און ווייזען דערמיט דעם קייסער, אז די לערנער פון ישיבה זענען גרייט אָבצוגעבען זייער לעבען פאר דעם גוטען קייסער.

זיי האָבען איהם געפאָלגט. די ישיבה פערלאָזט, זיך אייני- געשאַפען געוועהר און אוועק אין דער ארמעע. א מיליאָן און צווייהונדערט טויזענט סאָלדאַטען האָט דעמאָלט געהאַט יוליאנוס אויף'ן שלאכט-פעלד. די פערסישע ארמעע איז אויך געווען אונגעהייער גרויס און שטאַרק. עס איז געווען א קאַמף צווישען יונג און אלט. יוליאנוס איז געווען א יונגער מאן און שאבור — א זקן. אין בבל האָט די ערד געציטערט פון זייער קאַמף, און אין ארץ-ישראל האָבען די אידישע הערצער געציטערט און געבעטען פאר דעם יונגען גוטען קייסער, וואָס זיין גלייכען האָבען זיי נישט געהאַט פריהער. יוליאנוס איז געריטען פאָראוים פאר דער ארמעע אויף א מעכטיג פערד. ער איז געגאנגען אָנגעטאָן אין א פעסטען פאַנצער און ארומגעוויקעלט מיט גאָלד און שטאָהל, א גאָל-

דענעם העלם מיט שטרויספערדערן אויפ'ן קאפ מיט א שווערד פון דאמאסקוס אויף די לענדען.

ער איז פערבייגעריטען די ארמעע און זי בעגייסטערט. זיין פנים האָט געלויכטען מיט קלוגשאפט און גוטסקייט. בעגייסטערט האָט די ארמעע זיך געוואָרפען אויף די פערדער סער.

באַלד איז נהרדעא געפאלען. יוליאַן האָט קיין שלעכטם נישט געטאָן די איינוואוינער, נאָר ער האָט זיי אריבערגע- פיהרט נאָך סיריען. נאָר די אידען פון ביתרא און מחווא זענען געבליבען געטריי זייער פערסישען הערשער. די אידען פון ביתרא האָבען פערלאָזט די שטאָרט אינאיינעם מיט דער פערסישער ארמעע. די רוימער זענען אריין און פערברענט די שטאָרט. נאָר די אידען פון מחווא, א פעסטונג-שטאָרט, האָבען זיך לאַנג געהאַלטען און נישט געוואָלט זיך אונטער- געבען.

די רוימער האָבען לאַנג געקעמפט ביי מחווא ביז זיי האָבען מיט שטורם-כעק צובראָכען די מויער און חרוב גע- מאכט די שטאָרט. זיי האָבען אויך איינגענומען די הויפט- שטאָרט קעטיספאן און שאבור האָט געשיקט פרידענס- שלוחים און געבעטען שלום. יוליאַנוס האָט אָבער נישט געוואָלט זיי אויסהערען. ער האָט געוואָלט איינגעמען דאָס גאַנצע לאַנד און פערטרייבען די פערסישע הערשער.

ווען די רוימישע ארמעע איז אריבער דעם תדקל איז זי אריין אין א מדבר, אָהן שפייז און אָהן וואַסער. די שטערט אין דער געגענד זענען געווען לידויג. די איינוואוינער האָ- בען פערלאָזט די שטערט און אלץ מיטגענומען מיט זיך.

די ארמעע האָט זיך געפונען אין גרויס נויט. הונגער און דורשט האָבען אויסגע'הרג'ט מעהר סאָלדאַטען ווי אלע שלאכט- טען. און די ארמעע איז געווען געצוואונגען אומצוקערען זיך צוריק.

אז שאבור האָט געזעהן די רוימער טרעטען אָפ, האָט ער זיך געוואָרפען אויף זיי מיט זיין ארמעע. טאָג און נאַכט האָבען זיך געצויגען ביטערע שלאכטען. יוליאַנוס האָט גע- דיטען פאַראויס און געוואָרפען זיך אלץ מאַל אין דער גרעס- טער געפאהר, און דאָס האָט געשטאַרקט די רוימער און זיי

האָבען צוריקגעשלאָגען די פּערסער און אין אָרדנונג אָבער-
טרעטען אויפ'ן וועג צום חדקל.

זיי זענען געווען איין טאָג גאַנג פון חדקל און זיך גע-
שטאַרקט מיט דער האָפנונג, אז ביים חדקל וועלען זיי שוין
האָבען גענוג עסען און טרינקען.

דער פּערסישער קעניג האָט געוואויסט, אז זיין כּוּף וועט
קומען אויב די רוימער וועלען צוקומען צום חדקל. האָט ער
צוזאַמענגענומען די לעצטע קרעפטען און פּערצווייפעלט זיך
געוואָרען אויף די רוימער.

יוליאַנוס איז ארויסגעריטען פאַראויס, די ארמעע נאָך
איהם און זיי האָבען זיך מוטיג געיאָגט צו די פּערסער. דער-
וויל איז דער העלם אַראָפּגעפאלען פון יוליאַנוס'עם קאָפּ
און ער האָט איהם נישט צוריק אָנגעטאָן. די פּערסער זענען
צוקלאַפט געוואָרען און אָנגעהויבען אַנטלויפען.

א פּעררעטער פון די רוימישע ארמעע, א פּאַנאַטישער
קריסט, וואָס האָט מורא געהאַט, אז יוליאַנוס וועט אַלס
זיענער אָבשאַפען קריסטענטום, האָט דערזעהן, אז יוליאַנוס
האָט נישט דעם העלם אויפ'ן קאָפּ, האָט ער געציעלט אויף
איהם און אריינגעשאָסען א פּערניפטעטע פּייל אין יוליאַ-
נוס'עם שליוף. יוליאַנוס איז גלייך געפאלען טויט.

יונגערהייט איז דער גוטער קייסער געשטאַרבען. אינ-
גאַנצען האָט ער געקעניגט א יאָהר מיט אַכט מאָנאַטען. מיט
זיין טויט האָבען אידען פּערלויירען זייער האָפנונג. די פּער-
סער האָבען געהערט, אז יוליאַנוס איז טויט, האָבען זיי בע-
נייט די מלחמה. די רוימער האָבען זיך געשלאָגען פּערביר
טערט און צוריקגעטריבען די פּערסער.

יוביאַנוס איז אויסגעקליבען געוואָרען אויף יוליאַנוס'עם
אָרט. ער האָט נישט געהאַט קיין מוטה צו בענייען די מלחמה
און ער האָט געשלאָסען שלום מיט שאַבור'ן. דער שלום האָט
געבראַכט שאַנד אויף רוים. ער האָט געמוזט אוועקגעבען
פינף לענדער צום פּערסישען קעניג, אויך די פעסטונג נציבין.
יוביאַנוס איז געווען אַ קריסט. ער האָט נישט בענייט
די אַלטע גזרות אויף אידען. ער האָט געגעבען גלייכברעכ-
טיגונג צו אלע גלויבענס. ער האָט אָבער אויך נישט געלעבט
לאַנג. אויפ'ן וועג נאָך קאָנסטאַנטינאָפּאָל איז ער געשטאַר-
בן.

בען און צוויי ברידער האָבען פערנומען דעם רוימישען טראָהן. אויך אין זייערע צייטען האָבען די אידען געלעבט רוהיג.

אָבער אונטער דעם קייסער, וואָס האָט געהערשט נאָך די ברידער, האָבען זיך בענייט די ביטערע צייטען. די קאָ-טאָלישע גלחים האָבען צוריק אויפגעהויבען דעם קאָפּ. זיי האָבען געהאַט גרויס איינפלוס אויף די מיליטער-פיהרער און דער קייסער האָט מורא געהאַט פאר זיי.

די קאָטאָליקען האָבען אַרויסגעגעבען ביטערע גזרות אויף די אַנדערע קריסטליכע סעקטעס און נאָך ביטערערע אויף אידען. די גלחים האָבען געוואָלט צווינגען אידען צו שמד. בראַש פון די גלחים זענען געשטאַנען די בישאָפּען פון אַנ-טאָביען און מעדיאַלאַנאָם (מילאַן).

אין אנטאָכיען האָבען פיעל קריסטען זיך געדאַלטען נאָהנט צו אידען. זיי זענען שטילערהייט געקומען אין די שוהלען אלע שבת און יום-טוב. דעם בישאָף האָט דאָס פער-דראָסען און ער האָט געהעצט געגען אידען. ער האָט געפאָ-דערט די אידען זאָלען פערלירען זייער בירגעררעכט.

האָבן די קאָטאָליקען אין רוים דאָס געוואָהר געוואָרען, זענען זיי בעפאלען די אידישע שוהל און זי פערברענט. דעם קייסער האָט דאָס פערדראָסען און ער האָט בעשטראַפט די שטאָדט אויפצובויען די שוהל. דער בישאָף האָט דאָס דער-הערט, האָט ער געזידעלט דעם קייסער און איהם גערופען : "איד".

די קריסטען פון די פראַווינץ-שטעדט האָבען שפּעטער נאָכגעטאָן די רוימער און האָבען פערברענט א סך אידישע שוהלען, אָדער זיי האָבען געמאַכט פון זיי קירכען. די רע-גירונג האָט נישט געקענט אָבשטעלען די פאָגראַמען איבער דער מאַכט פון די קאָטאָליקען.

דעמאָלט האָט דער בישאָף פון קלעניקוס אויפגעהעצט די מאָנאַכען און זיי האָבען צושטערט די דאָרטיגע שוהל. האָט דער קייסער שטאַרק בעשטראַפט די מאָנאַכען און בעפוי-לען דעם בישאָף אויפצובויען די שוהל. האָט איהם דער בישאָף געשריבען אַ שאַרפען בריעף און דערקלערט, אז ער אַליין האָט דאָס געהייסען טאָן און ער שרעקט זיך נישט

פאר איהם. די אידען האָבען קיין רעכט נישט צו זיין בירגער, האָט דער בישאָף געשריבען, זיי זענען נאָר זוי דאָס אייזעל צו דער ארבייט, צו צאָהלען צינזען שווערע פאר דער רעגירונגס-קאָסע.

דער קייסער האָט זיך דערשראָקען און צוריקגעצויגען זיין בעפעהל.

דעמאָלט איז אָנגעקומען א ווילד פאָלק און בעפאלען די רוימישע לענדער אין מזרח. די רוימישע הערשער זענען גע-ווען אונמעכטיג צו פערטרייבען די אָנפאלער. זיי האָבען זיך מעהר אָבגעגעבען מיט אונטערדריקען די אידען איידער צו שיצען די אימפעריע. טעאראסיוס דער צווייטער, דער רוי-מישער קייסער, האָט זיך איבערגעגעבען אין די הענד פון די קאטאָלישע גלחים און וואָס זיי האָבען איהם געהייסען האָט ער געמאָן.

ער האָט פערבאָטען אידען צו בויען נייע שוהלען. ער האָט אויך בעפוילען, אז די אידען זאָלען דעם אָבצאָהל וואָס זיי ניבען הונדערטער יאָהרען דעם נשיא אויף ישיבות, צאָהלען דער רעגירונגס-קאָסע.

דעמאָלט זענען הרוב געוואָרען די ישיבות. זיי האָבען פערלוירען דעם איינקונפט וואָס האָט זיי אויסגעהאלטען. די אידען האָבען אויך פערלוירען דאָס רעכט צו דינען אין דער אַרמעע און צו האָבען א שטעלע אין דער רעגירונג.

די גלחים האָבען אָנגערעדט דעם המון, אז גאָט וויל פער-טיליגען די אידען און זיי געהייסען אויספיהרען נאָמ'ס וויר לען. דער המון האָט זיי געגלויבט און אָפט בעפאלען די איי-דען. געמאכט שרעקליכע פאָגראַמען, אויסגעקוילעט א סך פון זיי און גערויבט זייער פערמעגענס.

צדוק איז דעמאָלט געווען אין אלעקסאנדריא. דער דאָר-מיגער בישאָף האָט אָנגערייצט דאָס פעבעל אויף די אידען און דאָס ווילדע פעבעל איז באפאלען ביינאכט דעם אידישען קווארטאל און געמאָרדעט און גערויבט. די אידישע הייזער האָבען זיי אונטערגעצונדען און צוגענומען דאָס פערמע-גענס. און די שוהלען געמאכט פאר קירכען.

דער גובערנאָט אָר האָט זיך איינגעשטעלט פאר די אידען און געוואָלט פערטרייבען די מערדער. האָט א מאָנאך גע-

וואָרפען אַ שטיין אין זיין קאָפּ און שווער פּערוואַנדעט. דער גובערנאַטאָר האָט דאָס געלאָזט וויסען דעם קייסער, נאָר עס האָט איהם נישט געהאַלפּען, ווייל די גלחים אין הויף זענען געווען זעהר מעכטיג און דער קייסער האָט מורא געהאַט זיך איינצורייסען מיט זיי.

אין אַלעקסאַנדריאַ האָט געוואוינט די פּילאָזאָפּע היי פּאַטיאַ, וואָס האָט געהאַט גרויס איינפלוס אויף דעם גר בערנאַטאָר און זי האָט גע'פּוועל'ט ביי איהם, ער זאָל זיך איינשטעלען פאַר די אידען.

אן איהר האָבען די מאָנאַכען זיך שרעקליך נוקם געווען. זי איז געפאָהרען איבער דער שטאָדט, האָבען זיי זי אַראָפּ געשלעפט פון קאַרעטע, צוריסען איהרע קליידער און זי גע'שלעפט אין סירכע. דאָרט זענען זיי זי בעפאלען ווי חיות און געריסען פון איהר שטיקער פלייש און געוואָרפען אויפ'ן פייער.

די אידען האָבען זיך דערשראָקען און זיך בעהאַלטען אין היהלען פאַר דעם האַס פון די ווילדע מאָנאַכען און זייערע אָנהענגער.

אין מאַנאַנאַ, לעבען שפּאַניען, האָט דער בישאָף סעווערי געהייסען דאָס ווילדע פּראָסטע פּאַלק נוקם זיין זיך אָן די אידען. די ווילדע מאַסע איז בעפאלען די אידען און גע'צוואונגען צו שמד.

די אידען האָבען זיך געשטעלט אַנטקעגען אונטער דער פיהרונג פון דעם רייכען געלעהרטען איד טודרוס. עס האָט אָבער נישט געהאַלפּען. זיי האָבען זיך געמוזט שמד'ען, נאָר די אידישע פרויען האָבען זיך נישט גע'שמד'ט, זיי האָבען פּערלאָזען די מענער און אוועק אין די וועלדער, דאָרט זע'נען זיי אויסגענאַנגען פאַר הונגער און נישט געוואָלט פּער'ראַטען די אַמונה פון זייערע עלטערן.

דער בישאָף האָט אַרויסגעשיקט אַ בריעף צו אַלע גלחים און זיך בעריהמט פאַר זיי, וואָס ער האָט געמאָן מיט די אידען פון זיין שטאָדט און ער האָט זיי געראַטען צו טאָן דאָס זעלבע מיט זייערע אידען.

די קאַטאָלישע גלחים האָבען אָנגעצונדען אַ פייער פון האַס ביי די פּעלקער קענען די אידען. דאָס פייער האָט זיך

שרעקליך צוברענט און די איינציגע זאך וואָס איז געבליבן
בען פאר אידען איז צו האָפּען אויף נאָט, אז ער וועט זיי
אויסלייזען פון זייערע פייניגער.
די ישועה איז אָבער נישט געקומען. עס איז ערשט דער
אָנהויב פון דעם שרעקליכען פייער.

די מגלה האָט געשריבען צדוק בן נתנאל אין יאָהר פיער
טויזענד הונדערט און פינף און זיבעציג, לויט דער אידישער
רעכנונג. ער האָט די מגלה צוזאמען מיט יוליאנוס'עס בריעה
איבערגעגעבען זיין זוהן דוד און צוגעשריבען די דאָזיגע
ווערטער :

טייערער זוהן !

די מגלה שרייב איך אין א הייהל לעבען אלעקסאנדריא.
איד, מיין הויזגעזינד און א סך אידען זענען דאָ אין דער
הייהל שוין פיער מאָנאטען. אין די טעג פון גרויסען פאָגראָם
זענען מיר אַנטלאָפּען אין דער הייהל צו ראַטעווען זיך דאָס
לעבען. מיר זיצען דאָ און האָפּען, אז די שטאָרט־לייט ווע-
לען אונז דאָך ערלויבען זיך אומצוקערען אין אונזערע
הייזער.

מיר הערען איצט נייעס, א ווילד פאָלק איז בעפאלען
רוים און ווי די קראָהען אויף א נבלה פליהען די ווילדע
אויף איהר. זיי וועלען זי באַלד צורייסען אויף שטיקער און
איהר בעצאָהלען פאר דעם שלעכטס וואָס זי האָט געטאָן צו
אונז. נאָט האָט ענדליך געשיקט זיין נקמה אויף רוים, דאָס
לאַנד וואָס האָט פּערוויסט אונזער בית־המקדש, הרוב גע-
מאַכט דאָס הייליגע לאַנד און אונז געטרעטען ווי שטויב פון
דער ערד.

זיי געזונד, מיין זוהן, און זאָל דיר זיין גוט, געדענק אָבער
אן נאָט. אין די ערנסטע צייטען זאָלסטו נישט פּערלאָזען די
תורה פון דיין פאָלק און זאָלסט נישט פּערראַטען די אמונה
פון דייןע עלטערן.

דאָס זענען די רייד פון דיין פאָטער
צדוק בן נתנאל, פון מלכות בית דוד.

די אידישע קעניגין פון תימן

דער קייסער טעאָדאָסיוס דער צווייטער האָט אָנגעמאָן די אידען מורא'דיגע פּיין. די גוים האָבען זיך גערייצט מיט די אידען און געשטאָמען זאָלן אויף זייערע וואונדערן.

— ווי לאַנג נאָך וועט איהר שטאַרבען פאר אייער נאָט ?
— האָבען זיי געפרעגט די אידען — ווי לאַנג נאָך וועט איהר זיך לאָזען הרנ'ענען אויף קידוש השם ? וויפיעלע יסורים, וויפיעל ליידען און פיין און וויפיעל רויבער אייער נאָט ברענגט אויף אייך ? קומט צו אונז, ווערט גלייך מיט אונז און מיר וועלען אייך מאַכען פאר פירשטען און גראַ-פען !

די אידען האָבען שטיל געמראָגען זייערע ליידען און נישט געענטפערט. אז די צרות זענען שוין אָבער געווען נישט אויסצוהאַלטען, זענען זיי אין גרויסע מאַסען אוועק נאָך פּערסיען.

אין פּערסיען איז דעמאָלט געווען גוט די אידען. איזודא-גאר דער ערשטער, דער פּערסישער קעניג, איז געווען א גוטער קעניג און ער האָט גוט בעהאַנדעלט אלע אונטערטאָ-נען, אָהן אונטערשיד פון גלויבען.

די פּערסישע פּריסטער זענען געווען גרויסע פּאַנאַטיקער און זיי האָט פּערוראָסען אויף דעם קעניג, וואָס ער איז גוט צו אנדערע גלויביגע, האָבען זיי איהם גערופּען : דער זינדיגער.

ער האָט זיך אָבער נישט גערעכענט מיט זיי און האָט געהאַט די אידען זעהר ליעב. אמימר, מר זוטרא און רב אשי, די ראשים פון די ישיבות אין נהרדעא, פומבדיתא און סורא, זענען אָפט איינגעלאָדען געוואָרען אין קעניגליכען הויף און זיי האָבען געהאַט גרויס כבוד.

רב הונא בר נתן האָט געקראָגען נאָר גרויס עהרע פון

דעם קעניג, אז איינמאל האָט דער קעניג איהם געהאַלפּען
אַנטאָן דעם גארטעל.

— איהר זענט דאָך אַ "קעניגרייך פון כהנים און אַ היי-
ליג פּאַלק" — האָט דער קעניג געזאָגט צו אידישע
חכמים.

דעמאָלט איז אויך געקומען נאָך פּערסיען צדוק בן
נתנאל פון מלכות בית דוד, וואָס איז אַנטלאָפּען פון
אַלעקסאַנדריא, ווען די קריסטען האָבען געמאַכט פּאַנראָמען
אויף אידען.

די מעכטיגע רוימישע אימפעריע האָט געהאַט אַ גרויסע
מפּלה. זי איז צופאַלען אויף שטיקער און אונטערזעגאַנגען.
עס איז געקומען אַ סוף, אַ ביטערער און אַ טרויעריגער סוף
צו דער שלעכטער רוים, וואָס האָט חרוב געמאַכט דאָס בית-
המקדש און פּערטריבען די אידען.

די מעכטיגע רוים, וואָס האָט צוטראַטען פּעלקער און
לענדער, איז אליין צוטראַטען געוואָרען פון אמיליאַ, דעם
קעניג פון די הונען, אלאריך, דער קעניג פון די גאטהען און
געזאַריק, דער קעניג פון די וואנדאַלען.

איינער נאָך'ן אנדערן זענען זיי געגאַנגען אויף רוים און
איהר בעצאָהלט פאר דעם גאַנצען בייז, וואָס זי האָט גע-
טאָן צו אידען און דער גאַנצער וועלט. צום סוף איז געקומען
אדאַקער, דער קעניג פון די היראַליער און פּערטריבען דעם
לעצטען רוימישען קייסער רומילוס און ער האָט זיך געקרוינט
אַלס קעניג פון איטאַליע.

די גאַנצע וועלט האָט זיך געפּרעהט אויף רוים'ס מפּלה.
רוים'ס פּאַלען איז געווען אַ טרייסט אויך פאר אידען, זיי
האָבען געזעהן אין דעם גאַט'ס שטראַף, די נקמה פאר דעם
שלעכטס וואָס זי האָט געטאָן צו אידען.

אַבער אויך אין פּערסישען קעניגרייך האָט זיך אידען
געלעבט נוט נישט לאַנג, באַלד ווי איזדאַנאַר, דער גוטער
קעניג איז געשטאַרבען, האָבען ביי זיין זוהן די פּריסטער
געקראָגען גרויס איינפלוס אין דער רעגירונג און עס האָבען
זיך אָנגעהויבען שלעכטע צייטען פאר אידען.

נאָך ערגער איז געוואָרען אין די צייטען פון איזיאנאַר
דעם צווייטען, דעם ערשטענ'ס אייניקעל. ער האָט שוין

שרויסגעגעבען א בעפעהל, אז אידען מוזען מחלל שבת זיין. און דער איד, וואָס וועט נישט ארבייטען שבת, זאָל בע- שטראַפט ווערען מיט'ן טויט.

דער רשע איז פלוצלינג געשטאָרבען, און מען האָט גע- האַפט אז איצט וועט ווערן בעסער, איז דער קעניג נאָך איהם געווען נאָך ערנער, ער האָט געפייניגט אידען ווי האַדריאָן. די ישיבות האָט ער געשלאָסען. שוהלען האָט ער פערברענט און צושטערט. ער האָט אויך אוועקגענומען מיט געוואַלט איד- דישע קינדער פון זייערע עלטערן און זיי איבערגעגעבען צו די פערסישע פריסטער צו שמד. די אידישע עלטסטע און חכמים האָט ער אומגעבראַכט, דעם ריש-גלותא הונא מארי ביי מר זוטרא מיט אמימר און רב משרשיא האָט ער פריהער איינגעזעצט אין געפענגנים און דערנאָך אומגעבראַכט אויף קידוש השם.

אז די אידען האָבען געזעהן, אז דער חלף איז שוין אויפ'ן האַלץ, האָבען זיי פערלאָזט פערסיען און אויסגעוואַנדערט אין אַנדערע לענדער. א טייל איז אוועק נאָך אינדיע און זיך בעזעצט אין מאלאַבאר, וואו זיי האָבען געפונען אידען, וואָס האָבען דאָרט געוואוינט הונדערטער יאָהרען. דער הערשער פון מאלאַבאר האָט די אידישע וואַנדערער אויפגענומען מיט אַפּפּע ארעסט. ער האָט זיי ערלויבט צו פיהרען זיך לויט דער אמונה פון זייערע עלטערן און צו האָבען אן אייגענעם נשיא.

אַנדערע אידען זענען אוועק נאָך תימן (יעמען) אין אַראַביען, דאָס געבענטשטע לאַנד פון פרייהייט און גלייכ- הייט. אויך דאָרט האָבען אידען געלעבט פון לאַנגע צייטען און זענען קיינמאָל נישט געווען אונטערטעניג נישט צו רוים און נישט צו פערסיען.

הונא בר עוקבא, צדוק'ס אן אור-אייניקעל, האָט גע- וואוינט אין איספאהאן, די רעזידענץ-שטאָרט פון די פער- סישע קעניגען. ער איז געווען א וועבער און האָט זיך מפרנס געווען פון דער ארבייט.

די גאנצע צייט, ווען ער האָט נישט געאַרבייט, האָט ער אָבעגעגעבען זיין איינציגע מאַכטער פנינה צו לערנען מיט איהר תורה און וויסען. ער האָט איינגעפלאַנצט אין איהר

גרוים ליעבע צו גאָט און האָט איהר דערצעהלט אלץ וואָס
עס האָט געטראָפּען צו אידען פון ערשטען טאָג ווען זיי זענען
געוואָרען א פּאָלק און אויך אלץ וואָס עס איז געשעהן צו
זיין פאמיליע, דאָס מלכות בית דוד.

פּנינה'ס מוטער האָט זי געלערנט ווי צו פיהרען א
הויז, שפילען און זינגען. הונא איז געשטאָרבען ווען פּנינה
איז אלט געווען צוועלף יאָהר. איהר מוטער, די אלמנה,
האָט ווייטער געפיהרט די ארבייט און געשפּייזט זיך און
איהר איינציגע טאָכטער.

דעמאָלט האָט דער ביזער פּערסישער קעניג ארויסגע-
געבען א ביטערע גזרה אוועקצורויבען די אידישע קינדער
פון זייערע עלטערן און זיי אָב'שמד'ען. די פּריסטער האָבען
אוועקגערויבט פּנינה'ן און דערמיט צוגערויבט פון איהר
אָרימע מוטער איהר איינציגע טרייסט אין לעבען.

די פּריסטער האָבען געפרואווט מיט גוטען און מיט
בייזען אָב'שמד'ען פּנינה'ן און די אנדערע געפאנגענע איד-
דישע קינדער. עס האָט זיי נישט געהאָלפּען. די אידישע
קינדער זענען גרייט געווען צו שטאָרבען פאר גאָט. און אלע
נאָכט, ווען זייערע וועכטער זענען געשלאָפּען, האָבען די
געפאנגענע אידישע קינדער זיך אויפגעהויבען און תפלה
געטאָן צו גאָט שמילערהייט, די וועכטער זאָלען נישט דער-
הערען און זיי שווער בעשטראפּען.

פּנינה'ס מוטער האָט נישט גערוהט ביז זי האָט בעקומען
א צוטריט אין דעם געפענגניש וואו די קינדער זענען גע-
ווען. זי איז געוואָהר געוואָרען, אז דער עלטסטער פון דער
תפיסה זוכט א גוטע וועשין, האָט זי זיך פאָרנעשלאָגען פאר
דער ארבייט.

איהר וואַשען איז געפעלען געוואָרען דעם עלטסטען און
יורד דעם האָט זי געקענט אָפט אריינקומען אין געפענגניש
פּנינה און איהר מוטער האָבען זיך אָפט געזעהן, אָבער
נישט אויסגערעדט קיין וואָרט, די וועכטער זאָלען מיינען, אז
זיי זענען ווילד-פּרעמדע. גרויס איז געווען דער צער פון דער
מוטער מיט איהר יונג קינד, וואָס זיי האָבען נישט געקענט
אויסרעדען א וואָרט צווישען זיך. זיי האָבען זיך אָבער גע-
טרייסט, אז גאָט וועט העלפּען און פּנינה וועט ווערען פריי.

אין טאג, ווען קיינער האָט נישט געזעהן, האָט די מוֹ-
מער דערלאנגט פנינה'ן א צעטעלע, וואו זי האָט איהר אָנ-
געזאָגט וואָס צו טאָן צו קענען אנטלויפֿען.

צומאָרגענס איז פנינה'ס מוטער געקומען מיט א גרויסען
קאָרב וועש. די וועש האָט זי אוועקגעגעבען און דעם ליידי-
גען קאָרב האָט זי אוועקגעשטעלט אין פאָדערהויז.

פנינה איז שטילערהייט אריין אין קאָרב און זיך צוגע-
דעקט מיט א ליילעך. די מוטער האָט גענומען די שווערע
משא, וואָס איז איהר געווען אזוי גרינג, אויף די פלייצעס
און פערבייגענאנגען די וועכטער. זיי האָבען זי דאָך גוט
געקענט און נישט אָבגעשטעלט.

אין דרויסען האָט שוין געוואַרט א וואָגען און זי האָט
ארויפגעשטעלט דעם קאָרב און גלייך אוועקגעפאָהרען פון
שטאָרט און אָנגעקומען אין א גאסט-הויז, וואו א סך אידען
האָבען געוואַרט אוועקצופאָהרען נאָך תימן.

אין גאסט-הויז איז פנינה אַרויס פון קאָרב און זיך גע-
שטעלט אויף די קנייה אָבגעבען א לויב און א דאַנק צו גאָט,
וואָס ער האָט זי מציל געווען פון די גוים'ס הענר. די מאמע
מיט איהר קינד זענען זיך געפאלען אויף די העלזער און
שטאַרק געוויינט פאר פרייד.

מיט א ביטער האַרץ האָבען זיי פערלאָזט דאָס לאַנד,
וואו די אידען האָבען געלעבט רוהיג און זיכער זעקס הונד-
דערט יאָהר. זיי האָבען זיך געזעצט אויף א שיף און גע-
פאָהרען נאָך אַראַביען.

א שטיק צייט זענען זיי געפאָהרען אויפ'ן ים ביז זיי
זענען צוגעקומען צום ברעג וואָס דאַרף זיי פיהרען נאָך
תימן. זיי האָבען ארויפגעלייגט זייער ביסעל פערמעגענס
אויף קעמלען און אָנגעגרייט שפיז און וואסער אויפ'ן וועג
אין דער גרויסער מדבר, וואָס זיי האָבען געהאַט דורכצו-
געהן ביז תימן.

עטליכע דערפלעך מיט בעדואינער זענען זיי פערבייגע-
גאנגען און אָנגעקומען צו דער מדבר. א שרעק, א זאונדער-
ליכע שרעק האָט זיי ארומגענומען זעהענדיג די מדבר. נישט
קיין דאַרף, נישט קיין געצעלט זעהט מען דאָ, אפילו נישט
א ביידעל. קיין לעבעדיג נפש, קיין בוים, נאָר זאַמד וואָס

ברענט ווי פייער און איז דין ווי שטויב. אָט זעהט מען אַ דאָרן אין זאַמך, איז ער אזוי טרוקען און צוברענט. די גאַנצע געגענד איז וויס און א טויטע שטילקייט רוהט אויף אַלסרינג, א פחד און א שרעק!

צוויי נעכט האָבען זיי גענעכטיגט אין דער מדבר. די רוקענס פון די קעמלען זענען געווען זייער געלענער. איבער זיי דער לויטערער הימעל מיט די וואונדערליך לייכטענדרע שטערן. בייטאָג האָט זיי געמאַטערט די היץ און ביינאַכט — די קעלט.

אויפ'ן דריטען טאָג זענען זיי צוגעקומען צו א היל, וואָס זעהט אויס ווי אַן אינוועל אויפ'ן ים. אויף דעם היל איז געווען א שטיק פרוכטבאר פּעלד מיט זעקס גרויסע, ברייט צווייגיגע פייגען-בויער, מיט א טייערן שאטען, וואו הונד דערטער וואונדערער מיט זייערע קעמלען רוהען זיך אָב און דערקוויקען זיך אין שאטען.

לעבען די בויער האָבען זיי געפונען א פרישען קוואַל וואָס זעצט ארויס פון א פּעלד. דאָ האָבען זיי זיך אָבגע-שטעלט, געטרונקען פריש וואַסער און אָנגעטרונקען די קעמלען און זיך געזעצט אַברוהען אין שאטען.

באַלד האָבען זיי געעפענט די פּעק, ארויסגענימען די קופּערנע טעפ, אָנגעקליבען טרוקענע צווייגען און געמאַכט פייער און געקאָכט טעפ הירוש און אָנגעניסען זיך זאַט. נאָך'ן עסען האָבען זיי זיך געלייגט אויפ'ן גראָז און געריר-מעלט א שעה. אויסגערוהט מיט פרישע כחות האָבען זיי זיך געלָאָזט אין וועג אריין.

א פּאָר שעה זענען זיי געפּאָהרען אין דער מדבר און פּלוצלונג איז דער הימעל געוואָרען גרין און די זון רויט ווי בלוט. א מורא'דיג שטיקענדרע היץ האָט זיי ארומגעכאַפט, זיי האָבען קוים געקענט אטעמען. די קעמלען האָבען זיך גלייך אויסגעצויגען אויף דער ערד, אַראָפּגעלָאָזט די קעפ און אריינגעשטעקט דאָס מויל און די נאָז אין זאַמך.

זיי האָבען פּערשטאַנען, אז דער סאַמוס קומט, דער מורא'דיגער שטורם-ווינד וואָס איז פול גיפטיגען שטויב און ווער עס אטעמט איהם איין, שטאַרבט אויפ'ן אָרט. עס ראַ-

טעוועט זיך נאָך דער זואַם ליינט זיך אויס אויף דער ערד
און פערבאָרגט מויל און נאָז אין זאַמך.

זיי זענען גיך אַראָפּ פון די קעמלען און זיך אויסגעצויי-
גען אויף דער ערד און געלעגען אזוי ביז דער בייזער שטורם
האָט אויפגעהערט. דער בייזער שטורם האָט זיך געטראָגען
איבער זיי מיט אַ מורא'דיג פייפען און געברענט זייער
הויט ווי פייערדיגער שוועבעל.

עס איז געוואָרען שטיל. דער בייזער שטורם האָט אויפ-
געהערט. די קעמלען האָבען זיך אויפגעשטעלט, האָבען די
מענשען זיך אויפגעהויבען. די היץ איז געפאלען, אַן אנגע-
נעהם ווינטעל האָט געוועהט און אזוי זענען זיי געפאָהרען
ביז זונאונטערגאנג.

נאָך זונאונטערגאנג איז געוואָרען שרעקליך קאַלט, זיי
האָבען געציטערט פאר דער קעלט. פלוצלינג איז ווידער גע-
וואָרען אַ שטאַרקער ווינד און ער האָט אָנגעטראָגען וואל-
קענס זאַמך, ווי ער וואָלט אלעמען געוואָלט איינשלינגען.

אַ שרעק איז בעפאלען די ריזענדע, זיי האָבען געוויינט
אויפ'ן קול און געבעטען צו גאָט ער זאָל זיי מציל זיין פון
טויט. פנינה'ס מאַמע האָט גענומען אַ דעק און איינ-
געדעקט איהר איינציג קינד און זי שטאַרק געדריקט צום
הארצען.

אינדעם זענען די קעמלען געוואָרען ווילד און אַראָפּגע-
שלידערט פון זיך אלעמען. איידער זיי האָבען זיך אומגע-
קוקט זענען זיי שוין געלעגען אונטער בערג מיט זאַמך.
פנינה האָט שפעטער, ווען דער שטורם האָט זיך געשטילט,
אַראָפּגענומען די דעק פון פנים און מיט גרויס שווערקייט
האָט זי זיך אויסגעגראָבען פון באַרג זאַמך.

לעבען איהר איז געלעגען די מוטער בעדעקט מיט זאַמך.
פנינה האָט זי אָנגענומען פאר דער האַנד, געוואָלט העלפען
איהר ארויסגעהן פון דעם זאַמד־קבר און — אוי, וועה
געשריגען! — די האַנד איז קאַלט, טויט. פנינה האָט גע-
שריגען, געוויינט און געקלאָגט. געוואָלט צוריקרופען צום
לעבען איהר מוטער. זי איז אָבער שוין געווען טויט. דער
באַרג זאַמך האָט זי דערשטיקט.

פנינה האָט געשריגען נאָך הילף און קיינער האָט איהר

נישט געענטפערט. די גאנצע מחנה רייוזענדער מיט זייערע קעמלען זענען געלעגען בעגראָבען אונטער'ן זאָמד. נאָר ער-טערווייז האָט מען ארויסגעזעהן די פעק וואָס די קעמלען האָבען געטראָגען.

פנינה האָט אַראָפּגעשאַרט דאָס זאָמד פון איהר טויטער מוטער, זיך געוואָרפען אויף איהר מיט יאָמער און געוואָרשען איהר פנים מיט טרערען, ביז זי האָט שוין נישט געהאַט קיין כח צו וויינען.

וואָס טוט מען דאָ ? ווי געהט מען אין דער מדבר אליין ? וואָס וועט זיין דער סוף ? — די פראגען האָבען זי אָנגעהויבן בען פייניגען און זי האָט נישט געוואוסט וואָס צו טאָן. ביז זי האָט זיך דערמיט אָן דעם געזאנג פון איהר עלטער-זיידע דוד המלך: "עס וועט דיך נישט טרעפן קיין שלעכטס און קיין פלאג וועט נישט גענעהנען אין דיין גע-צעלט, דען ער וועט שיקען וויינע מלאכים דיך צו הימען אין אלע דיינע וועגען".

דאָס האָט זי געטרייסט און בערוהיגט. און זי האָט אזוי לאָנג געזוכט ביז זי האָט געפונען דאָס קעמלע מיט איהר געפעק. זי האָט מיטגענומען איהר האַרפע, די מגלות מיט די בעשרייבונגען פון מלכות בית דוד און א ביסעל קליידער. דאָס איבריגע האָט זי געלאָזט. זי האָט פערדעקט דעם גוף פון איהר מוטער מיט זאָמד און פייכט געמאכט דאָס קבר מיט איהרע טרערען. דערנאָך האָט זי גענומען די דעק, איינגעפאַקט אין איהר דאָס ביסעל זאכען און זיך געלאָזט געהן אויף גאָט'ס בעראַט, נישט וויסענדיג וואו-אויין און וואו-אויס.

אזוי איז זי געגאנגען א שעה צייט ביז זי האָט זיך נישט געקענט האַלטען אויף די פיס. זי האָט געציטערט פאר קעלט און איהר גרויס טרויער האָט זי שטאַרק צובראַכען האָט זי אונטערגעלייגט די זאכען צוקאָפּענס, זיך איינגעדעקט מיט דער דעק און געשלאָפען ביז אינדערפריה.

אז זי האָט זיך אויפגעכאַפט האָט זי נישט געוואוסט ווי אזוי זי איז געקומען אהער. עס האָט זיך איהר געדאַכט, אז ז'לוי איז געווען א בייזער הלום. באַלד האָט זי אכער זיך

דערמאָנט אין איהר פערשטאַרבענע מאַמע און ווידער שטאַרק געוויינט און האַרציג תפלה געמאָן צו גאָט.

נאָך דער תפלה איז איהר געוואָרען א ביסעל גרינגער, האָט זי ווידער גענומען די זאַכען אויף די פלייצעס און גע-
גאַנגען ווייטער, עטליכע שעה איז זי געגאַנגען ביז זי איז
ווידער געקומען צו אן אַזויס און זי האָט זיך געזעצט אָב-
רוהען אונטער א בוים. ווי זי זיצט אונטער'ן בוים הערט זי
א קלאַנג פון גלעקלעך. זי איז נאָכגעגאַנגען דאָס קול און
צוגעקומען צו א ברונען.

לעבען דער ברונע זענען געזעסען אראבער מיט קעמלען.
פונדערווייטענס האָט זי דערזעהן א גרויס דאָרף פול פאַס-
טוךגעזעלטען. זי האָט זיך שטאַרק דערפרעהט.

— ווער ביזטו? ווי קומסטו אהער? — האָבען די אַראַב-
בער זי געפרעגט פערוואונדערט.

זי האָט זיי בקיצור דערזעהלט אלץ וואָס עס האָט גע-
טראָפּען מיט איהר און זיי געבעטען צו געבען איהר א ביסעל
עסען..

אן אַראַבער האָט איהר דערלאנגט א שטיק גערשטען
ברויט מיט פומער. ביי טאַטע-מאַמע אין הויז וואָלט זי אַזא
ברויט נישט גענומען אין מויל אריין. איצט איז דאָס אָבער
געווען זעהר געשמאַק און זיסער פון צוקער.

נאָך'ן עסען האָבען די אַראַבער זי געראַטען צו געהן צו
זייער פירשט, וואָס איז א גוטהערציגער מענש און ער וועט
זי זיכער בעשיצען פון אַלדאָסבייז. זי האָט זיי שטאַרק גע-
דאַנקט און דער אַראַבער וואָס האָט איהר געגעבען ברויט
האָט זי געפיהרט צום פירשט'ס געזעלט.

אין דרויסען פאר'ן געזעלט האָט פנינה גענומען איהר
האַרפע און שפילענדיג געזונגען א שעהן וואונדערליכער, וואָס
זי האָט געלערנט פון איהר מאמע.

ווי זי האָט אָנגעהויבען זינגען איז ארויסגעקומען א
שוואַרץ-ח'עוודיג מיידעל און נייגעריג זיך איינגעהערט.
דערנאָך זענען ארויסגעקומען צוויי שעהנע יונגען און צום
סוף — דער פירשט — אַ מאַן פון אַ יאָהר פופציג מיט אַ
לאַנגע שוואַרצע באָרד, וואָס גרייכט ביז'ן גארטעל און א
גנים וואָס דריקט אויס עהרליכקייט, גערעכטיגקייט, חכמה

און מוט. אז זי האָט געענדיגט, איז דער פירשט צוגעגאנגען
צו איהר און געזאָגט :

— האָסט א זיס קול און זינגסט שעהן. קום אריין. אין
מיין געצעלט, וועסט שטילען דיין דורשט און צונעמען כח
אין שאטען פון מיין הויז.

פנינה איז אריין אין געצעלט. עס איז געווען שעהן אויפֿ-
גערוימט, מיט טייערע טעפּיכער אויסגעלייגט. דאָס מיידעל
האָט אַריינגעבראכט א גלאָז שמאַנט און דערלאנגט פנינה'ן.
— טרינק, עס איז גוט — האָט דער פירשט געזאָגט צו
איהר — דערנאָך וועסטו מיר דערצעהלען אלץ וואָס האָט
מיט דיר פּאַסירט.

פנינה האָט איהם אלץ דערצעהלט. ער האָט זי געטרייסט
און געזאָגט, אז זייער מוטער הגר האָט אויך געבלאָנדזשעט
אין מדבר, נאָר גאָט האָט זיך דערבארמט אויף איהר און
איהר געשיקט אַ מלאך צו הילף.

ער האָט איהר אויך דערצעהלט, אז אין תימן איז דאָ אַ
אידישער מלך, יוסוף דע נואס, (דער מאן מיט די לאָקען),
ווייל ער האָט גרויסע שעהנע לאָקען, רופט מען איהם "דע
נואס". ער איז א זעלטענער קריעגס־העלד און ער צווינגט
אלעמען אָנצונעמען זיין גלויבען.

יוסוף האָט אויך צו איהם געשיקט א בעפעהל, אז ער און
זיין שבט זאָלען זיך מגיר זיין. זיי האָבען אָבער נישט גע-
וואָלט הערען דערפון. זיי זענען פרייע מענשען און ווילען
קיינעם נישט זיין אונטערטעניג. האָבען זיי איהם געענמ-
פערט, אז זיי ווילען איהם נישט פּאָלגען און וואָס וועט ער
זיי דען טאָן דערפאר ?

יוסוף האָט זיי געשיקט א קאסטען מיט בילדער פון גע-
וועהר און אונטערגעשריבען, אז דאָס וועט זיין דער ענטפער.
מיט געוועהר וועל איך אייך מאַכען אונטערטעניג.

האָבען זיי איהם געשיקט א קאסטען זאמד און אונטער-
געשריבען, אז דאָס זאמד פון מדבר וועט זיין זייער שוין.

יוסוף איז געגאנגען אויף זיי מיט א גרויסע ארמעע.
ווען ער איז אריין אין דער מדבר, איז געקומען א גרויסער
שטורם און די גרעסטע טייל פון זיין ארמעע איז לעבעדיג
בעגראָבען געוואָרען אונטער'ן זאמד.

מיט חרפה האָט יוסוף זיך אומגעקערט אין זיין לאַנד
און איצט זענען זיי זיכער, אז ער וועט זיי לאָזען צורוק.
נאָך'ן דערזעהלען האָט דער פירשט, לאַכוד האָט ער
געהייסען, זי אריינגעפיהרט אין פרויען געצעלט. זי האָט זיך
צוגעלעהנט און געשלאָפען ביז אווענד.

אז זי האָט זיך אויפגעכאפט איז שוין גרייט געווען א
גרויסע מאָלצייט. זיי האָבען אלע געגעסען און נאָך'ן עסען
האָט דער פירשט געבעטען פנינה'ן זי זאָל עפעס זינגען.
איהר שפילען און זינגען איז אלעמען געפעלען. דעם
פירשט'ס טאָכטער האָט זי געקושט און זי געבעטען בלייבען
מיט איהר אלס חבר'טע. און אז דער פירשט האָט זי גע-
בעטען דאָס צוליעב זיין קינד, האָט זי מסכים געווען און
געבליבען.

דריי מאָנאטען איז פנינה געווען ביי זיי. זי האָט גע-
האָלפען די פרויען אין הויז-אַרבייט און דאָס מיידעל האָט
זי געלערנט שפילען און זינגען. זי האָט איהר דערזעהלט
די געשיכטע פון די אידען און עס איז אזוי געפעלען דעם
פירשט'ס טאָכטער, צאריידא, אז זי האָט געזאָגט אז זי וויל
ווערען א אידין.

איינמאָל ביינאכט, ווען אלע זענען געשלאָפען האָבען
זיי געהערט מורא'דיגע געשרייען :
— אלא ! אלא ! (נאָט !)

דערשראָקענע זענען זיי אויפגעשפרונגען פון זייערע
געלעגערס און זיי האָבען דערזעהן א שוידערליך בילד. דאָס
גאנצע דאָרף איז געשטאַנען אין פייער. סאָלדאַטען זענען גע-
לאָפען מיט בלויסע שווערדען און פלאַקערס אין די הענד,
האָבען אָנגעצונדען די געצעלטען און גע'הרג'עט יעדען וואָס
איז געפאלען אין זייערע הענד אריין.

עס האָט זיך געטראַגען אַ שרעקליך געשריי פון אנטלוי-
פענדע מענער, יאָמערנדע ווייבער, דאָס געוויין פון יע'שראָף
קענע קינדער און דאָס ברומען פון די קעמלען. די געשרייען
האָבען זיך אויסגעמישט מיט דעם קריעגס-געשריי פון פיינד
און די ערד האָט אויפגעצימערט.

— אוי, וועה איז אונז ! — האָט פירשט לאַכוד געשרינגען
דערשראָקען — ס'איז דע נואס מיט זיין ארמעע. ער איז אונז

בעפאלען פלוצלינג!

ער האָט זיך גיך אָנגעטאָן די שווערד, אריינגעשטעקט א שאַרף מעסער אין גארטעל און ארויס אין הרויסען און זיין הויזגעזינד מיט פנינה'ן נאָך איהם.

ווי זיי זענען נאָר ארויס האָט זייער געצעלט אויך אָנגעי הויבען ברענען. די דאָרפסלייט האָבען דערזעהן זייער פירשט האָבען זיי אויפגעלעבט. זיי האָבען ארומגערינגעלט דעם פירשט, אלע בעוואפענט און זיך געשטעלט קעגען פינדר. דער פינדר איז אָבער געווען שטארקער און זיי זענען אלע געפאלען טויט.

אז די פרויען האָבען דערזעהן דעם פירשט פאלען טויט, האָבען זיי זיך שטארק דערשראָקען און געוואָלט אַנטלויפען. דענאָס האָט אָבער ארומגערינגעלט דאָס דאָרף מיט מילי-טער און קיינעם נישט אַרויסגעלאָזט.

זיי האָבען געפאנגען די פרויען און סינדער און צו צוויי אָנגעבונדען אויף אייזלען און קעמלען, דאָס נאנצע פערמע-גען האָבען זיי אויפגעקליבען און אז דאָס לעצטע געצעלט איז געווען פערברענט, האָט דע נואס מיט'ן טאָג צוגלייך אַלעמען מיטגעפיהרט מיט זיך.

דע נואס'עס סאָלדאטען האָבען צוטיילט פנינה'ן מיט צאריידא'ן. זיי נישט געוואָלט אויפזעצען אויף איין קעמעל. זיי זענען אָבער נישט געווען ווייט איינע פון דער אנדערער און צאריידא האָט געזאָגט פנינה'ן :

— האָסט מיר געלערנט גלויבען אין אידישען גאָט, שטארק מיר, איך זאָל קענען האָפען צו איהם!
— גלויב אין גאָט, וועט דאָס זיין דיין האָפנונג — האָט פנינה זי בערוהיגט.

דע נואס האָט דערהערט פנינה'ס רייד אין ער האָט גע- היימען א רייטער צופיהרען פנינה'ן צו איהם. פנינה האָט זיך דערשראָקען. זי האָט מורא געהאַט פאר דעם מאַן, וואָס האָט ערשט אזוי גרויזאם חרוב געמאַכט א גאנץ דאָרף.

ווען זי האָט איהם אָבער דערזעהן, האָט זי בעמערקט, אז אויסער זיין אומגעווענהליכען מוטח, וואָס זיין פנים דריקט אויס, האָט ער א סך חן און קוקט אזוי מילד אין אַנ-גענעהם.

ער איז געווען אלט ארום פינף און צוואנציג יאָהר, הויך און ברייטפלייציק מיט א שווארץ בערדיל און גרויסע, גע- דיכטע בלאַנדע לאַקען הענגען ביז זיין גארטעל. דאָס פנים ברוין, אָבערענט פון דער זון. א רויטען טורבאן אויפ'ן קאָפּ. א טונקעל-גרינעם זיידענעם מאַנטעל איבער די פליי- צעס און אויף די לענדען א זילבערנעם גארטעל בעזעצט מיט איידעל־שטיינער. אויפ'ן גארטעל איז געהאנגען זיין דאָ- מאַסקישע שווערד.

א וויילע האָט דענוואס בעטראכט פנינה'ן און געזאָגט :
— איך זעה, מיידעל, אז דו ביזט נישט פון דעם דאָרף פּונוואַנען ביזטו ?
— פון פּערסיען.

— ווי קומסטו אין דעם דאָרף ?
— דער קעניג פון פּערסיען האָט שטאַרק געפייניגט די אידען, האָבען פיעל אידען פּערלאָזט פּערסיען. מיין מאַמע האָט מיך גענומען און מיר זענען אלע געגאנגען אין דיין לאַנד, צו געפינען שוין ביי דיר, ווייל דו ביזט דאָך אויך א איד. לעבען דעם דאָרף האָט א שטורם-ווינד זיך אויפגעהוי- בען און אלע זענען בעגראָבען געוואָרען אונטער'ן זאמד, נאָך איך בין געבליבען לעבען. ווען איך בין געקומען אין דאָרף האָט דער פירשט זיך דערבארמט אויף מיר און מיך געהאלטען ווי אן אייגען קינד.

— ביזטו א אידיש קינד ?
— יא. איך שטאַם פון דוד מלך ישראל.
— האָסטו א בעווייז, אז דו זאָגסט אמת ?
— איך האָב מיט זיך די מגלות וואָס מיינע עלטערן און עלטער-עלטערן האָבען געשריבען. זיי בעווייזען, אז איך שטאַם פון מלכות בית-דוד.

— אויב עס איז אמת וואָס דו זאָגסט, ביזטו פון מיין משפּחה, איך שטאַם אויך פון דוד מלך ישראל, איך קום אַרויס פון שלמה המלך. שלמה המלך האָט געוואונען די לייעבע פון מלכת שבא. זי האָט זיך מגיר געווען און האָט געהאַט א זוהן פון שלמה המלך. דער זוהן האָט געקעניגט נאָך זיין מוטער. און ער איז דער פּאַטער פון אינווער פּאַמיר ליצ. וואו האָסטו די מגלות. ווייז זיי מיר.

— אויב זיי זענען נישט פערברענט געוואָרען אין דעם פירשט'ס געצעלט, וואָס דיינע לייט האָבען אונטערגעצונד דען קענסטו זיי געפינען. און אפשר זענען זיי צווישען דעם פאק מלחמה-רויב וואָס דיין מיליטער האָט גענומען.

דע נואם האָט אָבגעשטעלט די מחנה און בעפוילען עמליכע רייטער צוריק צוגעהן אין דאָרף זוכען אין אש און ער האָט אויך געהייסען זוכען צווישען מלחמה-רויב. די מגלות זענען געפונען געוואָרען צווישען רויב. די רייטער האָבען זיך אומגעקערט פון הרוב'ען דאָרף און די מחנה האָט געצויגען ווייטער.

באלד האָט דענוואס געהייסען אָבבינדען פנינה'ן און צאריידא'ן פון זייערע קעמלען און ער האָט זיי אויסגעזעצט אויף א קעמל לעבען זיך און זיי אָבגעגעבען גרויס כבוד.

אז די זון איז אונטערגעגאנגען האָט די מחנה זיך אָב געשטעלט. זיי האָבען אויסגעשטעלט די געצעלטען. דע נואם און זיין מיליטער בעזונדער. די געפאנגענע בעזונדער, און פנינה מיט צאריידא'ן בעזונדער, דע נואם האָט געגעבען א שטרענגען בעפעהל, אז קיינער זאָל ניט בעאומרוהיגען די געפאנגענע.

באלד האָט מען פנינה'ן און צאריידא'ן אריינגעפיהרט צו דע נואס'ן. דאָס געצעלט איז געווען קעניגליך אויסגעפוצט. דע נואס איז געזעסען אויף א טייערן דיוואן און ער האָט געזאָגט פנינה'ן :

— זיי אזוי גוט און לייען די מגלות זייט דעם חורבן פון צווייטען בית המקדש. איך וויל וויסען וואָס עס האָט זייט דעמאָלט פאסירט מיט מינע ברידער. וואָס עס האָט געטראָפען פאר'ן חורבן, ווייס איך. מיר וועלען אויך די פרייה'ן ריגע לייענען. איצט וויל איך אָבער הערען די שפעטער דיגע.

פנינה האָט גענומען די מגלות האָט דע נואס זיך אויפ געהויבען, צוגעגאנגען צו איהר, גענומען זיי און צוגעקיינט צום שטערן און צום הארצען און מיט הייליגע פאָרכט זיי געקושט.

דערנאך האָט פּנינה גענומען די מגלה "בר כוכבא" און געלייענט.

דע נואם האָט די גאנצע צייט נישט אַראָפּגענומען די אויגען פון איהר. ווען זי האָט געלייענט פון רבי עקיבא'ן וואָס ער האָט שטענדיג געזאָגט, אז "אלץ וואָס גאָט טוט איז צום גוטען", האָט פּנינה זיך שטאַרק צואוויינט.

האָט דע נואם זי מעהר נישט געלאָזט לייענען און גע- זאָגט :

— גענוג פאר היינט. ביזט מיער, דאַרפסט זיך אויסרו- הען. דו און דיין חבר'טע וועלען עסען נאַכט-עסען און געהן שלאָפּען. מאַרגען וועסטו ווייטער לייענען. מיר האָבען נאָך פינף טעג ריזע ביז מיר'ן קומען אין דער הויפט-שטאָדט.

מען האָט זיי באַלד דערלאָנגט געבראַטענס און טייטלען. זיי האָבען געגעסען און געגאַנגען שלאָפּען.

מיט'ן טאָג צוגלייך האָט די מחנה ווייטער געצויגען. פּנינה און צאריירא האָבען געריטען לעבען נואס'ען און גע- רעדט מיט איהם ווי מיט אן אלטען בעקאַנטען. אזוי האָבען זיי זיך געפיהרט ביז די פינף טעג זענען אַריבער. אין פּנינה האָט געענדיגט לייענען די מגלות.

אויפ'ן זעקסטען טאָג מיטאַנצייט זענען זיי אָנגעקומען נאָך צנעא, די הויפט-שטאָדט פון דע נואס'עס. פּנינה האָט דערזעהן די הויפט-שטאָדט און זיך איינגעהאַלטען פון גע- לעכטער. ווען דער ביצאַנטישער קייסער אָדער דער פּערסי- שער קעניג וואָלטען געזעהן די הויפט-שטאָדט, וואָלטען זיי געמאַכט גרויס געשפּעט.

א קליינע שטאָדט אין ביצאַנץ אָדער פּערסיען איז געווען גרעסער און שעהנער פון דער הויפט-שטאָדט צנעא. נאָר אין אַראַביען, דאָס לאַנד פון מדבר, וואו די מעהרסטע איינ- וואוינער זענען בעדואינער מיט וואַנדערנדע געצעלטען, איז גענוג געווען, אז צנעא מיט איהרע עטליכע נאַסען און היל- צערנע הייזער זאָל זיין אַ הויפט-שטאָדט. דאָס צוויי-שטאָ- קיגע שטיינערנע הויז, געפאַרבט גרין, איז דאָרט געווען זי- כער ווערט צו האָבען דעם נאָמען "קייזערליכער פּאַלאַץ".

דעם זעלבען טאָג האָט דע נואם צוטיילט דאָס מלחמה- רויב צווישען זיינע סאָלאַטען. פּנינה'ן און צאריירא'ן האָט

ער אריינגענומען אין זיין הויז, האָט זיי אָבעגעגעבן אַ וואַיז-
נונג אין אונטערשטען שטאָק פון זיין פּאַלאַץ און האָט זיי
אָבעגעגעבן גרויס כבוד. זיי זענען נישט געהאַלטען געוואָרען
ווי געפּאָנגענע, נאָר ווי אייגענע פון קעניגליכען הויף.

דריי יאָהר זענען פּנינה און צאָריידא געווען ביי דע נואם
אין הויז. דע נואם האָט געהאַלטען פּנינה'ן ווי אַן אייגענע און
איהר צוליעב האָט ער אַזוי געהאַלטען אויך צאָריידא'ן.
ער איז געווען אַן אַרנמליכער מאַן. ער האָט געהאַט אַלע
מעלות און חסרונות פון זיין פּאַלק, די אַראַכער. אַ ברייט
הארץ, העלדיש, אַ גרויסער מחנים אורח. ער האָט בע-
שיצט דורכרייזענדע און זיי אָפט געהאַלפּען. ער האָט אָבער
אויך ליעב געהאַט צו רויבען. אין דעם איז ער געווען ווי אַלע
איינוואוינער פון דער מדבר.

בעזונדער גרויס איז געווען זיין ווילען מיט געוואַלט
ארויפצוצווינגען זיין גלויבען אויף אַנדערע און מיט דעם
כח פון דער שווערד גענויט זיי זאָלען זיך מגיר זיין.
פּנינה און צאָריידא האָבען איהם געזעהן זעלמען, ווייל
ער איז אָפט אַוועק פון דער הויפט־שטאָרט אַמאָל איינצור-
פיהרען אָרדנונג אין די לענדער אונטער איהם און אַמאָל
אויף מלחמה מיט נאָהענטע אין ווייטע פעלקער.

ווען ער איז געווען אינדערהיים האָט ער גערופּען פּנינה'ן
מיט צאָריידא'ן צו זיך. פּנינה האָט געשפּילט פאר איהם,
געזונגען און דערצעהלט געשיכטעס און ער האָט געהאַט
דערפון גרויס פּערגעניגען.

ער האָט נישט חתונה געהאַט און נישט געטראַכט פון
ליעבע. זיין פּאַנאַטיזם פאר זיין גלויבען און זיין געיעג נאָך
זיעג האָט איהם פּערהאַרטעוועט און ער האָט גאָרנישט גע-
קוקט אויף פרויען.

פּנינה און צאָריידא האָבען געפיהרט דאָס הויז. זיי האָ-
בען געהאַט פיעל קנעכט און דינסטען גרייט אויף זייער
בעפּעהל.

פּנינה איז אַלט געוואָרען זעכצעהן יאָהר. ווי שעהן זי
איז האָט זי נישט געוואוסט, נאָר אז זי האָט גרויס חן, דאָס
האָט זי געזעהן. און דאָ איז געשעהן אַן ענדערונג. דער גר-

טער משפחה-געפיהל, וואָס דע נואם האָט געהאַט צו איהר, האָט זיך פֿלוצלונג ביי איהם פֿערוואַנדעלט אין ליעבע, אין ער איז נישט געוועהנט געווען צו האַנדלען פאַמעליך, אויס- גערעכענט, נאָר אַלץ גיך מיט שטורם, פֿלוצלינג.

איינמאָל ווען ער איז צוריקגעקומען פון וועג און פנינה האָט געדאַרפט שפּילען און זינגען, האָט ער זי געהייסען זינגען א ליעבע-ליעד.

פנינה האָט געזונגען א מורח-ליעד פול מיט ליעבע- פייער. דע נואם האָט זיך אָנגעצונדען. זיין פנים איז געוואָרען אַ פלאַם-פייער. פון זיינע אויגען האָבען געשפּריצט פונט- קעז, ער האָט אויפגעשטורמט ווי דער שטורם פון תימן און ווי זי האָט געענדיגט דאָס ליעד, איז ער געפאלען צו איהרע פיס און גערעדט מיט א ציטערדיג קול :

— פנינה ! פריהער ביזטו געווען מיין געפאַנגענע. איצט בין איך דיין געפאַנגענער ! איך בין דיין קנעכט און דו מיין האַרנטע

פנינה האָט אָנגעהויבען צימערן און נישט געקענט אַרויסרעדען אַ וואָרט.

— פנינה ! — האָט דע נואם ווייטער גערעדט — איך האָב דאָך געקענט דיך בעהאַנדלען ווי אַ געפאַנגענע. איך האָב דיר אָבגעגעבען גרויס כבוד. האָב דיך אזוי געעהרט, ווייל איך דיען צו דעם גאָט וואָס דו דיענסט. איך האַלט דיך ווי אַ שוועסטער, ווייל דו שטאַמסט פון דוד המלך ווי איך. איצט קוק, זעה, דער קיניג יוסוף דע נואם, וואָס פעלקער ציטערן פאר איהם, ליגט פאר דייןע פיס, בוקט זיך צום שטויב פון דייןע טריט. דאָס איז פון מיין גרויס ליעבע צו דיר. די ליעבע צו דיר האָט מיך בעזיעגט. איך האָב קיינמאָל נישט געליעבט. דו ביזט די ערשטע פרוי וואָס געוועלטיגט איבער מיר מיט איהר גרויסע קראַפט. דיין קראַפט איז דיזעלבע וואָס האָט צוגעצויגען שמשון הגבור. זיי אָבער נישט ווי דליחה. זי איז דאָך געווען אַ גוילע, האָב מיר עהר- ליך ליעב ווי איך ליעב דיך און לאַמיר נישט פֿערשעלטען דעם מאָג וואָס איך האָב דיך בעגעגענט.

— ווער בין איך דען ? אן ארים מיידעל, א יתומה, אן דער קעניג פון תימן זאָל זיך דערנידריגען און מיך וועלען

בעעהרען ? — האָט פּנינה גערעדט און איהר האַרץ האָט שטאַרק געקלאַפּט.

— זיי נישט נידריג אין דיין אָרימקייט — האָט דע נואם גערעדט — באלד וועט תימן מיט איהרע אוצרות ליגען פאר דייע פיס.

ער האָט זי גענומען פאר דער האַנד און געזעצט לעבען זיך און געזאָגט :

— אויך דוד המלך, דער פּאָטער פון אונזער פּאַמיליע, איז געווען אן אָרים אינגעל און נאָט האָט איהם אויסגע-וועהלט און געמאַכט פאר'ן הערשער איבער זיין פּאָל. נאָט האָט לייעב די אָרימע און אונטערדריקטע. פּנינה ! דו ווייסט נישט דיין גרויס ווערט. ביזט מיר דערפאַר זיבען מאָל לייע-בער. זאָלסט וויסען, אז איך בין אויך נישט אויפגעצויגען געוואָרען אין קעניגליכען הויף. איך האָב א סך געליטען ביז נאָט האָט זיך דערבארמט און מיר אומגעקערט די לרוין פון מייע עלטערן. דו האָסט מיר פּאָרגעלייענט אַלץ וואָס האָט געטראָפּען מיט דייע עלטערן און עלטערנס עלטערן. וועל איך דיר אויך דערצעהלען די געשיכטע פון מיין פּאַמיליע, און דאָס, האָף איך, וועט דיך צובינדען צו מיר. און ער האָט איהר דערצעהלט :

— פּנינה ! איך האָב דיר שוין געזאָגט, אז איך שטאַם פון דוד המלך. שלמה המלך'ס נאָמען איז געווען בעריהבט אויף דער גאַנצער וועלט, איז געקומען צו איהם מאַקידא, די מלכת שבא און געוואָלט הערען זיין גרויס חכמה. זי האָט זיך פּערליעבט אין איהם און געוואָרען אזוי צור-געבונדיען צו איהם, אז זי האָט זיך מגיר געווען און געלערנט ביי איהם תורה. ער האָט מיט איהר חתונה געהאַט און זי האָט איהם געבוירען א זון. דעם זון האָט זי א נאָמען גע-געבען מענילעק.

ווען זי האָט זיך שפּעטער אומגעקעהרט נאָך שבא האָט זי פּעררופּען איהרע מיניסטאָרען און האָט זיי אַלץ דער-צעהלט און זיי האָבע בעשלאָסען צו אַנערקענען איהר זון פאר דעם יורש פון איהר טראָהן.

יענע צייטען איז שבא געווען א גרויס קעניגרייך. עס האָט זיך געצויגען פון אַראַביען ביז אַבעסיניען. אַלע קעניגען

וואָס האָבען געשטאַמט פון מענילעקין האָבען געגלויבט איג אידישען גאָט און אין זיין תורה. זיי האָבען אָבער זייער גלויבען נישט אַרויפגעצווינגען אויף די פעלקער. דאָס לאַנד איז געווען פריי און יעדער קען דינען צום גאָט פון זיינע עלטערן.

א צייט שפעטער איז דאָס קעניגרייך געוואָרען צוטיילט צווישען צוויי ברידער, וואָס האָבען נישט געקענט לעבען בשלום. איינער האָט גענומען אַראַביען און דער צווייטער — אַבעסיניען.

טאווא, דער קעניג פון אַראַביען, האָט זיך זיך אויסגעקליבן בען צאנא פאר זיין הויפט־שטאָרט און פון איהם שטאַמען אלע קעניגען פון אַראַביען ביז'ן היינטיגען טאָג.

די קינדער פון די צוויי ברידער, די קעניגען פון אַראַביען און אַבעסיניען האָבען געלעבט גוט צווישען זיך און געהאַט פרידען אזוי לאַנג ווי זיי האָבען געדינט צום אידישען גאָט. ביז דער קעניג פון אַבעסיניען האָט זיך גע'שמד'ט און געוואָרען אַ קריסט. דעמאָלט האָבען זיך אָנגעהויבען רייסע־רייען צווישען די צוויי קעניגען. די קרובים זענען צוליעב זייערע אַמונות געוואָרען פרעמד און דערווייטערט.

מיינע עלטערן זענען געבליבען געטריי דעם אידישען גלויבען און געהיט זיינע געזעצען לויט די לעהרען, וואָס די פערטריבענע אידען פון ארץ ישראל און פערסיען וואָס האָבען זיך דאָ בעזעצט, האָבען זיי געלערנט.

מיינע עלטערן האָבען אָבער נישט געוואָלט אַרויפצווייגן גען זייער גלויבען אויף די געצענדינערישע אַראַבער ביז די קריסטען האָבען אָנגעהויבען הערשען איבער די נאָהענטע לענדער. און דער פאַנאַטיזם פון די קריסטען האָט געבראַכט מיין פאָטער אַרויפצווינגען זיין גלויבען אויף די פעלקער.

מיין פאָטער אבו קאריב איז געווען בעריהמט פאר זיין חכמה און העלדישקייט. ער איז געווען דער מעכטיגער הער־שער פון תימן. אז ער האָט דערפיהלט זיין מעכטיגקייט האָט ער צוזאַמענגעשטעלט אַ גרויסע אַרמעע אין גענאנגען מלחמה האַלטען מיט דעם ביצאַנצישען קייסער, אַבצורייסען פון איהם גאַנץ אַראַביען.

מיין פאָטער איז דורכגעפאָהרען יאָתריב און האָט דאָרט

איבערגעלאָזען זיין זוהן אַכטונג צו געבען אויף דעם פּראָג-וויאַנט פון דער אַרמעע. אין יאָתריב האָבען געוואוינט אידען און גוים. האָבען די גוים דער'הרג'עט מיין ברודער, אז מיין פאָטער האָט דאָס דערהערט האָט ער בעשלאָסען זיך נאָם זיין אין דער שטאָרט.

געמיינט האָט ער נאָר די גוים. די אידען האָבען אָבער פערטיידיגט די שטאָרט צוזאמען מיט די גוים און מיין פאָטער האָט אַ לאַנגע צייט בעלאַגערט די שטאָרט און זי נישט גע-קענט אייננעמען.

ער האָט שפעטער אויסגעהאַקט אלע טייטעל-בויםער, כדי די בעלאַגערטע זאָלען אויסגעהן פאר הונגער. פלוצלונג האָט מיין טאָטע געקראָגען פיבער און עס איז נישט געווען קיין פריש וואַסער פאר איהם צו טרינקען.

צוויי אנגעזעהענע אידען האָבען איהם געבראַכט פריש וואַסער און ער איז געוואָרען געזונד. ער איז זיי געווען דאַנק-באַר און זיי האָבען איהם געבעטען ער זאָל רחמנות האָבען אויף דער שטאָרט און נישט אומברענגען אלע אידען און די אומשולדיגע אַראַבער איבער עטליכע מערדער.

דער טאָטע האָט זיי געפאָלגט און אוועק פון דער שטאָרט. די צוויי חכמים האָט ער אָבער מיטגענומען מיט זיך און זיי האָבען איהם געהאַלפּען מגיר זיין די גאַנצע אַרמעע.

ווען די אַראַבער פון אונזער לאַנד האָבען דערהערט, אַז דער טאָטע האָט מגיר געווען דאָס מיליטער און ער וויל אַז דאָס גאַנצע פּאָל אַזאָל דאָס טאָן, האָט דאָס זיי פּערדראָסען און אין דער הויפט-שטאָרט האָט אויסגעבראַכען אַ בונט.

ווען דער טאָטע האָט זיך אומגעקערט אַהיים האָבען די מורדים פּערמאַכט די טויערן און נישט אריינגעלאָזט איהם מיט דער אַרמעע. עס וואָלט אויסגעבראַכען אַ גרויסע שלאַכט, די מורדים האָבען זיך אָבער דערשראָקען און זיי האָבען בע-שטאַנען צו מאַכען אַ פּראָבע, ווער עס איז גערעכט : דער טאָטע אָדער זיי.

לעבען שטאָרט איז געווען אַ וואונדער-הייהל. אלעמאָל ווען עס האָט אויסגעבראַכען אַ מחלוקה זענען ביידע צדדים אוועק צו דער הייל און פון דער הייל איז אַרויס אַ שיינער און פּערברענט די שולדיגע. די וואָס זענען געבליבען אומבעשע-

דיגט, האָט מען געוואוסט, זענען גערעכט. צו דער וואונדערהיל זענען אוועק די אידישע חכמים מיט דער תורה אין די הענר און די אַראַבישע פּריסטער מיט זייערע געצען. באַלד איז אַרויס אַ פייער פון דער הייל און פּערברענט די פּריסטער מיט די געצען און די אידען מיט די תורה זענען געבליבען גאַנץ. דאָס איז אָנגענומען געוואָרען פאַר אַ בעווייז, אז דער טאַטע און די אידען זענען גערעכט. און דאָס גאַנצע פּאַלק האָט זיך מגיר געווען. דעם טעמפּעל פון די אָפּגעטער האָבען זיי צושטערט און אויפגעבויט אַ גרויסע שעהנע שוהל.

אז דער טאַטע איז געשטאַרבען זענען געבליבען דריי זיהן : האַסאַן, אמרו און איד. האַסאַן איז געווען דער עלטסטער, איז ער געוואָרען קעניג. שלעכטע מענשען האָבען אָבער אָנגערעדט מיין ברודער אמרו און ער האָט דערמאָרדעט האַסאַן און געוואָרען קעניג.

שפּעטער האָט אמרו'ן באַנג געמאַן און ער האָט געטויט זיינע מערדערישע ראַטגעבער. דאָס האָט איהם אָבער נישט בערוהיגט. די חרטה האָט געגעסען זיין האַרץ, ער איז אינען יכען קראַנק געוואָרען און געשטאַרבען יונגערהייט.

האָב איך דאָך געדאַרפט פּערנעמען דעם טראָהן. האָט זיך גאָר אויפגעהויבען אַן אַראַבישער פּירשט און פּערבאַפּט דעם טראָהן און געוואָרען דער ערנסטער הערשער זייט די וועלט שטעהט.

ער האָט געמאַן אַלדאָסבייז און שרעקליך געדריקט דאָס פּאַלק. אלע האָבען געלימען און געשוויגען און מורא געהאַט ווידערצושפּעניגען אין איהם.

אמערגסטען איז ער געווען צו דער קעניגליכער פּאַמיליע. ער האָט אַלעמען מיט געוואַלט אריינגענומען אין זיין פּאַלאַץ און מורא'דיג געפּייניגט און דערנידריגט, אז דאָס לעבען איז זיי געוואָרען פּער'מאָוס'ט.

זיך האָב געוואוסט, אז מיין סוף וועט זיין טרויריג אויב איך וועל אריינפאַלען אין זיינע הענר. איך בין דאָך דער אמת'ער יורש פון טראָהן, וועט ער מיך וועלען אומברענגען, בין איך אַנטלאָפּען.

איך האָב זיך פּערשטעלט פאַר אַן אַרימען אַרבייטער

יונג און געארבייט אויף די פעלדער פון מיין פאָטער'ס אונז
טערטאָן פאר אַ קליינעם לויזן.

אַ צייט האָב איך זיך אויסבעהאַלטען ביז דער סוד איז
ענדליך אַרויס. אַ באַנדע רויבער איז בעפאַלען מיך און מיינע
חברים, די ארבייטער אויפ'ן פעלד, און האָבען געוואָלט
אוועקפיהרען די אָקסען. אַלע ארבייטער זענען אַנטלאָפֿען
אין גרויס שרעק, נאָר איך בין געבליבען.

איך האָב געכאַפט דאָס אקעראייזען אין גענומען שלאָג
גען די רויבער און זיי פערטריבען.

די ארבייטער האָבען דאָס דערצעהלט זייערע בעלי־בתים
און זיי האָבען מיך שטאַרק געריהמט. מען האָט אָנגעהויבען
רעדען פון מיין מוטה און דער הערשער האָט דאָס דערהערט,
האָט ער בעפוילען מען זאָל מיך ברענגען צו איהם

פֿלוצלינג איז געקומען אַן אַבטיילונג סאָלדאַטען און מיך
גענומען אין פּאַלאַץ. זיי זענען געווען צופיעל איך זאָל זיך
קענען קעגענשטעלען. מען האָט מיך געבראַכט אין מיין פּאַָג
טער'ס פּאַלאַץ, וואָס איז איצט פּערכאַפט געוואָרען פון אַ
פּרעמדען און זיי האָבען מיך אריינגעפיהרט אין באַרדעצימער,
וואו דער הערשער איז געזעסען אין אַ וואַנע רויזעניואַסער
און זיך געוואָשען קאָס לייב.

— דו ביזט ענדליך אין מיינע הענד ! — האָט דער
הערשער זיך גערייצט מיט מיר — האָסט געמיינט דיין חכמה
וועט דיר גילטען און וועסט זיך בעהאַלטען. איצט האָב איך
דיך אריינגעקראָגען און איך וועל זיך מיט דיר אַברעכענען
שטרענגער ווי מיט דיין גאַנצער פּאַמיליע !

מיר איז פינסטער געוואָרען פאר די אויגען. נאָר גאָט
האָט מיר געעפענט די אויגען און איך האָב דערזעהן אַ קלייד
נע שווערד ליגען צווישען זיינע קליידער. איך האָב גיך גע-
כאַפט די שווערד און זי אריינגעזעצט אין זיין האַלז. דאָס
רויזענוואַסער איז רויט געוואָרען פון דעם רשע'ס בלוט. איך
בין ארויסגעשפרונגען דורכ'ן פענסטער. מיט דער בלוטיגע
שווערד בין איך געלאָפֿען אויפ'ן מאַרק, אַ גרויסער עולם איז
זיך צוזאַמענגעלאָפֿען. איך האָב געפּאַכעט מיט דער שווערד
און געשריגען :

— מיט דער שווערד האָב איך געטויט דעם שלעכטען

הערשער ! אויב איך האָב געטאָן גוט, דאַנקט מיר, און אויב נישט — משפּט מיך ! טוט מיט מיר וואָס איהר ווילט !
דאָס פּאַלק האָט אויפגעשטורמט פאַר פּרייד. און אז אַלע האָבען דערהערט, אז איך בין יוסוף, זייער קעניג'ס זוהן, האָר בען זיי געטאַנצט און געשריגען :
— זאָל לעבען דער קעניג !

פון אקעראיזען האָט מען מיך געבראכט אין קעניגליכען פּאַלאַץ און איך בין געוואָרען קעניג.

די פעלקער ארום תימן האָבען דערהערט אז תימן האָט ווידער אַ אידישען קעניג, האָט דאָס זיי פּערדראָסען. בע-זונדער זענען אויפגערעגט געווען די קריסטען. די אידען פון די אַרומיגע לענדער האָבען זיך שטאַרק דערפּרעהט מיט מיין שמחה און פּיעל אונטערדריקטע אידען זענען געקומען צו מיר. איך האָב זיי געגעבען שטיקער לאַנד אַ מתנה און די מוטיגסטע פון זיי האָב איך געמאַכט פאַר מיליטער-עלסטע אין מיין ארמעע.

אז דע נואם האָט געענדיגט דערצעהלען זיין לעבענס-גע-שיכטע האָט ער אזוי געזאָגט :

— טייערע פּנינה ! איך האָב דיר אַלץ דערצעהלט. בע-טראַכט זיך, וועסטו איינזעהן ווי גוט עס וועט זיין ווען צוויי אייניקלאַך פון דוד המלך וועלען שליסען אַ בונד פון לייעבע און זיצען אינאיינעם אויף אַ טראָהן און אויפבויען אַ שעהן אידיש הויז וואָס וועט זיין בעריהמט און געלויבט.

זיינע שטילע רייד און דער אומעט אין זיינע אויגען ווען ער האָט גערעדט פון זיינע איבערלעבונגען האָבען איהם צו-געגעבען פּיעל חן און פּנינה איז שטאַרק געריהרט געוואָרען פון זיינע האַרציגע ווערטער. זי האָט זיך בעטראַכט אז עס וועט בעסער זיין די אידען ווען זי וועט מיט איהם חתונה האָר בען און איהם העלפען טאָן גוטס צו אַלע אונטערדריקטע. ביידע אינאיינעם וועלען זיי אויפבויען אַ קעניגרייך וואָס וועט זיין אַ ברכה פאַר דער וועלט.

זי האָט זיך אויפגעהויבען און איהם ארומגענומען אז זי אַכט טאָג ארום איז געווען זייער חתונה.
פּנינה האָט חתונה געהאַט מיט איהם ניט דערפאַר וואָס

זי האָט געוואָלט ווערען אַ קעניגין, נאָר זי זאָל קענען זיין אַ הילף פאר איהר געפויניגט פאָלק.

אין אַ פאָר וואָכען אַרום האָט יוסוף געפונען אַ זתן פאר צאריירא'ן, פנינה'ס חבר'טע, דער פירשט מעדעא, וואָס איז אויך געווען אַ איד. פנינה האָט אָבגעגעבען גרויס לויב צו גאָט וואָס ער האָט בעשערט איהר און איהר חבר'טע גוטע מענער, וואָס זענען עהרליך און געטריי און גוטהערציג.

פיער חדשים איז פנינה געווען די גליקליכסטע פרוי אויף דער וועלט. איהר צוליעב האָט איהר מאן אויפגעהערט האַל־טען מלחמה און די גאַנצע צייט איז געווען שטיל און רוהיג פאר'ן גאַנצען פאָלק, און פנינה האָט געהאַפט אז איהר גליק וועט זיין אייביג.

גאָט האָט אָבער נישט געוואָלט אזוי. איינמאָל נאכמיטאג ווען פנינה און יוסוף זיינען געזעסען אין שאטען געצעלט איז פלוצלונג אריין אַ גענעראַל, געבוקט זיך און געזאָגט אז ער האָט איבערצוגעבען אַ וויכטיגע ידיעה.

יוסוף איז צוגעגאנגען צו איהם, און אַ רגע האָבען זיי שטיל גערערט, איז יוסוף געוואָרען שרעקליך בלאָס און אָנ־געהויבען ציטערן פאר אויפרעגונג. ער איז גיך ארויסגעלאָפֿען מיט דעם גענעראַל און איידער פנינה האָט פאר שרעק געדענט פּרעגען זיי אַ וואָרט, זענען זיי פּערשוואונדען.

פנינה איז געשטאַנען אין דרויסען און נישט געוואוכט וואָס דאָ קומט פאָר. באלד האָט זי דערהערט אַ גרויכען טור מעל און רעש. אויפ'ן פלאַץ לעבען קעניגליכען הויף האָבען זיך פּערזאמעלט מחנות מיליטער. רייטער און פוסגעהער, פּערד, קעמלען, וועגען מיט געוועהר און פּעק שפייז.

די מחנות מיליטער האָבען פּערבייגעצויגען, און זי האָט נישט געזעהן יוסוף'ן. דערשראָקען איז זי געשטאַנען און האָט נישט געוואוסט וואָס עס טוט זיך מיט איהר.

פאַרנאָכט איז געקומען יוסוף שטאַרק בעוואַפענט. זי איז געפאַלען אויף זיין האַלז און אויסגעשריגען :

— ביזט ענדליך געקומען, טייערער יוסוף ! אַ סך האָב איך אין מיין יונג לעבען געליטען. דו ווייסט עס. מייע געפויניגטען וואָס זענען געווען אַלע מייע

פריהעריגע צרות. איך זעה א טומעל, רעש און שרעק און איך בין אליין, ווייס נישט וואָס דאָס בעטייט.

— גאָרנישט, טייערע, גאָרנישט — האָט יוסוף זי גע-
טרייסט און בערוהיגט און זיין פנים איז געווען אזוי טרויריג.
— איך בעט דיר, יוסוף ליעבער, פערבאָרג נישט קיין
זאך — האָט פנינה געבעטען — איך בין דיין פרוי, דיין חבר,
איך דאַרף אלץ וויסען און זיך טיילען מיט דיר אין פרויד און
אין לייד.

— טאָ הער ! באַלד ווי איך בין געוואָרען קעניג האָב איך,
ווי מיין פאָטער, געוואָלט אז אלע אונטערטאָנען זאָלען זיך
מגור זיין. פיעל לאַנד פירשטען האָבען מיך געפאָלגט. עס
זענען אָבער געווען אויך איינגעשפּאַרטע לייט וואָס האָבען
מיך נישט געוואָלט פּאָלגען, צו זיי בין איך געווען זעהר
שטרענג, שטרענגער ווי מיט אַלעמען בין איך געווען מיט די
קריסטען. איך האָב זיך נוקם געווען אָן זיי פאר די צרות וואָס
די קריסטען האָבען געטאָן צו די אידען אין זייער לאַנד.
פנינה האָט אומצופרידען געשאַקעלט מיט'ן קאָפּ, און
יוסוף האָט זי געפרעגט :

— פאר וואָס געפעלט דיר דאָס נישט ? האָט א אידישער
קעניג נישט דאָס רעכט צו טאָן מיט זיינע קריסטליכע אונ-
טערטאָנען ווי עס טוען די קריסטליכע קעניגען מיט זייערע
אידישע אונטערטאָנען ?

— ניין, ניין, מיין ליעבער ! — האָט פנינה געזאָגט —
א אידישער קעניג דאַרף נאָר טאָן גוטס צו זיינע קריסטליכע
אונטערטאָנען. ער זאָל זיין א מוסטער פאר די קריסטליכע
קעניגען. זיי זאָלען זיך אַבלערנען פון איהם ווי צו בעהאַנדלען
די אידען פון זייערע לענדער, און זיי זאָלען מעהר נישט אונ-
טערדריקען זייערע געטרייע אידישע אונטערטאָנען דערפאר
וואָס זיי דינען צום גאָט פון זייערע עלטערן.

— ביזט אפשר גערעכט — האָט יוסוף געזאָגט פער-
טראַכט — אָבער מען קען נישט צוריקנעמען דאָס וואָס איז
שוין געוואָרען געטאָן. הער וואָס ווייטער איז געשעהן: יעדען
טאָג האָב איך געהערט די שרעקליכע ידיעות פון ביצאָנע, ווי
די קריסטען שלאָגען זיי און פּויניגען זיי און די קעניגען
טראַכטען אויס אלע טאָג נייע גזרות ווי צו מאַטערן די אידען.

דאָס בלוט האָט געקאָכט אין מיר און מיך נישט געלאָזט די הען. עס האָט געשריגען און געפאָדערט נקמה פאר די ליידען פון מיינע ברידער, און עס האָט געטראָפּען ווען קריסטליכע סוחרים פון ביצאנץ און אבעסיניען זענען דורכגעפאָהרען מיין לאַנד אויפ'ן וועג נאָך אינדיע, האָב איך זיי געפאָנגען און געטויט. די קריסטליכע סוחרים האָבען זיך דערשראָקען און מעהר נישט געפאָהרען דורך תימן.

דאָס האָט פּערדראָסען א סך פירשטען פון מיין קעניג רייך. דער קעניג פון אבעסיניען איז אויך געוואָרען שטארק אין כעס, וואָס איך האָב געטויט קריסטען און וואָס איך שטער דעם האַנדעל פון זיין לאַנד. ער האָט אָבער מורא געהאַט פאר מיר און מיין שטאַרקע ארמעע.

דערווייל האָט דאָס פּאַלק פון נאָגראַן מיט דעב פירשט אָנגענומען דאָס קריסטליכע גלויבען. דאָס האָט מיך פּער-דראָסען, אָבער איך האָב געשוויגען. זיי זענען נישט מיינע אונטערטאָנען. פּלוצלינג ווער איך געוואָהר, אז די נאָגראַנער האָבען דערמאָרדעט צוויי אידען. איך האָב שוין נישט גע-קענט רוהען און בין געגאָנגען מיט מיין ארמעע זיך נוקם זיין פאר דאָס אומשולדיג פּערנאָסענע איריש בלוט.

איך האָב בעלאַגערט נאָגראַן א שטיק צייט. אז די שטאָרט האָט שטאַרק געליטען פון הונגער איז ארויסגעגאנגן גען דער פירשט מיט דריי הונדערט און פּערציג אנגעזעהענע לייט און געבעטען נאָך. איך האָב זיי אָבער נישט געוואָלט אויסהערען און מיינע סאָלדאַטען האָבען זיך געוואָרפּען אויף זיי און אויסגעקוילעט ביז'ן לעצטען. דערנאָך בין איך אריין אין שטאָרט און געצוואונגען אלעמען צו ווערען אידען.

ווען די קריסטליכע בישאָפּען האָבען דאָס דערהערט, האָבען זיי אויפגעפאָדערט דעם ביצאנצישען קייסער ער זאָל זיך נוקם זיין אָן מיר. ביצאנץ האָט אָבער מורא געהאַט מלחמה האַלטען מיט מיר. מיין לאַנד איז זעהר ווייט פון זיי און דער זאַמד פון מדבר וואָלט זיי פריהער צוגעדעקט אידער זיי וואָלטען צוגעקומען צו מיין גרעניץ.

זיי האָבען אָבער געשלאָסען א בונד מיט דעם קעניג פון אבעסיניען און האָבען איהם געשיקט שיפען מיליטער, געלד און געוועהר ער זאָל זיך נוקם זיין אָן מיר. איצט האָבען מיר

געוואָהר געוואָרען, אז דער אבעסינישער קעניג געהט מיט אַ נרויסע ארמעע אויף מיר און ער איז שוין נישט ווייט פֿון גרעניץ.

ער האָט אָבער א טעות אויב ער מיינט, אז ער בעפֿאַלֶט מיך פֿלוצלינג און איך זאָל בלייבען הילפֿלאָז. איך האָב צו־שיקט שטאפעטען איבער'ן גאַנצען לאַנד און צונויפגערופען מיינע העלדישע סאָלדאַטען. מיט'ן טאָג ציגלויך געה איך אַרויס בראַש פֿון מיינ ארמעע און איך וועל איהם בעגעגענען מיט דער שווערד לעבען גרעניץ.

אז יוסוף האָט געענדיגט, האָט פֿנינה געזיפצט שווער. זי האָט דערקענט פֿון זיינע רייד, אז ער האָט פאר זיך אַ שטאַרקע מלחמה מיט אַ מעכטיגען פיינד. און נישט אַזוי גרינג וועט ער איהם בעזיעגען און פֿעריאָגען. פֿנינה האָט גע־וואוסט, אז יוסוף איז שולדיג אין דער צרה. ער האָט שווער געזינדיגט לאָזענדיג פֿרוי זיין צאָרן. נאָר איצט איז דאָך פֿערפֿאַלען. די קריעג איז דאָך איצט צו בעשיצען זיין לאַנד. און ער מוז דאָך איינשטעלען דאָס לעבען צו ראַטעווען דאָס לאַנד פֿון פיינד'ס הענד. האָט זי דערפאר געשוויגען און גע־פרוואוט איהם בערוהיגען און זי האָט געזאָגט צו איהם :

— יוסוף, טייערער, געה שלאָפען, רוה זיך אויס די עט־ליכע שעה.

ער האָט זי געפֿאַלגט און זיך געלויבט אין בעט. זיי האָבען אָבער ביידע נישט געקענט איינשלאָפען. ער האָט זיך גע־דרעהט אויף אלע זייטען און זי האָט נאָס געמאַכט דאָס גע־לעגער מיט איהרע טרערען. געוויינט האָט זי שטיף, ער זאָל נישט הערען. נאָר די טרערען האָבען זיך געגאַסען שטילער־הייט.

פאר זונאויפגאַנג האָט זיך דערהערט דאָס קול פֿון אַ טרומפֿייט און אַ פויק. דע נואס איז אויפגעשפרונגען און זיך אָנגעטאָן. ער האָט זי אויפגעוועקט און מיט נרויס ליבע גע־זאָגט :

— שמעה אויף, טייערע פֿנינה, לאָמיר זיך געזעגענען ! זי האָט דאָך נישט געשלאָפען. זי האָט אָבער געמאַכט זיך ווי זי וואָלט זיך אויפגעכאַפט פֿון אַ שווערען שלאָג. זי האָט זיך אָנגעטאָן גיך און איהם דערלאָנגט אַ פֿרישען טרונק.

ער האָט זיך אָנגעטאָן זיין וואַפּען, זי אַרומגענומען און הייס געקושט און מיט אַן אויפגערענטער שטימע געזאָגט :

— זיי געזונד, ליעבע פּנינה ! מיר וועלען זיך נאָך זעהן;
דיך אָדער דאָרט אין... הימעל !

ער האָט זיך בעמיהט שמייכלען און זיין פרעהליך. ער האָט זיך אָבער נישט געקענט בעהערשען און טייכען טרערען האָבען גערונען אויף זיינע באַקען און שעהנער באָרד.

— געה געזונדערהייט און קום געזונדערהייט — האָט פּנינה איהם געוואונשען און ביטער געוויינט — איך וויל דיך אָבער עפעס בעטען, טייערער יוסוף, איידער דו געהסט אוועק שווער מיר ביי גאָט, אז ווען דו וועסט זיך אומקערען געזונדערהייט, זאָלסטו שטענדיג לעבען אין פּרידען. זאָלסט מעהר נישט צווינגען קיינעם זיך מגיר צו זיין. — גאָס איז נישט דער אירישער וועג. עס איז נישט גאָט'ס ווילען. אידען רעדען אָב א גוי וואָס וויל זיך מגיר זיין, ער זאָל דאָס נישט טאָן, ביז ער שפּאַרט זיך איין און וויל דוקא. צווינגען א גוי זיך מגיר צו זיין איז אַן עברה פאַר גאָט. שווער מיר, אז דו וועסט דאָס מעהר נישט טאָן.

— ביזט גערעכט, מיין טייערע, געטרייע פּנינה ! איך האָב ריך דערפאַר נאָכמעהר ליעב ! — האָט יוסוף געזאָגט און זי געהאַלזט און געקושט — איך שווער דיר, איך וועל דיך פּאַלגען !

פּנינה האָט איהם אַרומגענומען און מיט גרויס ליעבע צוגעדריקט צו איהר שטורמדיג, אויפגערגט האַרץ, וואָס האָט זיך נישט געוואָלט בערוהיגען אין איהר, ווי נביאות געזאָגט, אז זי וועט איהם מעהר נישט זעהן...

עס האָט זיך דערהערט אַ קלאַפּ אין טיר. יוסוף האָט זיך אַרויסגעריסען פון איהרע ארעמס, זי געקושט צום לעצטען מאָל, און אַבווישענדיג די טרערען איז ער גיך אַרויס אין גאָס. פּנינה האָט לאַנג געוויינט. אז זי האָט זיך בערוהיגט, האָט זי זיך פּערשטעלט קיינער זאָל זי נישט דערקענען און זי איז אַרויס אויפ'ן מאַרק, וואו יוסוף האָט געדאַרפט פּער-ביינעהן מיט דער ארמעע. זי האָט זיך געשטעלט אין אַ וויי-קעל, ער זאָל זי נישט דערזעהן און זי איהם — יא.

אין א שעה אַרום האָט די אַרמעע זיך געלאָזט אין וועג

אריין. יוסוף איז געגאנגען פאָראַויס. ער האָט אויסגעזעהן וואונדערליך שעהן, זעלטען העלדיש און מוטיג. אזוי האָט פנינה איהם דערזעהן דאָס ערשטע מאָל אין דעם בעדוואיניִ שטען דאָרף.

איצט האָט זי אָבער געוואוסט זיין ביטער האַרץ און זי האָט שטיל געוויינט. זי האָט איהם לאנג נאָכגעקוקט ביז ער איז פערשוואונדען פון איהרע אויגען. זי האָט איהם נאָכגעשיקט איהר ברבֿה און אומעטיג און טרויריג האָט זי זיך אומגעקערט אין פּאַלאַץ וויינען אויף איהר ביטער מזל.

לעבען ים סוף האָט יוסוף בעגעגענט דעם פּיינד. די שלאַכט האָט זיך אָנגעהויבען. יוסוף'ס אַרמעע האָט געוויזען וואונדער. זי האָט דערלאָנגט שרעקליכע קלעפּ דעם פּיינד. זיי האָבען אָבער אויך געליטען שווערע פּערלוסטען. און צום סוף האָט יוסוף'ס אַרמעע פּערלוירען. דעם פּיינד'ס אַרמעע איז געווען פּיעל גרעסער אין צאָהל.

ווען יוסוף האָט געזעהן אז זיין אַרמעע טרעט אָפּ און ער האָט פּערלוירען, האָט ער אויסגעקליבען צו שטאַרבען ווי א העלד איידער צו ליידען שאַנד. ער איז אַרויף מיט'ן פּערד אויף אַפּעלז און אַריינגעשפרונגען אין ים אַריין. דער ים איז געוואָרען זיין קבר.

די זיגערישע אבעסיניער האָבען איינגענומען תימן און אויסגע'הרג'עט א סך אידען. זיי האָבען אויך איינגענומען די הויפטשטאָרט צאַנא און אויסגערויבט דעם קעניגליכען פּאַלאַץ.

באַלד ווי יוסוף איז געשפרונגען אין ים אַריין איז צאָר ריידאָס מאָן געקומען צוליפען צו פנינה'ן און איהר דער צעהלט די שרעקליכע בשורה און אין איילעניש האָט ער זי מיטגענומען מיט זיך און זיינע לייט וואָס זענען אוועק גאָך כאַיבאר צו ראַטעווען זיך פון בייזען פּיינד וואָס וויל פּער־טליגען אַלע אידען.

אין גרויס איילעניש האָט פנינה אַלץ איבערגעלאָזט. זי האָט נאָר מיטגענומען די מגלות מיט די לעבענס־בעשריי־בונגען פון איהרע עלטער־זידעס און איהר האַרפע, וואָס זי האָט מיטגעבראַכט פון איהר מוטער'ס היים.

פיער מאָנאַטען נאָך יוסוף'ס טויט האָט פּנינה געבוירען
א יונגעל און איהם א נאָמען געגעבען נאָך זיין פאָטער —
יוסף.

די מגלה האָט אָנגעשריבען פּנינה אין יאָהר פיער טויז
זענד הונדערט און פינף און זיבעציג לויט דעם אידישען
רעכענונג. זי האָט איבערגעלאָזט די מגלה צוזאמען מיט די
פריהעריגע און איהר האַרפע פאר איהר זוהן יוסוף און האָט
פאר איהם צוגעשריבען די דאָזיגע ווערטער :

— מיין טייערער זוהן יוסוף !

עס איז זעהר ביטער פאר א קינד געבוירען צו ווערען א
יתום, ער זאָל נישט וויסען פון פאטער־ליעבע. טרייסט זיך
אבער דערמיט וואָס עס וואָלט נאָך געקענט זיין ערגער ווען דו
וואָלט געבוירען געוואָרען דעמאָלט, ווען דיין פאָטער איז
געווען קעניג. עס וואָלט דיר געווען ביטערער איצט וואָס
דו מוזט אַרבייטער שווער פאר דיין ברויט.

איך בין איצט אין פעסטונג קאמוס אין לאַנד כאיבאר
אינאיינעם מיט צארידאָן און איהר מאַן. מיר אַיבייטען
אלע אינאיינעם און פערדינען אונזער ברויט. צוזאמען דער־
מאָנען מיר די גוטע צייטען וואָס זענען געווען אזוי לורץ און
אונזער ליעבע און פריינדשאַפט איז אונזער טרייסט אין די
צרות.

איך לאָז דיר איבער, טייער קינד, די דאָזיגע מגלה מיט
די הייליגע זכרונות פון מיינע עלטער עלטערן און אויך די
האַרפע — דאָס איינציגע פערמעגען וואָס איך האָב געראַטע־
וועט. האַלט דאָס פאר אַן אנדענקען פון דיין געטרייע איבער־
געגעבענע און ליעבענדע מאַמע.

פּנינה בת הונא.

די אלמנה פון תימן'ס קעניג

אן אור־איניקעל פון דוד בן

ישי מלך ישראל.

מחמד.

די אידען וואָס זענען אַנטלאָפֿען פֿון תימן און האָבען זיך בעזעצט אין כאיבאר, האָבען זיך אויסגעקליבען א בער-ניגע געגענד און זי בעארבייט.

אויף די שפיץ בערג האָבען זיי אויסגעבויט פעסטונגען צו בעשיצען זיך פֿון פיינד, און הונדערטער יאָהרען האָבען זיי געלעבט רוהיג און זיכער.

הארון (אהרן) בן האַסאָן, פנינה די תימנישע קעניגין'ס אן אור-אייניקעל, איז געווען דער פירשט פון פעסטונג קאר-מוס. די פעסטונג איז געשטאַנען אויף אַ הויכען פֿעלז און נאָר איין וועג איז געווען אריין און ארויסצוגעהן פון פעסט-טונג.

נאָט האָט געבענטשט האַרונ'ען. ער האָט געהאַט אַ סך פֿעלדער און וועלדער, אַ סך סטאַדעס שאָף און רינדער און נאָלד מיט זילבער זעהר פיעל.

ער איז אויך געבענטשט געווען מיט אַ סך טייערע מעלות. ער איז געווען זעהר עהרליך, פרום און גוטעהרציג. ער האָט שטאַרק ליעב געהאַט אורחים און זיין רוהם איז געווען בע-קאַנט אין די ווייטע לענדער.

ער האָט געהאַט צוויי קינדער. אן איינציגען זעהן, מאַר-האון און אַ בת יחידה — צאינא. מאַרהאון איז געווען אַ זעלטענער העלד און בעריהמט פאר זיין גרויסען מוטא. הארון האָט זיינע קינדער ליעבער געהאַט פון זיין לעבען און זיי זענען גרייט געווען זיך מקריב צו זיין פאר איהם.

מארהאון האָט חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פֿון נאַצירישען פירשט און צאינא האָט חתונה געהאַט מיט שלום בן אבן משכּם, דער פירשט פון קאינאקא. ביידע זענען געווען עהרליכע אידען און זייערע אונטערטאַנען זענען געווען אידען. דעמאָלט האָבען אין כאיבאר געלעבט אַ סך אידישע

שבטים וואָס זענען געווען געטריי דעם גאָט פון זייערע עלטערן.

עס איז געקומען שבועות, האָט צאינא געוואָלט אָנטאָן נחת איהר פאָטער, האָט זי גענומען איהר עזרא, א זייגקינד און געקומען צום פאָטער צו גאָסט אויף יום־טוב. איהר מאָן שלום איז געבליבען אין קאינאקא, ווייל ער האָט געמוזט בעפעסטיגען זיין פעסטונג צו קענען ביישטעהן קעגען מחמד'ען, וואָס האָט די אידען געוואָלט צווינגען אָנצונעמען זיין נייעם גלויבען וואָס ער האָט געגרינדעט. דעם ערשטען טאָג שבועות האָבען די אידען פון קאמבס זיך פארוואמעלט אין שוהל. די שוהל איז געווען נישט גרויס, אָבער זעלטען שעהן. דער דיעל פון טייערע פלאַסטישטיי־נער, דער באלקען און די ווענד מיט פסקים פון דער תורה אויסגעמאָלט מיט גאָלדענע אותיות.

אונטען איז געווען פאר מענער און א גאָלעדיע פון דריי זייטען פאר די פרויען. צו מזרח איז געווען די בימה און דאָס ארון קודש. איבער די ספרי תורה אין דער הויך איז געווען א זיכערן צודעק בעהאנגען מיט א טייער זיידען פרכת, אויסגעשטיקט מיט גאָלד און בעזעצט מיט פערל.

די שוהל איז לכבוד שבועות געווען בעהאנגען מיט גרינע צווייגען און בלומען קרענץ און אין מזרח־ווינקעל א קופה בלומען מיט א זיכערנע פייערפאָן מיט טייערע געווירצען, וואָס האָבען געגעבען א טייערן ריח.

נאָך שחרית איז הארון ארויף אויף דער בימה, געעפענט דאָס ארון קודש, ער האָט ארויסגענומען א ספר תורה, דאָס גאָנצע פאָלק האָט זיך געשטעלט אויף די פיס און הארון האָט גערעדט :

— ברידער, אידען ! — האָט ער געזאָגט — באַלד ניין־צעהן הונדערט יאָהר זענען אריבער זייט דעם טאָג ווען אונז זענען עלטערן זענען געשטאָנען ביים באַרג סיני און מיט זייערע אויגען געזעהן גאָט'ס וואונדער. דער באַרג סיני האָט גערויכערט און געציטערט און דאָס גאָנצע פאָלק האָט גע־ציטערט, און אלע האָבען מיט איין קול געענטפערט אויף גאָט'ס רייד :

נעשה ונשמע !

ליעבע ברידער ! היינט שטעהען מיר פאר א שווערען וואַלקען וואָס לָאָזט זיך אַראָפּ איבער אונזערע קעפּ. דער פּאַלשער נביא פון מעקא קריגט גרויס מאַכט. ער האָט שיין געשיקט אַנזאָגען אונזערע ברידער אין נאַציר, קאינאַקא. קר ראיצא און וואראדאל, זיי זאָלען אָננעמען זיין גלויבען, אויב נישט, וועט ער זיי דערקלערען קריעג.

דער פּאַלשער נביא ווייזט נישט קיין נסים. ער ווייזט אָבער וואונדער מיט זיין מאַכט. זיין נייע תורה קריצט ער אויס אויף די הערצער פון זיינע פיינד מיט דער שאַרפער שווערד.

גאָט ווייסט צי אונזערע ברידער וועלען איהם קענען ביישטעהן ? און דעמאָלט ווער ווייס אויב ער וועט אונז לָאָזען צורוח ? דאָריבער, ברידער, לָאָמיר זיך אָנגורטען מיט מומחה, צו שטעלען זיך קעגען פיינד פאר דעם גלויבען פון אונזער פּאָלק און דער תורה פון אונזער גאָט !

זאָלען אלע וויסען אז מיר זענען קינדער פון דעם פּאָלק וואָס האָט אַרויסגעגעבען די העלדישע השמונאים !

ווער עס איז שוואַכמוטיג קען אונז פערלָאָזען און אַריבערגעהן צו מחמד דעם זיענער. דער וואָס איז אָבער צור געבינדען צו אונזער פּאָלק און גאָט, זאָל צוזאמען מיט מיר פאר'ן אָפענעם ארון קודש אויפהויבען זיין קול ווי אמאָל אונזערע עלטערן ביים באַרג סיני, און שווערען :

— נעשה ונשמע ! אלץ וואָס גאָט האָט געבאָטען וועלען מיר היטען !

דער גרייז גרויער הארון, מיט זיין שטורמדיג קול און זיינע פייערדיגע אויגען, האָט אַריינגעגאַסען פייער אין די הערצער פון פּאָלק און אלע אינאיינעם האָבען אויסגעשרי-גען :

— נעשה ונשמע ! אלץ וואָס גאָט האָט געבאָטען וועלען מיר היטען !

נאכדעם האָט מען געלייענט אין ספר תורה און אָבנגע-

דאווענט און אלע זענען אוועק צו האַרן'ס טיש צו דער יום טוב סעודה.

— עסט און טרינקט און לאָזט אייך וואוילנעהן — האָט האַרן געזאָגט צו די געסט — ווער ווייס ? אפשר איז דאָס די לעצטע מאָלצייט וואָס מיר עסען אינאיינעם... אפשר וועט מחמד אונז בעזיעגען און פערטרייבען פון דער רוהיגער היים. — ווער איז דער מחמד, וואָס אַ וועלט ציטערט פאר איהם ? — האָט צאינא און נאָך איהר נאָך אנדערע געבעטען דעם אלטען צו דערקלערען.

— מחמד איז געבוירען געוואָרען אין מעקא — האָט האַרן דערצעהלט — ער שטאַמט פון דער אנגעזעהענסטער אַראַבישער פּאַמיליע. זיין פּאַמיליע האַלט די שליכלען פון קאבא, דער אַראַבישער טעמפעל.

עבדאללה, מחמד'ס פאָטער, איז געווען אַ גרויסער אָרימאן. זיין זוהן מחמד, האָט געהאַט אַ פּערשידענאַרטיגען כאַראַקטער. ער איז גוט און שלעכט, איידעל און גראַב, בעשיידען און פול גאווה, אָרנטליך און פּערדאָרבען, עהרליך און פאַלש, אַנשטענדיג און אויסגעלאַסען, העלדיש אין שרע-קעדיג, אַ שאַרפּער מוח און אומוויסענד — אלץ איז אַרויסגע-מישט אין זיין האַרצען.

און ער האָט געוואָלט זיין אַנדערש פון אַלעמען און איר בערשטייגען זיין גאַנצע פּאַמיליע. די פּריסטער פון דעם טעמפעל זענען געווען זיינע קרובים, האָט ער זיי געוואָלט איבערשטייגען און זיין גרעסער פון זיי. ער האָט דערפאַר געגרינדעט אַ ניי גלויבען מיט אַ נייע "תורה".

אָט איז ער אַ גרויסער גאַר און אָט — אַ פּראָפּעט. אַ מיטגעגנער און אַ גויסטרייכער מאַן.

ווען זיין מוטער האָט געטראַגען מיט איהם, איז זיין פאָטער געשטאָרבען. און ער איז נישט אלט געוואָרען זעקס יאָהר איז אויך זיין מוטער געשטאָרבען. האָט איהם זיין פעטער אבו טאליב אריינגענומען צו זיך אין הויז. ער האָט געפאַשעט די סטאָדעס פון שטאָדט ביז ער איז אלט געוואָרען פינף און צוואַנציג יאָהר. דערנאָך האָט אַן אלמנה, כאַדיאנא, איהם אריינגענומען

פאר א "מענש" אין איהר געשעפט. זי איז געווען עלטער פון איהם. זי איז שוין אלט געווען פערציג יאָהר. ער איז אָבער געווען אַ שענהער יונג און גערעדט שעהן און די רייכע אלמנה האָט מיט איהם חתונה געהאַט.

ער איז געפֿאָהרען צוליב געשעפט אין פּערשידענע לענדער און זיך געטראַפּען מיט אידישע, קריסטליכע און פּערסישע געלערנטע און האָט זיך גוט צוגעהערט צו זייערע שמועסען פון זייערע גלויבענס און לעהרעס. ער האָט אויך פּיעל גערעדט מיט זיין ווייב'ס קרוב מאַרקא, אַ געבילדעטער מאַן, וואָס האָט זיך מגיר געווען און געוואָרען אַ איד.

איז מחמד'ען איינגעפאלען צו מאַכען פון דער אידישער אמונה מיט די געצענדיגער אידישע און קריסטליכע גלויבענס איין רעליגיע און אַ נייע "תורה" צוגעפאַסט פאר די אַראַבער. איבער דעם איז ער אַוועק אין אַ הייל לעבען מעקא און דאָרט געזעסען זעקס יאָהר און זיך אָנגעגעבען מיט חלומות און פאַנטאַזיעס און ער האָט אָנגעהויבען גלויבען, אַז דער מלאַך גבריאל קומט צו איהם און ער איז אַ נביא.

אַלץ וואָס דער מלאַך גבריאל זאָגט איהם דערצעהלט ער צו זיינע צוהערער און זיי פּערשרייבען דאָס און זיי האָבען דאָס צוזאַמענגעשטעלט דעם "קאָראַן", זיין נייע "תורה", וואָס איז פול אומוויסענהייט.

ביי איהם קומט אויס, אַז יעקב איז געווען אברהם'ס זון און חמון איז געווען אַ מיניסטער ביי פּרעה'ן אין מצרים. און נאָך אַזעלכע אומוויסענדע זאַכען.

אלע וואָס האָבען דאָס געהערט האָבען זיך שטאַרק צורלאַכט און צאינא האָט זיך אָנגערופען :

— און דער אומוויסענדרער מאַן האָט די חוצפה צו געבען אַ נייע רעליגיע ? און ער וואָגט דאָס פּאָרערן פון אונז מיר זאָלען גלויבען אין איהם און אָננעמען זיין "תורה" ?

— ער קען אפילו נישט שרייבען אָדער לייענען — האָט האַרן געזאָגט — ער רעדט און אבראלא איבן סאלאם פּערשרייבט זיינע ווערטער. מיר טאָרען אָבער נישט לאַכען פון איהם, נאָר טרויערן. זיין פאַלשער כח באַהערשט אלעמען. קליין און נידריג איז ער געווען אין אָנפאַנג. נאָר זיין ווייב, זיין קרוב עלי און זיין קנעכט סאאיד האָבען געגלויבט אין

איהם. זיין גאנצע פאמיליע האָט געלאַכט פון איהם. און אז זיי האָבען געזעהן, אז ער קריגט אַ סך אנהענגער האבען זיי איהם געוואָלט דער'הרג'ענען. ער האָט אָבער דאָס געוואָהר געוואָרען און מיט זיינע אנהענגער אַנטלאָפּען נאָך מעדינא. דאָרט האָט ער צוגעקראָגען אַ סך נייע אנהענגער און ער איז בעפאלען זיינע פיינד און האָט זיי בעזיענט אין דריי שלאכט מען.

דערנאָך האָט ער בעלאַגערט זיין געבורטס־שטאָרט מעקא און זי האָט זיך געמוזט אונטערגעבען און איהם אויפגעמען. דאָס איז אָבער ווייניג פאר איהם. ער צווינגט די פעלקער אָנצונעמען זיין גלויבען. ער האָט צושיקט שלוחים צו אלע אַראַבישע פירשטען צו די קעניגען פון פּערסיען און אבע־סיניע און אפילו צום ביצאנצישען קייסער, זיי זאָלען זיך אונטערגעבען און אננעמען זיין גלויבען. ער האָט אויך גע־שיקט די זעלבע פאָדערונג צו אלע אירען אין אַראַביען, נאָך אונז האָט ער ביז איצט געלאָזט צורוח. הלואי זאָל ער פּער־געסען אין אונז און נישט שטערן אונזער פרידען !

— לאָמיר אויפהערען רעדען פון דעם פאלשען נביא אין הייליגען שבועות — האָט געזאָגט דער אלטער מוסה, דער קאָמענדאַנט פון פעסטונג.

— אבו מוסה איז גערעכט ! — האָבען אלע זיך אָנגערד־

מען.

דער עולם האָט געענדיגט די סעודה און פּערביסען מיט פּרוכטען און עפיל ווין. זיי האָבען זיך אויפגעהויבען און געזעגענט מיט הארון און געוואָלט געהן אהיים. איז די דינסט אריינגעקומען און געמאָלדען, אז צוויי מענער פון מעקא ווילען זעהן הארון'ען.

אלע זענען געבליבען פּערוואונדערט.

— שיק זיי אריין — האָט הארון געזאָגט.

עלי, מחמד'ס שוועסטערקינד, און אמאר, מחמד'ס פעלדמאַרשאַל, זענען אריינגעקומען. איינער האָט געהאלטען אַ פּערזינעלמען בריעף און דער צווייטער האָט געמאָנגען אַ קאָסטען אויף די פלייצעס. עלי איז צוגעגאנגען צו הארון'ען און געפרעגט :

— ביזטו הארון דער פירשט פון כאיבאר ?
 — יא. וואָס פּערלאַנגסטו ?
 — מחמד דער שליח פון נאָט... — האָט עלי אָנגעהויבען
 רעדען, נאָר דער עולם האָט איהם איבערגעריסען און אויס-
 געשרינגען ביזן :
 — דער שליח פון טייוועל !
 — רעדט בעסער נישט אזוי וועגען אלא'ס נביא — האָט
 עלי זיי געדראָהט — איהר זאָלט נישט האָבען דעם זעלבען
 סוף וואָס אייערע ברידער פון קאינאקא און נאציר.
 — וואָס איז רען מיט זיי געשעהן ? — האָבען אלע
 געברענגט דערשראָקען.
 — דאָס וועט איהר זיך דערוויסען פון דעם בריעה —
 האָט עלי געזאָגט — און איהר וועט נישט וואָגען רעדען
 ש'עכטס אויף מחמד'ען.
 ער האָט זיך אויסגעדריעהט צו הארון און געזאָגט :
 — מחמד, אלא'ס שליח, שיקט דיר, הארון, דעם בריעה.
 ער קומט צו דיר מיט פרידען. ער פּערלאַנגט נאָר פון דיר
 דו און דייע אומערטאָנען זאָלט אָננעמען זיין גלויבען.
 הארון האט גענומען דעם בריעה און געלייענט :
 "איין נאָמען פון אַלע, דעם באַרמהארציגען, רעדט מחמד,
 אלא'ס נביא, צו הארון, פירשט פון כאיבאר :
 "אלע, דער באַרמהארציגער, האָט מיר בעפוילען דורך
 זיין הייליגען מלאך גבריאל איך זאָל פּערשפּרייטען אויף
 דער וועלט די לעהרע פון איסלאַם, די ריכטיגע אמונה. דאָס
 גלויבען וואָס אלע נביאים פון אלע צייטען האָבען אָנגענו-
 מען. איבראהים, איסמאיל און מוסה (אברהם, ישמעאל און
 משה). און איך זאָל מלחמה האַלטען מיט די וואָס וועלען
 ווידערשפעניגען אין איסלאַם ביזן איך וועל זיי מאַכען אונ-
 טערטעניג.
 "איך ווארן היינט דיך און דיין פאָלק אָנצונעמען מיין
 אמונה און צוצושטעהן צו מיר און מיר העלפען אין מיין
 אַרבייט. אלס צייכען אז אייער סוף וועט זיין ביטער ווען
 אידר וועט מיך נישט פּאָלגען, שיק איך אייך אין דעם קאס-
 מען זעקס קעפּ פון די העלדען פון קאינאקא און נאציר, וואָס

האָבען געזינדיגט קענען מיר און מיך נישט געוואָלט אנער-
קענען פאר אַ ריכטיגען נביא.

"איהר האָט פאר איך צוויי וועגען : דעם וועג פון
לייבע און האַס ; לעבען אָדער טויט. קלייבט אויס וואָס איך
געפעלט".

"מחמד אבן עבדאלא".

אז הארין האָט געלייענט דעם בריעה האָבען די פער-
זאמעלטע זיך קוים איינגעהאלטען אויסצוברעכען אין
נרוים צאָרן. ווען ער האָט געענדיגט זענען אלע אויפגע-
שפרונגען און געוואָלט דער'הרג'ענען מחמד'ס לייט. הארין
האָט זיי אָבגעהאלטען און געזאָגט :

— טוט דאָס נישט. דאָס לעבען פון א שליח איז אוי-
בעריהרליך. זיי מוז מען לאָזען לעבען. ברידער ! נאכ-
דעם ווי איהר האָט געהערט דעם בריעה, זאָג איך איך נאכ-
אַמאָל : יעדער שוואַכהאַרציגער, וואָס זיין לעבען איז איהם
טייערער פון זיין גלויבען, קען געהן צו מחמד'ען. איך שווער
ביי מיין לעבען, אז איך וועל איהם נישט בעשטראַפען !

— מיר וועלען בעסער שטאַרבען איידער פערלאָזען די
אמונה פון אונזער נאָט ! — האָבען אלע אויסגעשריגען.
הארין האָט געזאָגט צו די שלוחים :

— איצט זעהט איהר דאָך וואָס מיר האָבען אויסגע-
קליבען. געהט צו מחמד'ען און זאָגט איהם, אז איך ווייס
נישט וואָס ער איז. איז ער אַ ווילדער מערדער אָדער אַ
משיגענער ? זאָגט איהם, אז די אידען ווילען נישט הערען
פון זיין נאָט און זיין גלויבען.
עלי און אמאר זענען אוועק און האָבען איבערגעלאָזט
דעם קאסטען.

— ברידער ! דער יום־טוב האָט זיך געענדיגט ! —
האָט הארין געזאָגט — געהט אַהיים און ברענגט אייערע
פערמעגענס צו כעהאַלטען און מיר וועלען תיכף בעפעסטיגען
די מויער. מחמד וועט באַלד אָנקומען. שטאַרקט זיך פאר
אונזער נאָט און אמונה. לאָמיר אָבגעבען אונזער לעבען פאר
אונזערע פרויען און קינדער און דאָס לאַנד וואָס מיר האָבען
מיט אונזער שווייס געמאַכט פון אַ מדבר אַ גן־עדן !

צאינא איז צוגעגאנגען צום קאסטען און געוואַלט עפע-
נען.

— עפען נישט, טאָכטער, איך וויל נישט זעהן דאָס
אומגליק פון אונזערע ברידער! — האָט האַרן געזאָגט.
— לאָז מיר, טאָטע, — האָט צאינא געבעטען מיט
שרעק — דאָס האַרץ זאָגט מיר נישט קיין גוטס. וויל איך
בעסער וויסען איידער אויסגעהן פאר שרעק.
זי האָט געעפענט דעם קאסטען און דער ערשטער קאָפּ
איז געווען שלום'ס, איהר מאַן'ס.
זי האָט געגעבען אַ שרעקליך געשריי און געפאלען
חלשות אויפ'ן קאסטען.

אין דער פעסטונג קאמוס האָט יעדער געאַרבייט. מע-
נער, פרויען און קינדער האָבען בעפעסטיגט די מויער. יעד-
דער וואָס האָט געקענט האַלטען געוועהר איז געקומען אין
פעסטונג, גרייט אויף מלחמה.

האַרן האָט געשיקט צו די בערואינער פון נאטאפאן,
מחמד'ס געגנער, זיי זאָלען איהם העלפען. האַרן איז אוועק
מיט זיין ארמעע ביז דער גרעניץ צוריקצושלאָגען מחמד'ס
ארמעע. נאָר פרויען און קינדער זענען געבליבען אין קאמוס.
פינף טעג איז געשטאנען האַרן'ס אויסקוקער אויפ'ן
טורעם ביי דער גרעניץ און נישט געזעהן דעם פינדל. אויפ'ן
זעקסטען טאָג האָט ער דערזעהן אַ גרויסע ארמעע מיט אַ
ווייסען פּאַהן און ער האָט געשריגען:

— מיר זענען געהאַלפען! די נאטאפאנער קומען!

האַרן'ס ארמעע איז אַרויף אויפ'ן באַרג און אויך
אַרויסגעשטעלט אַ ווייסען פּאַהן. זייער פרייד איז אָבער
באַלד פערשטערט געוואָרען. איידער די נאטאפאנער זענען
צוגעקומען צו זיי איז מחמד פלוצלינג אַרויס פון בעהעלטע-
ניש מיט זיין ארמעע און פערשטעלט די נאטאפאנער דעם
וועג. און די שלאַכט האָט זיך אָנגעהויבען.

האַרן'ס ארמעע האָט דאָס דערזעהן זענען זיי אַראָפּ פון
באַרג און זיך געוואָרפען אין שלאַכט. האַרן'ס זוהן מאַר-
האַו איז געגאנגען פאַראויס. ער איז געווען בעוואפענט פון
קאָפּ ביז די פיס מיט קופער און אייזען. אויף זיינע

לענדען האָט געהאַנגען אַ לאַנגע שאַרפע שווערר און אין
האַנד האָט ער געהאַלטען אַ גרויסע שפּיז מיט דריי צייהן.
זיי זענען אַרויף אויפ'ן שלאַכט־פעלד מיט אַ גרויס געשריי :

— אַ קאַמף פאַר גאָט און זיין פּאָלק !

מיט שטורם און ביטערן האַס האָבען זיי זיך געוואָרפֿען
אויף מחמד'ס סאָלדאַטען. די גאטאפּאנער וואָבען דאָס
דערזעהן האָבען זיי זיך אויך אָנגענומען מיט מוטה און פון
דער אַנדערער זייט זיך געוואָרפֿען אויפ'ן שונא און געוואָלט
זיך דורכרייסען צו פּעראייניגען זיך מיט האַרונ'ס אַרמעע.

מחמד'ס אַרמעע איז אָבער געווען גרעסער און שטאַר-
קער פון די צוויי אַרמעען. מחמד האָט צוטיילט זיין אַרמעע
אויף צוויי. איינע געפיהרט פון עלי און אמאַר, איז אַרויס-
געטרעטען קעגען די אידען און מחמד האָט געפיהרט די
שלאַכט קעגען די גאטאפּאנער.

מאַרהאוּו האָט דערזעהן עלי'ן און ער האָט איהם אַרויס-
גערופֿען אויף אַ דועל. ביידע זאָלען זיך שלאָגען, ווער עס
וועט געוויינען, וועט זיין דער זיעגער און די מחנות וועלען
פּערשפּאַרען זיך שלאָגען.

— ווער ביזטו וואָס דו וואַנסט צו וועלען זיך שלאָגען
מיט מיר ? — האָט עלי געוואָנט שטאַלץ.

— אַראַביען ווייס מיין מאַכט — האָט מאַרהאוּו איהם
געענטפֿערט — איך בין מאַרהאוּו, דער בעריהמטער העלד !
איך האָב אַ שווערד און אַ שפּיז. מיט ביידע בעווייז איך
וואונדער אין געשלעג מיט'ן פּינד.

— און איך בין דער העלד וואָס מען רופֿט מיך דער
לויב ! — האָט עלי זיך בעריהמט — קום אַהער וועל איך
אַריינזעצען מיין שווערד אין דיין האַרצען !

— און איך וועל מיט דיין בלוט אנטרינקען אונזער ערד!
— האָט מאַרהאוּו איהם געענטפֿערט.

דער קאַמף האָט זיך אָנגעפּאַנגען. ביידע העלדען האָבען
זיך צוזאַמענגעטראָפֿען. די שווערדען האָבען זיך אָנגע-
קלאַפט. לאַנג האָבען זיי געקעמפט און איינער דעם אַנדערז
נישט געקענט : זייענען.

דערווייל האָט ס ומד צושלאָגען די גאטאפּאנער און זיי
פּעריאָנט. יר האָט זיך דערנאָך געוואָרפֿען אויף די אידען

און זיי דערלאנגט שטארקע קלעפ. מארהאוו האָט דערזעהן אז זיין צימעע פערלירט האָט ער זיך פערקוקט אויף זיי און עלי האָט אויסגענוצט דעם מאָמענט און האָט איהם דערלאנגט מיט דער שווערר איבער'ן האַלז אזא שטארקע קלאַפּ, אז מארהאוו'ס קאָפּ איז ווייט אַוועקגעפלויען. דער אַלמער הארון האָט פון אלטקייט זיך נישט געקענט מעהר בעטייליגען אין מלחמה און איז געשטאַנען אויף'ן טורעם מיט די הענד צום הימעל און געבעטען נאָט'ס הילף. ווי ער האָט דערזעהן די מלחמה פון זיין ארמעע און דעם שרעקליכען מורף פון זיין איינציגען זוהן, האָט ער זיך אַראָפּ געוואָרפען פון טורעם און צושמעטערט געוואָרען אויף שטי-קער.

די אידען זענען אַנטלאָפּען אין פעסטונג קאַמוס. דער אַלמער מוסה האָט פערשלאָסען דאָס טויער און געזאָגט צו די אַנטרוגענע :

— ברידער ! אויב איהר ווילט נאָך אַלץ קעמפען קעגען מחמד'ען וועט איהר נאָך פערניסען אומזיסט בלוט. די פעסטונג מוז פאלען. מיין עצה איז, אז איך און א צוואַנציג מאן זאָלען דאָ פערבלייבען קעמפען קעגען מחמד'ען און איהם נישט צולאָזען צו דער פעסטונג. דערווייל וועט איהר אַלע אַנטלויפען דורך דער אונטערערדישער הייל ביז דער פעסטונג נאבאט און דאָרט זיך בעפעסטיגען. ווער וויל שטאַרבן דאָ מיט מיר צו ראַטעווען די איבריגע ? פּופציג מאן האָבען זיך פאָרגעשלאָגען אָבצוגעבען זייער לעבען. מוסה האָט אויסגעקליבען צוואַנציג און די איבריגע האָט ער געשיקט מיט זיין זוהן אברהם נאָך נאבאט.

נאבאט איז שוין נישט ארויס אין קאמף אויפ'ן אָפענעם שלאַכטפעלד קעגען מחמד'ען, ווייל זיי האָבען געוואוסט אז ער איז זעהר מעכטיג. זיי האָבען נאָך בעפעסטיגט די מויער און יעדער האָט געטראָגען געוועהר צו שיצען זיך קעגען מחמד'ס אָנפאל.

אינגיכע האָט מחמד איינגענומען אויך נאבאט. עס איז איהם נישט אָנגעקומען גרינג. נאבאט איז געשטאַנען אויף אַ שאַרפען שפיציגען פעלז ארומגערינגעלט מיט טיעפע

גריבער און קאנאלען. איבער די קאנאלען איז געלעגען א בריק וואָס האָט געפיהרט אין פעסטונג אריין. מחמד'ס ארמעע האָט שווער געארבייט צו פערשיטען די גריבער און קאנאלען. די אידען האָבען זיי נישט געשווייגן. פון דער פעסטונג האָבען זיי געשליידערט אויף מחמד'ס סאָלדאטען שווערע שטיינער און געגאָסען אויף זיי קאָכעדיגען אויל.

מחמד דאָס פערלויבען מאַסען סאָלדאטען. אויפ'ן אָרט פון די אומגעקומענע זענען אָבער געקומען נייע. זיי האָבען אויסגעהאָקט דעם טייטעל־וואַלד און פערשאָטען די גריבער אַזוי הויך ביז דער מויער און זענען געגאנגען אויף דער פעסטונג.

אינמיטען גאַנג האָט דאָס געהילף אין די גריבער זיך אָנגעצונדען. די בעלאַגערטע האָבען אראָבגעוואָרפען פלאַך קערן און עס איז אויסגעבראָכען אַ שרעקליך פייער. מחמד האָט געזעהן, אַז מיט מאַכט וועט ער נישט נען מען די פעסטונג, האָט ער זיך צוריקגעצויגען און בעשלאָסען אַזוי לאַנג בעלאַגערן די פעסטונג ביז אלע אינווייניגסטע וועלען אויסגעהן פאר הונגער.

אין פעסטונג איז געווען גענוג שפיז. די אונטערער־דישע הייהל האָט אויך געהאַלפען צו ברענגען דורך איהר שפיז פון דרויסען.

פינף טעג האָט מחמד בעלאַגערט די פעסטונג און דאָס פאַלק האָט נישט געקענט זיצען רוהיג. זיי האָבען גערופען אַ פערזאַמלונג וואָס צו טאָן. איינער האָט געזאָגט מען זאָל זיצען רוהיג אַזוי לאַנג ביז מחמד'ען וועט מיאום ווערען און ער וועט אוועקגעהן. אַן אנדערער האָט געזאָגט מען זאָל אַרויס אין אָפּענעם קאַפּף. עס איז געווען איינער וואָס האָט געראַטען צו פרובירען רעדען מיט מחמד'ען וועגען פרידען. איהם האָבען אלע פערשריגען און פאר כעס האָבען זיי איהם שיער דער'הרג'עט. איז אַרויס מאהאל, דער קאמענדאַנט פון פעסטונג און געזאָגט :

— ברייער! אונזער ברודער מוסה פון קאמוס האָט איינגעשטעלט זיין לעבען און געשטאַרבען ווי אַ העלד. איך שעם זיך פאר איהם וואָס איך זיך רוהיג. איך וויל בעווייזן

זען דעם פאלשען נביא אז ער שטרייט מיט די אייניקלעך פון דעם פאלק וואָס האָט זיך געשמעלט קעגען די מעכטיגע רויטער. איך און עטליכע העלדען וועלען ביינאכט שטילער־הייט ארויס פון פעסטונג און אונטערצינדען דעם פיינד'ס לאַגער. וועט דאָך ווערען א גרויסער טומעל וועלען מיר שניידען אויף רעכטס און לינקס. מיר וועלען נישט ארויס לעבעדיגע. דער טויט וועט אונז אָבער זיין לייעב. מיר וועלען זיך נוקם זיין פאר אונזערע אוימגעקומענע ברידער, פאר אונזערע בערויבטע פעלדער און די אויסגעהאקטע וועלדער. ווער האָט דעם מוטה צו געהן מיט אונז היינט ביינאכט? פופציג מאן האָבען זיך אָנגעשלאָגען. מען האָט דער־לאַנגט וויין. זיי האָבען געטרונקען און זיך געזעגענט מיט אַלעמען.

א גאנצען טאָג האָבען זיי געגראָבען אונטער דער ערד א וועג צום קאַנאַל. ביינאכט זענען זיי שטילערהייט ארויס צום קאַנאַל. קריכענדיג אויף אלע פיער זענען זיי צוגע־קומען צו מחמד'ס ערשטע וואַך פון צעהן סאָלדאטען וואָס זענען געשטאַנען בעוואַפענט מיט די אויגען צום פעסטונג. די אידען האָבען זיך צוטיילט אויף פינף אין א גרופע. יעדע גרופע האָט געכאַפט א וואַך סאָלדאט און פערשטאַפט זיין מויל, איהם געבונדען און אראָפגעשליידערט אין קאַנאַל. דער־נאָך האָבען זיי אָנגעצונדען טרוקענע צווייגען און געוואַרפען אויף מחמד'ס געצעלטען. דער גאַנצער לאַגער איז אין א רגע געטיטאַנען אין פייער. די אידישע העלדען האָבען געצויגען די שווערדען און געשריגען:

— מיט דער שווערד פאר גאָט!

מחמד'ס ארמע איז געלעגען אין די געצעלטען און גע־שלאָפען. זיי האָבען זיך אין גרויס שרעק אויפגעכאַפט און נאַקעטע ארויס אין דרויסען. יעדער וואָס איז אונטערגעקור־מען אונטער די הענד פון די אידישע העלדען איז גלייך גע־פאלען טויט.

אזוי זענען די אידישע העלדען געגאַנגען איבער'ן לאַגער און געשניטען אויף רעכטס און לינקס. מחמד האָט זיך געכאַפט און צוזאַמענגעקליבען זיינע העלדישסטע סאָלדאט־

מען, זענען די אידישע העלדען זיך אריין אין קאנאל און אין דער אונטערערדישער הייל און געזונטערהייט צוריקגעקומען אין פעסטונג.

די פרייד אין פעסטונג איז געווען זעהר גרויס. עם האָט קיינער נישט געפעהלט פון די מוטיגע אידישע העלדען. אין דער פריה האָט מחמד אַרויסגעשטעלט א ווייסען פּאָהן. ער וויל רעדען מיט די אידען וועגען פרידען. אין פעסטונג איז געווען א פּערוואמלונג וואָס צו טאָן. ענדליך האָט מאהאל געזאָגט אז מען זאָל אויסהערען מחמד'ען. ער איז ארויף אויפ'ן טורעם און אויך ארויסגעשטעלט א ווייסען פּאָהן.

עלי איז צוגעקומען צו דער פעסטונג און געזאָגט :
 — הערט, איהר לייט פון כאיבאָר ! אונזער נביא בע-
 וואונדערט אייער מוטה. ער וויל שליסען פרידען מיט אייך.
 ער וועט איין לאָזען רוהיג לעבען לויט אייער אמונה אויב
 איהר וועט אונס צאָהלען א קליינעם יעהרליכען צינז.
 מאהאל האָט ארויסגעשטעלט א גרינעם פּאָהן אלס צייכען
 אז ער וויל זיך געראטען וועגען דעם מיט'ן פּאָלק. אויף
 דער בעראטונג האָבען אלע איינשטימיג געפאָדערט צוריק
 צו אויזען מחמד'ס פּעראַנג.

— הערט, ברידער ! — האָט מאהאל געזאָגט — אמת,
 מיר דארפען זיך האלטען שטאַלץ פאר'ן פיינד, ער זאָל נישט
 פּאָדערען פון אונז צופיעל. לאָמיר אָבער אויך נישט אוועק-
 קוקען פון אמת. דער פיינד איז זעהר שטארק, ער ווערט
 מעכטיגער און מעכטיגער. ער וועט אונז ענדליך בעזיענען.
 צו וואָס זאָלען מיר אומזיסט פּערגיסען בלוט אז מיר קענען
 דערמיט נישט העלפען ? לאָמיר ענטפערן מיט פרידען דעם
 שטארקערן. מיט אונזער זיענ קענען מיר גרינג קויפען דעם
 פרידען, אָהן שאַנד. געדענקט אָבער אז אזא זיענ קענען מיר
 נישט האָבען אלע טאָג.

— מיט וואָס זענען מיר זיכער אז מחמד וועט נישט ברע-
 כען זיין וואָרט שפעטער ? — האָבען אלע געפרעגט.
 — איך בין זיכער אין דעם — האָט מאהאל דערקלערט
 — איך קען מחמד'ען. ער איז א משוגענער אָבער נישט
 קיין פּערדעטער. איהם וועט זיין גענוג אז ער וועט דער-

קלערט ווערען הערשער איבער אונז. ער וועט אונז אָבער
לָאָזען הימען אונזער אמונת.

דאָס האָט געהאָלפֿען. די פֿערזאמלונג האָט איינגע-
שטימט. און מאַהאל האָט ווידער ארויסגעשטעלט דעם וויי-
סען פֿאַהן, א צייכען אז זיי זענען מסכים אויף דער פֿאַדע-
רונג.

— דער נביא וויל זעהן די העלדען פון דעם "עם הספר"
— האָט עלי געזאָגט.

— זאָל ער קומען צו אונז — האָט מאַהאל געענטפֿערט.
מאַהאל האָט געגעבען א צייכען מיט א טרומפֿעט רוף.
די אידען האָבען אויסגעלייגט די כריק און מחמד מיט עלי
אמאר און אבו באכאר זענען ארויף אויף דער בריק. דאָס
אידישע מיליטער איז געשטאנען אויסגעשטעלט אין צוויי
ריהען און זיי מיליטעריש בעגריסט. מאַהאל איז ארויס
אַנטקעגען און זיי האָבען זיך איינס דאָס אנדרע אַרומגע-
נומען. ער האָט זיי אוועקגעפֿיהרט אין גרויסען זאַל פון
פעסטונג און אָנגעגרייט פאר זיי אַ גרויסע סעודה.

מאַהאל האָט תיכף געשיקט אָנזאָגען אין קאמוס די פרויי-
ען אז די מלחמה האָט זיך געענדיגט. אלע האָבען זיך דער-
פֿרעהט און געטאַנצט אז קיין בלוט וועט מעהר נישט ווערען
פֿערגאַסען.

נאָך צאינא איז געבליבען טרויריג. זי האָט געקלאָגט
אויפֿ'ן טויט פון איהר מאן וועמעס קאַפֿ מחמד האָט צוגע-
שיקט אין פעסטונג. זי האָט נאָך נישט געוואוסט אז אויך
איהר פֿאַטער הארון און איהר ברודער מארהאוו זענען שוין
אויך טויט.

דאָס שרעקליכע בילד וואָס זי האָט פֿלוצלונג דערזעהן
ווען זי האָט געעפענט דעם קאַסטען — איהר מאן'ס קאַפֿ —
האָט זי אזוי צובראַכען אז זי איז געפאלען אין אזא שווערען
חלשות, אז מען האָט זי קוים געקענט דערמינטערן.

מען האָט זי געלייגט אין בעט און א גאַנצען טאָג איז זי
געלעגען אין גרויס פיבער. אז זי איז געקומען צו זיך האָט אַ
פֿייער פון צאָרן געברענט אין איהר און דאָס ערשטע וואָס
זי האָט געזאָגט אז זי האָט געעפענט די אויגען איז געווען
: איין וואָרט :

— נקמה!

זי איז אראָפּגעשפרונגען פון בעט און ווי משוגע געלאָך
פען איבער'ן צימער און געקריצט מיט די צייהן, שרייענדיג:
— נקמה!

אזוי איז זי געלאָפּען אַהין און צוריק און א פייער האָט
געברענט איהר געהירען ביז זי איז אַ מיעדע אומגעפאלען.
לאַנג איז זי געלעגען און געטראַכט ווי צו נעמען נקמה. און
זי האָט בעשלאָסען מיט איהרע אייגענע הענד אומצוברענגען
מחמד'ען, איהר מאַן'ס מערדער. און נישט מיט קיין גיכען
טויט. נאָר אַ טויט פון לאַנגע שווערע פיין, זי זאָל זעהן זייער
נע יסורים און שטילען איהר וועהטאָג. זי וועט איהם געבען
צו טרינקען גיפט וואָס וועט ברענען זיין האַרץ איינציגווייז
ביז עס וועט ווערען פערברענט. זי האָט זיך בערוהינט פאַר-
שטעלענדיג זיך דאָס בילד ווי מחמד וועט זיך צאָפּלען אין
טויטליכע יסורים פאַר איהרע אויגען.

אַז מען איז אָנגעקומען פון נאכאט אָנוואַגען, אַז די
מלחמה האָט זיך געענדיגט, איז איהר ליכטיג געוואָרען אין
די אָיגען. זי איז געהנטער צו איהר ציעל.

זי האָט זיך ארומגעוואַשען און אויסגעשמירט מיט טייער-
רען אויל, זיך אָנגעטאָן די שענסטע קליידער און איהר טייער
צירונג. אַ קליין פלעשעל מיט געפעהרליכען גיפט האָט זי
פערשטעקט אין איהרע קליידער און זי איז אַוועק נאָך נא-
באט.

אַז זי איז אַריינגעקומען אין גרויסען זאַל פון נאכאט
האָט זי נאָך געטראָפּען די אידען מיט מחמד'ען און זיינע
לייט עסען און טרינקען און פערברענגען ווי גוטע פרויינד.
— צאינא! וואָס טוסטו דאָ? — האָט מאהאל זי גע-

פרעגט דערשראָקען.

— איך בין געקומען געוואָהר ווערען וואָס עס הערט זיך
מיט מיין טאטע און ברודער און איך האָב געוואָלט זעהן דעם
גרויסען נביא, גאָט'ס שליח, ווי ער קומט צו אונז אין זיין
נאנצער פראכט...

די אידען האָבען אַראָפּגעלאָזט זייערע אויגען. פאַר הרפה
האָבען זיי ניט געקוקט אויף איהר. דערנאָך האָט מאהאל
מיט אַ טרויריג קול זיך אָנגערופען:

— דיין טאטע און ברודער לעבען נישט מעהר...
 פאר שרעק איז זי שיער אומגעפאלען. זי האָט אָבער
 איצט נאָכמעהר געוואָלט אויספיהרען איהר פּלאַן. נוקם זיין
 זיך נישט נאָר פאר איהר מאן, נאָר אויך פאר'ן פאָטער און
 ברודער. האָט זי זיך בעהערשט און געמאכט ווי עם אַרט זי
 נישט, און זעהנדיג דעם שטאַלצען מאן אויבענאָן האָט זי
 פערשטאַנען, אַז דאָס איז מחמד, איז זי צוגעגאַנגען צו איהם
 און געזאָגט מיט דרר־אָרץ :
 — ביזטו אַלאַס נביא, וואָס אַלאַס האָט דיך אויסגעקליי־
 בען צו בעלייכטען די וועלט ?
 — יא, מיין שעהנע — האָט מחמד געזאָגט ליבעליך —
 וואָס ווילסטו, שעהנע פרוי, וועסט עם קריגען.
 — איין פערלאַנג האָב איך, אַלאַס נביא, איך זאָל קריי־
 גען דעם כבוד צו קענען זיין אַ דינסט און וואַשען דייע פיס,
 מיין הערר, הייליגער פון גאָט...
 זי האָט זיך געוואָרפען צו זיינע פיס און די אידען האָט
 בען געקוקט דערשראָקען און פערוואונדערט.
 — האַרונ'ס טאָכטער ? ! — האָט מאהאל געקריצט מיט
 די ציִיִהן פאר כעס.
 — אַ שוועסטער פון יהודית ! — האָט זי איהם פעסט
 געענמפערט.
 די אידען האָבען געהערט און געשאַקעלט מיט די קעפּ
 צופרידען, נאָר מאהאל איז געבליבען אומצופרידען.
 מחמד האָט בעטראַכט צאינאָן, די וואונדערליכע שענה־
 הייט, און ער האָט זיך אָנגעצונדען מיט אַ שטאַרק פייער פון
 גלוסטונג. אַ צייט האָט ער געשוויגען. ער האָט געקעמפט
 מיט זיך. זאָל ער זי נעמען אָדער נישט ? ענדליך האָט ער
 מיט אַ הייזעריגע שטימע געזאָגט :
 — וועסט נישט זיין קיין דינסט, נאָר אַ הערשענדע וויר־
 טין ביי מיר.
 אבו באַכאַר'ן, זיין שווער, האָט דאָס פערדראָסען און ער
 האָט געזאָגט :
 — געדענק, מחמד, חוץ מיין טאָכטער אישאַ האָסטו דיך
 שוין גענומען אַכט ווייבער. לויט דיין לעהרע טאָר מען דאָך
 נישט האָבען מעהר ווי פייער ווייבער.

— לאז מיך צוהר! — האָט מחמד אויסגעשריגען
 אויפגערגט.
 ער האָט זיך אויפגעהויבען, אויסגעטאָן זיין מאַנטעל און
 אַרויפגעוואָרפען אויף צאינא'ן אַלס צייכען, אַז ער הייליגט
 זי פאר זיין ווייב און פיערליך געזאָגט:
 — איך מו דיין פערלאַנג. איך שפרייט אויס אויף דיר
 מייע פליגעל.

צאינא האָט אוועקגעגעבען איהר יונגעלע עזרא צו איהר'ס
 אַ געטרייע חב'טע צו ערציהען און צומאָרגענס איז זי אוועק
 מיט מחמד'ע נאָך מעקא. ווען זיי זענען פערבייגעפאָהרען
 פאר דער פערטונג און דערזעהן די געפאלענע, האָט מחמד
 בעפויילען צו בעגראָבען זיינע טויטע סאָלאָטען בעזונדער
 און די אידען בעזונדער. און ער האָט גערעדט צו זיין אַרמעע
 וועגען זיינע טויטע, אַז זיי וועלען אַלע לעבען אייביג אין
 נאָט'ס שוין. אויף די קברים פון די פיינדליכע טויטע האָט
 ער אויסגעשפּיגען און געזאָגט:
 — זייט פערפלוכט!

דריי טעג זענען זיי געפאָהרען אין דער מדבר ביו זיי
 זענען צוגעקומען צו אן אאזיס. די איינוואוינער האָבען זיי
 אַקעגען געטראַגען טייטלען און פריש וואַסער. דערנאָך זע-
 גען זיי געקומען נאָך מעקא.

מעקא איז געבויט פיערעקינג. דאָס לאַנד איז פעלזיג.

עס פעהלט אָבער דאָרט גאָרנישט.

באַלד ווי זיי זענען אריין אין שטאָרט זענען זיי אוועק
 אַ | בראַם, דער טעמפעל שטעהט אינמיטען שטאָרט און איז
 פיער הונדערט איילען לאַנג, פיער הונדערט איילען ברייט
 און צוואַנציג איילען הויך.

דער גרויסער דאָך ליגט אויף פיער הונדערט איין און
 ניינציג ווייסע מאַרמערנע זיילען. אין מיטען טעמפעל גע-
 פינט זיך דער זאָל וואָס הייסט "איבראחיים'ס הויז". דער
 זאָל האָלט הונדערט צוויי און זעכציג איילען לאַנג און פיער
 און אַכציג איילען ברייט. די טירען און די ריגלען זענען פון
 דיינסטען זילבער. דער דיעל—א זעלטענער מאַזאאיק, וויי-
 סער, גרינער און רויטליכער מאַרמאָר. און דער דאָך פון בעס-

טען קופער. איבער די ווייס-מארמארנע ווענד הענגען טייערע שווארצזיידענע טעפֿיכען אויסגענייהט מיט ווערטער פון קאָראַן.

דאָרט איז אויך דאָ אַ ברונען אַרומגעצוימט מיט מאַר-מאָר מיט אַ זילבערנעם דאָך. יעדער איינער וואָשט זיך אין דעם וואַסער און טרינקט דערפֿון. איבער די קברים פֿון ישמעאל און הגר אין דעם טעמפֿעל ליעגען פיערעקיכונגע טייערע מאַרמאָר שטיינער און יעדער איינער שטעלט זיך קעגען זיי און ריכט אָב אַ געבעט.

מחמד מיט צאינא'ן זענען אַריין אין טעמפֿעל. און מחמד האָט זיך אַוועקגעשטעלט אויף "איבראַהים'ס אָרט" און געזאָגט אַ לאַנג געבעט. נאָכ'ן געבעט האָט ער געהייסען אַ קנעכט זאָל צאינא'ן פיהרען הינטער איהם. און אזוי זע-נען זיי אַוועק צו זיין הויז.

מחמד'ס ניין ווייבער זענען געשטאַנען לעבען די פענס-טער און אַרויסגעקוקט. אז זיי האָבען דערזעהן צאינא'ן האָ-בען זיי פערשטאַנען, אז מחמד ברענגט זיך אַ ניי ווייב, האָבען זיי געמאַכט ווילדע גרימאסען און אַרויסגעשטעקט די צונגען. אישאַ איז אַרויס אַקעגען און געזאָגט ביז :

— איהר זעהט דעם ווילדען ! ער האָט שוין אַ ניי ווייב ! ניין ווייבער איז דיר ווייניג ?

מחמד איז געוואָרען אויפגערעגט. ער האָט אָבער גאָר נישט געענטפערט.

דער קנעכט האָט אַריינגעפיהרט צאינא'ן אין אַ זעהר שעהן צימער, און דערנאָך איז זי גערופען געוואָרען צו מחמד'ען.

אז זי איז אַריין איז ער געלעגען אויפ'ן דיִוואן אַרומגע-רינגעלט פון זיינע ווייבער. ער האָט זיך אויפגעהויבען און מיט אַ בעפעהלערישען טאָן זי פאָרגעשטעלט פאַר זיי :

— אלא'ם גייסט רוחט אויף דער פרוי און עס ציהט זי צו זיין נביא, זי זאָל זיין מיט איהם און דערפרעהען זיין האַרץ. איך בעפעהל אייך איהר זאָלט זי האַלטען כבבוד און שעצען ווי זי פערדינט.

— מיר דאַרפסטו נישט דערצעהלען וועגען די פריידען פון דיין האַרץ ! — האָט אישאַ געזאָגט שפּאַטיש.

— שווייג, שלאנג ! — האָט מחמד געגעבען א געשריי
און א טופע מיט די פיס.
— ערלויב מיר, הערר, איין פראגע צו פרעגען, וועל איד
שווייגען — האָט אישא געזאָגט.

— פרעג.
— מיט דיין אייגען מויל לערנסטו אלעמען נישט צו
נעמען מעהר ווי פיער ווייבער, פארוואָס נעמסטו דיר א
צעהנטע ?

מחמד איז געוואָרען צוטומעלט. ער האָט נישט גע-
וואוסט וואָס צו ענטפערן. ער האָט זיך אָבער גענומען דעם
מלאַך גבריאַל צו הילף. ער איז אומגעפאלען, בעקומען די
פאלגע קרענק, געצאָפּעלט זיך און געוואָרפען, אז אַ שוים
האָט געזעצט פון זיין מויל, און דערנאָך האָט מען דער-
הערט אַ מורא'דיגע שטימע, דאָס קול, וואָס מחמד פלעגט
זאָגען, איז געווען פון מלאַך גבריאַל, און עס האָט אזוי גע-
זאָגט :

— נביא ! פארוואָס זאָלסטו צוליעב דייע ווייבער דיר
נישט ערלויבען דאָס וואָס גאָט האָט דיר ערלויבט ? נביא !
גאָט'ס מלאַך הייסט דיך נעמען אזויפיעל ווייבער וויפיעל
דו ווילסט. יעדע פרוי וואָס וויל דיך פאר אַ מאַן און דו
ווילסט זי פאר אַ ווייב — נעם זי ! דאָס רעכט האָסטו מעהר
פון אלע דייע גלויביגע.

נאכדעם האָט מחמד זיך אויפגעהויבען און אישא האָט
שפאָטיש זיך אָנגערופען :

— אַ גוטער מלאַך ! ער קומט דיר תמיד צו הילף, דער
מלאַך גבריאַל !

מחמד האָט זיך אָנגעצונדען ווי אַ פייער און געזאָגט :
— אייך צי-הכעים וועל איך ליעבען די אידישע מעהר
ווי אייך אלעמען !

— אַ אידישע ? אַ אידישע וועט זיין אונזערע אַ קאָנור-
רענטקע ! — האָט אַ צווייטע געזאָגט מיט פּעדאָכטונג.

— שעם זיך נישט — האָט מחמד געזאָגט צו צאינאָן —
אויב די דאָזיגע האַלטען דיין אידישקייט פאר אַ שאַנד זאָל-
סטו זיין שטאַלץ און זיי זאָגען אזוי : דער גרויסער געזעצ-
געבער מוסה (משה) איז געווען מיין עלטער-זיידע ; דער

כהן גדול הארון (אהרון) — מיין עלטערפעטער און דער גרויסער נביא מחמד איז מיין מאן.

— גרויכער נביא ! — האָט צאינא געבעטען — אויב איך האָב געפונען זין אין דיינע אויגען, טו מיר גענאָד... — וואָס ווילסטו, זאָג, מיין ליעבע, וואָס דו זועסט וועלען וועט ווערען געטאָן !

— אויב דיין הארץ איז גוט צו מיר, דיין דינסט; טו מיר די עהרע און עס היינט ביי מיר, די שפייז וואָס איך וועל גרייטען פאר דיר. אויב דאָס עסען וועט דיר שמעקען וועל איך זיין די גליקליכסטע פון אלע פרויען. — גוט. איך ערפיל דיין פערלאַנג — האָט מחמד געזאָגט און געקוקט אויף איהר מיט גרויס ליעבע — ווי קען איך דיר, שענהייט מיינע, עפעס אָבזאָגען ?

מחמד איז געווען פון מיטעלען וואוקס און געבויט ווי פון שטאָל. אַ ברייטער קאָפּ, א געדיכטע באָרד מיט שוואַרצע אויגען, אַ פנים וואָס האָט אויסגעדריקט מאַכט, שטאָלץ און ליעבליכקייט אין אויגען. זיינע לאַנגע לאַקען האָבען בעדעקט זיינע ברייטע פלייצעס און איהם צוגעגעבען הערשע-רישקייט און שענהקייט.

ער איז גענאנגען איינפאך געקליידט און אליין געטאָן א סך הויזאַרבייט. ער איז אויך געווען גוט הארציג און איבער-געגעבען צו אלע זיינע גלויביגע. נאָר זיין אומגענדליכער פאַרנאָטיזם און זיין גרויס גלוסטונג צו פרויען האָבען איהם פערדאַרבען. און ער האָט געטאָן פיעל שלעכטס.

צאינא איז אוועק אין קיך און צוגעגרייט א געשמאַקען עסען פון געפרעגעלטע טייגעלעך. זי האָט זיי אריינגעטראָגן גען אין זיין צימער און מיט א לייכטענדיג געזיכט געזאָגט : — עס, מיין טייערער, הייליגער, פון דאָס עסען וואָס איך האָב געגרייט פאר דיר און עס וועט זיין א דער-קוויקונג פאר דיין הארץ.

— אָ, איך זעה ! ביי דיר איז געזאָגט און געטאָן ! דיר קומט רוהם און לויב, ביזט א געשיקטע פרוי ! — האָט מחמד געזאָגט דערפרעהט.

ווי ער האָט זיך געזעצט צום טיש איז א יונגערמאן אריינגעקומען.

— געבענשט זאָל זיין דיין קומען, טייערער באַשיר, מיין קריעגס חבר! — האָט מחמד אויסגערופען — זען זיך און עס מיט פון דעם שפייז וואָס מיין נייע פרוי האָט אָנגעגרייט.

צאינא האָט דאָס דערהערט און אָנגעהויבען ציטערען פאר שרעק. עס איז איהר א שאָד געווען, דער יונגער-מאן זאָל אומשולדיג געהן פון דער וועלט. מחמד וואָלט פון איהר שרעק זיך געקענט מערקען, אז עפעס איז דאָ נישט גלייך. נאָר די אַווענד־שאַטענס האָבען פארבאָרגען איהר שרעק און ער האָט גאָרנישט דערקענט.

דער יונגערמאן האָט זיך דערפרעהט מיט דער גרוי-סער עהרע וואָס דער נביא גיט איהם און ער האָט זיך גע-זעצט עסען מיט גרויס אַפעטיט. ער האָט געעסען א סך טייגעלעך. מחמד איז אָבער נאָך געווען זאט פון רייכענ-כען מאָלצייט פון פריהער. ער האָט נאָר פערזוכט איהר צו ליעב צו טאָן.

אין עטליכע מינוט ארום איז דער יונגערמאן אויפגע-שפרונגען און געגעבען א ווילד־געשריי :

— אוי, איך שטאַרב!

ער איז אומגעפאלען און געצאָפּעלט זיך אויף דער ערד, זיין פנים איז געוואָרען גרין, א שוים האָט אַרויסגעזעצט פון זיין מויל און ער איז געוואָרען שטיל. טויט.

— אוי, הימלען! וואָס איז דאָס? — האָט מחמד געשריגען דערשראָקען — איך פיהל אויך שלעכט. עס ברענט מיך! אומווירדיגע פרוי, וואָס האַסטו אונז גע-טאָן?

ער איז צוגעשפרונגען צו איהר און זיך געוואָלט וואר-פען אויף איהר. צאינא האָט זיך אָנגענומען מיט שטאָלין, געזעטיגט פון נקמה און שארף געענטפערט :

— יא, דו פאלשער, אומווירדיגער נביא! איך האָב אריינגעטאָן גיפט אין דיין עסען, דו האַסט מיין לעבען צוטראַמען. דו האַסט דערמאָרדעט מיין טאַמען, מיין ברודער און מיין מאַן! איצט בין איך אין דיין האַנד,

ציה דיין שווערד און טויט מיך ! די וועלט איז פאר מיר
פינסטער. דאָס לעבען איז מיר נמאס !

מחמד האָט געצויגען זיין שווערד און אויפגעהויבען אים
בער איהר קאָפּ. באלד האָט ער חרטה געהאט און געשרי-
גען ביז :

— ניין ! אזא טויט איז ווייניג פאר דיר ! דו וועסט
שטארבען, אָבער נאָר נאָך שווערע יסורים און מורא-
דיגע ליידען !

ער האָט געגעבען א צייכען און עטליכע קנעכט זענען
אריינגעקומען.

— נעמט די פערפלוכטע — האָט ער בעפוילען —
בינדט זי און פיהרט זי אוועק אינאיינעם מיט דעם טויטען
כאשיר צו זיין פאָטער אבו סאפּיאן און זאָגט איהם, אז
דורך איהר איז זיין זוהן טויט.

די קנעכט האָבען זי געבונדען און צוזאמען מיט דעם
טויטען אוועקגעהיירט צו דעם אומגליקליכען אבו
סאפּיאן. אבו-סאפּיאן איז געווען אן אַלטער מאַן פון די
אנגעזעהענסטע אין פאָלס. ער איז געזעסען אין דרויסען פאר
זיין הויז און געפיהרט אַ שטילען פרידליכען שמועס מיט
זיין שכן.

אז ער האָט דערזעהן א גרויסע מחנה מענשען דער-
נעהנטערט זיך צו זיין הויז, איז ער אויפגעשפרונגען דער-
שראָקען און געפרעגט :

— וואָס איז געשעהן ?

— מען ברענגט דיר דיין איינציגען זוהן ! — האָט די
מחנה געשריגען.

מיט גרויס מיה האָבען מחמד'ס קנעכט זיך דורכגעריסען
דורך דער מחנה און אוועקגעלייגט פאר דעם גרייד-גרויען
מאן זיין טויטען זוהן און געזאָגט שטיל :

— דער נביא שיקט דיר דיין זוהן. די פרוי האָט איהם
דערמאָרדעט.

דער אַלטער איז געוואָרען בלאָס און אָנגעהויבען ציי-
טערן און איז געפאלען אויף'ן טויטען קערפער פון זיין
איינציגען זוהן.

די מחנה האָט אָנגעהויבען שרייען ווילד. פויסטען האָ-

בען זיך געהויבען און געוואָלט צורייסען צאינאָן. אבר
סאפּיאַן האָט זיך געשטאַרקט און זיך געשטעלט צווישען
צאינאָן און דער אויפגערגענער מאַסע. ער האָט מיט אַ
ציטערדיגע שטימע זיך געבעטען :

— לָאָזט זי אָב ! איך בעט אייך ! זי האָט דאָך אומגע-
בראַכט מיין זוהן ! וועל איך זי משפּט'ען, נישט קיין אַנ-
דערער !

די מאַסע האָט זיך בערוהיגט און אברסאפּיאַן האָט מיט
א ביטער האַרץ געפרעגט צאינאָן :

— ביזטו די מערדערין ? איך וואָלט דאָס נישט גע-
גלויבט אויף דיר. איך קוק אויף דיר, קען איך נישט גלויבען
אַז דו ביזט אַ מלאַך פון גאָט איידער אַ שרעקליכער טייוועל,
וואָס האָט אומגעבראַכט מיין איינציגען זוהן ! פאַרוואָס
האַסטו דאָס געטאָן ? וואָס האָט דיר געטאָן מיין אומשויל-
דיגע, עהרליכער, נעטרייער, גוטער באַשיר, וואָס דו האָסט
פערקירצט זיין לעבען ?

זיינע רייד האָבען צאינאָן מעהר וועה געטאָן ווי ער
וואָלט זי צושטאַכען מיט אַ שווערד. זי האָט זיך געוואַרפען
צו זיינע פיס, אַרומגענומען זיינע ציטערדיגע קניה און
אויסגעבראַכען אין אַ שרעקליך געוויין.

— יא, אומגליקליכער פּאָטער ! איך האָב געבראַכט דעם
טויט אויף דיין זוהן. איך האָב געטאָן אַ גרויס פערברעכען.
איך האָב דאָס אָבער נישט געוואָלט. איך ווייס, דו וועסט
מיר נישט פערגעבען, איך וועל שטאַרבען. נאָר איידער דו
וועסט זיך נוקם זיין אין מיר, הער מיך אויס, טו מיר די
גענאָד און הער ווי איך וועל אַראָפּרעדען מיין פערביטערט
האַרץ פאַר דיר.

— רעד. איך הער ! — האָט אברסאפּיאַן געזאָגט.

זי האָט דערצעהלט וואָס מחמד האָט געטאָן מיט איהר
פאַמיליע און ווי זי האָט געשוואוירען צו נעמען נקמה פאַר
זייער פערנאָסען בלוט און אז אין טויט פון דעם אַלטענ'ם
זוהן איז זי נישט שולדיג.

אַלע וואָס זענען אַרומגעשטאַנען און געהערט איהר
טורדיגע געשיכטע, האָבען געהאַט מיט איהר מיטלייד און

מיטגעוויינט אויף איהר אומגליק. אכורסאפיא'ן האָט זי אנגענומען מיט זיינע ציטערדיגע הענד און געזאָגט :

— הער, פרוי ! דו האָסט צוגענומען מיין איינציגע טרייסט אין לעבען. מיין איינציגען זוהן. איך בין אַמאָל געווען אַ גליקליכער טאָטע. האָב געהאַט זעקס זיהן, טייערע, גוטע, העלדישע קינדער. פון מיינע זעקס זיהן איז קיין איינער נישט געבליבען צו פערמאַכען מיינע אויגען. איך בין איצט עלענט ווי אַ שטיין.

זאָלסט וויסען, פרוי, אז אין אָנפאַנג בין איך אויך גע-ווען מחמד'ס פיינד. אין עטליכע מלחמות בין איך געווען דער אנפיהרער פון זיינע פיינד. אין דער לעצטער שלאַכט זענען מיינע פיינד זיהן געפאַלען טויט. און איך בין גענומען גע-וואָרען געפאַנגען.

איינער פון מחמד'ס סאָלדאַטען האָט שוין געהאַלטען זיין שווערד איבער מיין קאָפּ און ער האָט מיר געגעבען אויסצוקלייבען צו שטאַרבען אָדער אנצונעמען מחמד'ס גלויבען און לעבען.

איך האָב אויסגעקליבען צו לעבען. אָבער נישט פאר מיר, נאָר פאר מיין איינציגען, לעצטען, יונגסטען זוהן. ער זאָל נישט בלייבען קליינערהייט אַ פערלאָזענער יתום. און איך האָב אָנגענומען מחמד'ס גלויבען.

און, ווי מאָדנע עם איז ! די האַנד וואָס האָט גענומען נקמה און מחמד'ען אויך פאר'ן טויט פון מיינע פיינד זיהן, האָט געטויט מיין איינציגען זוהן ! מסתמא איז אזוי דער ווילען פון אַלע, וואָס קען אַ מענש דאָ פערשטעטן גאָט'ס וועגען ?

איך וועל דיר ארויסגעבען מיין משפּט. די האָסט מיר געבראַכט דעם גרעסטען פערלוסט. קער מיר איהם אום. דו האָסט צוגערויבט מיין איינציגען זוהן. זיי דו מיר אַ טאָכטער ! זיי דו ביי מיר אויפ'ן אָרט פון מיין זוהן. וועסט מיך טרייסטען אויף מיינע לעצטע יאָהרען. און איך, אכור-סאפיאָן, וועל נישט געהן טרויריג אין גרוב.

די גאַנצע מחנה האָט דאָס דערהערט און זיך שטאַרק צוואוויינט. איבעראַשט האָט צאינא זיך געוואָרפען אויף

דעם גוטען אימגליקליכען זקן און האָט איהם אַרומגענומען און צוגעדריקט צום האַרצען ווי אַן אייגענעם פּאָטער. מחמד איז נישט באַלד געשטאַרבען. ער האָט נישט גערעסען גענוג גופטיגע טייגעלעך, זיי זאָלען איהם גלייך טויר טען. דאָס ביכעל גיבט איז אָבער גענוג געווען צו ברענגען זיין לייב. ער האָט אָנגעהויבען קרענקען מיט שווערע אומ-היילבארע קראַנקהייטען. קיין שום רפואה האָט נישט גע-האָלפּען, די דאָקטוירים האָבען זיך שוין אָבגעזאָגט צו קענען איהם אויסהיילען.

ער האָט געליטען שרעקליכע וועהטאָגען אַ לאַנגע צייט ביז ער האָט געזעהן, אַז ער געהט אויס, האָט ער געהייסען עלי'ן איהם טראָגען אין טעמפעל אָברייכטען אַ געבעט פאר'ן טויט.

נאָך'ן געבעט האָט ער זיך געזעגענט מיט אַלעמען און געזאָגט אזוי :

”אין נאָמען פון דערבארמדיגען נאָט !
”מוסולמאנער ! איך געה שטאַרבען. באַלד געה איך אַוועק פון דער וועלט. וויל איך איצט זיך בערעכענען מיט איך : האָב איך עמיצען אין מיין כעס געשלאָגען, בין איך גרייט ער זאָל מיך יעצט שלאָגען און פּערגעבען מיין זינד.
”האָב איך עמיצען אין מיין שטאַלץ בעליידיגט, בין איך ווי שטויב פאר איהם, זאָל ער מיך בעליידיגען און מיר מוחל זיין. האָב איך עמיצען בערויבט, איז מיין פּערמעגען אָפען פאר איהם, זאָל ער זיך אָבגעמען דאָס רויב און מיר פּער-צייהען. איך בין אויף קיינעם נישט בייז. און אומזיסט האָב איך קיינמאָל קיינעם נישט פיינט געהאַט.”

דריי מאָל האָט ער איבערגעזאָגט די ווערטער און אַלע האָבען געשוויגען. ווען מען האָט איהם אַראָפּגעטראָגען פון בימה איז אַ מאַן צוגעגאנגען צו איהם און געזאָגט :

— איהר זענט מיר שולדיג דריי דורחאָמס (א גילדען און אַ האַלב).

מחמד האָט איהם גלייך בעצאָהלט דעם חוב און גע-זאָגט :

— איך וויל בעסער פּערשעמט ווערען אויף דער וועלט איידער אויף יענער וועלט.

דערנאך האָט ער געבעטען פאר די נשמות פון די גלוי-
ביגע וואָס זענען געפאלען אין זיינע מלחמות און מען האָט
איהם געטראָגען אַהיים.

ער האָט בעקומען אַ שטאַרקען פיבער און אַריינגע-
לייגט די הענד אין קאַלט וואַסער. די נאַסע הענד האָט ער
געלייגט צו זיין ברענענדיגען שטערן און געמורמעלט :

— אַלא, שטאַרק מיך איבערצוטראָגען די יסורים פון
טויט מיט אַ קלאָרען געדאַנק !

דריי טעג האָט ער זיך געוואָרפען אין טויטליכע יסורים.
דעם פירטען טאָג ווען אַלע האָבען שוין געוואוסט, אַז ער
וועט שוין נישט אויסלעבען דאָס מעת-לעת, האָט ער זיך
איינגעשפאַרט מען זאָל איהם ווידער טראָגען אין טעמפעל. אַ
גרויסע מאַסע איז מיטגעגאַנגען זיך געזעגענען מיט זייער
נביא. ער האָט אויסגעזעהן שרעקליך און דער טויט איז שוין
געלעגען אויף איהם.

ער האָט שוואַך גערעדט וועגען דעם לויין און שטראַף
וואָס אַלא האָט אָנגעגרייט. די רשעים, די אומגלויביגע געהן
אין גיהנם און די גלויביגע אין אַלא געהן אין גן-עדן.

אין גיהנם איז אַ מדבר־שטורם וואָס טויט יעדען איי-
נעם. די רשעים קריגען צו עסען שוועבעל וואָס ברענט זייער
רע לייבער און זיי פערטרינקען מיט קאַכעדיגע וואַסער ביז
זיי פלאַצען. אזוי וועלען געשטראַפט ווערען אַלע אומגלוי-
ביגע.

אַבער די גלויביגע וועלען האָבען אין גן-עדן אַלע פער-
געניגענס. זיי וועלען געהן אָנגעטאָן אין זיידענס און טייע-
רע ליינענע קליידער ; וועלען זיצען אונטער טייערע שמעך
קעדיגע בוימער. צווישען די בוימער לויפען פרישע קוואַלען.
זיי וועלען שלאָפען אויף העלפאנט ביינענע בעטען מיט
זיידענע טעפּיכען געשטיקט אין גאַלד און בעזעצט מיט פּערל.
געבראַטענע פויגעל וועלען זיי פליהען גלויך אין מויל
אַריין. שעהנע יונגעלייט וועלען זיי בעדינען און זיי דער-
לאַנגען בעכערס טייער'ן וויין.

וואונדערבארע שעהנע מיידלעך וועלען זיי קריגען אַ
געשאַנק אין זייערע טייערע געצעלטען. אייביגע מיידלעך

וועלען זיי זיין, בעשאפען נאָר פאר די גלויביגע וואָס נישט קיין מענש און נישט קיין טייוועל האָט זיי בעריהרט. די מיידלעך לייכטען ווי דער מאָרגענשטערן. זיי זענען שענער פון פערל, לויטער ווי דער הימעל, זייערע אויגען גרויס ווי טויבען-אויגען, שווארצע, ברענענדיגע ווי בריי-ליאַנטען.

די שעהנע אייביגע מיידלעך וועלען זיין א דערפרעהונג פאר דער נשמה פון יעדען גלויביגען אויף אייביג. מחמד איז געוואָרען שטיל, די צוהערער זענען געבליבען שטעהן מיט אָפענע מיילער, זיי זענען געוואָרען מיטגערירט סען פון דעם בילד וואָס ער האָט געמאַלען פאר זיי. זיי האָבען געוואָלט הערען נאָך. נייגעריגע האָבען זיי אויסגע-שטעלט די אויגען.

מחמד האָט שוין אָבער נישט געקענט רעדען. מען האָט איהם גיך געטראָגען אהיים. און ער איז אויסגעגאַנגען אויף זיין ווייב אישא'ס הענד.

די לייט פון דער שטאָרט מעדינא, וואָס האָבען איהם צוערשט אנערקענט האָבען געפאָדערט מחמד זאָל ליגען בע-גראָבען ביי זיי. מעקא האָט דאָס אין אָנהויב נישט געוואָלט נאָכגעבען. ענדליך האָט מעקא מסכים געווען און מחמד איז געוואָרען בעגראָבען אין מעדינא.

אויף זיין טויט האָבען זיי געטרויערט יאָהרען לאַנג.

צאינא איז געבליבען ביי אבורסאפיא'ן. זי איז איהם געווען א געטרייע טאָכטער און האָט פערזיסט זיינע לעצטע יאָהרען וויפיעל זי האָט נאָר געקענט. ער האָט געזעהן איהר טריישאפט און פאר'ן טויט האָט ער איהר איבערגעלאָזט זיין גאַנץ פערמעגען.

נאָך אבורסאפיאנ'ס טויט האָט צאינא מיטגענומען די ירושה און האָט זיך אומגעקערט נאָך כאיבאר און אויסגע-לעבט איהרע יאָהרען אויף דער נחלה וואָס זי האָט גע-ירש'נט פון איהר פאָטער.

צאינא האט אנגעשריבען די דאזיגע מגילה אין יאהר פיער טויזענד פיער הונדערט און האט זי איבערגעלאָזט צו-זאמען מיט דעם פלעשעל פון גיפט, וואס זי האט פער'ס'ט

מחמד'ען, א ירושה פאר איהר זוהן עזרא און צוגעשריבען
פאָלגענדע ווערטער:

מיין טייערער זוהן עזרא!

אין דער מגילה וואָס איך, דיין מאַמע צאינא, די טאָכטער
פון הארון, האב געשריבען, ביז איך זיך מודה אויף מיין
טאָט. האב איך גוט געטאָן וואס איך האב פערניפּטעט
מחמד'ען זאל מען האַלטען מיין נאָמען פאר א ברכה און
לויב, ווי דער נאָמען פון יעל וואָס האָט אומגעבראַכט סיסרא'ן
און ווי יהודית וואָס האָט אומגעבראַכט האַליפּארנאַס'ען.

אויב איך האָב נישט גוט געטאָן זאָל מען מיר מוחל
זיין. דאס בלוט פון מיין פאמיליע און מיין פאָלק האט גע-
שריגען צו מיר, איך זאָל נעמען נקמה. איך האָב מורא אז
איך וועל נישט ארויס גערעכט אין אורטייל, איך האָב
אבער אז מיין זינד וועט נישט געהאַלטען ווערען צו שווער.
עזרא, מיין זוהן, צוזאמען מיט די פריהעריגע מגילות פון
אונזערע עלטער זיידעס און עלטער באַבע פנינה, די אידישע
קעניגין פון תימן, לאָז איך דיר איבער מיין מגילה און דאס
פּלעשעל וואס האט גענומען נקמה פון מחמד'ען דעם מערדער
פון מיין פאמיליע. זאל דאס אלץ זיין אן אנדענקען פאר דייןע
קינדער און קינדס-קינדער אויף אייביג.

פון דיין געטרייע ליעבענדע מאַמע,

צאינא, די טאָכטער פון הארון, פנינה'ס

אן אור-אייניקעל, פון מלכות בית דוד.

די אידישע מאָנאָשקע

די נייע "תורה" וואָס איז אַרויס פֿון דער מדבר האָט זיך שטאַרק פֿערשפּרייט. אין א פּאָר יאהר צייט האט דער מאַכ מעדאַניזם פֿערנומען נאנץ אראַביען.

די מוסלמאַנער, די קינדער פֿון דער מדבר, האבען גע- שטורמט די פֿערסישע און ביזאַנטישע קעניגרייכען. די צוויי מלכות זענען איבער זייערע אינערליכע רייסערייען געוואָ- רען אָבגעשוואַכט. האָבען די אַראַבער געוואָרפֿען זיך אויף זיי מיט דעם געשרי: "לא אלא איל אלא, מחמד רסול אלא!" די מאַכמעדאַנער האבען אויך נישט געהאט קיין גרויס שלום צווישען זיך. זייערע ערשטע הערשער האבען נישט אויסגעלעבט די יאהרען. איינער האט דער'הרג'עט דעם צווייטען.

זיי זענען אָבער געגאַנגען פֿון שטאָדט צו שטאָדט און פֿון לאַנד צו לאַנד און מיט דער שווערד געצוואונגען די פעלקער צו טאָן איינס פֿון די ביידע: אָנצונעמען מאַכמעד- דאַניזם אדער צאָהלען שווערע צינזען.

די פעלקער האבען בעסער אנגענומען מאַכמעדאַניזם צו זיין פֿריי און נישט צאָהלען צינזען. די אירען האבען בעסער געצאָהלט שווערע צינזען איידער אַבצוטערעמען פֿון זייער אַמונה.

די אירען זענען צופֿרידען געווען מיט די מאַכמעדאַנישע הערשער וואס האבען זיי א סך בעסער בעהאַנדעלט ווי די פֿערסישע און ביזאַנטישע הערשער און האבען זיי געהאַלטען פֿאַר שלוחים פֿון הימעל, וואס זענען געקומען זיי אויסלייזען פֿון זייערע פֿייניגער.

דאָס ביזאַנטישע קעניגרייך, די מזרח־רומישע מלוכה האט שרעקליך געפֿייניגט די אירען. די אירען האבען נישט

געטאָרט פערנעמען קיין אַמט אין לאַנד. האָבען נישט גע-
 טאָרט זיין קיין עדות קעגען אַ גוי און נאָך ערגער : זיי האָבען
 נישט געטאָרט בויען קיין שוהלען און לערנען די תורה לויט
 דעם מדריש. אויב פסח איז אויסגעפאלען פריהער ווי קריסט-
 ליכע פאסכא האָבען אידען נישט געטאָרט האַלטען יום-טוב.
 ירושלים איז געוואָרען אַ קריסטליכע בישאָף שטאָרט.
 קיין איד האט נישט געטאָרט קומען נאָך ירושלים. טבריה
 וואָס איז געווען אַ גרויסער מקום תורה מיט איהר ישיבה איז
 אויך געוואָרען אַ בישאָף שטאָרט און די אידען זענען ארויס-
 געטריבען געוואָרען.

אין אנטאָכיען איז אידען שטענדיג געווען שלעכט. אלע
 מאַל זענען די קריסטען בעפאלען די דארטיגע אידען און זיי
 גע'הרג'עט און געשלאָגען.

איינמאָל האבען די גוים זיך צוקריגט צווישען זיך ביי אַן
 עפענטליך שפיעל. און זיי זענען פלוצלונג בעפאלען די איד-
 דען און געטויט זעהר פיעל. די טויטע האבען זיי אריינגע-
 וואָרפען אין שוהל און אונטערגעצונדען.

דער קייסער צענא האט דאס דערהערט און געזאגט:

— די אנטאָכיער זענען פערברעכער! פארוואָס האבען
 זיי פערברענט די טויטע אידען און נישט די לעבעדיגע!
 דאָס פעבעל האָט געוואָהר געוואָרען וואָס דער גרויזאָמער
 קייסער האט געזאגט, האבען זיי דערזעהן אז אלץ איז זיי
 ערלויבט צו טאָן מיט אידען. די ווילדע מאַסע איז אין פער-
 שידענע שטעדט בעפאלען די אידען און זיי אויסגעקוילעט
 און פארברענט די שוהלען.

אזוי האבען די אידען געליטען יאהרענלאנג ביז זייער
 געדולד האט געפלאַצט און זיי האבען געמאכט אן אויפ-
 שטאַנד, בעפאלען זייערע פיינד אין אנטאָכיען און גענומען
 נקמה פאר זייערע ליידען. דער אויפשטאַנד איז אָבער שפע-
 טער אונטערדריקט געוואָרען.

אין ביזאנץ האבען די קריסטליכע גלחים געפייניגט די
 אידען און אין פערסישען קעניגרייך האבען דאסזעלבע גע-
 טאָן די פערסישע פריסטער, אַ פאַנאַטישער פערסר מאזדאק
 האט אנגעערעט דעם קעניג אבצושאפען פרוואט אייגענטומ.

אלץ איז הפקר, פריי פאר יעדען. נישט נאָר אין געלד זאכען נאָך אויך די פרויען זאָלען זיין פריי פאר אימליכען.

די אידען וואס זענען גרייט אבצוגעבען זייער לעבען פאר פאמיליען ריינקייט און צניעות, האבען נישט געוואָלט פאָלגען די גזרה. האט דער קעניג ארעסטירט דעם ראש ישיבה מר יצחק און איהם געהייסען טויטען.

דער ריש גלותא, מר זוטרא דער צווייטער, האָט צוזאָ- מענגעשטעלט אן ארמעע און דערקלערט קריעג דעם קעניג. ער האָט צוקלאַפט די קעניגליכע ארמעע און פערטריבען מאזדאקען מיט זיינע אנהענגער פון בבל.

מר זוטרא איז געוואָרען אן אונאבהענגיגער הערשער. ער האט געוואוינט אין מחוזא. ער איז דעמאָלט אלט געווען זיבעצעהן יאָהר.

זיבען יאָהר האט מר זוטרא געהערשט. דערנאָך האט איהם דער פערסישער קעניג בעזיעגט. מר זוטרא און זיין אַלטער פאָטער מר חנינא זענען אריינגעפאלען אין קעניג'ס הענד. ער האט זיי געטויט און אויפגעהאנגען אויף דער בריק פון מחוזא אלס שרעק און ווארנונג פאר'ן פאָלס.

אלע אידען זענען אוועקגעפיהרט געוואָרען געפאנגענע נאָך מחוזא און אלע ישיבות זענען געוואָרען פערמאכט.

יאָהרען שפעטער איז אידען געוואָרען א ביסעל גרינגער. עס איז געווען אן אויפשטאַנד. דער פעלדמארשאל האט גע- טויטעט דעם שלעכטען קעניג און ער האָט זיך געוואָלט קרוי- נען. אידען האבען איהם געהאָלפען אין אויפשטאַנד. דער ביי- צאנטישער קייסער האט אבער געשיקט אן ארמעע צו העל- פען דעם קרוין פרינץ און דער פעלדמארשאל האט געמוזט אנטלויפען.

ווען דער קרוינפרינץ איז ארויף אויפ'ן טראהן האט ער אויסגילאָזט זיין גאנצען כעס צו אידען. עס איז דעמאָלט געווען אַ שרעקליכע צייט פאר אלע אידען. בעזונדער האָט ער זיך נוקם געווען אָן אלעמען וואָס האָבען געשטאַמט פון מלכות בית דוד.

די רישי-גלותא'ס האבען עטליכע מאָל זיך קעגענגעשטעלט קעגען די גרויזאמע פערסישע קעניגען האט דער נייער קעניג זיך אבגערעכענט מיט זייערע פאמיליעס.

ער האט ארויסגעגעבען א בעפעהל אויסצוראטען יעדעם נפש וואס שטאמט פון דוד המלך. מענער, פרויען און קינדער האָט דער בייזער קעניג אויסגעקוילעט און פערטיליגט. דעם ערשטען האָט ער דער'הרג'עט דעם ריש גלותא מר חנינא. דערווייל איז עפעס געשעהן אין קעניגליכען פאלאץ וואס איז געוואָרען א גרויסע ישועה פאר אידען און פאר דעם אייבערלייבונג פון מלכות בית דוד.

דע' בייזער קעניג פיירוז האָט גע'חלום'ט אזא חלום :
 ער שטעהט אין א גארטען, א טייערער גארטען מיט די זעלטענסטע בוימער. דער גארטען געהער נישט צו איהם. פערדריסט איהם וואס אן אנדערער האט אזא טייערן גארטען. נעמט ער א האק און האקט אויס אלע בוימער, ער לאָזט נישט איבער קיין גאנצע צווייג.

ווען ער האט שוין אויסגעהאקט אלע בוימער דערזעהט ער אז קליינעם וואָרצעל ארויסשטעקען פון אן אונטערגעהאקט-טען בוים. ער הויבט אויף די האק און וויל אויך אבהאקען דעם וואָרצעל.

איז פלוצלונג אויסגעוואקסען אן אלטער וואונדערליכער מאן. דער אלטער האט ארויסגעכאפט די האק פון זיין האנד און איהם דערלאנגט איבער'ן שטערן. ער האט בעקומען א שרעקליכע וואונד און בעגאָסען געוואָרען מיט בלוט.
 דער קעניג האט מורא געהאט דער אלטער זאל איהם נישט דער'הרג'ענען, איז ער געפאלען צו זיינע פיס און איהם געבעטען מיט טרערען, ער זאל האבען רחמנות אויף זיין יוני לעבען.

— און פארוואס האסטו נישט געהאט רחמנות אויף מיין גארטען וואס איך האב געפלאנצט—האט דער אלטער גע-שריגען—האסט אויסגעהאקט אלע בוימער און ווילסט אב-הארען אויך דעם לעצטען וואָרצעל ?

דער אלטער האט געהאלטען די האק איבער זיין קאָפּ ביז דער קעניג האָט איהם צוגעשוואוירען אָבצוהיטען דעם וואָרצעל און איהם פלעגען ביז ער וועט אויסוואקסען אין א שעהעם פרייטבארען בוים.

דעמאָלט האָט דער אלטער איהם אָבגעלאָזען און דער

קעניג האָט זיך אויפגעכאַפּט. ער האָט געהאַט אַ טיעפע
יואונד אויפ'ן שטערן און דאס בעט איז געווען פארגאַסען
מיט בלוט.

אַ דערשראקענער האט ער צוזאמענגערופען אלע ראט-
געבער זיי זאלען בעשיידען דעם חלום, זיי האבען אבער נישט
געפונען קיין רעכטע בעשיידונג. איז געבליבען אויפצוזוכען
אַ אידישען חכם און הערען וואס ער האט צו זאגען.

אין תפיסה איז דעמאלט געזעסען מר חנן, דער ראש
ישיבה פון פומבדיתא, מיט זיין טאָכטער דעם ריש גלותא'ס
אלמנה. ווען דער קעניג האט דערמאָרדעט דעם ריש גלותא
איז זי געבליבען מעוברת. האָט דער קעניג זי אריינגעזעצט
אין געפענגניס ביז זי וועט האבען א קינד, וועט ער דאס
קינד אומברענגען און עס וועט נישט בלייבען מעהר קיין
איבערבלייבונג פון מלכות בית דוד.

דער קעניג האט געהייסען ברענגען מר חנן און האט איהם
דערזעהלט דעם חלום און מר חנן האָט איהם אזוי בעשיידט :
דער אלטער איז דו' המלך. דו האסט אומגעבראכט זיינע
קינדער. איז נאָך געבליבען איי וואַרצעל, מיין טאָכטער וואָס
טראַגט אַ קינד פון ריש גלותא, האָסטו זי פערשפאַרט אין
תפיסה אומצוברענגען דערנאָך איהר קינד, עס זאל נישט
בלייבען קיין שריד ופליט פון מלכות בית דוד, איז געקומען
דוד המלך, דער פאָטער פון דער משפחה, און דיך געווארנט
דו זאָלסט דאס נישט טאָן.

דער קעניג האָט געזעהן אַז דאָס איז אַ רעכטע בעשיידונג
און ער האט תיכף בעפרייט די אלמנה און מר חנן. ער האט
זיי אריינגענומען אין פאלאץ און אבגעהיט ווי די אויגען אין
קאָפּ.

די אלמנה האט געבוירען א אינגעל און איהם א נאָמען
געגעבען בוסתנאי, איבער דעם נארמען וואס האט געראַטע-
וועט זיין לעבען (אַ נאָרטען איז אויף פערסיש : באסטאן).
און פון דעמאָלט אָן איז דער קעניג געווען גוט צו אידען.
בוסתנאי איז געוואָקסען זעהר שעהן און קלוג און געוואָ-
רען בעריהמט אין דער תורה. די אויגען פון אלע אידען זע-

נען געווען געווענדט צו איהם און געלייגט אויף איהם גרויס האָפנונג.

די האָפנונג איז נישט געווען אומזיסט. נאָך אַלס יונגעל האָט דער קעניג איהם געגעבען דאָס רעכט צו ווערען ריש-גלותא.

איינמאָל האָט דער קעניג געזאָגט, אז ער וויל איהם זעהן. בוסתנאי איז אַלט געווען פופצעהן יאָהר. מיטאַג-צייט האָט מען איהם געבראַכט פאר'ן קעניג און ביז אבענד איז ער געשטאַנען און נישט געטאָן אַ שאַקעל מיט'ן קאָפּ און נישט אַ ריהר מיט'ן פּוס.

דערווייל האָט אַ פליעג געשמעלט זיך אויף זיין שטערן און איהם געביסען ביז בלוט. בוסתנאי האָט נישט אויפגע-הויבען די האַנד אוועקצוטרייבען די פליעג. דאָס איז דעם קעניג שטאַרק געפעלען און ער האָט איהם גלייך ערלויבט ווערען ריש-גלותא און האָט איהם געגעבען גרויסע מתנות. בוסתנאי האָט געקראָגען דאָס רעכט אָנצושטעלען דיינים, ראשי ישיבות צו לערנען און משפּט'ען דאָס פאָלק ווי אַמאָל. צום אנדענקען פון דער פליג האָט דער קעניג געהייסען אויס-מאַלען אַ פליג אויף זיין הערב. דער הערב איז געבליבען פאר בוסתנאי'ס קינדער און קינדסקינדער.

אז די אידען פון סיריען און ארץ ישראל האָבען דאָס דערהערט, האָבען זיי זיך שטאַרק געפרעהט און געהאַפּט, אז גאָט וועט זיך נאָך מרחה זיין אויף זיי און זיי אויסלייזען פון גרויזאַמען ביזאַנץ. און יעדער איד האָט געבענטשט דעם נאָמען פון פּערסישען קעניג.

לאַנג האָט נישט געדויערט און דער פּערסישער קעניג איז געגאַנגען מיט אַ גרויסע אַרמעע אויף סיריען און ארץ-ישראל. די אידען האָבען זיך שטאַרק דערפרעהט. זיי האָבען געהאַפּט, אז דער פּערסישער זעג וועט זיי ברענגען די ער-לייזונג און מאַסענווייס זענען זיי צוגעשטאַנען צו די פּער-סער.

אז דער פּערסישער קעניג האָט געזיעגט, האָבען די איד-דען זיך שטאַרק נוקם געווען אין זייערע קרויסטליכע פיינד. זייער נאַצען צאָרן האָבען זיי אויסגענאָסען אויף די קרייס-טען פון ירושלים. די פּערביטערטע אידישע הערצער פון די

הונדערטער יאָהרען יסורים און ליידען פון די קריסטען האָ-
בען דאָ גענומען נקמה נאָר נישט אויפ'ן אידישען שטייגער.
פערצעהן יאָהר האָבען די אירען געדיענט געטריי דעם
פערסישען קעניג. עס איז זיי געווען גוט. זייער האָפנונג
צוריקצוקריגען דאָס הייליגע לאַנד איז אָבער געווען אומזיסט.
זיי האָבען אויך געמוזט צאָהלען שווערע צינזען. דערפון
זיינען אירען געווען אונצופריעדען און אָנגעהויבען זיך בע-
קלאָגען.

דער פערסישער שטאאטהאלטער האָט דערפאר ארעסטירט
פיעל אירען און געשמידט אין קייטען זיי פערשיקט נאָך
פערסיען. פון דעם איז די אירענ'ס אונצופריעדענהייט
שטארק געוואקסען.

העראקלום, דער ביצאנצישער קייסער, האָט דאָס עדר-
הערט, האָט ער שטילערהייד געשלאָסען אַ בונד מיט די אי-
דען און זיי צוגעזאָגט בערג גליקען, זיי זאָלען נישט שטיצען
פערסיען. ער האָט אויך איבערגערעדט דעם פערסישען קע-
ניג'ס זוהן, וואָס האָט געטויט זיין פאָטער און איבערגענומען
די קרוין, די פערסישע ארמעע זאָל פערלאָזען ארץ ישראל.
ביצאנץ האָט צוריק פערנומען ארץ ישראל און די אנדערע
לענדער. העראקלום האָט גלייך געבראָכען זיין צוואַנג וואָס
ער האָט געגעבען די אירען. ער האָט מורא געהאט צו ברע-
כען זיין וואָרט, ווייל עס איז דאָך אַ זינד, די גלחים האָבען
איהם אָבער פערזיכערט אז דאָס וועט ניט זיין קיין זינד און
זיי וועלען בעשטימען אַ פאסט טאָג פאר זיין נשמה, צו פער-
געבען זיינע אַלע זינד.

ער האָט דעמאָלט איבערגעגעבען אַלע אירען אין די הענד
פון זייערע קריסטליכע שונאים און זיי האָבען פערטיליגט
אַלע אירען. געבליבען זענען נאָר די וואָס האָבען זיך בעהאַל-
טען אין די היילען אָדער אַנטלאָפּען נאָך עגיפטען.
די שטערנזעהער האָבען פאָראויסגעזאָגט העראקליוס'ען
אז ביצאנץ וועט אריינפאלען אין די הענד פון אַ גע'מל'ט
פאָלק. העראקליוס האָט געמיינט, אז דאָס וועלען זיין אירען,
האָט ער געקראָגען צו זיי אזא שטאה ערגער ווי אַלע פרייהר-
גע אירענפיינד. ער האָט זיך אונטערגענומען צו פערטיליגען
אַלע אירען און נישט איבערלאָזען קיין שריד ופליט פון זיי.

ביצאָנץ איז אָבער נישט געפאַלען דורך אידישע הענד נאָר דורך די אַראַבער. נאָך אין העראַקליוס'עס צייטען האָבען די אַראַבער פּערנומען סיריען און ארץ ישראל און ירושלים. די אידען האָבען צוגעהאַלפּען די אַראַבער כדי צו בעפרייען זיך פון דעם שרעקליכען גרויזאַמען העראַקליוס. די אראבער האָבען גרינג איינגענומען קסריה מיט דער הילף פון א אידען, וואָס האָט זיי אריינגעפיהרט אין שטאָרט דורך א געהיימען אַריינגאַנג. קסריה האָט געהאַט זיבען הונדערט טויזענט איינוואוינער און זי איז גלייך געפאַלען.

אינגיכען האָבען די מאַכמאדאנער אויך בעזיענט פּער סיען און איינגענומען איחרע לענדער.

אַז מחמד איז געשטאַרבען און נישט איבערנעלאָזט קיין זוהן, איז זיין שווער אָבו באכאר געוואָרען דער פיהרער. ער האָט זיך א גאַמען געגעבען כאַליף (שטעלפּערטרעטער). אין צוויי יאָהר אַרום איז ער געשטאַרבען אין מעדינא און אמאַר, אויך מחמר'ס א שווער, איז געוואָרען כאַליף.

ער האָט געהערשט צעהן יאָהר און פּערנומען דעם גאַנצן צען אַרעינט, אויך עגיפטען. ער איז געווען א גרויסער פּאַר נאַטיקער און בעפּוילען צו פּערברענען די גרויסע ביבליאָטעק אין אלעקסאַנדריאַ. ער האָט געזאָגט אזוי :

— ווער דאַרף די אַלע ספרים און ביכער ? אויב זיי שרייבען דאָסזעלבע וואָס דער קאַראַן, זענען זיי איבריג. אויב זיי שרייבען פּערקערט, דאַרף מען זיי פּערברענען.

ער האָט געהייסען אַרויסנעמען די זיבען הונדערט טויזענט טייערע זעלטענע ביכער און הייצען מיט זיי די פיער טויזענט באַד-הייזער אין אלעקסאַנדריאַ.

דער פאַנאַטישער אַמאַר האָט געהאַסט אידען און קריס-טען. ער האָט אַרויסגעטריבען די אידען פון כאיבאר און די קריסטען פון תימן. אַראַביען איז א הייליג לאַנד, האָט ער געזאָגט, דאָרט איז געבוירען געוואָרען אַלא'ס נביא און דער איסלאַם, און עס טאָרען זיך אויף דער ערד נישט געפינען טמא מענשען וואָס גלויבען נישט אין מחמד און זיין גלויבן בען.

ער האָט בעפּוילען זיינע קריעגס־פּיהרער, וואָס האָבען בעזיענט גאַנצע לענדער אַרויסצוגעבען די דאָזיגע געזעצען קעגען אידען און קריסטען :

עס זאָל זיין פּערבאָטען צו בויען נייע שוהלען אָדער קריסטליכע געבעט־הייזער, זיי טאָרען נישט פּערריכטען די אַלטע און ביים דאוונען טאָר מען נישט תּפּלה טאָן הויך. זיי טאָרען נישט האַלטען קיין אַמט, נישט רייטען אויף אַ פּערד, טאָרען נישט קליידען זיך ווי מאַכמאָדאָנער, נאָר אַ בעזונד־דערע קליידונג, מען זאָל זיי דערקענען אַלס אומגלויביגע. און זיי מוזען צאָהלען קאָפּ־שטייער און אייגענטום־צינזען. אמאָר האָט איינגענומען ירושלים און אַליין געלייגט דעם ווינקעל־שטיין אויפ'ן הר־הבית, דאָס אָרט פּון בית־המקדש, פאַר דעם מאַכמעדאָנישען טעמפּעל.

ווען ירושלים האָט זיך אונטערגעגעבען אמאָר'ן, איז איהם אַרויס אַנטקעגען דער בישאָף סאַפּראַניוס און איבער־געגעבען די שליסלען פּון שטאָדט. דעריבער האָט אמאָר בע־שטעיגט דאָס געזעץ פּון די קריסטליכע קייסאָרים, אַז איר דען טאָרען נישט וואוינען אין ירושלים.

נאָך אמאָר'ס טויט האָבען די מאַכמעדאָנער אָבגעשאַפט אַלע נזרות אויף אידען. די אידען האָבען בעקומען שטעלעס אין לאַנד־פּיהרערשאַפט. איבער דעם האָבען אומעטום אידען זיך געפּרעהט מיט זיי. אין בבל זענען די מאַכמעדאָנער בע־זונדער גוט געווען צו אידען. די אידען זענען געווען די מעהר־הייט פּון בבל און עס איז די מאַכמעדאָנער אָנגעקומען זעהר נדיגן איינצונעמען בבל.

צו די אידען פּון בבל איז אפילו דער פּאנאטישער אמאָר געווען גוט. ער האָט אנערקענט דעם ריש־גלּוּתא בוסתנאי און איהם געשאַנקען זיין רינג אַלס צייכען פּון הערשאַפט. אמאָר האָט זיך דערוואוסט, אַז בוסתנאי איז נאָך אומפּער־חיראַט, ער איז שוין אַלט געווען פינף און דרייסיג יאָהר, האָט ער איהם געגעבען דעם פּערסישען קעניג'ס מאַכטער דאַרא פאַר אַ ווייב.

אמאָר האָט אויסגעשפּרייט זיין הערשאַפט פּון אינדיע ביז עק אפּריקאַ. מעדינאַ האָט איצט פּערנומען דאָס אָרט פּון רוים. פּלוצלינג איז אמאָר געפונען געוואָרען ערמאָרעט

און אטאמאן, מחמד'ס איידים, איז געוואָרען כאַליף. זיין שוואַגער עלי האָט ווידער איהם ערמאָרעט און איבערגע-
נומען די רעגירונג. ער האָט אָבער אויך נישט לאַנג געקוי-
ניגט. ער איז געטויט געוואָרען און מאַביא דער גרעסטער
יחסן פון מעקא איז געוואָרען הערשער.

ער האָט ליעב געהאַט וויסענשאַפט און אויך פּערגעניגענס
און ער האָט זיך דערפאַר בעזעצט אין דמשק, די גרויסע
פּרעהליכע שטאָדט, און זי געמאַכט פאַר די הויפּט-שטאָדט
פון די כאַליפּען.

אונטער די כאַליפּען איז געווען גוט די אידען. די אַלע
קריסטליכע לענדער וואָס האָבען פריהער געפייניגט אידען
זענען איצט איינגענומען געוואָרען פון די מאכמאדאנער און
די אידען האָבען געהאַט אַ רוהיג לעבען.

אידען האָבען אויך געהאַט נקמה אין די קריסטען. די
מאכמאדאנער האָבען געזידעלט די קריסטען און זיי גערופען
נאַצאָרון גיאָאָר (קריסטליכער הונט). די קריסטען האָבען
איבערגעלעבט אויף זייער הויט די זעלבע שאַנד וואָס זיי
האָבען אָנגעמאַן צו אידען, נאַכשריייענדיג איטליכען אידען
"העפּ!" (ירושלים איז פּערלוירען). די קריסטען האָבען
איצט געפיהלט די צרות וואָס זיי האָבען אָנגעמאַן צו אידען
און פּערשטאַנען ווי אידען האָבען אונטער זיי געפיהלט.

די כאַליפּען האָבען גוט בעהאַנדעלט די אידען. האָבען
מקרב געווען די אידישע חכמים און זיי געמאַכט פאַר ראַט-
געבער און עלטסטע פון די קעניגליכע שאַצקאַמערן. די
ישיבות פון סורא און פּומבדיתא זענען געוואָרען גרויס און
בעריהמט. די ראשי ישיבה זענען געווען די גאונים. דאָס
נאַנצע אידישע פּאָלק אין זיין פּערשפּרייטקייט אויף גאָר
דער וועלט האָט זיך געווארימט אן זייער ליכט.

איבער זיי האָט געשיינט דער ריש-גלותא, וואָס האָט
געהאַט גרויס כבוד און געווען פּעררעכענט פאַר אַ געטליכען
פירשט. די אידען האָבען זיך געריהמט און געבענטשט מיט
זיין נאָמען.

נאָך זייער און אפריקא און אַ שטיק איראָפּא האָבען
די מאכמאדאנער בעהערשט. אין די צייטען פון מאַביא'ס

אייניקעל זענען די מאכמאדאנער שוין געשטאנען לעבען דער גרעניץ פון שפּאַניע.

ווען אמאר האָט בעפוילען די אידען צו פּערלאָזען כאי-באר, האָבען זיי זיך צושפּרייט אויף דער וועלט. אַ טייל איז אוועק נאָך בבל, אַנדערע נאָך סיריען. צווישען די ארויסגע-טריבענע איז אויך געווען עזרא, צאינא'ס זוהן, פון מלכות בית דוד. ער איז אוועק נאָך דמשק און זיך דאָרט בעזעצט. מאאביא'ס אייניקעל עבדאל-מלך דער כאַליף האָט שפּע-טער דערהויבען עזרא'ס זוהן הונא און איהם בעשטימט פאר פינאַנץ-מיניסטער. ער האָט רייך געמאַכט דעם כאַליף'ס אוצרות און געוואָרען בעליעבט און בעריהמט.

נאָך עבדאל-מלך איז זיין זוהן אל-וואליד געוואָרען כא-ליף און ער האָט אויך שטאַרק ליעב געהאַט הונא'ן. הונא'ס זוהן אברהם איז אַלט געוואָרען צוואַנציג יאָהר האָט איהם הונא געשיקט אויפ'ן כאַליף'ס בעפעהל נאָך טאניא (טאני-זשער) ער זאָל בעזאָרגען די דאָרטיגע אַרמעע מיט אלעם נויטיגען.

אין טאניא האָט אברהם בן הונא זיך בעגעגענט מיט שפּאַנישע אידען וואָס זענען אַנטלאָפּען נאָך מאַראַקא, ווייל זיי האָבען מעהר נישט געקענט ליידען די צרות וואָס די שפּאַנישע הערשער האָבען זיי אָנגעטאָן.

יאָהרען פריהער האָבען אידען זיך בעזעצט אין שפּאַניען, אויפגעבויט פיעל שטעט און זיי גערופען מיט די נעמען פון זייערע געבורטס-שטעט אין ארץ ישראל.

אזוי לאנג ווי שפּאַניען איז געשטאנען אונטער רוים איז געווען גוט די אידען. אפילו שפעטער ווען די וועסטגאטאען האָבען פּערנומען שפּאַניען האָבען די אידען רוהיג געלעבט ביז די קאטאָלישע רעליגיאָן האָט זיך פּערשפּרייט אין לאַנד. די קאטאָלישע גלחים אין שפּאַניען האָבען געהאַסט די אידען אזוי ווי די קאטאָלישע גלחים אין ביזאַנץ. זיי האָבען געצוואונגען די שפּאַנישע הערשער צו פייניגען די אידען מיט די גרעסטע פּיין.

דעם זעלבען יאָהר וואָס די אידען האָבען זיך בעפרייט פון זייער בייזען קעניג אין פּערסיען, האָט זיך אָנגעהויבען

א ביטערע צייט פאר אידען אין שפּאַניען. און אזוי איז דאָס געווען גאַנצע הונדערט און צוויי און צוואַנציג יאָהר. זיבער צעהן קעניגען זענען געווען אין שפּאַניען פאר דער צייט און ווי זענען געווען אונטערטעניגע קנעכט צו די קאַטאָלישע גלחים. דאָס שלעכטס וואָס זיי האָבען געטאָן צו אידען האָט נישט געהאַט קיין גרעניץ.

א טייל קעניגען האָבען צוגערויבט אידישע קינדער פון זייערע עלטערן און זיי איבערגעגעבען צו די מאָנאַכען צו שמד. אנדערע האָבען געצוואונגען אויך די אידישע טאַמעס און מאַמעס זיי זאָלען זיך שמד'ען.

די וואָס האָבען זיך גע'שמד'ט געצוואונגענערהייט האָט כען אָבער ווייטער אָבגעהיט אידישקייט. א טייל האָט זיך אומגעקערט צו אידישקייט עפענטליך און די גרעסטע טייל זענען אין געהיים פערבליבען געטריי זייער אמונה.

די קעניגען מיט די גלחים האָבען זעהר שווער בער שטראַפט די דאָזיגע מאראנען. פערברענט לעבעדיגערהייט, אויסגעקוילעט א סך און די איבריגע געמאַכט פאר אייביגע שקלאַפּען.

געראַטעוועט האָבען זיך נאָר די אידען וואָס עס איז זיי געלונגען אַנטלויפּען נאָך מאראַקא, וואו די מאכמעדאנער האָבען געהערשט. דאָרט האָבען זיי זיך אָבגערופט פון די פּיין, האָבען אָנגעהויבען האַנדלען און א טייל איז אויך גע-וואָרען רייך.

אינגאַנצען צופריעדען זענען זיי אָבער נישט געווען. זייער האַרץ האָט געוועהטאָנט אויף די צרות פון זייערע ברידער וואָס זענען פערבליבען אין שפּאַניען און ווערען גע-פייניגט פון די גרויזאמע קאַטאָלישע גלחים מיט זייערע הערשער.

אברהם בן הונא איז געווען שטאַרק בעליעכט ביים כאַ' ליה'ס שטאַאטהאלטער אין טאניא, מוסא, א בעריהמטער העלר, און זיי האָבען אָפט פערבראַכט צוזאַמען.

איינמאָל איז אברהם בן הונא געזעסען אין פאַלאַץ און פערבראַכט מיט מוסא'ן. איז אריינגעקומען איינער פון די

קנעכט און געזאגט, אז א גרופע געסט זענען געקומען פון שפאניען און זיי ווילען איהם זעהן.
מוסא מיט אברהם בן הונא זענען ארויס צו די שפאניער.
צוויי גרופעס זענען געשטאנען בעזונדער. די ערשטע גרופע איז צוגעגאנגען צום שטאטהאלטער און איהם געזאגט אזוי :

— אין שפאניען איז געווען אן אויפשטאנד, דער קעניג איז געוואָרען אַראָפּגעזעצט. דער מורד האָט פּערנומען דעם טראָהן. מיר זענען די זיהן פון אַראָבגעזעצטען קעניג און זיי נע מיניסטאָרען. אונז איז מיאום געוואָרען דאָס לעבען אונטער דעם נייעם קעניג. זענען מיר געקומען דיך בעמען, גרוי כער, בעריהמטער העלד, דו זאָלסט געהן אויף שפּאַניען און זי אייננעמען. עס איז אונז לייעבער צו זיין קנעכט ביים כאַ-ליף איידער מיניסטאָרען אין איצטיגען שפּאַנישען קעניג-רייך.

אז די גרופע האָט געענדיגט רעדען איז צוגעקומען די צווייטע גרופע, אנגעזעהענע לייט און זיך פּערנייגט. אברהם בן הונא האָט זיי דערזעהן און גלייך דערקענט אז זיי זענען נישט קיין נאטען. זיי זעהען אויס ווי אידען. נאָר זייערע פנים'ער דריקען אויס א סך ליידען און זייערע בליקען זענען פינסטער פון צרות.

זיין הארץ האָט אָנגעהויבען שטארק צו קלאפען. און ס'איז אַרויסגעטראַטען אן עהרווירדיגער זקן מיט אויגען וואָס לייכט טען ווי שטערן און לאַנגע לאַקען און באָרד — ווי ווייסע וואָל, און ער האָט געזאָגט אזוי :

— הערר שטאַטהאַלטער ! הער זיך צו צום געשריי פון אַן אונטערדריקט און געפייניגט פּאַלק, וואָס רופט צו דיר נאָך הילף און בעט דו זאָלסט איהם בעשיצען. מיין נישט, אז דאָס בעמען מיר דיך, ווייל מיר זענען פּעררעטער, וואָס זור כען ביז אויף זייער לאַנד. זאָל גאָט אָבהיטען ! מיר זענען דאָך די קינדער פון אייער פאָטער אברהם. מיר וואוינען אין שפּאַניען הונדערטער יאָהרען און דינען אונטערטעניג די קעניגען.

מיר קענען אָבער שוין מעהר נישט אויסהאַלטען די צרות פון דעם איצטיגען קעניג. אפילו די דאָזיגע מיניסטאָרען און

גרויסע לייט, וואָס זענען פון איין פּאָלק און פון איין גלויב-
בען מיט דעם קעניג זענען שוין אויך מיעד געוואָרען צו ליי-
דען פון איהם.

היינט נאָך מיר אידען, וואָס מיר זענען ווי שאָף צו דער
שחיטה און ווי ליים צום טרעטען, וואָס ליידען מיר פון
איהם !

מיר האָבען געהערט אַז אונזערע ברידער וואָס לעבען
אונטער'ן שוץ פון גרויסען כאַליף, לעבען אין פרידען. מיר
ווייסען אויך אַז אונזערע ברידער וואָס זענען אַנטלאָפּען פון
שפּאַניען האָבען געפונען שוץ ביי דיר און עס איז זיי גוט.
בעמען מיר דיר, גרויסער הערר, אַז דו זאָלסט דערפילען
דעם פּערלאַנג פון די דאָזיגע העררען און אויסשפּרייטען
דיין הערשאַפט אויף שפּאַניען. נעם עס צו צו דער קעניגרייך
פון כאַליף און מיר און אלע איינוואוינער וועלען דיר און
דיין קעניג זיין געטרייע דינער אויף אייביג.

עס איז זעהר גרינג פאר דיר דאָס צו גרייכען. א שמוץ-
לער פּאַס ים, פון צוועלף מייל, טיילט אָב מאַראַקא פון
שפּאַניען. אונזער לאַנד איז גוט און טייער. די שפּאַנישע
הימלען זענען אזוי לויטער ווי דער הימעל פון ארץ ישראל.
אונזערע אוילען, בלומען און געווירצען זענען אזוי גוט ווי
אין אינדיע. שפּאַניענ'ס פּרוכטען און תבואה איז גלייך צו
תימן'ער. שפּאַניען קען זיך פּערגלייכען מיט איהרע רייכע
מינעס צו עגיפטען און מיט איהרע פּערגעניגענס — צו
גריכענלאַנד.

אויב דאָס אַלץ איז דיר ווייניג, טו עס צוליעב אונז צו
ראַטעווען אונזער לעבען פון אונטערגאַנג. דערבאַרם זיך אויף
אונז. דו ביזט דאָך פון אברהם אבינו'ס קינדער. פון אונזער
פאָטער אברהם האָבען זיינע קינדער איבערגענומען די מדה
פון רחמנות, האָב רחמנות אויף אונז און ראַטעווע אונזער
לעבען !

אברהם בן הונא איז געשטאַנען דערביי און שטיץ האָבען
זיך געגאַסען די טרערען פון זיינע אויגען. מוסא האָט אויפ-
געשיינט. ער איז געווען זעהר צופרידען. ער האָט אָבער
געזאָגט, אַז ער מוז זיך פריהער בעטראַכטען צו קענען זיי
געבען אן ענטפּער. און זיי זענען אַרויסגעגאַנגען.

אברהם בן הונא איז גלייך צוגעשטאנען צו איהם און צו-
נערעדט ער זאָל דערפילען זייער פערלאַנג. זיין נאָמען וועט
ווערען נאָכמעהר בעריהמט ביים כאליה ווען ער וועט פער-
נעמען שפאניען. פון דאָרט וועט ער קענען געהן און פערנע-
מען גאנץ אייראָפּא.

מוסא האָט צוזאמענגערופען אלע טאניא'ר איינוואוי-
נער, וואָס האַנדלען מיט שפאניען און אויך די עלטסטע פון
די אידען און זיך געהאַלטען אן עצה מיט זיי. אלע האָבען
אינשטימיג געענטפערט, אז דאָס לאַנד איז גוט און רייך,
נאָר די הערשער זענען שלעכט און די איינוואוינער אנטלוי-
פען איבער זיי.

מוסא האָט בעשלאַסען צו פערנעמען שפאניען. ער האָט
געשיקט זיין גענעראַל טאריק מיט פינף הונדערט פלינקע
רייטער צו געהן אויף שפאניען. טאריק איז אנגעקומען צום
פעלז סאבאטא אויפ'ן ברעג פון אנדאלוזיען און אויפגעצוי-
גען זיין פּאָהן. פון דעמאלט אָן הייסט דאָס אָרט אויף זיין
נאָמען "נאבאל-אל-טאריק", (גיבראלטאר).

די העלדישע רייטער זענען אריין אומגעשטערט אין
לאַנד, ביים ברעג געפאנגען א סך מענשען און פיה און אומ-
בעריהרט זיך אומגעקערט אַהיים. אלע האָבען זיך דערפרעהט
מיט זיי הערענדיג וואָס פאר א געבענטשט לאַנד געהט פער-
נומען ווערען פון כאליה'ס דינער.

מוסא האָט ארויסגעלאָזט אן אויפרוף צום פּאָלק אריינ-
צוטערעמען אין דער ארמעע וואָס וועט אייננעמען שפאניען.
דאָס גאַנצע פּאָלק, יונג און אַלט איז אריינגעטראַטען מיט'ן
גוטען ווילען אין דער ארמעע. טאריק האָט אויסגעקליבען
צוועלף טויזענד העלדישע, געאיבטע מלחמה-לייט, ער האָט
אויך געהאַט א גרויסע אבטיילונג שפאנישע קריסטען און
דעם אַראַבנעזעצטען קעניג'ס קינדער מיט די מיניסטאָרען.
און אין פרייהינג האָט טאריק זיי געבראכט נאָך אנדאל-
זיען און בעפעסטיגט דעם גיבראלטאר.

דער שפאנישער קעניג האָט דערהערט אז טאריק איז ווי-
דער געקומען, האָט ער ארויסגעשיקט קענען איהם א גענעראַל
מיט זיבעצעהן הונדערט סאָלדאטען. זיי זענען אָבער באַלד
צושלאָגען געוואָרען און אנטלאָפען אויף אלע זייטען. טאריק

איז אריין טיעף אין לאַנד און פערנומען איין שמאָרט נאָך דער צווייטער. פיעל אידען און אויך קריסטען וואָס האָבען געהאַטט דעם קעניג האָבען געהאַלפּען טאָריק'ען.

צו געבען קוראזש זיין אַרמעע, צו ווייזען זיי ווי זיכער ער איז אין זיעג האָט טאָריק פערברענט די שיפען וואָס האָבען געפיהרט די אַרמעע פון מאַראַקא אהער. עס איז זיי געבליבען איין וועג — איינצונעמען שפּאַניען.

נאָך דער מפּלֶה וואָס דער שפּאַנישער גענעראַל האָט גע- האָט האָט ער צוגעשיקט צו זיין קעניג דעם דאָזיגען בריעף : — הערר קעניג ! דאָס פּאָלק פון אפּריקא וואָס איז אונז בעפּאַלען איז פערביטערט אין קאַמף, שטאַרק ווי א פעלז און שנעל ווי אַ שטורם־ווינד. מיט אַלע קרעפטען האָב איך זיך בעמיהט אָבצושטעלען זיין גאַנג. עס איז אָבער געווען אומזיסט. די פרעמדע אַרמעע איז גרעסער און שטאַרקער פון אונז.

זיי בעפעסטיגען זיך איצט אויפ'ן לאַנד און אויב מיר וועלען זיי נישט מיט גרויס מאַכט אַרויסשטויסען, ווער זייס, צי מיר וועלען זיך שפעטער קענען בעפרייען פון זיי ? זאָל דער קעניג גלייך שיקען אַ גרויסע אַרמעע, דער קעניג מוז אויך זיין אויפ'ן פּראָנט צוצוגעבען מוטא אונזערע האַל- דאַטען צו קענען ביישטעהן דעם פיינד.

דער קעניג איז געוואָרען אָנגעצונדען פאַר כעס. ביז ער האָט צוזאַמענגעשטעלט אַ גרויסע אַרמעע האָט ער דערוויל אַרויסגעשיקט זיינט בעסטע רייטער צו הילף דעם גענעראַל. די שלאַכט האָט זיך בענייט. די שפּאַניער זענען מיט שטורם און העלדישקייט בעפּאַלען די מאַראַקאָנער. זיי זענען אָבער צוריקגעקלאַפט געוואָרען נאָך גרויסע פּערל'וסטען. און די מאַראַקאָנער האָבען פערנומען נייע שטעדט און דערפער.

ענדליך איז דער שפּאַנישער קעניג געקומען מיט אַן אַר- מעע פון נינציג טויזענט סאָלדאַטען. זיי האָבען זיך גע- טראָגען ווי אַ שטורמדיגער ים. טאָריק האָט זיך אָבער נישט געשראָקען פאַר זיי. ער האָט צוזאַמענגעשטעלט זיין אַרמעע וואָס איז געווען אַכט מאָל קלענער פון דער שפּאַנישער און גלייך מיט זונאוויפגאַנג האָט זיך אָנגעהויבען די שלאַכט. פון ביידע זייטען איז די קריעג געפיהרט געוואָרען מיט

גרויס העלדישקייט. א גאנצען טאָג האָט זיך די שלאַכט געד-
צויגען, טייכען בלוט זענען פּערגאָסען געוואָרען און ביידע
ארמעען האָבען זיך נישט געריהרט פון אַרם.

ערשט ווען עס איז געוואָרען שטאַקפּינסטער האָבען זיי
זיך אויפגעהערט שלאָגען און מיט אומגעדולד געוואָרט
אויפ'ן מאָרגענדיגען טאָג צו בענייען די שלאַכט. און אויך
דעם צווייטען טאָג האָבען די שפּאַניער מיט די מאַראַקאָנער
זיך געהאַלטען פעסט אויף זייערע פּאָזיציעס.

אויפ'ן דריטען טאָג האָבען די מאַראַקאָנער אָנגעהויבען
פּערלירען דעם מוטה, ווייל די שפּאַניער זענען דאָך געווען
אין אזא גרויסע צאָהל. טאָריק האָט דערזעהן, אז עס האַלט
שלעכט, האָט ער זיך געשטעלט אויף זיין פּערד און געדר-
נערט מיט זיין שטימע :

— היי, מוסלמענער ! העלדען פון אַל'ס אַרמעע ! וואָס
וויילט איהר טאָן ? וואו דענקט איהר, וועט איהר געהן? וואָס
וועט אייך העלפען, אַז איהר וועט אַנטלויפען פון שלאַכט-
פּעלד ? עס דערוואָרט אייך אַ שרעקליכער סוף.

פאַר אייך שטעהט דער פּיינד, הינטער אייך איז דער
גרויסער ים. דער ים וועט זיך נישט שפּאַלטען פאַר אייך.
און דער פּיינד וועט אייך טרייבען אין ים אריין !
דערוועקט אייער מוטה, האָפט אויף אַלץ, לויפט נישט !
זייט העלדען ! פּערקוקט זיך אויף מיר און איהר וועט זעהן
אַל'ס הילף !

ער האָט אַ טדייב געטאָן זיין שטאַרק פּערד און ווי אַ
שטורם־ווינד אַרויף אויפ'ן שפּאַנישען פּראָנט און געשניטען
מיט דען שווערד אויף רעכטס און לינקס. די שפּאַניער האָ-
בען פאַר שרעק זיך נישט געוועהרט און אזוי איז ער גע-
לאָפען צום שפּאַנישען קעניג און אַ שלידער געטאָן אויף
איהם זיין שפּיז. אין אַ רגע האָט דער קעניג זיך געקייקעלט
אויף דער ערד אין אַ טייך בלוט.

די מוסלמענער האָבען דאָס דערזעהן און מיט גרויס קור-
ראַזש זיך געוואָרפען אויף די שפּאַניער. די שפּאַניער האָ-
בען אָנגעהויבען לויפען, די מאַראַקאָנער נאָך זיי און זיי צו-
ריבען ווי פּלעוועס אויפ'ן ווינד.

טאָריק האָט אָבגעשניטען דעם קעניג'ס קאָפּ און אוועק-

געשיקט צו מוסאָן אַלס צייכען פון זיין גרויסען זיעג. גאַנץ שפּאַניען איז פּערנומען געוואָרען פון די מאַכמאָדאַנער. מאָד-וויק האָט אין יעדער פּערנומענער שטאָדט איבערגעלאָזט אַ וואָך פון די אידישע פּריוויליגע. די קריסטליכע קרוינענער וואָס האָבען זיך נישט געוואָלט אונטערגעבען האָט טאַריק פּערטריבען ביז אַטאַריא און דאָרט האָבען זיי זיך בעפעס-טינט אין די בערג.

די מאַכמאָדאַנער האָבען נישט אַרויפגעצוואונגען זייער גלויבען אויף שפּאַניען, האָבען אויך נישט געהערשט מיט שטרענגקייט. זיי האָבען נאָר גענומען אַ יעהרליכען צינז און געלאָזט דאָס לאַנד צורוח.

דער פּריוויליגט-גייסט פון אַראַביען האָט זיך פּער-שפּרייט אין שפּאַניען. עס איז געוואָרען אַ לאַנד פון וויסען און לערנען און די אידען האָבען אויפגעלעבט מיט אַזא לעבען וואָס זיי האָבען זיך פּריהער נישט געריכט דאָרויף.

אין זעקס יאָהר ארום האָט דאָס לאַנד אינגאַנצען זיך בערוהיגט. אַנדאַלוזיען איז געוואָרען אַן אַראַביש קעניגרייך מיט קארדאווא אַלס הויפּט-שטאָדט. אין קארדאווא איז גע-ווען אַ מאַכמאָדאַנישער הערשער וואָס האָט רעגירט עהר-ליך און מיט יושר.

קארדאווא האָט דעמאָלט שוין געהאַט ניינציג טויזענד איינוואוינער און אַ גרויסע טייל פון זיי — אידען, גרויסע קינסטלער און בעריהמטע סוחרים, וואָס האָבען געפיהרט האַנדעל מיט די ווייטסטע לענדער.

דאָס אוניווערזיטעט אין קארדאווא איז געווען דאָס גרעסטע אין אייראָפּא. די גרעסטע געלעהרטע פון אַריענט זענען געשטאַנען בראש און קארדאווא איז געוואָרען די גרעסטע און שענסטע הויפּט-שטאָדט פון אלע הויפּט-שטעט אין אייראָפּא.

ווען אברהם בן הונג איז אַלט געוואָרען זעקס און צוואַנ-ציג יאָהר האָט איהם דער פּאַטער געשיקט נאָך קארדאווא צום הערשער אין הויף. ער האָט זיך דאָרט בעפריינדעט מיט די יונגע מיליטער-פיהרער און די הויפּלייט.

איינמאָל פּאַרנאַכט איז אברהם בן הונג מיט עטליכע מי-

לימער-לייט גענאנגען אויף א שפאציער אין די טייטעל-אלעען ביים טייך נאדאלקעבער. דער טאג איז געווען א הייטער האָבען זיי זיך געקוויקט מיט דעם פרישען ווינט וואָס האָט זיך געטראָגען פון טייך.

זיי זענען אַרויף אויף אַ קליין בערגעל און גענאנגען מיט אַ שמאַלען וועג וואָס האָט זיך געצויגען קרום צווישען אַ רויזען-פעלד ביז זיי זענען געקומען אין אַ וואונדערליכען טאָל פול מיט די טייערסטע בוימער.

דאָרט האָבען זיי דערזעהן די גרויסע מויער ארום דעם מאָנאסטיר פֿין די קאטאָלישע מאָנאשקעס. די מאָנאשקעס האָבען איצט שפּאַצירט אין גאַרטען פון מאָנאסטיר.

אין דער וואַנד זענען געווען קליינע פענסטערלעך, דאָס זענען געווען די צימערלעך, וואו יעדע מאָנאשקע האָט גע-וואוינט בעזונדער. לעבען וואַנד זענען געלעגען קלעצער האַלץ אין גרויסע הויפענס. זיי האָבען זיך אוועקגעזעצט אויף די קלעצער און געשמועסט.

דאָס אָרט איז זיי אַזוי געפּלען, אז זיי האָבען בע-שלאָסען אַלע פּאַרנאכט דאָ אַהער קומען פּערברענגען עט-ליכע שעה.

דאָס איז געווען דעם פּיערטען אָווענר, וואָס זיי זענען דאָרט געזעסען אַברחה האָט אויפגעהויבען די אויגען און דערזעהן אַ ווייס שנירעל לאָזט זיך אַראָפּ פון אַ פענסטעריל. צום שנירעל איז געווען צוגעבונדען אַ קליינע קאָנווערט אויפגעשריבען מיט העברעאישע אותיות: "שדי" ! אלע האָבען דאָס דערזעהן און זיך געוואונדערט. אַ מיליטער-מאַן האָט אויסגעשטרעקט די האַנד און געוואָלט נעמען דעם קאָנווערט, האָט זיך דאָס שנירעל אויפגעהויבען גיך. אַזוי איז דאָס געווען מיט אַ צווייטען און אַ דריטען.

נאָר אז אַברחה בן הונא האָט אויסגעשרעקט די האַנד האָט ער אָנגעכאַפּט די קאָנווערט און אָבגעבונדען פון שני-רעל. אין אַ רגע איז דאָס שנירעל פּערשוואונדען געוואָרען אין פענסטער.

אַברחה האָט גיך אַריינגעשטעקט די קאָנווערט אין קעשענע און זיינע חברים האָבען דוקא געוואָלט וויסען וואָס דאָרט איז. ער האָט דאָס אָבער אוועקגעמאַכט מיט

דער האַנד, ווי עס וואָלט זיך נישט געלוינט צו רעדען דערפון.

איהם איז געלונגען זיי איינצורעדען, אז דאָס איז אַ קלייניגקייט. אין זיין האַרץ האָט אָבער געברענט אַ פּיער פון נייגעריגקייט. ער האָט זיך גיך געזעגענט מיט זיי און אוועק צו זיך אין וואיינונג.

ער האָט די טהיר פּערשלאָסען, אויפגעריסען די קאָנ-ווערט און געפונען דאָרט אַ שטיקעל פּאפּיער געשריבען מיט אַ בליי אין העברעאיש פּאָלגענדע ווערטער :

"טייערער הערר !

"זייט איך האָב אייך דערזעהן דאָס ערשטע מאָל קור-מען אַהער האָב איך תּיכּף דערקענט, אז איהר זענט אַ איד. מיין הארץ זאָגט מיר, אז איך קען זיך פּערטרויען אין אייך, אז איהר זענט אַ גוט-הערציגער און דער-בארימדיגער מענטש. עס איז אויסגעוואַקסען אין מיר די האַפנונג, אז איהר זענט אַ מלאַך פון גאָט געשיקט אויס-צולייזען מיך פון אונטערנאנג.

"איך בין אַ אידויש-קינד. אַ טאָכטער פון עהרליכע, אידישע עלטערן אין קארדאווא. אז מיין מאמע איז גע-גאנגען צוריק מיט מיר איז די אידישע הייבאם געווען קראַנק און מען האָט געמוזט רופען אַ גוי'אישע הייבאָם.

"די גוי'ע האָט מיך שטילערהייט גע'שמד'ט און מיינע עלטערען האָבען נישט געוואוסט דערפון. אַ פּאָר וואָכען שפעטער איז די גוי'ע געקומען צו מיינע עלטערען און זיי דערצהלט וואָס זי האָט געטאָן מיט מיר. זי האָט גע-פאָדערט מיינע עלטערען זאָלען מיך איבערנעבען צו איהר, זי זאָל מיך ערציהען קאַמאָליש.

"מיין פאָטער האָט אויפגעצייטערט, אז ער האָט דאָס דערהערט. עס איז איהם געלונגען פאר אַ גרויסע סומע געלד צו פּערמאכען איהר מויל. אָבער נאָר אויף אַ שטי-קעל צייט. פון צייט צו צייט איז זי געקומען און געזויגען דאָס בלוט פון מיינע עלטערען. זי האָט צוגענומען זייער גאנץ פּערמעגען, געפּרעסען דעם מאַרץ פון זייערע בייד-נער. און עס איז אזוי אָנגעגאנגען ניין יאָהר צייט ביז די גוי'ע האָט געהאַלטען ביים שטאַרבּען.

פאר'ן טויט האָט זי אויסגעזאָגט דעם סוד איהר גלח
און די זעלבע נאכט, עס איז גאַוען ערב יום־כפור, איז
ארוינגעקומען צו אונז א גלח מיט עטליכע סאָלדאטען און
מיך אַוועקגענומען מיט גוואַלט און געבראַכט אַהער, אין
דעם מאָנאַטיר.

"דאָ, בין איך שוין אכט יאָהר, א געפאנגענע און
א געפייניגטע ביי די מאָנאַשקעס. זיי צווינגען מיך צו
היטען זייער גלויבען און זיי נעמען נישט אַראָפּ די אויגען
פון מיר אויף א רגע, איך זאָל נישט אנטלויפען און זיך
אומקערען צום אידענטום.

"איך ווייס נישט וואָס עס איז געוואָרען מיט מיינע
עלטערען. די גאַנצע אַכט יאָהר האָב איך נישט געזעהן א איד
פאר די אויגען.

"איצט האָב איך אייך אלץ דערצעהלט און אין אייערע
הענד איז מיין לעבען. אויב איהר זענט א איד און גע-
טריי אייער פאָלק, ווי איך האָף, אז איהר זענט, וועט
איהר זיך דערבארמען אויף מיר און אומקערען דאָס
אָוועקגערויבטע שעפעלע צוריק אין זיין היים.

"אויב איהר קענט מיך נישט ארויסנעמען פון דאַנען,
בעט איך אייך מיר צו טאָן די גענאָד און אויסגעפינען,
וואָס עס איז געוואָרען מיט מיינע עלטערען און מיר דאָס
לאָזען וויסען.

"מיין פאָטער איז אן אנגעזעהענער איד אין קאראדאווא.
זיין נאָמען איז שמעון הלוי.

"אין דריי טעג אַרום נאָך זונדאנטערגאַנג וועל איך
ווארטען ביים פענסטער און אַראָפּלאָזען דאָס שנירעל. אויב
איהר וועט מיר עפעס וועלען אָנזאָגען, זאָלט איהר עס
האַבען אויפגעשריבען אויף פאַפיר און אָנבינדען אויפ'ן
שנירעל.

"איך בעט אייך שטאַרק צו פערנעמען מיין געבעט, מיין
גאַנצע האָפנונג איז אויך אייך.

"דאָס איז די בקשה פון א טאַכטער פון אייער פאָלק,
וואָס האָפט אויף אייער הילף.

רחל הלוי."

אברהם האָט נאָך'ן איבערלייענען דאָס בריוועל אַ גאַנצע נאַכט נישט געקענט שלאָפֿן. דער מוה האָט געאַרבייט ביי איהם אויף פלענער זוי אזוי צו ראַטעווען דאָס אומגליק־ליכע מיידעל.

מיט'ן טאָג צוגלייך איז ער אַרויס אין גאָס אויפֿזוכען רחל'ס עלטערן. נאָך גרויס מיה האָט ער אויסגעפונען, אז רחל'ס פאָטער איז גלייך נאכדעם ווי דער גלח האָט רחל'ען אוועקגענומען קראַנק געוואָרען פאר צרות און געשטאַרבֿען. איינגיכען איז איהר מוטער אויך געשטאַרבֿען.

אברהם איז געבליבען פֿערצווייפֿעלט. וואָס טוט מען איצט? זאָל ער איהר דערצעהלען פֿון אומגליק, וועט זי שטאַרבֿען פאר צרות.

אברהם איז אוועק צום הערשער און האָט איהם דער־צעהלט די געשיכטע. ער האָט איהם געבעטען העלפען אַרויס־ראַטעווען רחל'ען.

— אז דער הערשער וועט בעפעהלען וועלען די גלחים פֿאַלגען — האָט אברהם געזאָגט.

— איך קען דאָס נישט טאָן — האָט דער הערשער איהם אָבגעזאָגט — איך האָב צוגעזאָגט די קרויסטען נישט צו מיר־שען זיך אין זייער רעליגיע. איך קען נישט ברעכען מיין וואָרט.

איז געבליבען איין וועג פאר אברהם'ען. ער אַליין זאָל זי אַרויס'גנב'ענען.

אויפֿ'ן דריטען טאָג איז ער אוועק צום מאָנאָסטיר און אַרויפֿגעלאנגט רחל'ען די עטליכע ווערטער :

"מיין אומגליקליכע שוועסטער! איהר האָט מיך בע־עהרט דערמיט וואָס איהר האָט מיר געשאַנקען צומרויען. און איך זוך אַ וועג ווי אייך צו ראַטעווען. האַפט אויף גאָט. אויב גאָט וועט מיר ביישטעהן, וועל איך אייך אַרויסנעמען פֿון געפֿענגניס. אייער געטרויער ברודער,

אברהם בן הונא, פֿון דמשק."

באַלד צו־מאָרגענס האָט דער הערשער איהם בעפוילען פֿאַהרען נאָך דמשק איבערצוגעבען אַ וויכטיגע שליחות זיין פאָטער. אברהם האָט נישט געוואָלט פֿאַהרען, ער האָט אָבער

געמוזט. אין פיער חדשים ארום איז ער צוריק געקומען נאך קארדאווא און איז איינגעשטאנען ביי זיין פאטער'ס א יר גענר-פריינד, שמואל, א בעריהמטער דאקטאר.

דער אידישער דאקטאר איז געווען שטארק אנגעזעהן ביי די גרויסע לייט פון שטאדט, ביי די קריסטען און מאכמאדא-נער. זיי האבען שטארק געגלויבט אין איהם.

אז אברהם איז אָנגעקומען צום דאקטאר איז געווען א גרויסע שמחה. שמואל האָט איהם אויפגענומען מיט גרויס ליבע. דאָס איז געווען שפעט אין אוועג. שמואל איז גע-ווען מיער פון גאַנצען טאָג אַרומגען היילען קראַנקע.

— היינט האָב איך געהאַט אַ שווערען טאָג — האָט שמואל איהם דערצעהלט — ערשט בין איך אהיים גע-קומען, מיער און מאַט און איך קען זיך נישט ליגען שלאָ-פען. איך מוז נאָך געהן היינט ביינאַכט אין מאָנאַסטיר פון די מאָנאַשקעס. אַ מאָנאַשקע איז געפּהרליך קראַנק. איך בין שוין היינט געווען איינמאָל און צוועלף ביינאַכט מוז איך ווידער געהן. אום צוועלף וועט זיין דער קריזיס פון איהר קראַנקהייט און איך וועל וויסען צי זי וועט ווערען גע-זונד אָדער נישט.

— ווער איז די מאָנאַשקע ? אויף וואָס איז זי קראַנק ? — האָט אברהם געפרעגט און זיין האַרץ האָט פּלוצלינג אָנגעהויבען שטאַרק קלאַפּען.

— זי איז גייסטיג קראַנק. עס איז איהר אוראי געקומען פון אַ בעהאַלטענעם טרויער וואָס זי טראָגט אין האַרצען. די מאָנאַשקעס זענען דאָך איינגעשלאָסען אין מאָנאַסטיר ווי אין אַ קבר. ווער ווייס זייער פּערנאנגענהייט, איך האָב גאָר געהערט, אַז זי שטאַמט פון אידען.

אברהם האָט פּערשטאַנען אז דאָס איז רחל, און ער האָט איהם געפרעגט :

— איהר געהט איינער אליין אָדער מיט נאָך עמיצען ?

איך געה נישט — האָט איהם דער דאָקטאר דערקלערט — איך האָב אַ טראָג-שטול און צוויי אידען דינג איך וואָס זיי טראָגען מיך אומעטום.

— שמואל טייערער ! — האָט אברהם איהם פּלוצלינג אַ זאָג געטאָן — איהר זענט דאָך אַ וואונדערליכער דאָקטאר.

און איך ווייס גאַרנישט פון מעדיצין, איך ווייס אָבער אז פאַר דער דאָזיגער מאָנאַשקע האָב איך אַ בעסערע רפואה ווי אלע אייערע מעדיצינען.

— וואָס פאַר אַ מעדיצין ?

— אויב איהר ווילט זי ראַטעווען, לאָזט מיך געהן אַנ-שטאט אייך.

שמואל האָט זיך געוואונדערט און מיט שרעק געקוקט אויף אברהם'ן, ווי ער וואָלט פּלוצלינג אַראָפּ פון זינען.

— לייענט דאָס איבער ! — האָט אברהם איהם דער-לאַנגט רחל'ס בריוועל.

שמואל האָט דאָס איבערגעלייענט און ערשטוינט גע-פרעגט :

— ווי אזוי קומט צו דיר דער בריעף ?

אברהם האָט איהם דערצעהלט און שמואל איז אייפגע-רעגט געגאַנגען אויף און אָב און געטראַכט, פּלוצלינג האָט ער זיך אָנגעשטעלט, איהם געקוקט גלייך אין די אויגען און געפרעגט :

— וואָס דענקסטו דען צו טאָן ?

— מיין פליכט אַלס איד ! — האָט אברהם אויסגעשרי-גען מיט פייער — שמואל ! דו קענסט היינט אויסלייזען אַ אידישע טאַכטער פון טויט. קענסט אויסלייזען איהר גוף און נשמה !

— וואָס זאָל איך דען טאָן ?

— לאָזט מיך געהן אַנשטאט אייך.

— איך טאָר דאָך דאָס נישט טאָן !

— עס איז די גרעסטע מצוה.

— אָבער, וואָס ווילסטו דען טאָן ?

— דאָס קען איך איצט נישט זאָגען.

— און וואָס דאַרף איך טאָן ? — האָט שמואל געוואָלט וויסען.

— איהר ליינט זיך שלאָפען. נאָר גיט מיר פריהער אייער מאנטעל און הוט.

שמואל האט איהם דערלאנגט דעם מאנטעל און הוט און איז אוועק אין שלאָפֿצֿימער. מיט אַ קלאַפּעדיג האַרץ איז

אברהם געשטאנען ביים פענסטער און אבגעווארט די צוויי אידען מיט'ן טראַג־שטול.

ארום צוועלף אויגער זענען זיי אנגעקומען. שמואל האט אָנגעטאָן דעם דאָקטאָר'ס הוט און מאַנטעל, האָט מיטגענומען אַ ביסעל גאָלד שטיקער, שמריק און אַ שאַרף מעסער. ער האט פערדעקט דאס פנים די טרעגער זאלען איהם נישט דערקענען. מיט'ן ערשטען בליק האבען זיי איהם גלייך געזאָגט:

— איהר זענט נישט דער הערר שמואל!

ער האט זיי דערלאנגט עטליכע גאָלדשטיק און געזאגט:

— בין איך יעצט שמואל?

זיי האבען זיך דערפריעהט מיט'ן געלד און געזאגט:

— אונז איז אלץ איינס. הלואי וואלטען מיר יעדע נאכט געהאט צו טראָגען אזא נומען מענשען ווי איהר, וואָלטען מיר איהם אויך גערופען: שמואל.

— טאָ הערט!—האט ער געזאגט שטיל—איך געה טאָן אַ זאך וואס איך וועל דארפען דערצו אייער הילף. אויב איך וועל מיין פלאן אויספיהרען וועט איהר פון מיר קריגען אַ סך גאָלד שטיקער.

— מיר וועלען איך פאָלגען — האָבען זיי אונטערטעניג געזאגט.

— מוזט איהר קענען האלטען א סוד. שווערט אז איהר וועט נארנישט דערצעהלען. איהר זענט דאָך אידען!

— מיר שווערען צו האלטען דעם סוד. אודאי, מיר זענען אידען.

— איך געה איצט טאָן עפעס פאר אונזער הייליגע אמונה און צו ראטעווען א איריש נפש—האט אברהם זיי אנגעזאגט —אז מיר וועלען זיך אומקערען בשלום, וועל איך איך אלץ דערצעהלען און איהר וועט זיך פרעהען וואס גאָט האט איך בעשערט צו טאָן אזא גרויסע מצוה, און גאָט וועט איך דער פאר בעצאָהלען. טראגט מיך אין מאָנאַשקען-מאָנאַסטיר. איהר טאָרט מיך אבער אַ רגע נישט לאָזען אליין.

— דאס איז אונמעגליך—האבען זיי איהם דערקלערט— מיר מוזען בלייבען אין דרויסען, אונז לאָזט מען נישט אריין. — איך האב אַן עצה. איהר וועט זאָגען דעם וועכטער,

אז איך האָב מיר אויסגעלינקט א פוס און קען ניט געהן. איהר מוזט מיר אריינטראָגען אין צימער פון דער קראַנקער מאַך נאַשקע. אָהן אייך וועל איך גאַרנישט קענען טאָן. איהר זאָלט מיר נאַכפּאָלגען און טאָן אַלץ וואָס איך וועל אייך הייסען.

אברהם האָט זיך ארויפגעזעצט אויפ'ן טראַג־שטול און זיי האבען איהם געטראָגען צום מאָנאַסטיר. זיי האבען אנגע־קלונגען אין טויער און דער וועכטער איז ארויס מיט א פאַק שליסלען אין האַנד.

— ווער איז דאָס ? — האָט געפרעגט דער וועכטער.

— דער דאקטאר פאר דער קראַנקער מאָנאַשקע—האט א טרעגער געענטפערט.

דער טרעגער האָט געעפענט ברייט די טיר און זיי האָר בען אויפגעהויבען די שטול און געוואלט אריינגעהן.

— איהר מוזט בלייבען אין דרויסען—האט דער וועכטער זיי בעפוילען.

— דער דאקטאר קאן נישט געהן. ער איז געפאלען און אויסגעלינקען א פוס. מיר מוזען איהם טראָגען — האָבען די טרעגער איהם דערקלערט.

אומצופרידען האָט דער וועכטער זיי דערלויבט איהם צו טראָגען. פלוצלונג האָט ער געזאָגט צו אברהם'ן :

— איהר מוזט פריהער געהן צו דער הויפט־מאָנאַשקע. זי וויל מיט אייך רעדען און געהן מיט אייך צו דער קראַנקער. און ער האט זיי געפיהרט צו דער הויפט־מאָנאַשקע און צוריקגעגאנגען אויף זיין אָרט.

אברהם איז אראָפּ פון שטול און מיטגערופען די טרעגער :

— זייט גרייט !

אברהם האט אנגעקלאפט אין טיר און א פרויען שטימע האט געענטפערט:

— קומט אריין !

זיי זענען אריין אין א גרויס צימער מיט איינפאך מעבעל. די הויפט מאָנאַשקע איז געזעסען ביים שרייב־טיש און גע־שריבען. זי איז געווען א זעכציג יעהריגע, קליין, מאָגער און פערוועלקט. א גרויער קאָפּ האָר פערדעקט מיט א ווייסע הויב מיט א לאַנגען שליער איבער'ן רוקען. איינגעהילט אין זי געווען אין א לאַנגען שווארצען וואָלענעם מאַנטעל און

ארומגעגארטעלט מיט א ווייסען גארטעל. אויפ'ן גארטעל האבען געהאנגען פאטשערקעס און א גרויסער צלם.

— ווער זענט איהר ? — איז זי אויפגעשפרונגען דער-שראָקען ווען זי האט זיי דערזעהן— ווי האט איהר געוואגט שפעט ביי נאכט ארוינצוקומען אין דעם הייליגען הויז?! — איך בין דער אידישער דאקטאר— האט אברהם גע-זאגט— דער וועכטער האט מיר געזאגט אז איהר ווילט מיט מיר רעדען.

— איך האב מיט איך גאָרנישט צו רעדען. איהר זענט נישט דער דאָקטאָר !
— איך האב אבער יא צו רעדען מיט אייך! — האט אברהם געזאגט שארף.

ער האָט פלינג זי אַ כאַפּ געמאָן און ארויפגעלייגט די האַנד אויף איהר מויל. די טרענער זענען צוגעשפרינגען. ער האָט זיי דערלאָנגט די שטריק און זיי האָבען געבינדען די אַלטימשקע. מיט אַ טיכעל האָט ער פּעישטאַפּט איהר מויל און איהר געזאָגט :

— איהר זאָלט וויסען אַז איך בין דער קראַנקער מאַך-נאַשקעס ברודער. איהר האַלט זי דאָ מיט געוואַלט אַכט יאָהר. די גאַנצע צייט האָב איך געזוכט אַ וועג זי צו ראַטעווען. האָב איך געוואָהר געוואָרען, אַז איהר האָט גערופען דעם אידישען דאָקטאָר, ער זאָל איצט דאָ קומען צו איהר. האָב איך פּער-כאַפּט דעם וועג און געזאָגט דעם וועכטער, אַז איך בין דער דאָקטאָר. און ווי איהר זעהט בין איך דאָ. פיהרט מיך צו מיין שוועסטער, איך זאָל זי קענען אַרויסנעמען פון דאַנען. אויב איהר וועט מיך נישט פּאַלגען וועל איך אייך טויטען און זי סיי-ווי ראַטעווען !

זי האָט זיך נישט דערשראָקען. זי האָט געקוקט אויף איהם מיט פּעראַכטונג און געלעגען שטיף.
אברהם האָט אַרויסגענומען דאָס מעסער און צוגעלייגט צו איהר האַרץ און געזאָגט ביז :

— אויב דאָס לעבען איז אייך נישט ליעב, טאָ שטאַרבט !
זי האָט געקוקט אויף איהם מיט גרויס געבעט און גע-שאַקעלט מיט'ן קאָפּ אַלס צייכען, אַז זי איז גרייט איהב צו פּאַלגען.

אברהם האָט אויפגעבונדען איהרע פיס און צווישען זיי

דריי איז זי געגאַנגען און זיי געפיהרט דורך קאַרדיראַרען און צימערן ביז זיי זענען צוגעקומען צו רחל'ס צימער.
 זיי זענען אַרײַן אין אַ קלײַן ענג צימערל. אינווייניג איז געשטאַנען אַ קלײַן טישעל, צוויי שטולען און אַ נירדיג, שמאַל בעטל. אויפ'ן בעטל איז געלעגען רחל, אויסגע- דאַרט און פערפייניגט, די אויגען טיעף אין קאַפּ אַרײַן און דאָס פנים מורא'דיג בלאָס און איינגעפאלען.
 רחל האָט דערהערט טריט האָט זי זיך געוואָלט אויפ- זעצען. ווי זי האָט דערזעהן די הויפט-מאַנאַשקע האָט זי פאַר שרעק זיך אויסגערעהט צום וואַנד און געשוויגען.
 אברהם איז צוגעגאַנגען צו איהר און מיט אַ ציטערדיג קול געזאָגט :
 — רחל !

זי האָט דערהערט איהר אידישען נאָמען, האָט זי זיך אויסגערעהט און פערוואונדערט געקוקט אויף איהם.
 — איך, דיין ברודער אברהם, בין געקומען צו דיר אין נאָמען פון שדי דיר צו ווייזען אַז דו האָסט מיך נישט אומ- זיסט גערופען דיר צו העלפּען.
 אויף איהר בלאָס פנים האָט אויפגעשיינט אַ רויטקייט.
 — איז... דאָ... אַ האָפנונג? ... — האָט זי געשטאַ- מעלט.

— נישט נאָר אַ האָפנונג, נאָר דיין אמת'ע ישועה ! —
 האָט אברהם פעסט געזאָגט — נאָר זאָג מיר צי דו ווילסט מיט'ן גאַנצען האַרצען אַרויס פון דאַנען און זיך אומקערען צו דיין גאָט און פאָלק ? געדענק, אַז אַזאַ הילף קומט נאָר איינמאָל. ווילסט געהן מיט אונז ?
 — אוי ! ווי איך וויל ! איך האָב אָבער נישט קיין כח !
 — האָט רחל טרורדיג געזאָגט.
 — זאָרג נישט ! איך וועל דיר העלפּען !

זיי האָבען ווידער געבינדען די הויפט-מאַנאַשקע. אַרויס- גענומען רחל'ען ביז צום טראָגישטול. אברהם האָט זיך אַרויפגעזעצט און זי גענומען אויפ'ן שוים און זי פערדעקט מיט'ן מאַנטעל און די טרעגער האָבען זיי גיך אַרויסגעפיהרט פון מאַנאַסטיר.
 — געהט גיך נאָך גאינא — האָט אברהם זיי געווארנט —

דאָס גרעסטע אומגליק דערוואָרט אונז אויב איהר וועט נישט
ביז טאָג אונז אוועקפיהרען ווייט פון דאָנען.

די טרעגער זענען געלאָפֿען מיט אלע כוחות און מיט'ן
טאָג צוגלייך זענען זיי אָנגעקומען אויף אַ גוט וואָס האָט
געהערט צו אברהם'ס אַ גוטען פריינד. רחל'ן האָבען זיי
אריינגעטראָגען אין הויז. אברהם האָט די טרעגער גוט בער-
פרידיגט, דערצעהלט זיי די גאַנצע געשיכטע און זיי נאכ-
אמאָל בעשוואוירען נישט אויסצורעדען זיך וועגען דעם
פאַר קיינעם נישט. זיי האָבען איהם צוגעשוואוירען און גע-
דאַנקט פאַר זיין ברייט האַרץ און זיך אומגעקערט אין
שטאָדט אַריין.

ביז מיטטאָג איז אברהם דאָרט פערבליבען, זיין פריינד
האָט זיך אונטערגענומען אָבהימען רחל'ן ווי די אויגען אין
קאָפּ, איז אברהם אַוועק אין שטאָדט.

דאָ האָט ער זיך דערוואוסט, אַז דער הערשער האָט אַרעם-
טירט שמואל'ן. ער האָט זיך דערשראָקען און תיכף אַוועק
אין הערשער'ס פּאַלאַץ.

דער הערשער האָט איהם דערזעהן און אויפגענומען
פריינדליך מיט דער דאָזיגער פּראָגע :

— וואָס פּערלאַנגסטו, פריינד ?

— געדיגער הערר ! — האָט אברהם געזאָגט און זיך
געשמעלט אויף די קנייה — איך בין געקומען בעמען פאַר
מיין פריינד, איך וויל איהם ראַטעווען פון אן אומגליק.

— ווער איז ער ?

— שמואל, דער אידישער דאָקטאָר.

— צום בעדויערן, מיין פריינד, קען איך דיר אין דעם
נישט העלפֿען. ער האָט שווער געזינדיגט. ער האָט פּער-
שוועכט זיין פאָך. אַלס דאָקטאָר האָט ער געטאָן אן אומער-
לויבטע זאך. נעכטען ביינאַכט האָט מען איהם גערופֿען אין
מאָנאַסטיר צו אַ קראַנקע מאָנאַשקע, האָט ער געבונדען די
הויפּט־מאָנאַשקע און זי שרעקליך בעליידיגט. דערנאָך האָט
ער אַרויסגע'גנב'עט אַ מאָנאַשקע און מיטגענומען מיט זיך.
איך האָב דאָך צוגעזאָגט די קריסטען, אַז איך וועל בעשיצען
זיי און זייער גלויבען. מוז איך איהם בעשטראַפֿען פאַר זיינע
זינד.

— זיי מיר מוחל, גענעדיגער הערר, דערקלער מיר ווער איז אַ גרעסערער פערברעכער ? די וואָס האָבען אוועקגע- רויבט אַ קינד פון זיינע עלטערן און גע'שמד'ט, אָדער דער וואָס האָט עס געראַטעוועט פון זייערע הענד ? אויב דאָס לעצטע איז אַ זינד, זאָלסטו וויסען, אז נישט שמואל האָט דאָס געטאָן, נאָר איך. און איך בין גרייט צו טראָגען דיין שטראַף !

— אוי, דו לייכטזיניגער יונגעל ! דאָס האָסטו געטאָן און נישט מורא געהאַט פאַר מיין שטראַף ?

— איך האָב נישט געקענט צוקוקען רוהיג דאָס שרעק- ליכע פערברעכען — האָט אברהם געזאָגט אויפ'צורענט — יעדער אומגליקליכער האָט דאָס רעכט צו בעטען הילף. ווי האָב איך געקענט אַבזאָגען דאָס געבעט פון אַן עלענטע יתומה, אַ שוואַכע, אַ מראַנקע און פערפויניגטע, אַ קינד פון מיין פאָלק און גלויבען ?

אברהם האָט איהם דערצעהלט ווי אזוי ער האָט זיך דער- וואוסט די טרויריגע געשיכטע. ווי די מאָנאַשקעס האָבען געפויניגט רחל'ען און אז איהרע עלטערן זענען דורכדעם געשטאָרבן יונגערדייט. און אז רחל וואָלט אויך גיך גע- שטאָרבן.

דער הערשער האָט אויפגעציטערט ווען ער האָט דאָס זעהערט. אַ וויילע האָט ער געטראַכט און געזאָגט :

— איך קען אָבער נישט פערגעבען דעם דאָקטאָר, וואָס ער האָט פערשוועכט זיין אַמט און דיר געהאַלפּען זי ארויס- נב'ענען.

— איז דען דאָס אַ זינד ווען אַ מעגש האַלט שטאַרקער פון רחמנות אידער פון פליכטען ? — האָט אברהם גע- פרעגט.

— איך לייקען נישט — האָט דער הערשער געזאָגט — ער האָט געטאָן אַ גוטע זאך. וואָס זאָל איך אָבער זאָגען די קריסטען, וואָס פאָדערן ביי מיר, איך זאָל בעשטראַפּען דעם דאָקטאָר ? איך קען דאָך נישט דערלאָזען זיי זאָלען ווערען בעלידיג !

— אויב דיך וועט נישט פערדריסען, הערשער, וועל איך דיר עפּים זאָגען : עפען די צינגען ביכער, וועסטו זעהן אז

אידען צאָהלען מעהר צינזען פון די קריסטען. וואָס זענען די אידען ערגער פון די קריסטען ?

דעם הערשער'ס פנים איז געוואָרען פּערקמורעט און ער האָט אויף איהם אָנגעשריגען :

— שווייג, פּערשייטער יונגעל ! זאָלסט צו מיר אזוי נישט רעדען !

— זיי מיר מוחל ! פאַר צרות האָב איך דאָס געזאָגט. איך פּערלאָז זיך אויף דיין גערעכטיגקייט, אז דו וועסט עהרליך משפּט'ען. דער עהרליכער פּאַסטוך מאַכט נישט קיין אונטערשיד צווישען זיינע שאָף. אויב אין דעם איז געטאָן געוואָרען א זינד — בעשטראַף מיך ! איך האָב גע- זינדיגט. אָבער נישט מיין פריינד. בעפריי איהם. ער איז אומשוּלדיג !

— נו, שטעל זיך שוין אויף ! — האָט דער הערשער איהם געזאָגט און געלייגט די האַנד אויף זיין פלייצע — איך וועל דערפילען דיין פּערלאַנג. און ווייל דו געפּעלסט מיר, וועל איך דיר אויך מוחל זיין. געדענק אָבער, זאָלסט זיך היטען ווייטער, עס קען דיר באַנג טאָן.

— ווען וועל איך זעהן מיין פריינד פריי ? — האָט אברהם געפּרעגט.

— די מינוט — האָט דער הערשער געזאָגט מיט א שמויכעל.

אברהם האָט געקוקט פּערוואונדערט. מיינט דאָס דער הערשער אויף אן אמת אָדער ער שפּעט פון איהם ? דער הערשער האָט געעפּענט א מיר און געטאָן א רוח :

— שמואל !

שמואל איז אַריין. אברהם האָט איהם אַרומגעכאַפּט און היים געקושט.

— יעצט, פריינד מיינע, וועל איך אייך אַלץ דערקלע- רען — האָט דער הערשער זיך אָנגערופּען — איך האָב גע- הערט, אז די קריסטען גרייטען זיך מאַכען א טומעל. האָב איך זיי געוואָלט איינשטילען און איך האָב בעפוילען צו אַרעסטירען שמואל'ן. איך האָב איהם אָבער נישט איינגע- זעצט אין תּפּיסה, נאָר אַריינגעהיהרט אין מיין ביבליאָטעק. איך ווייס, אז ער האָט לייעב צו לייענען. אין שטאָדט האָט

מען דערווייל גערעדט, אז איך האָב איינגעזעצט שמואל'ן.
איצט ווארט אויף שמואל'ן א פערמאכטע קארעטע. ער
וועט פערלעזען די שטאָרט אויף אַ מאָנאָט. ער וועט זיך
אויפ'ן דאָרף אָברוהען דערווייל פון זיין שווערער ארבייט.
און די קריסטען וועל איך זאָגען, אז איך האָב איהם איינ-
געזעצט אין תפיסה אויף דרייסיג טעג. זיי וועלען זיך בע-
רוהיגען און עס וועט זיין בעסער אויך פאר אלע אידען.

שמואל און אברהם האָבען איהם האַרציג געדאַנקט, גע-
זענעט זיך מיט איהם און אריין אין דער פערמאכטע קאַ-
רעטע. זיי זענען געפאָהרען אויפ'ן גוט, וואו רחל איז געווען.
שמואל האָט זי געהיילט און אברהם האָט זי געטרייסט און
בערוהיגט.

פון טאָג צו טאָג איז זי געוואָרען געזונטער. אין א חורש
אַרום האָט שמואל געזאָגט, אז רחל איז שוין אזוי געזונד אז
זי קען מאַכען אַ לאַנגע רייזע אויפ'ן וואַסער. שמואל איז
צוריקגעפאָהרען נאָך קארדאווא און אברהם האָט גענומען
רחל'ן און געפאָהרען מיט איהר נאָך רמשק צו זיינע עלטערן.

אברהם האָט אריינגעפיהרט רחל'ן צו זיינע עלטערן אין
זיי דערזעהלט ווי אזוי ער האָט זי געראַטעוועט. זיי האָבען
זיך שטאַרק געפרעהט און דער פאָטער האָט אַרומגעכאַפט
אברהם'ן און געזאָגט:

— זיי געבענטשט, טייער קינד, גאָט זאָל דיך בענטשען,
האָסט געמאָן אַ גרויסע מצוה !

די מוטער האָט שטאַרק געוויינט פאר פרייד און ווי אַ
געטרייע מוטער געקושט רחל'ן און זי געדריקט צום האַרצען
און געבענטשט איהר זוהן.

אברהם'ס עלטערן האָבען רחל'ן שטאַרק מקרב געווען.
זיי האָבען זי געהאַלטען ווי אַן אייגען קינד. אברהם האָט
געזעהן אז רחל איז צו איהר שעהנקייט אויך גוט און פרום,
האָט ער זי שטאַרק ליעב געהאַט. זי האָט געקוקט אויף איהם
ווי אויף דעם מלאך וואָס האָט זי אויסגעלייזט פון אלע
ליידען.

זייער ליעבע איז געווען ריין, הייליג און עהרליך. און
אז אברהם האָט געזאָגט זיינע עלטערן אז ער וויל חתונה האַ-

בען מיט רחל'ן, האָבען זיי מיט גרויס פרויד זיי געגעבען
זייער האַרציגע ברכה.

די מגלה האָט געשריבען אברהם בן הונא, אין יאָהר
פיער טויזענד פינף הונדערט לויט דעם אידישען רעכנונג,
צוזאַמען מיט די פריהעריגע מגלות און דאָס בריוועל וואָס
רחל האָט איהם דערלאנגט פון מאָנאַסטיר, האָט ער זי אַי-
בערגעלאָזט פאר זיין זוהן יעקב. און ער האָט איהם צוגע-
שריבען די דאָזיגע ווערטער:

מיין טייערער זוהן יעקב!

זאָלסט וויסען אז ווען איך האָב חתונה געהאַט מיט דיין
ליעבע טייערע מאַמע רחל, האָט זי מיר נישט געבראַכט קיין
געלד אין הויז אַרײַן. זי איז געקומען צו מיר מיט לידיגע
הענד, איהר האַרץ איז אָבער פול מיט אַלדאָסגוטס. איהר
האַרץ איז דאָס האַרץ פון אן עהרליכע אידישע טאַכטער,
מיט די שענסטע און בעסטע מדות, א ברכה פון גאָט, וואָס
מען קען נישט קויפּען פאר די גרעסטע פערמעגענס. איך
האָב מיט איהר חתונה געהאַט פון אייביגע, עהרליכע און
געטרייע ליעבע. איך בין גלויקליך מיט איהר.

די מגלה שרייב איך אין קארדאווא, וואו איך בין יעצט
צוליבע מיינע געשעפטען. איך בענק נאָך דיר, מיין טייער
קינד און נאָך דיין מאַמע, די ליעבע און געטרייע רחל. איך
האָב זיך דאָ דערמאָנט די פריהעריגע צייטען און אַלס טרייסט
בעשרייב איך די געשעהענישען אין דער מגלה. איך האָף
אינניכען זיך אומקערען נאָך דמשק און מיט אייך זיך
פרעהען.

די מגלה בלייבט ביי מיר ביז מיין לעצטער שעה. דער-
מאָלט וועסטו זי ירשנ'ען צוזאַמען מיט דעם קאָנווערט און
דיין מאַמע'ס בריוועל, דאָס בריוועל וואָס האָט מיך צוגע-
בינדען צו דיין מאַמע נאָך איידער איך האָב זי געזעהן.
זאָל דאָס אַלץ זיין אן אייביגער אנדענקען פאר דיר,
דיינע קינדער און קינדסקינדער פון דיין געטרייען פאָטער.

אברהם בן הונא,

צאינא'ס אוראייניקעל,

פון מלכות בית דוד.

די כוזרים

רב סעדיה גאון איז אין בכל געווען דער לעצטער פון די ריש-גלות'ס און נאונים. מיט זיין טויט איז געפאלען דער שטאלץ פון די אידישע פירשטען און דאָס תורה לערנען האָט בעקומען אַ שרעקליכען קלאַפּ.

די ישיבות פון סורא און פומבדיתא זענען געוואָרען שטאַרק פּעראַרימט און זיך געהאַלטען נאָר אויף נדבות פון איזען פון ווייטע לענדער.

די כאַליפען האָבען אויך פּערלוירען די רעגירונגס-מאַכט און דער כאַליף פון באַגדאַד האָט נישט מעהר געהאַט ווי דעם רעליגיעזען טיטול, אַלס הויפט-גייסטליכער. פּערסישע פירשטען זענען געוואָרען הערשער און זיך גערופען עמיר אָדער סולטאַן.

ווען האַרונ אל ראַשיד איז געווען כאַליף אין באַגדאַד, איז יצחק בן עמרם, אברהם בן-הונא'ס אן אייניקעל, אַוועק מיט זיין הויזגעזינד פון דמשק און זיך בעזעצט אין באַגדאַד.

אין אָנפאַנג איז יצחק בן עמרם געווען אן איינגעהער אין כאַליף'ס הויף. שפעטער, אַז די כאַליפען האָבען פּערלוירען די מאַכט, האָט יצחק אויפגעהערט צו קומען אין כאַליפישען פּאַלאַץ. עס איז דעמאָלט געוואָרען שלעכט פאַר אידען. די פּערסישע הערשער האָבען פּערפאַלנט יעדען איינעם פון אַן אַנדער אַמונה.

דעמאָלט האָט זיך פּערשפּרייט אַ קלאַנג, אַז ביים טיך אייטעל (וואַלנא) איז דאָ אַ אידישע מלוכה, דאָס קעניגרייך פון די כוזרים. נאָך בכל זענען אָנגעקומען שלוחים פון קעניג פון די כוזרים צו נעמען מיט זיך רבנים וואָס זאָלען לערנען דאָס כוזרים פּאַלק די תורה.

יצחק בן עמרם האָט געהאַט איין איינציגען זוהן אליהו

מיט אן איינציגע מאַכטער. אליהו איז אַלט געווען צוויי־און־צוואַנציג יאָהר און זיין שוועסטער — זיבעצעהן.

אליהו בן יצחק האָט געהערט, אז אַ גרופע אידען פּאָהר רען צו די כוזרים, איז ער צוגעשטאַנען צו זיי. זיי האָבען זיך אוועקגעלאָזט איבער פּערסיע צום ים "כוזעריא", דער קאספישער ים, ביז זיי זענען אָנגעקומען אין דער הויפט־שטאָרט פון די כוזרים.

די שטאָרט איז בעשטאַנען פון דריי טייל. איינע האָט געהייסען סאַמאַנדאַר; די צווייטער — באַלאַנגאַר (אַסטראַ־כאַן) און די דריטע — אייטעל.

אין סאַמאַנדאַר האָט געוואוינט די קעניגין מיט איהרע הויפּדאַמען און בעדינטע. אין באַלאַנגאַר האָט געוואוינט דער קעניג מיט זיינע מיניסטאַרען און לייב־גוואַרדיע. אין אייטעל האָבען געוואוינט פּערשידענע פּעלקער: אידען, מאַכמאַד־נער, קריסטען און געצענדינער.

אייטעל איז געווען אַ גרויסע האַנדעלס־שטאָרט. פון אַלע לענדער האָט מען דאָ געבראַכט סחורות צו פּערקויפּען. עס זענען געקומען רוסען, בולגאַרען, גרעקען, אַרמענער, גרו־זינער און באַראַלאַנער (אָדערבייזשאַנער).

די אַלע פּעלקער האָבען אין אייטעל געלעבט פּרידליך צווישען זיך. דער פּרעמדער האָט געהאַט גלייכע רעכט מיט דעם בירגער. זיי האָבען געהאַט אייגענע ריכטער צו משפּט'ען צווישען זיך. דער כאַקאַן איז געווען דער קעניג. ער איז געווען אַ נעטרייער איד אזוי ווי זיינע זיידעס וואָס האָבען מיט צוויי הונדערט און פּופּציג יאָהר פּריהער זיך מגיר געווען.

די כוזרים שטאַמען פון תּוגרמאַ, דער זוהן פון גומר, דער זוהן פון יפת בן נח. זיי זענען געווען געצענדינער ווי זייערע שכנים. זיי האָבען געהאַט תּמיד צוויי הערשער, דער כאַקאַן דער קעניג־כהן, וואָס שטאַמט פון דער קעניגליכער פּאַמ־ליע. דאָס פּאַלק האָט איהם געהאַלטען ווי אַ נאַט.

ער איז שטענדיג געזעסען פּערבאַרגען אין פּאַלאַץ און זעלטען־ווען האָט ער זיך געוויזען פּאַר'ן פּאַלק. ער האָט אָבער נישט לענגער געקעניגט ווי פּערציג יאָהר. די מיניסטר־טאַרען האָבען מוראַ געהאַט, אז אויף דער עלטער זאָל דער

כאקאן נישט פערלירען דעם שכל און ברענגען אן אומגליק אויפ'ן פאלק.

נאך פערציג יאָהר קעניגען האָבען זיי איהם געטויט און בעגראָבען אויף אַ געהיים אָרט און געקרוינט זיין זוהן. אזוי האָבען זיי געטאָן מיט יעדען כאקאן.

דער צווייטער הערשער איז געווען דער פֿ אַ ג, דער מיליטער-הויפט, געזעצגעבער און אויבערריכטער. ער האָט געפיהרט די רעגירונג.

די כוזרים זענען געווען א זעהר העלדיש פאלק. געניטע רייטער מיט שטארקע וואַפען און געאיבטע קריגער. זיי האָט בען געהאט אַ געזעץ, אז יעדער איינער וואָס טרעט אָב פון שלאַכטפעלד, פון נידריגסטען סאָלדאַט ביז'ן מיליטער-הויפט, ווערט בעשטראַפט מיט'ן טויט.

די שכנ'ישע פעלקער האָבען געציטערט פאר זיי און זיי האָבען געהערשט איבער אלע לענדער פון קאספישען ים ביז דעם מאַאטישען און שוואַרצען ים, און פון יאַאיִק (אוראל) טאַנאַאִים (דאָן) ביז דעם אוּוּו (דניעפער). די פעל-קער פון די לענדער, די בולגאַרען, פאליעסין, ראדאמיצער און בורטאַסען האָבען זיי געצאָהלט צינזען.

אין יאָהר פיער טויזענט פינף הונדערט, איז געווען דער כאקאן בולאן. ער האָט פיינט געקראָגען דאָס געצענדיסט און פערבאָטען זיין פאלק צו דינען אָבגעטער. ער האָט גע-זוכט דעם אמת'ען גאָט.

איינמאָל איז אַ מלאַך איהם געקומען צו חלום און גע-בענטשט אין גאָט'ס נאָמען און איהם בעפוילען צו געהן אויף גאָט'ס וועג און צו היטען זיינע מצוות, וועט זיין גוט איהם און זיין פאלק.

דער מלאַך האָט זיך אַיך בעוויזען צום פאָג און אָנגע-זאָגט דאָס זעלבע. זייער גלויבען איז געוואָרען שטאַרקער ווען זיי האָבען בעזיעגט אדאַרבייזשאַן, איינגענומען די הויפט-שטאָדש ארדאַבאַל און פערנומען אַ סך גאָלד און זילבער.

דעמאָלט האָבען בולאן און דער פאָג בעשלאָסען צו בויען אַ הויז פאר גאָט. זיי האָבען אָבער נישט געוואוסט פאר וועלכען גאָט.

זענען דעמאָלט געקומען צו בולאָן שלוחים פון באַגדאָדער
כאַליף און פון ביזאַנטישען קייסער און זיי האָבען איהם
פאַרגעלייגט אָנצונעמען זייערע גלויבענס. בולאָן האָט זיי
אויסגעהערט בעזונדער און אויך געהערט ווי זיי שפּאַרען זיך
וועמעס גלויבען איז ריכטיגער.

דעם כאַליף'ס שלוחים האָבען געלויבט די מאַכמאָדאָני-
שע אמונה און אויסגערעדט אלדאָס־בייז אויף דער קריסט-
ליכער. די קריסטען האָבען געטאָן פּערקערט. ביידע האָבען
אָבער צוגעגעבען, אַז זייערע גלויבענס זענען בעגרינדעט
אויף דער אידישער אמונה. פון אידען האָבען ביידע א סך
געלערנט.

האָט בולאָן געבראכט א אידישען געלערנטען, רבי יצחק
סאנגארי, און די דריי גלויבענס־פּערטרעטער האָבען געהאַל-
טען ויכוחים.

ענדליך האָט דער כאַקאן געזאָגט דעם כאַליף'ס און דעם
קייסער'ס שלוחים :

— איהר גיט צו, אַז אייערע רעליגיעס זענען בעגרינדעט
אויף דער אידישער אמונה, געפעלט מיר דערפאַר די אידישע
בעסער.

דעם זעלבען טאָג האָבען זיך מגיר געווען בולאָן, דער
פּאַג און אַלע מיניסטאַרען. מיט זיי האָבען זיך מגיר געווען
א סך פון פּאַלק. אַ גרויסע צאָהל איז אָבער פּערבליבען ביי
זייערע פריהריגע גלויבענס. בולאָן האָט אַרויסגעגעבען אַ
בעפעהל, אַז יעדער מעג פריי דינען זייט נאָט.

אַ שפּעטערער כאַקאן, בולאָן'ס אַן אור־איניקעל, עובדיה,
האָט אנגעזענדט זיין גאַנצען כּח צו פּערשפּרייטען די אי-
דישע אמונה אין זיין קעניגרייך. ער האָט געלאָזט ברענגען
אידישע חכמים פון בכל מיט ספּרי תּורה'ס צו לערנען מיט די
כּוזרים. ער האָט געבויט אַ סך שוהלען און בתי מדרשים און
זיי געלערנט צו זיין ווי אמת'ע אידען.

עס זענען אַריבער אַ צוויי הונדערט און פּופּציג יאָהר. די
כּוזרים האָבען זיך שטאַרק געענדערט. זיי זענען שוין נישט
בעפּאַלען קיין פּרעמדע לענדער. זיי זענען געוואָרען ערד-
אַרבייטער. זיי האָבען אָבער געהאַט אַ געדונגענע אַרמעע פון
מאַכמאָדאָנישע סאָלדאַטען. דער פּעלדמאַרשאַל איז אויך גע-

ווען א מאכמאדאנער. מיט דער ארמעע האָבען זיי אָנגע-
האַלטען זייער מאַכט אויף די שכנישע פעלקער, איינער זאָל
נישט בעפאַלען דעם צווייטען און אויפצומאָנען די צינזען.

ווען אליהו בן יצחק איז אָנגעקומען צו די כוזרים איז
געווען קעניג יוסף בן אהרן, דער דרייצעהנטער דור פון די
אידישע קעניגען. ער האָט געהאט א יונגען אומפּערהייראַטען
זוהן דוד. דער קעניג מיט'ן זוהן זענען געווען בעריהמט און
בעליעבט ביי אלעמען.

אין איימעל האָט אליהו זיך בעזעצט אין אידישען קוואַר-
טאָל, אויף דער גאָס וואָס פיהרט צום גרויסען מאַרק. אין א
קליין הייזעל פון עטליכע צימערן האָט אליהו זיך בעזעצט מיט
זיין שוועסטער מרים און איהר ערציהערין. זיי האָבען גע-
האַט א קליינעם גרינס און בלומען גארטען. זייער הייזעל
איז געשטאַנען נישט ווייט פון פּאַלאַץ גארטען, וואָס האָט
געהערט צו א הויכען גענעראַל.

מרים איז אינגאַנצען אַלט געווען זיבעצעהן יאָהר. ווי א
קינד פון מזרח איז זי שוין געווען גוט ענטוויקעלט און רייף.
זי האָט אויסגעזעהן ווי א בליהענדער טיימעלבוים. צו איהר
וואונדערליכער שעהנקייט האָט זי זיך אויסגעצייכענט מיט
איהרע גאָלד בלאַנדע האָר און הימעל-בלויע אויגען.

דאָס איז געווען אַ סימן, אז זי שטאַמט פון דער אידישער
קעניגליכער פּאַמיליע. אזוי האָבען אויסגעזעהן מרים די
חשמונאית, בעראניקא, די קליינע אביגיל, פנינה די קעניגין
פון תימן און די העלדישע צאינא.

און ווי שעהן מרים איז געווען אזוי איז זי געווען קלוג
און גוטעהרציג. און אז זי איז געגאַנגען איבער דער גאָס
האָבען אלע זיך אָבגעשטעלט קוקען אויף איהר און זי שטאַרס
בעוואונדערט.

זי איז אָבער זעלטען געגאַנגען אין גאָס. זי איז געווען
פּערנומען אין הויז און גארטען. זי איז געווען א שעהנע בלום
און בלומען זענען געווען איהר לעבען. זי האָט אָבגעהויט די
בלומען אין גארטען און געוועבט און געשטריקט טעפּיכער,
פּאַרהאַנגען און טיכלעך מיט די זעלטענסטע געמעלען.

הוסין באג, דער גענעראַל, פלעגט קוקען פון זיין גארטען
און זעהן ווי זי גיט זיך אָב מיט די בלומען-בייטען אין קליי-

נעם גערטענדעל, האָט ער נעשיקט זיין שוואַרצע דינסט צו איהר און איהר פאָרגעלייגט געהן אין זיין גארטען און זיך אויסקלייבען די שענסטע בלומען צו פערזייען אין איהר גערטענדעל.

מרים האָט נישט געוואָלט געהן אין גרויסען גארטען, האָט הוסיין באַן איהר צוגעשיקט אַ בוקעט טייערע בלומען, האָט זי נישט געוואָלט זיי אָננעמען. דעמאָלט איז הוסיין באַן אליין געקומען. ער איז אַלט געווען פינף און דרייסיג יאָהר. הויך און דאַר. איינגעהילט אין אַ גרינזיידען מאַנטעל מיט אַ זילבערן גארטעל. אויפ'ן גארטעל האָט געהאַנגען אַ לאַנגע שווערן מיט אַ זילבערן הענטל בעזעצט מיט בריליאַנט-מען.

אליהו און מרים זענען געווען אין הויז ווען הוסיין באַן איז אריין און פערניגט זיך פאר זיי.

— איך האָב די עהרע זיך פאָרצושטעלען פאר אייך אַלס נאָהנטער שכן — האָט הוסיין באַן געזאָגט — איך בין אייער דינער הוסיין באַן, רייטער-גענעראַל. איך בין ערשט ענקומען אהיים. איך בין געווען ביים יאָאָיק (אוראַל) אין נאָמען פון קעניג איינצושטילען די פּשאַשניגער, וואָס ווילען אַטאַקירען זייערע שכנים.

קיין מאָל בין איך נישט געווען אזוי צופרידען מיט מיין וואוינונג און גארטען ווי היינט. איך האָב געפונען דאָ אַזעל-כע טייערע שכנים. מיין דינסט האָט מיר דערצעהלט, אז איהר רעדט מיין מוטער-שפראַך אַראַביש. דאָ זענען דאָ זעהר זעהר ווייניג מענשען וואָס רעדען אַראַביש. איך בין זעהר צופרידען מיט אייך און האָב, אז איהר וועט אַננעמען פאר ליַעב מיין פריינדשאַפט.

— איך דאַנק אייך זעהר — האָט אליהו זיך אָנגערופען — איך פרעה מיך אויך צו געפינען דאָ אַזאַ גוטען און בכבוד'ען שכן וואָס רעדט מיין שפראַך.

מרים האָט נישט געענטפערט, נאָר צוגעשאַקעלט מיט'ן קאָפּ.

— איך בין גליקליך מיט אייער ענטפער — האָט דער גענעראַל געזאָגט אליהו'ן — אָבער וואָס שווייגט אייער איידעלע שוועסטער ? מיר וואָלט געווען זעהר אַנגענעם צו

הערען פון איהרע בע'חנ'טע ליפען מיין מוטער־שפראך. איך האָב, אז זי וועט מיך בעהאַנדלען ווי א שכן און נישט אַנט־לויפען פאר מיר ווען איך וויל זי בעעהרען ווי זי פערדינט. מרים האָט זיך גרינג פערנייגט און געזאָגט :

— איך וועל אייך אָבעבען גרויס כבוד ווי א גוטער שכן וואָס איז אן עהרע פאר אונז, ווען איהר וועט מיך נישט בע־לעסטיגען מיט בוקסטען בלומען. צופיעל נאָהנטקייט דער־ווייטערט.

— איך האָב נישט קיין מוטח מיט אייך זיך צו שפּאַרען — האָט הוסין באג זיך אָנגערופען — ווי קען אַ שפּין אָהן פיס קאָנטורירען מיט א שנעלע אינדין ? איך האָב אָבער אז איהר וועט מיך נאָך דערקענען צום גוטען, איהר וועט מיך בעלייכטען ווי די זון און מיינע בלומען וועלען אייך זיין אנגענעם. אלס צייכען פון פרידען בעט איך נאָר אז איהר זאָלט האַלטען מיין גארטען ווי ער וואָלט געווען אייערער. איהר קענט געהן שפּאַצירען אין די אַלעען מיט אייער געהער־טען ברודער אָרער אייערע פריינדינס. די טיר פון גארטען בלייבט תמיד אָפען פאר אייך. איך וועל קיינמאָל נישט צו־געהן צו אייך, ווען איהר וועט זיין אין גארטען ביז איהר וועט מיך בעעהרען און רופען.

הוסין באג האָט זיך פערנייגט פאר מרים'ען, אָנגענומען אליהו'ן פאר'ן ארעם און איהם מיטגעבעטען מיט זיך צו וויזען איהם זיין הוי.

געפיהרט פון הוסין באג איז אליהו געגאנגען איבער'ן גארטען אין זיין פּאַלאַץ און געבליבען פּערוואונדערט פון זיין רייכקייט. עס האָט זיבלענדט די אויגען. הוסין באג האָט איהם געבעטען ער זאל זיך אויסקלייבען א טייערע זאך פאר אן אנדענקען.

אז אליהו האָט זיך אָהגעזאָגט דערפון האָט הוסין באג אראָפּגענומען אַ ריינען רינג פון פינגער און אָנגעטאָן אליהו'ן.

— האַלט דאָס יאר אז אנדענקען — האָט הוסין באג איהם געבעטען — און רעכענט מיך פאר א גוטען פריינד, אן אייגענעם ברודער.

זיי האָבען זיך דירציג געזעגענט. די סאָלאַטען האָבען געזעהן ווי זייער גייעראַל ניט אָב גרויס כבוד אליהו'ן, האָב בען זיי זיך אויפגייעטעלט פאר איהם און געשטאַנען גלייך אויסגעצויגען ביז יר איז פטרביגעגאנגען. אויפגעלייגט און שטאַרק צופרידען זיי אליהו צוריק אריין אין הויז. זיין פרייד איז אבער געווען פערשטערט ווען ער האָט דערזעהן מרים'ען אין אויפהערעגטע. ער האָט מיט שרעק געפרעגט :

— וואָס איז געשעהן ? וואָס גיזט אויפגערגעט, מרים ?

— דאָ איז נאָר יישט געשעהן — האָט זי געענטפערט —

מיך פערדריסט נאָר וואָס דו האָסט אזוי לייכטזיניג זיך בע- פריינדעט מיט אַ מאַן וואָס עס וואָלט געווען געזינטער פאר אונז, ווען מיר האַלטען זיך פון איהם פונטווייטענס.

— וואָס פאר אַ שלעכטס האָסטו געפונען אין דעם גרוי-

סען מאַן וואָס גיט אונז אָב אזוי פיעל כבוד ?

— וואָס פאר אַ גוטס האָט דער גרויסער מאַן אין אונז

דערזעהן, אַז ער איז אזוי פלויזלינג געוואָרען צוגעבונדען צו אונז ? — האָט מרים צוריק געפרעגט.

— ער האָט דאָך געזאָגט ווייל מיר רעדען אַראַביש —

האָט אליהו איהר דערקלערט — מענשען פון איין לאַנד דער- פּרעהען זיך ווי לייבליכע ברידער, ווען זיי טרעפען זיך אין דער פרעמד.

— איך וואָלט געוואָלט זאָקסט מיר דערקלערען דעם

וואונדער — האָט מרים געפאָדערט — דו ווייסט דאָך, אַז די אַראַבער און כוזרים האָבען זיך שטענדיג פיינט. ווי אזוי האָט ער פערראַטען זיין פאָלס און איבערגעגאנגען צום פיינד ? אן אַרנטליכער מענש מיט נישט אזוי.

— אזוי לאַנג ווי מיר ווייסען נישט זיין לעבענס-געשיכ-

טע ווייסען מיר נישט וואָס עס האָט איהם געבראַכט דערצו און מיר האָבען קיין רעכט איהם נישט צו בעשולדיגען. ער איז אזוי גוט צו אונז, האָב איך איהם לייעב.

— און איך האָב איהם פיינט פון בלויסען זעהן — האָט

מרים פעסט דערקלערט — אין זיינע אויגען האָב איך דער- קענט די כּיטערעקייט פון אַ פּוקס, פאַלשקייט פון אַ קאַץ און דאָס גרויזאַמקייט פון אַ לעמפערט. אַן אַרנטליכער מענש

הנפ'עט נישט. זיינע זיסע רייד האָבען מיך געעקעלט.
 — ביזט גערעכט, טאָכטער מיינע — האָט זיך אריינ-
 געמישט איהר ערציהערין שרה — אַ גלאַטע צונג איז פאַלש.
 אליהו, דו האָסט אַ טעות, אויב דו דענקסט אַז ער איז דיר אַ
 גוטער פריינד, ווייל דו רעדסט אַראַביש. ער לויערט אויף
 מרים'ען. דורך דיר וויל ער זי פאַנגען אין זיין נעץ. זיי פאָר-
 זיכטיג, געה נישט צו איהם, וועט ער נישט קומען אַהער.
 מרים, איך בין זיכער, אז דו וועסט נישט אריינגעהן אין זיין
 גארטען, ווער וויים וואָס פאַר אַ נעץ ער גרייט דאָרט פאַר
 דיר ?

די אַלטע שרה איז געוועהנט געווען צו רעדען מיט זיי
 ווי אַ מאַמע מיט קינדער. אליהו האָט איהר פערשוויגען וואָס
 זי מישט זיך אריין און מרים איז געווען שטאַרק צופריעדען
 פון איהרע רייד און זי האָט צוגעגעבען :

— איך גלויב, אַז דאָס בעסטע וואָלט געווען מיר זאָלען
 זיך אויסזוכען אַן אנדערע וואוינונג, מיר וועלען זיין ווייט
 פון דעם שלעכטען שכן און בעהיט פון אַן אומגליק.

אליהו איז געוואָרען אויפגערגנט און געשריגען :
 — וואָס עס פאַלט איין די נאַרישע פרויען ! וואָס
 שרעקט איהר זיך ? פאַר וועמען האָט איהר מורא ? ווען
 אפילו איהר זענט גערעכט, אַז ער טראָגט ארום מיט זיך אַ
 בייזען געדאַנק, וואָס פאַר אַ בייז קען ער אונז טאָן אין אַ
 לאַנד וואו דער קעניג איז אַ איד ? מיר זענען דאָך נישט אין
 באַגדאַד. מיר לעבען נישט אונטער דעם סולטאַן, נאָר אונ-
 טער אַ אירישען מלך. דאָ רעגירט גערעכטיגקייט.

— אמת, דאָס ווייסען מיר. דאָס האָט אונז דרעעהלמ
 אַ יונגערמאַן וואָס איז דאָ געווען ווען דו ביזט געווען בייב
 נראַבער — האָט שרה געזאָגט און געקוקט אויף מרים'ען.
 מרים איז שטאַרק רויט געוואָרען און אליהו האָט גע-
 פרעגט :

— ווער איז דער יונגערמאַן ? וואָס האָט ער דאָ געטאָן ?
 מרים האָט אַראָפּגעלאָזען די אויגען און געזאָגט :
 — אַ קעניגליכער בעאמטער. ער איז געקומען געוואָהר
 ווערען ווי מיר פיהלען זיך דאָ, און ער האָט אויך געפרעגט
 צו דו ווילסט אַן אמת וועסטו בעקומען.

— וואָס פאַר אַ גוטס האָט דער דאָזיגער מאַן דערזעהן אין אונז וואָס ער איז פּלוצלונג געקומען געוואָהר ווערען וואָס מיר מאַכען און ער זאָרנט זיך פאַר מיר ? — האָט אליהו זי געפרעגט מיט די זעלבע ווערטער וואָס זי האָט איהם געפרעגט וועגען הוסין באג.

— דער מאַן האָט זיך נישט געזוכט קיין אויסרייד אז ער וויל זיין אונזער פּריינד ווייל מיר רעדען העברעאיש אָדער אַראַביש, נאָר אונזער אמונה וואָס איז אויך זיין אמונה האָט איהם געבראַכט צו זאָרגען פאַר אונז.

— און וואָס האָסטו געזעהן אין זיינע אויגען ? — האָט אליהו ווייטער געפרעגט.

— עהרליכע אויגען, פון אַ ריין האַרץ און אַן עהרליכע גוטע נשמה מיט אַ ליכטיג פנים — האָט מרים געענטפערט רוהיג.

— ער איז אַ גליקליכער, אויב ער איז דיר געפּלען, שוועסטער. און וואָס האָסטו איהם געענטפערט וועגען אַן אַמט פאַר מיר ?

— גאָר נישט. אָהן דיר האָב איך גאָר נישט געוואָלט זאָ-נען. איך האָב איהם נאָר געזאָגט, אַז דו ביזט אַריין צו הוסין באג. און ווי ער האָט דאָס דערהערט איז ער געוואָרען כלאם און שפּעטער שטאַרק רויט. ער האָט גאָר נישט געזאָגט וועגען דעם, נאָר אז ער האָט איצט קיין צייט נישט. מאָרגען אין דערזעלבער צייט וועט ער ווידער קומען און ער האָפט דיך צו טרעפּען און רעדען מיט דיר.

— איך האָב איהם דערצעהלט אייער יחוס — האָט שרה זיך אָנגערופּען — מרים האָט זיך געבייזערט און געזאָגט אַז איך בין אַן אלטע פּלוידערין. איך האָב אָבער נישט גע-קוקט אויף דעם און איהם געזאָגט, אַז איהר שטאַמט פון דוד המלך. זיינע אויגען האָבען זיך אָנגעצונדען און דאָס פנים אויפגעשיינט פאַר פּריינד און ער האָט געזאָגט אַז ער געהט אָנזאָגען די גוטע בשורה דעם קעניג און דערפּרעהען זיין האַרץ. ער האָט זיך האַרציג געזעגענט מיט אונז און אוועק-געגאַנגען. געדענקט, קינדער ! איך בין זיכער אַז דער קעניג יועט איך שטאַרק דערהויבען. אויף מיינע עלטערע יאָהרען וועל איך נאָך דערלעבען צו זעהן אייער גרויסען כבוד !

דעם זעלבען אווענד האָט אליהו זיך איבערצייגט, אז מרים און שרה זענען גערעכט. פארנאכט איז אריינגעקומען צו זיי הוסין באג און ווידער זיי געמאכט א סך קאמפלימענטן מען און זיי פערבעטען צו זיך אין גארטען.

אליהו האָט גלייך איינגעווייליגט, מרים האָט אָבער נישט געוואָלט געהן. אליהו האָר זי אָבער נישט אָבגעלאָזט און זי האָט נאָכגעגעבען.

אין דרייען זענען זיי אריין אין גארטען. זיי זענען גע- נאָנגען אין די אַלען און זיך אָנגעטרונקען מיט דעם ריח פון די טייערע בלומען. זיי האָבען זיך אוועקגעזעצט אויף געפלאַכטענע בענק און הוסין באג האָט זיי דערצעהלט פון זיין העלדישקייט אין פערשיידענע מלחמות.

עס איז געוואָרען אווענד, האָט מרים געזאָגט אז זיי דארפן שוין געהן אַהיים, הוסין באג האָט זיי אָבער קוים פּערהאַלטען זיי זאָלען טרינקען אַ בעכער שאַרבעט. ער האָט געגעבען אַ פאַטש מיט די הענד און די שוואַרצע דינסט האָט אַרויסגעבראַכט אויף אַ זילבער טאַץ דריי גאָלדענע בעכער מיט זילבערנע לעפעלעך.

זי האָט זיי דערלאָנגט די בעכערס און אליהו איז געווען שטאַרק דרשטיג, האָט ער אויסגעטרונקען דעם בעכער מיט אַמאָל. מרים האָט נאָר פּערויכט אַ ביסעל און געבעטען אליהו'ן געהן אַהיים. הוסין באג האָט אָבער געטרונקען פאַ- מעליך, האָט אליהו געזאָגט ער וועט וואַרטען ביז הוסין באג וועט אויסטרינקען.

אליהו האָט זיך געוואָלט אויפשטעלען, ער האָט זיך אָבער נישט געקענט ריהרען. די הענד אָהן מאַכט, די פּיס ווי געשמירט אין קייטען, דער קאַפּ שווער ווי אַ שטיין און אין די אויערן האָט איהם שטאַרק גערוישט.

אין דעם גערויש האָט זיך איהם געדאַכט, אז ער הערט מרים שרייט און רופט איהם, שרה שרייט און בעט הילף, ער האָט אויך געהערט אַ געפייפּעריי, געוועהר קלינגען און גרויס קריגעריי. ער האָט געוואָלט פּערשטעהן וואָס דאָ קומט פאַר, די געדאַנקען האָבען אָבער נאָר נישט געקענט פּער- נעמען.

אליהו איז אומגעפאַלען און פּערוונקען אין אַ טיפען

שלפאָה. אויף הוסין באג'ס בעהעהל האָט די שוואַרצע דינסט אַרײַנגעמאָן שלאַה־טראַנק אין זײַן בעכער און אַזוי ווי ער איז אײַנגעשלאַפֿען האָט הוסין באַג אַרומגעכאַפּט מרײַס'ען, די שוואַרצע דינסט האָט איהר פֿערבונדען די אױגען און פֿערשטאַפּט דאָס מויל און זי אױעקגעטראָגען אין זײַן הויז.

אין באלאנגאר זענען דעמאָלט אָנגעקומען שלוחים פֿון די רוסען אין קיעוו מיט אַ מתנה פֿאַר'ן קעניג פֿון די כוזרים, אַ שווערד פֿאַר יעדען אײַנוואוינער. צווישען די רוסישע שטאַמען איז אָנגעגאנגען אַ גרויסע קריעג. ביצאַנץ האָט זיי אָנגערייצט אײַנס אויף דאָס אַנדערע זיי זאָלען ווערען אָבעשוואַכט פֿון זיערע אײַגענע רײסערייען.

די כוזרים האָבען גרינג געקאנט פֿעדנעמען די רוסישע לענדער, נאָר זײט דער קעניג און אַ גרויסע טײל כוזרים זענען געוואָרען אירען, האָבען זיי אױפֿגעהערט פֿיהרען מלחמות און זיי האָבען זיך בענגגענט מיט דעם צײַט וואָס ל' רוסען האָבען זיי געצאָהלט.

די רוסישע סוחרים האָבען אויך געצאָהלט די כוזרים אַ גרויסען אָבצאָהל פֿון אַלע סחורות, וואָס זיי האָבען געבראַכט נאָך אײטעל. זיי האָבען אַרײַנגעפֿיהרט פֿעל, האָניג, וואַקס, תבואה און קנעכט און דינסמען. די רוסען האָבען געקויפט ביי די כוזרים נאָלד און זילבער־אַרבייט, לײנען און באוועל, געווירצען און מעדיצינישע פֿראָדוקטען, צירונג, געוועהר און זאָמלען.

די סוחרים האָבען עהרליך געצאָהלט זייער אָבצאָהל בײַ די וואַריאַגישע פֿירשטען האָבען אָנגעהויבען פֿעראײַניגען די רוסישע שבטים האָבען זיי אױפֿגעהערט צאָהלען צײַנען.

אין די צײַטען פֿון אליעג און איגאר האָבען די רוסען בעקומען אַ צוטריט נאָך קאָנסטאַנטינאָפּאָל. די ביצאַנזישע הױפּט־שטאָרט, זיי האָבען אַ פּאָר מאָל בעפֿאלען די שטאָרט און די ביצאַנטישע ערשער האָבען אײַנגעוויליגט אַרײַג צולאָזען די רוסישע הענדלער און זיי גוט אױפֿנעמען.

האָבען די מעהרסטע רוסישע סוחרים אױפֿגעהערט קומען צו די כוזרים. נאָר אז איגאר איז צושלאָגען געוואָרען פֿון די אוערביזשאַנער און זײַן ווייב אלנא האָט אײבערגענומען

די רעגירונג האָט ביצאָנץ ווידער פּערבאָטען די רוסען אַרייַנ-
צוקומען.

דערפאַר זענען די פּאַליעסער געקומען מיט די צינזען
צו די כוזרים בעמען מען זאָל זיי ווידער אַרײַנלאָזען האַנד-
לען. לכּבוד זיי איז דאָס כוזרים מיליטער אַרױסגעריטען
פּאַר'ן קעניגליכען פּאַלאַץ. דער קעניג יוסף איז אַרויס צוזאָ-
מען מיט די מיניסטאַרען און גענעראַלען צו מושטרען דאָס
מיליטער אין געגענוואַרט פון די רוסישע פּערטרעטער.

די רוסען האָבען געהאַט אַ בעזונדער אָרט פון וואָנען זיי
האָבען אַלץ געקענט גוט זעהן. די רוסען זענען געווען הויך,
ברייטפלייציק מיט גרויסע וואָנסעס און לאַנגע בערד. די
פנים'ער אָבערענט און שפּיציקע קינבאקען, טונקעל-רויטע
האַר, גרויע אויגען, קורצע פּערריסענע נעזער, גראַבע, פליי-
שיגע נאָקענס און געבויט ווי פון שטאַל.

זיי זענען גענאנגען איינגעהילט אין גראַבע קאָלרעס
פּערשפּילעט אויף דער רעכטער פּלייצע. אונטער דער קאָלדע-
רע האָבען זיי געטראָגען פּיעל-פּאַרביגע העמדלעך ביז איבער
די הויזען. אַ גראַבען וואָלענעם נאַרטעל אויף'ן העמדעל פּער-
בונדען מיט אַ גראַבען קנאָפּ. אויף די קעפּ האָבען זיי גע-
טראָגען גרויסע פּוטערנע היט.

הינטער זיי זענען געשטאַנען זייערע קנעכט און געהאַל-
טען רוסישע פּרוכטען און געפיהרט וואָגענס מיט קורצע צוויי
שאַרפיגע שווערדען.

דער קעניג יוסף איז פּערבייגעריטען דאָס מיליטער און
צינגעקומען צו די מאכמאדאנישע רייטער, האָט ער געפּרעגט
איינעם פון די בעאַמטע, פּאַרוואָס הוסין באַג איז דאָ נישטאָ?
— מיר ווייסען נישט, קעניג — האָט דער בעאַמטער
געענטפּערט — ער האָט אונז געהייסען געהן פּריהער, ער
וועט באַלד נאָכקומען.

— זאָל מיין פּאַטער, דער קעניג, מיר דערלויבען געהן
זעהן וואָס מיט הוסין באַג איז געשעהן. ער האָט קיינמאָל
נישט פּערשפּעטיגט, עפּים מוז דאָך האָבען פּאַסירט ! —
האָט געזאָגט דעם קעניג'ס זוהן דוד.

דער קעניג האָט איהם דערלויבט און ער האָט מיטגענו-
מען צעהן גוואַרדיסטען און אוועק צו הוסין באַג'ס הויז.

נאכדעם ווי דער קעניג האט מושטירט די ארמעע האט מען די רוסישע געסט אריינגעפיהרט אין פאלאץ און זיי גע- געבען א מאָלצייט. די רוסען האבען געגעסען א סך. נאָכמעהר האבען זיי געטרונקען. זיי האבען געהאלטען אין איין טרינ- קען ביער און מער און זיך געלאָזט וואוילנעהן.

אינמיטען עסען איז אריינגעקומען דער קעניג מיט זיין סוויטע זיי צו בעגריסען און האָבען געפרעגט אויף דער פירש- טין אלגא און איהר זוהן סוויאטאָסלאוו. די אלטע רוסען הא- בען דערצעהלט וואונדער פון אַלגא ווי זי האט גענומען שרעקליכע נקמה פאר איהר געטויטעמען מאן.

מאלא דער פירשט פון אזערבייזשאן האָט זיך פערליעבט אין אלגא'ן און געשיקט צו איהר שלוחים זי בעטען זי זאָל קומען צו איהם און ווערען זיין ווייב. אלגא האט די שלוחים בענראָבען לעבעדיגערהייט לעבען איהר פאלאץ און געשיקט אנזאגען מאלא'ן אז זי וועט נישט קומען צו איהם ביז ער וועט שיקען נאָך איהר זיינע מיניסטאָרען.

מאלא האָט אזוי געטאָן. ווען די מיניסטאָרען זענען גע- קומען האָט אלגא זיי נישט געוואָלט אויפנעמען ביז זיי ווע- לען פריהער געהן אין באָד. אז זיי זענען אַריין אין באָד האָט זי אונטערגעצונדען די באָד און זיי פערברענט לעבעדיגע- רהייט.

דערנאָך האט זי געשיקט אנזאגען מאלא'ן אז זי קומט. ער זאל נאָר אנגריימען א סך ביער און מער אויפ'ן אָרט וואו איהר מאן איגאר איז אומגעקומען. זי וועט איהם פרי- הער בעוויינען און דערנאָך מאכען א מאָלצייט אויף זיין קבר. וועט זי זיין פריי צו קענען חתונה האבען מיט מאלא'ן.

מאָסען אזערבייזשאנער זענען געקומען צום קבר. זיי האָבען אָנגעגרייט א סך ביער און מער. אלגא איז געקומען מיט איהרע לייט און בעדיענט די אזערבייזשאנער און זיי נט אנגע'שיכור'ט און שפעטער אלעמען אויסגעקוילעט.

דעמאָלט האָט אלגא געשיקט סוויאטאָסלאוו'ן מיט א גרויסע ארמעע אויף אזערבייזשאן און איינגענומען דאָס גאַנצע לאַנד, נאָר די הויפטשטאָדט קאראסטין האָט זיך גע- האלטען פעסט. א גאנצען זומער האט סוויאטאָסלאוו בעלא- גערט די שטאָדט און זי נישט געקענט אייננעמען. איז אלגא געפאלען אויף א פלאץ.

זי האָט געלאָזט וויסען די שטאָדט-לײט אז זי וויל שלױ-
סען שלום. נאָר יעדער זאל איהר שיקען דריי טויבען
און דריי פייגעל פון א הויז. די קאראסטינער האבען זיך דער-
פרעהט, עס וועט ווערען פרידען און זיי האבען ארויסגעשיקט
די טויבען און פייגעל.

אַלנא האט געהייסען אנבינדען ברענענדיגע קנויטען אן
די פליגעלען פון די טויבען און זיי געטריבען אין שטאָדט
אריין. די טויבען מיט די ברענענדיגע קנויטען זענען צוריק-
געפלוניגען אין זייערע נעסטען, די הייזער האבען זיך אנגע-
צונדען און די גאנצע שטאָדט איז געשטאָנען אין פייער.

אז די שטאָדט לײט זענען זיך צולאָפֿען פון דער שרפה
האָט סוויאטאָסלאָוו זיי אלעמען דער'הרג'עט.

די רוישישע געסט האבען דערצעהלט די געשיכטעס דעם
קעניג און דער קעניג מיט זיין סוויטע האבען זיך שטאַרק
צוגעהערט. דערנאָך זענען זיי אריין אין קעניג'ס בעראטונגס-
צימער און איינער פון די עלטסטע ראטגעבער האט זיך אַנ-
גערופען :

— דער קעניג זאָל לעבען אויביג האָט אַלץ געהערט,
אלנא איז מוטיג און העלדיש. די רוסען זענען שטאַרק און
פעסט. אלנא ניט זיך שטאַרק אָב מיט דער ערציהונג פון
איהר זוהן סוויאטאָסלאָוו. ווען סוויאטאָסלאָוו וועט אויס-
וואַקסען און פּעראייניגען די רוישישע שבטים, וועלען זיי זיין
א גרויס און שטאַרק פּאָלק. נישט נאָר וועלען זיי אויפהערען
אונז צאָהלען צינזען, נאָר זיי וועלען אונז נאָך דערקלערען
קריעג.

— האט דער קעניג געזעהן די צווישארפיגע שווערדען
וואָס זיי האָבען אונז געבראַכט ? — האָט אַ צווייטער גע-
זאָגט — דאָס איז אַ צייכען אויף קריעג.

דעם קעניג'ס פנים איז געוואָרען טונקעל און ער האט
געפרעגט:

— וואָס איז אייער עצה?

— מיין עצה איז—האט דער ערשטער געזאָגט—כּיר זא-
לען געפינען מענשען וואָס קענען גוט סלאָוויש און זיי שר-
קען צו די רוסען, זיי זאלען אויפרייצען די רוסען איינעם

אויפ'ן אנדערן, וועלען זיי זיין פערנומען מיט אינערליכע רייסערייען און נישט ווערען מעכטיג.

— דאָס איז א טייוולישע עצה, וואָס פאָסט פאר ביזאָנץ, פאר די גריכען, נישט פאר אונז. דאָס הייסט צו בעגעהן אַ מאָרד אויף א גאנץ פאָלק—האט דער קעניג געזאגט.

— מיר דארפֿען האבען א גרעסערע ארמעע, בעפעסטויגען אונזערע פעסטונגען צו קענען ביישטעהן קעגען יעדען פיינד—האט א צווייטער זיך אנגערופען.

— איך האב שוין לאנג געווארנט דעם קעניג—האט א דריטער געזאגט—אז אונזער ארמעע זאל בעשטעהן פון אונזערע לייט, קינדער פון אונזער פאָלק און גלויבען. אויף פרעמד מליטער וואס איז געדונגען קען מען זיך נישט פערלאָזען אין קריעגס צייט.

— דאס וויל שטארק מיין זוהן דוד—האט דער קעניג געזאגט—איך וויל עס אבער נישט. די וואס גלויבען זיך אירישישען גאָט זענען אין א קליינע צאָהל. וועלען מיר אריינגענהמען אין דער ארמעע מענשען פון פערשיעדענע גלויבונגס וועלען זיי זיך ארומקריגען און אנשטאט צו שטעהן שאַרף אייניגט געגען שונא, וועלען זיי זיין צוריסען צווישען זיך. מיר קענען אויך נישט פערגרעסערן די ארמעע פון די נע-דונגענע פרעמדע. מיר וועלען מוזען לייגען שווערע ציגען אויף די איינוואוינער אויסצוהאלטען די גרויסע ארמעע. זיך דארפֿען נישט זוכען היין נייע איינפיהרונגען. מיר האבען פרידען אין לאַנד, מיט די שכנים האבען מיר אויך שלום. מיר דארפֿען נאָר בויען נאָך עטליכע פעסטונגען אויף די גרע-ניצען.

לאָמיר אָנהאלטען פרידען מיט אלע שכנים און בעזונט דער מיט די רוסען. איך וויל שיקען גרויסע מתנות מיט די רוישישע פערטרעטער פאר אלגאָן און איהרע מיניסטראָרען און מיר וועלען האָבען שלום.

דער קעניג האָט זיך אויפגעהויבען. די בעראַטונג איז געענדיגט. די ראַטגעבער האָבען זיך אויפגעשטעלט און פערנייגט און גרייט געווען אוועקצוגעהן, איז פלוצלינג אריינגעלאָפֿען דער קרוין־פרינץ דוד און אויפגערענט גע-שריגען :

— א שענדליכע זאך איז געשעהן ! הוסין באג, דער צראבישער רייטער-גענעראל, האָט געמאָן שלעכטס צו אַ איר-דישע פּאַמיליע, וואָס איז ערשט געקומען אַהער פון באַג-דאָד. ווען איך קום נישט אין צייט און צושטער נישט זיין בייזען פּלאַן, ווער ווייס וואָס מיט דער פּאַמיליע וואָלט גע-שעהן !

אלע האָבען זיך דערשראָקען און דער קעניג איז געבלי-בען הערען די געשיכטע. און דער קרוינפּרינץ האָט דערצעהלט אַלסדינג וואָס ער האָט געהערט פון מרים'ן און שרה'ן. אַליהו האָט נישט געקענט רעדען צו איהם, האָט דוד דערצעהלט, ווייל ער איז נאָך אַלץ צומישט פון דעם שלאַף-טראַנק וואָס הוסין באג האָט איהם איינגעגעבען.

אזוי ווי הוסין באג האָט פערבעטען צו זיך אַליהו'ן און מרים'ן, האָט די אַלטע שרה נישט געקענט איינרוהען. זי איז אַוועק אין גארטען און שטילערהייט זיי נאכגעגאנגען ביז זיי זענען אריין אין דעם ביידעל. זי האָט זיך בעהאַלטען צווישען די בוימער ארום ביידעל און געוואַרט ביז זיי ווע-לען אַרויס.

דערווייל האָט זי דערזעהן ווי די שוואַרצע דינסט טראַגט די דריי בעכערס, האַלטענדיג איין בעכער בעזונדער. דאָס האָט זי געוואונדערט און זי האָט מורא געהאַט, אַז עפעס ביזי וועט דאָ טרעפען.

פּלוצלינג האָט זי דערהערט אַ געשריי וואָס איז גלייך גע-וואָרען דערשטיקט. מיט אַ געשריי איז זי אריינגעלאָפּען אין ביידעל און דערזעהן הוסין באג און די שוואַרצע דינסט שלע-פען מרים'ן. האָט זי זיך אַרויפגעוואַרפען אויף זיי און גע-וואָלט אַרויסרייסען מרים'ן. האָט הוסין באג אַרויסגעכאַפט אַ מעסער און זי געוואָלט דערשטעכען.

אין דער רגע איז אָנגעקומען דער קרוינפּרינץ דוד מיט זיינע גוואַרדיסטען. דוד איז געווען אין הוסין באג'ס הויז, האָט ער דאָרט קיינעם נישט געטראַפּען, איז ער אַוועק אין גארטען און דערהערט שרה'ס געשרייען. איז ער געלאָפּען נאָד'ן קול.

הוסין באג האָט איהם דערזעהן, האָט ער אויפגעשוידערט
און מיט שרעק אויסגערופען :
— דער קרוינפרינץ !!

ער האָט אָבגעלאָזט מרים'ן. זי איז אומגעפאלען און אז
זי האָט געעפענט די אויגען האָט זי דערקענט דוד'ן, אז ער
איז דער יונגערמאן וואָס איז נעכטען ביי איהר געווען. זי
איז גלייך געפאלען אין חלשות און דוד מיט שרה'ן האָבען
זי אריינגעטראָגען אין הויז. שפעטער האָבען זיי אויך אריינגע-
טראָגען אליהו'ן.

דוד האָט בעפוילען זיינע סאָלדאטען אריינצופיהרען
הוסין באג'ן אין הויז און איהם האַלטען ארעסטירט ביז
דער קעניג וועט איהם משפט'ן.

די זעלבע נאכט זענען אָנגעקומען צוויי קארעטעס פון
קעניגליכען הויף. איינע האָט מיטגענומען אליהו'ן, מרים'ן
און שרה'ן אין קעניגליכען פּאַלאַץ אריין און די צווייטע
האָט אוועקגעהרט הוסין באג'ן אין געפענגניש לעבען
פּאַלאַץ.

דער הויפּראָקטאָר האָט קוים אויפגעוועקט אליהו'ן. ער
האָט געוואָהר געוואָרען וואָס עס האָט פּאַסירט און האַרציג
געראַנקט דעם קרוינפרינץ פאר זיין וואונדערליכער הילף.
דער קעניג האָט איהם אויפגענומען מיט גרויס פרייד אין
בעשטימט אליהו'ן פאר דוד'ס לעהרער און חבר.
צומאָרגענס האָט מען אין קעניגליכען הויף אָנגעגרייט
די מתנות פאר אַלאַן און איהרע מיניסטאָרען. מיטאָנצייט
זענען געקומען די רוסישע פּערטרעטער זיך געזעגענען מיט'ן
קעניג.

דער קעניג מיט זיין סוויטע און מיניסטאָרען זענען געווען
אין אויפנאַם-זאַל און עס האָט זיך אָנגעפּאַנגען די אבשייד-
צערעמאָניע. פּלוצלינג איז געוואָרען אַ טומעל אין דרויסען.
פינף הונדערט אַראַבישע רייטער האָבען געפּאַדערט דער
קעניג זאַל בעפרייען הוסין באג'ן. אויב נישט, וועלען זיי
איהם מיט געוואַלט בעפרייען.

דער קעניג מיט די מיניסטאָרען זענען געוואָרען צוטר-
זעלט. נאכעבען די בונטאָוושטשיקעס איז אונגעגליך. די

סאָלדאָטען וועלען ווערען דורכדעם צולאָזען און אָפּט אַרויס-
שטעלען פּאָדערונגען דעם קעניג.

אָבזאָגען זיי איז אויך שווער. ווער ווייס וואָס זיי וועלען
אויפגערגעטערהייט דאָ אָבטאָן ?

אין דעם איז דער קרוינפרינץ ארויס אויף'ן הויף און
אָנגעהויבען שטאַרק פייפען. צוויי טויזענט פּערסישע ריי-
טער אין פּולען וואַפען זענען אָנגעריטען און ארומגערינגעלט
די אַראַבער און געוואַרט אויף דעם קרוינפרינץ'ס בעפעהל
אויסצוקוילען די אַראַבער.

דוד האָט באַלד געוואוסט, אַז די אַראַבישע רייטער ווע-
לען זיך איינשטעלען פאר זייער גענעראל, האָט ער פריהער
אָבגעערעדט מיט דעם גענעראל פון די פּערסישע רייטער, וואָס
האַסען שטאַרק די אַראַבער, זיי זאָלען זיין גרייט איינצו-
שטילען די צוואוילדעטע אַראַבער.

אין דער רגע האָט זיך געהערט דאָס פייפען פון א שפּאַ-
ציר-שיפעל וואָס איז געפאָהרען אויפ'ן טיך לעבען פּאַלאַץ.
אין שיפעל איז געזעסען מרים מיט די אַלטע שרה און דעם
קעניג'ס זעכצעהן-יאָהריגע טאָכטער הדסה.

הדסה איז געווען זעלטען שעהן און אנגענעם, מיט לאַנגע
צעפּ פון טונקעל פּלאַקס פאַרב. א לענגליך פנים מיט אַ גליי-
כע נאָז, גרויע ליכטיגע אויגען, אַ ביסעל ברייטליך מויל און
אַ פּערשארצטע אויבערשטע ליפּ מיט חן-גריבעלעך וואָס
לייכטען אויף פון איהר שטענדיגען גוטען שמייכעל. איהרע
צייהן קליינע און שעהן ווי צוויי שנירלעך פּערל. א הויכער
האַלז אויסגעטאַקט.

זי איז געווען אָנגעטאָן אין א קורצען ווייס זיידען מאַנ-
טעל מיט אַ פּורפורנע וועסט געוועבט מיט זילבער. אויפ'ן
קאָפּ האָט זי געטראָגען אַ גרין זיידענע הויב מיט דימאנטען
בעזעצט. די ארעמס בעהאַנגען מיט נאָלדענע ארעמבענדער
בעזעצט מיט ברילאַנטען און פּערל.

מיט איין האַנד האָט זי געפיהרט דעם רודער און מיט
דער צווייטער געכאַפט פיש אין א ווייסע שעהנע נעץ.

זי איז איצט צוגעפאָהרען בעגריסען איהר פאָטער דעם
קעניג. איהרע דינער האָבען אָנגעבונדען דאָס שיפעל אן א
מאַרמאַר זייל און זי איז געשיקט און פלינס ווי אן אינדין

געשפרונגען איבער די מארמארנע טרעפען פון ברעג אין פאלאץ אריין.

נאך איהר זענען געגאנגען מרים מיט שרה'ן און צוויי אינדישע דינסטען. הרסה האָט גענומען מרים'ן פאר'ן האַנד און געגאנגען מיט איהר רעדענדיג העברעאיש. דער קעניג יוסף און דער קרוינפרינץ האָבען מיט אליהו'ן אויך גערעדט נאָר העברעאיש. ווייל זיי האָבען נישט געקענט קיין אַראַביש און אליהו האָט נישט געקענט קיין כוזריש.

עס איז קענטיג געווען אז אין די פאָר שעה איז הרסה געוואָרען צוגעבונדען צו מרים'ן.

ווי הרסה און מרים האָבען דערהערט וואָס דאָ איז פאָר-געקומען מיט די אַראַבישע רייטער, האָבען זיי אויפגעשפרונגן גען פאר שרעק. און הרסה איז צוגעלאָפּען צום קעניג, גע-טופעט מיט די פיס און געשריגען :

— ניין, טאַטע ! איך וויל נישט מען זאָל דאָ עמיצען טויטען ! דער נירדיגער הוסין באג האָט געטאָן א גרויס פער-ברעכען. זיינע רייטער האָבען אויך געזינדיגט, טרייב זיי ארויס פון דאָנען. זאָלען זיי געדן נאָך תימן און זייער נאָמען זאָל נישט ווערען דערמאָנט. מיר טאָרען נישט פערניסען קיין בלוט ! דאָס טאָר נישט געשעהן !

— א יונג מיידעל האָט קיין רעכט נישט צו מישען זיך אין רעגירונגס ענינים — האָט זיך אָנגערופען דער ראַטגע-בער וואָס האָט נעכטען געראַטען אויפצורייצען די סלאַווען איינעם אויפ'ן אַנדערן — זאָל די פרינצעסין געהן אויף איהר אָרט און מיר וועלען בעשטראַפען די מורדים און אויסרוימען דאָס ביזע.

מרים האָט דערזעהן ווי דוד רייט פאָראַויס פאר די פער-סישע רייטער און וויל זיך וואַרפען אויף די אַראַבער, האָט זי אָנגעהויבען פאַטשען מיט די הענד און וויינען פאר'ן קע-ניג, ער זאָל איינהאַלטען דוד'ן פון פערניסען בלוט. זי איז מוחל הוסין באג'ן, נאָר עס זאָל נישט געשעהן קיין ביז דוד'ן. דער אַלטער ראַטגעבער איז געוואָרען שטאַרק ביזן. דער קעניג האָט געקוקט אויף מרים'ן און געשמייכלט און זיך געווענדעט צו די מיניסטאַרען :

— איך קען נישט אומברענגען די מענשען וואָס האָבען

פערנאָסען זייער בלוט פאר מיר. איך קען אָבער אויך נישט מוחל זיין זייער גענערעאל זיין פערברעכען און זייער זינד. דערפאר גיב איך ארויס דעם דאָזיגען אורטייל :

הוסין באג מיט א העלפט פון זיין אַבטיילונג זאָלען ארום-בויען א מויער ארום סאראקאל און זי מאַכען פאר א שטאַר-קע פעסטונג. די אנדערע העלפט פון זיין אַבטיילונג זאָלען בעפעסטיגען סאקאסין. זיי וועלען ווערען בעוואַכט זיי זאָלען זיך מעהר נישט בענאַרשישען. זיי טאָרען מיך פריהער נישט זעהן ביז זיי וועלען האָבען געענדיגט זייער ארבייט און אז איך וועל זעהן זיי זענען עהרליך און איבערגעגעבען, וועל איך זיי פערגעבען די זינד.

דער אורטייל איז פאָרגעלייגט געוואָרען פאר דוד'ן אין די אַראַבער. אַלע האָבען זיך דערפרעהט און געדאַנקט דעם קעניג פאר זיין גוטהאַרציגקייט. די רוסישע פער-טרעטער האָבען אויך געלויבט דעם קעניג, פון זייערע בלי-קען איז אָבער געווען קענטיג, אז זיי דענקען, דאָס דער קעניג איז צו גנעדיג, ער פערצייהט די פערברעכער און ער וועט אויף זיי זיך נישט קענען פערלאָזען אין צייט פון קריעג.

הרסה און מרים זענען געווען איבערגליקליך. הרסה האָט אַרומגענומען איהר פאָטער און געדאַהט דוד'ן, אז זי וועט אָברעדען מרים'ן פון איהם, אויב ער וועט זיין אזוי שטרענג. מרים איז געוואָרען שטאַרק רויט און אַראָפגעלאָזט די אויגען.

דוד האָט צוגעפיהרט אליהו'ן צו הרסה'ן און געזאָגט : — דאָס איז מרים'ס ברודער. ער איז מיין לעהרער. אויב דו וועסט אָברעדען מרים'ן פון מיר, וועל איך זיך מיט דיר אָברעכענען פאר אליהו'ן.

אליהו האָט זיך פערבויגען פאר הרסה'ן און זי בעגריסט. ער האָט זי געוואָלט אַרומנעמען און קושען, האָט זי זיך פער-רויטעלט און אַראָפגעלאָזט די אויגען.

די רוסישע פערטרעטער זענען אוועק. הרסה, מרים און שרה זענען צוריקגעפאָהרען אין פרויען-פאַלאַץ און דוד מיני אליהו'ן זענען פערבליבען אין בעראַטונגס-זאַל.

דער קעניג האָט געפיהרט די בעראַטונג און אַלע זענען געווען שטאַרק אומצופרידען פון דער טרויעריגער פאַסירונג

מיט די אראבער. די פערטרעמער פון די רוסען, וואָס ווערען גליַץ מעכטיגער האָבען בייגעוואוינט דעם אויפשטאַנד פון די אַראַבישע רייטער. זיי האָבען געזעהן דעם קעניג'ס שוואַכ-קייט אַז ער הערשט נישט מיט מאַכט.

דער קעניג איז גוט און גנדיג, עס פעהלט איהם אָבער די פעסטע האַנד פון אַ מעכטיגען הערשער. און דורכדעם איז מען נישט זיכער מיט'ן מיליטער אין צייט פון קריעג. יערער ראַטגעבער האָט די טרויריגע געדאַנקען געטראַכט פאר זיך און זיי נישט אַרויסגעזאָגט נישט אָנצוטאָן צער רעם גוטען קעניג. מיט אַמאָל איז עפעס געשעהן, וואָס האָט אַלע מען אויפגעהייטערט און אָנגעפילט מיט פרישען מוטה.

עס איז אָנגעקומען אַ איר פון לאַנד ניעמען (דייטש-לאַנד), יעקב בן אליעזר, און געבראַכט אַ בריעף פון דעם אי-דישען מיניסטער חסדאי בן יצחק אבן שפרוט אין שפּאַניען. דעם בריעף האָט דער בעריהמטער אידישער מיניסטער חסדאי ביים כאַליף עבראַל ראַכמאַן געשיקט צום קעניג ופּן די כוורים. אין בריעף דריקט אויס דער אידישער מיניסטער חסדאי ביים כאַליף עבראַל ראַכמאַן געשיקט צו סקעניג פון די די ביצאַנצער, אַז אין כוורים-לאַנד איז דאָ אַ אידישער קע-ניג יוסף. ער וויל זיך מיט איהם דורכשרייבען און וויסען זיין יחוס, די מאַכט פון זיין אַרמעע, די געזעצען פון זיין לאַנד און די פיהרונגען פון זיין פּאָלק.

חסדאי בעט איהם אויך ער זאָל איהם מודיע זיין וויפיעל לענדער ער בעהערשט און וויפיעל לענדער צאָהלען איהם צינזען, וואָס פאַר אַ מלחמות ער פיהרט און מיט וועמען ער פיהרט קריעג. און צי דער קעניג מיט זיין פּאָלק האָבען אַ סימן אויסצורעכענען ווען עס וועט קומען משיח, און צי זיי האָפען אויף משיח ?

"ווי אזוי קען איך שווייגען אויף דעם חורבן פון בית המקדש און די איבערגעבליבענע פון מיין פּאָלק וואָס זענען דורכגעגאַנגען די שטראַף פון פייער און וואַסער ? — שרייבט חסדאי — מיר זענען געבליבען אַ קליין הייפּעלע פון אַ גרויס פּאָלק. אונזער שמאָלי איז געפאַלען, מיר זענען אין גלות און האָבען נישט קיין מאַכט. מיר הערען יעדען טאָג אונזער שאַנד, ווי יעדעס פּאָלק זאָגט צו אונז, אַז אַלע פעל-

קער האָבען אַ לאַנד און אַ רעגירונג, נאָר מיר, אידען, פּער-
מאָנען נאָר נישט.

"אז מיר האָבען דערהערט די בשורה פון דעם אידישען
קעניג, האָבען מיר אויפגעהויבען דעם קאָפּ, מיר האָבען אויפ-
געלעבט, אונזערע הענד זענען געוואָרען געשטאַרקט און מיר
קענען ענטפּערן, אז עס איז יא דא א אידישע מלוכה מיט
אַ אידישען קעניג.

"ווען איך ווייס אז אַלץ איז אמת, ווי איך האָב געהערט,
וואָלט איך געוואָרפּען מיין הויכע שטעלע מיט'ן גאַנצען
כבוד, איך וואָלט מיין פּאַמיליע איבערגעלאָזט און גענאָנגען
איבער ימים און יבשה ביז איך וואָלט געקומען אין לאַנד
פון מיין הערר קעניג צו זעהן זיין גרויסקייט, זיין כבוד, זיין
גע אונטערטאָנען און דינער און דאָס איבערבלייבונג פון
מיין פּאָלק וואָס לעבט אין רוה און פּרידען".

איבער דער געוואלדיגער ווייטקייט פון שפּאַניען ביז
כוזרים-לאַנד האָט געדויערט יאָהרען ביז דער בריעה איז אָנג-
געקומען צום קעניג. צום ערשטען האָט דער מיניסטער
חסדאי געגעבען דעם בריעה צו א איד יצחק בן נתן און האָט
איהם דערפאַר שטאַרק בעלוינט מיט א סך גאָלד און זילבער
פאַר איהם און זיינע בעדינטע. ער האָט אויך מיטגעשיקט
מיט איהם אַ שעהנע מתנה צום ביצאַנזישען קעניג און גע-
בעטען צו געבען הילף זיין שליה ביז ער וועט אָנקומען צום
מלך פון די כוזרים.

דער ביצאַנזישער קייסער האָט אָבער אָבגענאַרט דעם
שליח. ער האָט מורא געהאַט, אז די פּערבינדונג פון איר-
שען מיניסטער אין שפּאַניען מיט דעם אידישען קעניג פון די
כוזרים קען ווערען א געפּאהר פאַר ביצאַניץ.

ער האָט איהם פאַרהאַלטען ביי זיך זעקס חדשים און
דערנאָך צוריקגעשיקט נאָך שפּאַניען מיט אַ בריעה צו
חסדאי'ן און איהם געלאָזט וויסען, אז עס איז אונמעגליך
אויף דער יבשה צוצוקומען צום לאַנד פון די כוזרים, ווייל זיי
האָבען כּסדר מלחמות מיט די ארומיגע פעלקער. אויפ'ן ים
איז אויך שווער צו פּאָהרען, ווייל דער ים איז זעהר שטורמיש
און עס איז א סכנה צו פּאָהרען.

רבי חסדאי איז געוואָרען שטאַרק טרויריג. אז ער האָט

געזעהן, אז זיין פלאץ צו פארבינדען זיך מיט דעם אידישען קעניג איז דורכגעפאלען. ער האָט אָבער נישט גערוהט. זע-נען אָנגעקומען פערטרעטער פון צעקלאביא (סלאוואניען) מיט מתנות צום כאָליף. צווישען די פערטרעטער זענען גע-ווען צוויי אידען, מר שאול און מר יוסף.

די צוויי אידען האָבען זיך אונטערגענומען איבערצוגע-בען דעם בריעה צו די אידען פון אונגארן און די אונגארישע אידען וועלען איהם איבערשיקען נאָך רוסלאנד און פון דאָרט וועט ער אָנקומען צום קעניג פון די כוזרים. אויף דעם וועג איז דער בריעה טאָקי אָנגעקומען.

דער בריעה האָט געבראכט גרויס פרייד דעם קעניג און זיינע ראטגעבער. א אידישער מיניסטער, דער ראטגעבער פון דעם מעכטיגען כאָליף וואָס פיעל הערשער צאָהלען איהם צינען, איז גרייט צו פערלאָזען זיין הויכע שטעלע צו קומען זעהן דעם קעניג יוסף. דורך דעם אידישען מיניסטער וועט זיין גרינג צו פערבינדען דעם קעניג מיט פיעל הערשער און זיי וועלען קומען צו היִלף אין א צייט פון נויט.

— הלואי וואָלט ער טאָקי געקומען, — האָבען אַלע גע-טראַכט — ער וואָלט מיט זיין גרויס חכמה בעפעסטיגט דאָס לאַנד און פערזיכערט דאָס קעניגרייך.

— איך וועל איהם ענטפערען אויף זיינע פראַגען — האָט דער קעניג זיך אָנגערופען — אָבער ווי אזוי וועט ער קריגען דעם ענטפער? דער שליח יעקב בן אליעזר איז דאָך נישט פון שפּאַניען, ער קומט דאָך פון ניעמעץ. ער קען דאָך נאָר נישט דעם אידישען מיניסטער. וואו נעמט מען אן עהרליי-כען טרייען שליח, וואָס זאָל קענען מיך און מיין קעניגרייך און זאָל פאָהרען נאָך שפּאַניען און רעדען מיט דעם אידישען מיניסטער וועגען אונז? —

— איך וועל געהן — האָט אליהו פעסט דערקלערט — איך קען שפּאַניען. מיינער א זיידע איז אָפט געווען אין שפּאַניען. איך ווייס דעם וועג אַהין. איך האָב אויך געהערט פון דעם אידישען מיניסטער רב חסראי. איך האָב געלייענט א שיר, וואָס א איד פון מיין שטאָדט האָט געשריבען אויף איהם.

רב חסדאי, שרױבט ער, איז בעריהמט און געלויבט אין מזרח און מערב. אלע רעדען וועגען זיין גוט האַרץ, און קעניגען שיקען איהם מתנות. ביי אידען איז ער בעזונדער שטאַרק בעליעבט. ער שיקט געלד פאַר די ישיבות אין בבל. די חכמים, די עלטסטע פון די ישיבות האָבען איהם געגעבען דעם טיטעל ראש כלה (ראש ישיבה).

אויב דער קעניג וויל שיקען אן ענטפער דעם אידישען מיניסטער זאָל ער אלץ אויפשרייבען און איך וועל עס אוועק־ פיהרען. אויב גאָט וועט בעגליקען מיין וועג, וועל איך אויך וויסען וואָס צו רעדען מיט איהם.

— אויסגעצייכענט ! — האָבען אלע איינשטימיג אויס־ גערופען.

— אויף וועמען וועל איך אָבער איבערלאָזען מיין שוועסטער ? — האָט אליהו געפרעגט — איך לאָז זיך אוועק אין אזא ווייטען וועג און זי האָט נישט קיינעמען חוץ מיר ? — איך וועל זי בעשיצען — האָט דוד אויסגערופען מיט פויער — איך בעט דיך, פאַטער, קעניג, אויב דו האָסט מיך לייעב, גיב מיר זיין שוועסטער מרים פאר א ווייב ! ווי איך האָב זי דערזעהן האָב איך זי בעקומען לייעב, מיין לעבען אָהן איהר איז גאָר נישט ווערט.

— איך ווייס דאָך אָבער נישט צי זי וויל דיין לייעבע ? — האָט דער קעניג געפרעגט — זי קען דאָך דיך זעהר ווייניג, ווער ווייס צי זי האָט דיך לייעב ?

— אויף דעם קען איך ענטפערן — האָט אליהו געזאָגט מיט אַ שמייכעל — אַמאָל דויערט זעהר לאַנג און מען האָט זיך נישט לייעב און אַמאָל פערליעבט מען זיך פון ערשטען בליק.

— ווען איך ווייס אז דו מיט מיין הדסה האָט אייך לייעב — האָט דער קעניג געזאָגט דערפרייט — וואָלט איך אייך ביידע אויך חתונה געמאַכט און אונזער בונד וואָלט געווען טאָפעלט.

— איך בין נישט ווערט דעם חסד וואָס דער קעניג וויל טאָן מיט מיין שוועסטער און מיט מיר — האָט אליהו גע־ זאָגט, און זיך אַראָפּגעלאָזט אויף די קניח — ווען עס וואָלט פערוויקליכט געוואָרען דאָס וואָס דער קעניג האָט ערשט

געזאָגט, וואָלט איך געווען דער גליקליכסטער מענש אויף גאָט'ס ערד.

— איך ווייס דאָך אָבער נישט, אויב הדסה האָט דיך לייעב ? — האָט דער קעניג געזאָגט — זי איז מיין איינציגע טאָכטער.

— אויף דעם קען איך ענטפערן — האָט דער קרוינפרינץ געזאָגט מיט אַ שמייכל — איך האָב איהם געריהמט פאַר איהר, מרים האָט איהר אויך דערצעהלט פון איהם. ווי זי האָט געקוקט אויף איהם פריהער האָב איך דערקענט אז זיי ביידע זיינען אַ פאַר בעשערט פון גאָט.

— געהט רעדט זיך דורך מיט אייערע כלות — האָט דער קעניג געזאָגט — איך וועל באַלד קומען צו אייך. און אויב איהר וועט זיין גרייט, וועל איך אייך געבען מיין ברכה.

דוד און אליהו האָבען זיך פערנייגט און ארויסגעגאנגען און דער קעניג האָט געזאָגט צו זיינע ראַטגעבער :

— חיינט איז אַראָפּ פון אונז די שאַנד פון אונזער אב־שטאַם. דער אידישער מיניסטער האַלט אונז פאר אמת'ע אידען. ער ווייס נישט, אז מיר זענען גרים. איך וועל איהם אָבער איצט קענען זאָגען, אז איך האָב זיך משדך געווען מיט דער אידישער קעניגליכער משפחה. מיין איידים און שנור שטאַמען פון דוד בן ישי. אויף דוד בן ישי'ס קינדער האַפען אַלע אידען, אז פון זיי וועט אַרויסקומען משיח.

אין עטליכע טעג ארום האָט דוד דער קרוינפרינץ חתונה געהאַט מיט מרים'ן. אליהו איז געוואָרען הדסה'ס חתן. די חתונה איז אָבגעלייגט געוואָרען ביז ער וועט זיך אומקערען פון שפּאַניען.

באַלד נאָך מרים'ס חתונה האָט אליהו זיך געזעגענט מיט דער קעניגליכער פאַמיליע, האַרציג געקוישט זיין כלה הדסה און מיט'ן קעניג'ס בריעף זיך געלאָזט אין וועג אריין. אין דעם בריעף האָט דער קעניג געענטפערט אויף רב חסדאי'ס פראגען און אליהו האָט צוגעשריבען, אז זיין לאַנד און דער יחוס פון זיין הערשער איז גוט בעקאַנט צו איהם פון אַ מגלה, וואָס ער האָט פון זיין עלטער־זיידע.

דער קעניג יוסף האָט געענדיגט זיין בריעף מיט פּאַל-
גענדע ווערטער :

"איהר שרייבט אין אייער בריעף, אז איהר גלוסט שטארק
מיך צו זעהן. איך גלוסט אויך זעהר שטארק צו זעהן אייער
טייער אידעל פנים און הערען אייערע קלוגע רייד. הלואי
וואָלט טאָסי געווען ווי איהר ווילט. ווען מיר ביידע וואָלטען
זיך געקענט פאַרבינדען, וואָלט איהר מיר געווען א פּאָטער
און איך — א זעהן. אויף אייער בעפעהל וואָלט זיך געפיהרט
מיין פּאַלק און איך וואָלט אלץ געטאָן ווי איהר וואָלט אין
אייער גרויס חכמה מיך געראטען."

אליהו איז אַרויף אויף אַ שיף און געפּאָהרען אויפ'ן
טייך ביז דעם אָרט וואו היינט איז צאַריצין. דערנאָך איז ער
געפּאָהרען מיט דער יבשה ביז צום דאָן. דאָ האָט ער זיך
ווידער געזעצט אויף אַ שיף און געפּאָהרען דורכ'ן באַספּאר
פּערביי די גריכישע אינזלען ביז אין מיטעלענדישען ים און
איז ענדליך אָנגעקומען אין קאַרדאַוואַ אויפ'ן צווייטען יאָהר
פון זיין רייזע.

אליהו איז געבליבען פּערוואונדערט פון שפּאַניען'ס
שעהנקייט. זייט די אַראַבער האָבען פּערנומען שפּאַניען איז
דאָס לאַנד געוואָרען אַ גי-עדן. פול מיט גערטנער און פולע
פּעלדער. דאָס גאַנצע לאַנד איז פול געזאַנג. אלע זינגען, פון
כאַליף ביז דעם נידריגסטען בעאַמטען שרייבען לייערער. רב
חסדאי איז אויך געקומען צו זיין הויכען אַמט דורך אַ קליין
ליעד וואָס ער האָט יונגערהייט געשריבען לכבוד דעם כאַליף.

יצחק בן עזרא, חסדאי'ס פּאָטער, איז געווען אַ רייכער
איד און גאון לעבען קאַרדאַוואַ. יצחק האָט געשיקט חסדאי'ן
נאָך קאַרדאַוואַ צו לערנען מעדיצין און שפּראַכען. אין כאַליף
עברו ראַכמאַן'ס צייטען איז די וויסענשאַפּט געשטאַנען אויף
אַ הויכער מדרגה. ער האָט אָבגעגעבען גרויס כבוד די גע-
לערנטע לייט.

חסדאי האָט זיך שטאַרק אויסגעצייכענט אין לערנען און
ער האָט מייסטערהאַפּט געקענט רוימיש און אַראַביש. איינ-
מאָל איז ער געגאַנגען שפּאַצירען אין כאַליף'ס גאַרטען. און

ער האָט דאָרט געשריבען אן אראכיש ליעד איבער'ן כאַליף
און אויסגערעכענט זיינע גוטע מעלות.

ער האָט איבערגעלייענט דאָס ליעד, איז עס איהם נישט
געפעלען און ער האָט עס צוריסען אויף צוויי, צוזאמענגע-
קנייטשט און אוועקגעוואָרפען צווישען די בוימער. דערנאָך
איז ער געגאנגען אַהיים.

אן אַראַבער וואָס האָט איהם געהאַסט פאר זיין אויס-
צייכנונג אין לערנען האָט דאָס בעמערקט און ער האָט אויפ-
געהויבען דאָס צוקנייטשטע בלעטיץ, איבערגעלייענט און
צוגעשריבען חסדאי'ס נאָמען, האָט ער עס איבערגעשיקט
צום כאַליף.

צומאָרגענס ווען חסדאי איז געזעסען אין אוניווערזי-
טעט און געלערנט איז אריינגעקומען א בעאַמטער מיט בע-
וואפענטע סאָלדאַטען און געפרעגט :

— איז דאָ אַ אידישער שילער חסדאי בן יצחק ?

— איך בין עס ! — האָט חסדאי זיך אָנגערופען.

— קום גיך צום כאַליף.

— וועגען וואָס ?

— וועסט דאָרט געוואָהר ווערען.

דער לעהרער מיט די שילער האָבען זיך דערשראָקען,
נאָר זיינע שונאים האָבען אָנגעקוואַלען.

די בעוואַפענטע סאָלדאַטען האָבען איהם אַרומגערינג-
געלט און אריינגעפיהרט צום כאַליף.

דער כאַליף איז געווען שטאַרק בייז און האָט געשריגען :
— אומווירדיגער איד ! אזוי בעלוינסטו מיך פאר דעם
חסד וואָס איך טו מיט דיין פאָלק ? דו שרייבסט אויף מיר
ליגען ? איך וועל זיך איצט נוקם זיין אן דיר און אן דיין
פאָלק !

חסדאי האָט אָנגעהויבען ציטערן פאר שרעק און איז
געוואָרען שטאַרק בלאָס. ער האָט זיך אָבער בעהערשט, גע-
פאָלען אויף די קנייה און געבעטען :

— גנעדיגער כאַליף ! לאָמיר וויסען מיט וואָס האָב איך
געזינדיגט וואָס מיין הערשער איז אזוי בייז ?

דער כאַליף האָט אַרויסגענומען אַ בלעטיץ און איהם דער-
לאנגט און געזאָגט :

— דערקען דאָס! איז דאָס דיין האַנדשריפט אָדער נישט? זיי זיך מודה! וועה וועט דיר זיין ווען דו וועסט לייקענען, דיין פערברעכען וועט זיין נאָך שווערער!
חסדאי האָט איבערגעלייענט און געפונען אַ לעסטערונג אויפ'ן כאַליף. ער האָט אָבער געשמייכעלט און רוהיג גע-
זאָגט:

— עס איז טאַקי מיין האַנדשריפט. אָבער דאָס איז נישט דאָס גאַנצע ליעד. וואו מען האָט דאָס געפונען קען מען אויך געפינען די צווייטע העלפט. זאָל דער כאַליף שיקען עטליכע קנעכט מיט מיר אויפזוכען די אַנדערע העלפט. איך בין זי-
כער, אַז מיר וועלען עס געפינען, און אויב נישט, וועל איך שוין יעצט אויפשרייבען די ווערטער וואָס פעהלען דאָ און איך האָב זיי געשריבען נעכטען אין דעם ליעד וועגען כאַליף'ס גרויסקייט.

דער כאַליף האָט געהייסען דערלאַנגען טינט און פען און חסדאי האָט צוגעשריבען די ווערטער וואָס האָבען געפעהלט.
— און איצט וועלען מיר זעהן צי דו האָסט געזאָגט אמת, — האָט דער כאַליף געזאָגט און בעפּוילען זיינע קנעכט צו געהן מיט חסדאי'ן אין גארטען.

זיי האָבען געפונען דאָס אַנדערע האַלבע בלעטיף. אַ קנעכט האָט דאָס אויפגעהויבען, אַצידערגעקניהט פאר'ן כאַליף און איהם דערלאַנגט, זאָגענדיג:

— דאָס האָבען מיר געפונען צווישען די בוימער. דער כאַליף האָט צוזאַמענגעלייגט די צוויי בלעטלעך און זיי האָבען זיך געפאַסט און ראָס ליעד איז אַרויסגעקומען דאָס גרעסטע און שענסטע לויב-ליעד פאר'ן כאַליף.
אַז דער כאַליף האָט עס איבערגעלייענט האָט זיין פנים אויפגעשיינט, ער האָט שטאַרק געלויבט חסדאי'ן און האָט איהם דערלאַנגט אַ בייטעל מיט גאָלדשטיקער.

— דאָס דאַרף איך נישט, הערר כאַליף! — האָט חסדאי געזאָגט — זאָל ראָס געלד געהן פאַר די אַרימע פון שטאָדט. איך נויטיג זיך נישט אין געלד. איך בעט נאָר דער כאַליף זאָל מיר געדענקען זיין גענאָד. דאָס וועט זיין מיין גרעסטע פרייד און לויב.

— גוט, איך וועל דאָס געדענקען. אז דו וועסט ענדיגען דיין לערנען זאָלסטו קומען צו מיר.

דער כאַליף האָט געהאַלטען וואָרט. ווען חסדאי האָט נישט ענדיגט זיין לערנען און בעקומען זיין אויסצייכנונג צייגניש איז ער געקומען צום כאַליף. עבדו־אל־ראַכמאַן האָט איהם בעשטימט אַלס שרייבער און איבערזעצער פון די פרעמד־לענדערישע דאָקומענטען.

חסדאי איז געוואָרען דער הויפּט־איבערזעצער צווישען כאַליף און די פערטרעטער פון די פרעמדע מלכות. פון טאָג צו טאָג איז ער געשטיגען און ער האָט געהאַט גרויס ערפאַנג. ער איז בעריהמט געוואָרען אין גאַנצען לאַנד און זיין נאָמען איז געלויבט געוואָרען אויך אין ווייטע לענדער.

חסדאי האָט שטאַרק געהאַלפען צו הויבען דעם כבוד פון דער תורה. ער האָט אויך געשטיצט די שרייבער און פּאָעמען וואָס האָבען געשריבען לשון קודש. און די אידישע שירה איז געוואָרען גרויס אין זיינע צייטען.

אז אליהו איז געקומען צו חסדאי'ן איז ער אַלט געווען אכט און פערציג יאָהר. ער האָט אָבער אויסגעזעהן ווי פון זעכציג. זיין גרויסע ארבייט אין כאַליף'ס הויף האָט איהם געמאַכט עלטער פאר דער צייט. ער איז געוואָרען איינגע־דאַרט און גרוי ווי אַ טויב. דער טויט פון זיין פריינד און בעשיצער עבדו־אל־ראַכמאַן האָט איהם אויך שטאַרק דער־שלאַגען און ער האָט זיך נישט געקענט מרייסטען.

עבדו־אל־ראַכמאַן'ס זוהן אל־כאַקים איז אויך געווען גוט צו איהם. ער איז אויך געווען אַ גוטער, גנעדיגער הערשער. ער האָט אָבער נישט געהאַט דעם פּאָטער'ס מוטה און ער האָט זיך געהאַלטען פון ווייטענס פון די קעניגען פון די ארוד־מיגע לענדער.

ווען אליהו האָט דאָס געוואָהר געוואָרען האָט ער פער־שטאַנען, אז דעם הויפּט־ציעל פון זיין ריזיע צו שאַפען פער־בינדונגען פאַר'ן קעניג פון די כוזרים וועט איהם נישט גע־לינגען. דאָך האָט ער בעשלאָסען צו ערפילען זיין פליכט און ער איז אַוועק צו רב חסדאי'ן.

אז רב חסדאי האָט דערהערט ווער ער איז און אז ער ברענגט אַ בריעף פון מלך פון די כוזרים, איז ער אויפגע־

שפרונגען פאר פרייד. נאָר אַז ער האָט איבערגעלייענט דעם בריעה האָט זיך זיין פנים פערוואַלקענט. ער האָט געמיינט אַז די כוזרים זענען אַ אידישער שבט און דער קעניג שטאַמט פון דוד המלך.

דאָ האָט ער גאָר געוואָהר געוואָרען אַז די כוזרים שטאַמען פון ווילדע פעלקער. נישט פון זיי וועט קומען די ישועה פאר אידען!

ער האָט זיך אָבער דאָך דערפרעהט מיט דעם בריעה און זיך געוואונדערט וואָס דער קעניג יוסף שרייבט אזוי שעהן לשון קודש. ער שרייבט ווי איינער פון די גרעסטע געלערנטע! פון העפליכקייט האָט אליהו אויך געלויבט זיין בריעה אַז ער איז זעהר קונציג געשריבען. חסדאי איז געווען שטאַרק צופרידען און ער האָט איהם דערזעהלט אַז זיין גרעסטע פרייד איז צו אונטערשטיצען די אידישע געלערנטע און שרייבער, אויפצולעבען לשון קודש זי זאָל ווערען אַ לעבע-דיגע גערעדטע שפראך.

אַ שטיקעל צייט איז אליהו געווען אין קארדאווא. דער-נאָך האָט ער זיך געזעגענט מיט רב חסדאי'ן און זיך געלאָזט אין וועג אריין אַהיים. ער האָט שטאַרק געבענקט נאָך הרסה'ן און מרים'ן.

אַז ער איז געקומען נאָך קימעריא (קרים) וואָס האָט גע-הערט צו די כוזרים, איז ער געוואָרען אויפגעציטערט פון דער שרעקליכער נייעס, אַז זייער שרעק פאר די רוסען איז נישט געווען אומזיסט.

די כוזרים אַרמעע איז צושלאָגען געוואָרען אין מלחמה און די פעסטונג סאראקאל איז אינגאנצען צושטערט. ווען סוויאטאסלאוו איז נאָך זיין מוטער'ס טויט געוואָרען הער-שער (אין יאָהר פיער טויזענט זיבען הונדערט און זיבעצעהן לויט דעם אידישען רעכנונג), האָט ער בעזיעגט איין רוסיש שבט נאָד'ן צווייטען און זיי פּעראייניגט אין איין פּאָלק.

ווען ער איז דערגאנגען דורך די טיעפע וועלדער נאָך קאלינאָיטלא אין אריאל און האָט געהערט אַז זיי צאָהלען ציגען דעם מלך פון די כוזרים, איז ער אַוועק מיט זיין אַר-מעע צום דאָן און בעלאָגערט די כוזרישע פעסטונג סאראקאל. עס איז אויסגעבראָכען אַ גרויסע שלאכט און פּלוצלונג

האָט אָבגעטראָטען אן אראַבישע מיליטער אבטיילונג פון דער כוזרים אַרמעע. דער גענעראַל האָט אַרויסגעפיהרט די אבטיילונג פון שלאַכטפעלד און דאָס האָט צוטומעלט די גאַנצע אַרמעע און די רוסען האָבען געהאַט אַ גרויסען זיעג. זיי האָר בען דערלאָנגט אַ גרויסען קלאַפּ די כוזרים און פערנומען די פעסטונג און זי צושטערט ביו'ן גרונד.

דאָס גאַנצע לאַנד איז געוואָרען אָפּען פאר זיי און סוויאד טאסלאוו איז געגאנגען אומגעשטערט ביז טאַנאַ (אזאוו), דערנאָך האָט ער פערנומען דעם גאַנצען ברעג פון קובאַן. איצט שטעהען די רוסען לעבען באספאר (קערטש) אין קימעריא.

די רוסען זענען איצט גאָהענט פון די כוזרים, נאָר אַ שמאָלער פּאַס ים טיילט זיי פונאַנדער.

ווען אליהו האָט דאָס דערהערט האָט ער געפרעגט אויף דעם גאַמען פון אראַבישען גענעראַל וואָס האָט פערראַטען די אַרמעע.

— הוסין באג — האָט מען איהם דערצעהלט. — זיין פערראַט איז איצט קלאָר. ער האָט זיך פערקויפט סוויאטאס לאוו'ן. און איז מיט זיין אבטיילונג איבערגעגאנגען צו איהם. אזוי האָט דער קעניג יוסף זיך בענאָרישט, ווייל ער האָט זיך דערבארמט אויף דעם פעררעטער און איהם נישט האַרב בעשטראַפט, האָט ער געבראַכט אַ גרויס אומגליק אויף זיך און זיין לאַנד. אליהו האָט מורא געהאַט אַז הוסין באג וועט נאָך אַנרייצען סוויאטאסלאוו'ן צו געהן פערנעמען דאָס גאַנצע כוזרים לאַנד.

ער האָט זיך נאָר געטרייסט דערמיט וואָס די רוסען זענען געשטאַנען לעבען באַרג קאוקאזוס, ווייט פון כוזרים לאַנד און ער וועט פאָהרענדיג אויפ'ן דאָן קענען אָנקומען נאָך אייטעל וואָס ער האָט פערלאָזט מיט איבער צוויי יאָהר צוריק.

נאָך צוויי מאָנאַטען פון אַ שווערע רייזע איז ער אָנגע-קומען צום טייך אייטעל (וואלאַנא) און ער איז ענדליך אָנגעקומען אין דער כוזרים הויפט־שטאָרט. ער האָט צו זיין פרייד געטראָפּען הדסה'ן ענטוויקעלט אין איהר גאַנצער פראַכט. זי איז אויסגעוואַקסען ווי אַ שעהנער טייטעלבוים.

מרים איז שוין געווען א מאמע פון א שעהן יונגעל און דור, איהר מאן, איז געווען זעהר גליקליך מיט איהר.

די אלטע שרה האָט געהאַט גרויס נחת, זי איז געוואָרען די אויפציהערין פון מרים'ס קינד.

נאָר דער קעניג יוסף איז געווען אין גרויס טרויער. ער האָט זיך נישט געקענט טרייסטען וואָס ער האָט פּערלאָרען די פעסטונג סאראקאל און די גאנצע געגענד פון דאן. ער האָט אויך נישט געקענט פּערגעסען דאָס אומגליק וואָס דער פּעררעטער הוסין באג האָט געבראַכט אויף זיין קאַפּ.

ער איז געוואָרען נאָך טרויריגער ווען אליהו האָט איהם דערצעהלט, אז די גאנצע ריזע איז געווען אומזיסט, רב חסדאי האָט גאָרנישט געקענט טאָן פאַר איהם.

ווען דער ביצאַנזישער קייסער וואָלט נישט געווען פּערהאַלטען רב חסדאי'ס שליח אויף זעקס חדשים און דער-נאָך איהם צוריקגעשיקט נאָך שפּאַניען וואָלט רב חסדאי יא געקענט איהם טאָן א טובה.

דעמאָלט האָט נאָך געלעבט דער כאַליף עבדו-אל-ראכמאן און ער וואָלט איהם געהאַלפּען שליסען א בונד מיט שטאַרקע הערשער. איצט האָט רב חסדאי גאָרנישט געקענט טאָן פאַר איהם.

אליהו האָט זיך אבער זעהר שטאַרק געוואונדערט וואס דער קעניג יוסף איז אזוי דערשלאָגען און מוטלאָז איבער סוויאטאסלאוו'ס זיעג. ער האָט איהם געטרייסט און געזאָגט אז ער איז דאָך אלץ א גרויסער קעניג און ער קען נאָך צו-זאַמענשטעלען א גרויסע ארמעע זיך צו פּערטיריגען און ער קען נאָך בעזיעגען דעם פיינד.

— נישט מיט איהר צאָהל זיענט אן ארמעע — האָט דער קעניג איהם ערקלערט — נאָר מיט איהר פעסטקייט. אויב דאָס מיליטער איז פעסט און איינגעשפּאַרט, זיענען זיי. דאָס איז דער סוד פון דער מאַכט ביי אלע ווילדע פעלקער וואָס האָבען בעזיעגט גרעסערע און שטאַרקערע פעלקער. זייער ווילדקייט איז זייער קראַפט. רוהיגע פעלקער קענען נישט ביישטעהן קעגען די ווילדע. סאוויאטאסלאוו איז ווילד ווי א לעמפּערט און שנעל ווי אן אדלער. און אזוי איז זיין מיר-ליטער.

זיי פיהרען נישט מיט זיך קיין לאסט-וועגען. זיי האָבען אפילו נישט קיין קעמלען מיט זיך און נישט קיין געצעלמען. אַלץ וואָס זיי דארפֿען האָבען זיי אויף די רייטפֿערד. דער רייטער מיט זיין פֿערד זענען איינס. און אז זיין פֿערד פֿאַלט בראַט ער איהם אָב און עסט איהם אויף. ווען ער וויל שלאָג פֿען לייגט ער זיך אונטער די פֿערד דעס און דעם זאָמעל — צוקאַפֿענס. מיט דער פֿעל וואָס ער הילט זיך איין בייטאָג דעקט ער זיך איין ביינאַכט.

אזוי איז סוויאטאסלאוו און זיינע סאָלדאַטען. זיי זענען האַרט ווי שטאָל און איך האָב מורא אז מיין גאַנצע מיה איז אומזיסט. איך זאָל האָבען סאָלדאַטען ווי דאָס זאַמד ביים ים, וועל איך אויך נישט קענען ביישטעהן קעגען די רוסען.

— אַלע מאָל איז דאָך דאָס כוזרים מיליטער געווען מעכטיג און פֿורכטבאר — האָט אליהו געפֿרעגט — וואָס האָט דער קעניג יעצט פֿערלוירען זיין האָפֿנונג אויף זיי ?

— אַמאָל זענען טאַקי די כוזרים געווען מעכטיג — האָט דער קעניג איהם דערקלערט — דאָס איז אָבער געווען איי-דער מען האָט זיך מגיר געווען און אָנגעהויבען לערנען די הייליגע תורה. זייט מען האָט דאָ איינגעפֿיהרט די גערעכטע אידישע געזעצען איז דאָס פֿאַלק געוואָרען ווייכהאַרציג און טויג זיך שוין נישט אַזוי אויס אין די ווילדע מלחמות. די געזעצען זענען זעהר גוט אין פֿריעדענס-צייטען, אָבער נישט בשעת מלחמה. דעמאלט איז נאָר גוט די פּויסט. אונזער פּויסט איז איצט שוין נישט אַזוי שטאַרק צו צוקלאַפֿען דעם מעכטיגען ווילדען פּיינד.

דער קעניג איז ארומגעגאַנגען פֿערפינסטערט אין גרויס ישרעק פֿאַר די רוסען. דער קרוינפֿרינץ דוד איז אָבער געווען אַנדערש. זייט ער האָט חתונה געהאַט מיט מרים'ן און נאָך געהאַט אַ קינד, האָט ער זיך דערווייטערט פֿון דער מלכה-פֿיהרונג און האָט געלעבט רוהיג אין זיין פֿאַלאַץ מיט ווייב און קינד.

— וואָס קומט אַרויס פֿאַר אַ גוטס אין אַ לאַנד וואָס האָט פֿערשידענע פֿעלקער פֿון פֿערשידענע אַמונות ? — האָט דוד גע'טענה'ט מיט אליהו'ן — ווען דער טאַטע פֿאַלגט מיר, וואָלט ער איבערגעלאָזט די גוים מיט זייערע לענדער און

וואָלט צוזאמענגענומען אונזערע ברידער וואָס דינען דעם איינציגען גאָט און זיך בעזעצט מיט זיי אין איין מדינה און געגרינדעט איין פּאָלק און איין קעניגרייך.

— מיט וואָס וואָלסטו געווען זיכער, אז דאָרט וואָלט מען שוין געווען זיכער ? — האָט אליהו איהם געפרעגט — פון וואַנעט ווייסטו אז דעמאָלט וואָלט אַ ווילד פּאָלק אונז נישט בעפּאלען און פּערטריבען דעם קעניג מיט'ן פּאָלק ? מיר האָבען שוין געהאָט אַ גוט געבענטשט לאַנד, דאָס הייַ ליבע לאַנד, גאָט האָט אונז געגעבען דאָס לאַנד און מיר זענען שוין צוויי מאָל געוואָרען פּערטריבען, מיר בלאַנסקען אַרום אין גלות צושפּרייטע און צווייטע, פּערשטויסען און פּערלוי־רען אין אלע לענדער צווישען אלע פּעלקער פון דער וועלט. — דאַרפען מיר דערפאַר אויפגעבען אלע האָפּנונגען ? — האָט דוד זיך געוואונדערט — מיר דאַרפען מיט אַלע קרעפטען זוכען אַ רוהיג ווינקעל פאַר אונזער פּאָלק. מען זאָל נישט דאַרפען אַרומוואַנגלען אין גלות. און גאָט וועט העל־פען מיר וועלען כאַטש האָבען רוהיגקייט אין לאַנד. איין פּאָלק, איין שפּראַך און איין גאָט.

— וואו וועסטו אָבער געפינען דאָס רוהיגע ווינקעל ? — האָט אליהו איהם געפרעגט — קיין פּאָלק וועט דאָך אונז נישט איבערגעבען זיין לאַנד ! — דאַרף מען צוריקגעהן אין אייגענעם לאַנד, אין לאַנד פון די עלטערן.

— דאָס איז אויך זעהר שווער — האָט איהם אליהו דער־קלערט — די גוים רופען אויך אונזער לאַנד "דאָס הייליגע לאַנד", די קריסטען און מאַכמאדאנער ווילען עס אויך האָבען. עס וועט נאָך אויסברעכען אַ שרעקליכע מלחמה צווישען די קריסטען און מאַכמאדאנער איבער ארץ ישראל. און טאָמער וועט אַ איד איינגעמען ארץ ישראל און צוריק בעזעצען די אידען אויפ'ן לאַנד פון אונזערע אבות, וועלען די קריסטען און די מאַכמאדאנער קומען און אונז אומבריינגען פון דער וועלט.

— מיט דייע רייד נעמסטו ביי מיר אַוועק מיין לעצטע האָפּנונג — האָט דוד געזאָגט טרויריג. — טאָ וואָס בלייבט פון דער אידישער האָפּנונג ? אַרומוואַנגלען אין גלות איז אַ

אייביגע שאנד. אומקערען זיך אין לאנד פון די עלטערן קען מען אויך נישט. איז אויף וואָס זאָלען מיר האָפּען ? — צו האָפּען האָבען מיר יא — האָט אליהו איהם בער רוהיגט — נאָט וועט העלפּען, די וועלט וועט ווערען בעסער, די מענשען — איידעלער. עס וועלען אויפהערען מלחמות, מענשען וועלען זיך אויפהערען פיינט האָבען, עס וועט זיין שלום אויף דער וועלט און עס וועט קומען משיח. — וואויל איז דעם וואָס קען האָמען און ווארטען ! — האָט דוד געזאָגט.

— מעג ער זיך פּערזוימען, מיר האָפּען און ווארטען. משיח וועט אויסלייזען אונזער פּאָלק און ברענגען א הילף פאר דער גאנצער וועלט ! — האָט אליהו געזאָגט פעסט. הדסה איז געווען אַ זאָרגלאָז שטיפּעריש קינד, אפילו ווען איהר צייט איז געווען חתונה צו האָבען. די מעהרסטע צייט האָט זי פּערבראַכט אויפ'ן טייך אייטעל און געכאַפט פיש. זי האָט זיך געפיהלט ווי אַ פיש אין וואַסער. זי האָט געקענט שווימען ווי אַ פיש. און אין גרעסטען שטורם האָט זי רוהיג און זיכער געפיהרט איהר שיפעל מיט די צוויי וויאסלעס ווי אַ פויגעל מיט די פליגעל. און שווימענדיג איבער'ן טייך האָט זי אויסגעזעהן ווי אַ בעצויבערנדיג וואסער מיידעל, וואָס שטייגט ארויס פון טיפעניש פון ים.

אָפּט איז קענטיג געווען אין איהר די ווילדקייט פון איהר אָבשטאַם. עס האָט איהר אָבער צוגעגעבען פיעל חן. אַז אליהו האָט מיט איהר חתונה געהאַט האָט ער זיך דער-פיהלט ווי ניי געבוירען, יונגער און פרישער און ער האָט זי ליעב געהאַט ווי זיין לעבען.

אין ווינטער האָבען זיי זיך געגליטשט אויף דעם געפרווי-רענעם טייך. אין פריהלינג האָבען זיי זיך געשיפט. אין זומער געזעסען אין די פראכטפולע גערטנער און אָנגעקוואַ-לען פון גאָט'ס וועלט.

אָפּט פלעגען זיי פאָהרען אין דער סוחרים גענענד אַנצור-קוקען ווי עס פיהרט זיך דער גרויסער האַדעל מיט די טייערע פעל. זיי האָבען בעטראַכט די רוסישע סוחרים. זיי זיינען אַלע געווען געצענדינער. צולאָזען וויל י. בלייבענדיג איבער'ן ווינטער אין אייטעל האָבען זיי זיך אויפגעשטעלט

הילצערנע געצעלטען. צו צוואנציג סוחרים מיז זייערע וויי-
בער און דינסטען, וואָס זיי האָבען געבראַכט צו פּערקויפּען,
האָבען זיי געוואוינט אין אַ געצעלט.

די רוסען האָבען געהאַלטען זייערע ווייבער ערגער ווי אַ
דינסט. באַלד אין דער פּריה דערלאַנגט איהן דאָס ווייב אַ
בעקען וואַסער. ער וואַשט זיך דאָס פנים, די הענד און דעם
קאָפּ. דאָס ווייב קעמט איהם און דאָס גאַנצע שמוץ שווענקט
זי אָב אין דעם בעקען. דערנאָך וואַשט ער זיך דאָס מויל אין
זעלבן וואַסער.

אין זעלבן וואַסער וואַשען זיך שפּעטער אַלע איינוואוי-
נער פון געצעלט. אין דרויסען שטעלען זיי אויס זייערע
אַפּגעטער. אַ גרויסען געץ אַרומגערינגעלט מן אַ סך קליינע.
און זיי זענען מקריב קרבנות צו זיי.

ווערט איינער קראַנק, נעמען זיי איהם ארויס פון גע-
צעלט און לייגען איהם ווייט פון זייערע וואוינונגען. זיי
לאָזען איהם איבער ברויט און וואַסער אין קומען איינמאָל
אין טאָג און שטעהענדיג פון ווייטענדיג, קוקען זיי אויף
איהם. זיי ריידען אָבער נישט קיין וואָרט צו איהם, דער
קראַנקער בייזער גייסט זאָל נישט אריב גרנעהן אויף זיי.

ווערט דער קראַנקער געזונט, נעמען זיי איהם צוריק.
אז ער שטאַרבט, פערב יענען זיי זיין קירפער. נאָר אַ קנעכט
אָדער אַ דינסט פערברענען זיי ניט נאָר וואַרפען איהם פאר
די חיות און פויגעל.

מאָדנע מנהגים דאָבען די רוסען מיט זייערע טויטע.
אויב דער פערשטאַרבקער איז אַן אַרמאן און איינער אַליין,
לייגען זיי איהם ארויף אויף אַ פישען שיפעל און פערברע-
נען איהם מיט'ן שיפּינל. אויב ער איז אַ רייכער מאַן צומיר-
לען זיי זיין פערמעגן אויף דרוי טייל. אין טייל גיבען זיי
זיינע קרובים, די צו יוטע טייל גיבען זיי אויס אויף קליידער
פאר'ן טויטען און פאר'ן דריטען טייל קויפען זיי מעד צו
טרינקען דעמאָלט, ווען זיי וועלען טויטען זיין פרוי און זי
פערברענען מיט איהם אינאיינעם.

אליהו און הדסה האָבען איינמאָל בייגעוואוינט אַ בילד
ווי די רוסען האָבען פערברענט זייערס אַ רייכען און אנגעזע-
הענעם סוחר וואָס איז געשטאַרבען.

די קרובים האָבען געפרעגט זיינע ווייבער וועלכע פון זיי וויל מיטגעהן מיט'ן מאַן אויף יענער וועלט. איינע האָט זיך אָבגערופען. ביי זיי איז אַ גרויסע שאַנד צו זיין אַן אלמנה. צוויי פרויען האָבען ארומגערינגעלט די אלמנה, זי געהיט און ארומגעוואַשען.

דערנאָך האָבען זיי דעם טויטען אַריינגעלייגט אין אַ גרוב און איהם מיטגעגעבען מעד, פרוכטען און האָבען איהם בע-וויינט צעהן טאָג ביז די קרובים האָבען אויפגענייט טייערע קליידער פאר'ן פערשטאָרבענעם.

די אלמנה האָט יעדען טאָג געטרונקען אַ סך מעד און אַלץ וואָס זי האָט פערלאָנגט האָט זי געקראָגען. אויפ'ן צעהנטען טאָג האָבען זיי אַוועקגעשטעלט אַ שיפעל אויף פיער קלעצער אַרומגערינגעלט מיט הילצערנע געצען. אויפ'ן שיפעל האָבען זיי אַרויפגעלייגט אַ טייערען מאַנטעל מיט זיידענע דעקען און קישענס געשטיקט אין גאָלד.

זיי האָבען אַרויסגענומען דעם טויטען פון קבר און דאָס מעד מיט די פרוכטען. זיי האָבען איהם אויסגעטאָן די פראָס-טע לייווענטענע קליידער און איהם אָנגעטאָן אין זייד און סאַמעט און אַוועקגעטראָגען צום שיפעל.

זיי האָבען איהם איינגעהילט אין מאַנטעל און אַוועקגע-לייגט אין שיפעל אויף די קישענס און איינגעדעקט מיט די דעקען און אַוועקגעשטעלט לעבען איהם מעד, פרוכטען און אַלערליי געווירצען, ברויט, פלייש מיט ציבעלעס און זיין געוועהר.

דערנאָך האָבען זיי גענומען צוויי פערד, צוויי קיה, אַ הונט, אַ האָהן מיט אַ הוהן און צושניטען אויף שטיקער און אַריינגעלעגט אויפ'ן שיפעל.

די אלמנה וואָס דאָרף מיטגעהן מיט איהם אויף יענער וועלט דרעהט זיך אויף און אב ביז מען גיט אַ צייכען, געהט זי אַריין מיט איהר מאַן'ס אַ קרוב אָדער אַ פרוינד אין געצעלט און פערבריינגט דאָרט אַ צייט.

אַז זיי קומען אַרויס רינגלען זיי אַרום די מענער און הויבען זי אויף דריי מאָל. דאָס ערשטע מאָל זאָגט זי אַז זי זעהט איהרע טויטע טאַטע-מאַמע. דאָס צווייטע מאָל זאָגט

זי אז זי זעהט איהרע פערשטאָרבענע קרובים און צום דריי-
טען מאָל זאָגט זי:

—איך זעה מיין הערר. ער זיצט אין גן-עדן. עס איז אַ
טייערער גאָרטען. ער רופט מיך צו זיך. לאָזט מיך געהן
צו איהם!

זי ווערט אוועקגעפיהרט צום שיפעל און טוט זיך אויס
דאָס צירונג און גיט דאָס אוועק צו אַן אלטיטשקע און איהרע
צוויי בעדינטע.

דערנאָך זענען צוגעקומען מענער מיט העק און פאַנצערס
און האָבען איהר דערלאָנגט אַ גלאָז מעד. זי זינגט אַן אַב-
שיעד ליעד און טרינקט אויס דעם מעד. זי קריגט נאָך אַ
גלאָז און זינגט ווידער. איצט האָט זי געזונגען אַ לאַנג ליעד
און די אלטיטשקע האָט זי אונטערגעטריבען צו ענדיגען דאָס
זינגען און אויסטרינקען דעם מעד, ווייל איהר מאַן וואַרט
אויף איהר.

די אלמנה איז געוואָרען שטאַרק בלאַס און געוואַלט
בלייבען לענגער אין דרויסען האָט די אלטיטשקע זי אַרייַג-
געשלאָפט מיט געוואַלט אין געצעלט און די מענער האָבען
אָנגעהויבען קלאַפען מיט די העק אויף די פאַנצערס, עס
זאָל זיך נישט הערען דאָס שרייען פון דער אומגליקליכער.

זעקס מענער זענען אַריין אינווייניג. צוויי האָבען די
אלמנה אָנגענומען פאר די הענד, צוויי פאר די פיס. די אלטע
האָט אַרומגעלייגט אַ שטריק אַרום האַלז און ביידע עקען
געגעבען צו די לעצטע צוויי מענער צו פערציהען דעם
שטריק.

ווי די צוויי מענער האָבען געצויגען דעם שטריק האָט
די אלטע אַרייַנגעשטאַכען אַ מעסער אין דער אלמנה'ס ריפען.
און אז זי איז שוין געווען טויט האָבען זיי זי אַרויסגעטראָג-
גען צום שיפעל, און דעם מאַן'ס קרוב איז נאָקעטערהייט
צוגעקומען מיט אַ שטיק האַלץ אויסגעשמירט מיט פעך און
אָנגעצונדען דאָס שיפעל.

אלע האָבען אַרויפגעוואָרפען שטיקער האַלץ אויסגע-
שמירט מיט פעך און עס איז געוואָרען אַ גרויס פייער.

אז פון אלעם איז געוואָרען אַש האָבען זיי אָנגעשיט ערד
אויפ'ן אַש ביז אַ גרויסקען באַרג, און אוועקגעשטעלט אַ היל-

צערנעם קלאַץ און אויסגעקריצט דעם נאָמען פון פערשטאַר-
בענעם מיט זייער הערשער.

אליהו האָט דאָס געזעהן און געציטערט. איז די דאָזיגע
ווילדקייט דער סוד פון די רוסען'ס גבורה ? זענען זיי דען
דורכדעם אזוי מעכטיג ? און גאָט וועט דאָך אייביג נישט
לאָזען זיינע בעשעפענישען אזוי זיין ווילד ! איז דען ניט
בעסער וואָס די כוזרים האָבען אויפגעהערט צו זיין ווילד
און פערגרעבט ?

אליהו האָט זיך געטרייסט אַז סוויאטאסלאָוו וועט לאָזען
צורוה די כוזרים ווייל זיי פעהיטען זיין לאַנד פון אַן אַנפאַל
פון די ווילדע פעלקער אויף יענער זייט פון כוזרים לאַנד. ער
האָט נאָך געהאַפט אַ צוליב דעם וועט סוויאטאסלאָוו זיי
נאָך אומקערען די שטערט וואָס ער האָט ביי זיי צוגענומען.

צוויי יאָהר האָט אליהו זיך געטרייסט מיט דער פאַלשער
האַפנונג אויף שלום און ער האָט דערזעהן אַז ער האָט
געמאַכט אַ טעות.

אין ווינטער ווען דער אייטעל איז פערפרוירען געוואָרען
האָט סוויאטאסלאָוו געפיהרט אַ גרויסע אַרמעע איבער'ן אייז
און פערנומען אַ סך כוזרישע שטערט און ער איז גענאנגען
אויף דער הויפט־שטאָרט.

דער קעניג יוסף האָט געוואוסט, אַז מיט זיין אַרמעע וועט
ער נישט ביישטעהן קעגען די רוסען אויפ'ן אָפענעם שלאַכט־
פעלד, האָט ער זיך בעפעסטיגט אין דער פעסטונג־שטאָרט
באלאנאָר (אסטראַכאָן).

סוויאטאסלאָוו האָט בעלאגערט באלאנאָר און דער קע-
ניג יוסף איז אַרויס מיט זיין אַרמעע קעגען איהם. אַ גאַנצען
טאָג איז אָנגענאַנגען אַ מורא'דיגע שלאַכט. און קיין צד האָט
נישט געזיענט.

פּלוצלינג איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז דער קעניג יוסף איז
געוואָרען פערוואונדעט. פון אויבען־אויף איז די וואונד געווען
אַ קליינע. אַ גרינגע וואונד אין זיין רעכטער פלייצע. די קע-
ניגליכע פאַמיליע האָט זיך אָבער דערשראָקען, ווייל די
פיינדליכע פיילען זענען געווען גיפטיג. און פון די גרינגסטע
וואונדען צינדט זיך אַן דאָס לייב בוז טויט.

און די שרעק איז נישט געווען אומזיסט. דעם זעלבען אבענד איז דער קעניג יוסף געשטאָרבען און זיינע שמערצען זענען געווען זעהר שרעקליך.

א גאנצע נאכט האָט די קעניגליכע פאמיליע געקלאָגט און געיאָמערט אויפ'ן אומגליק, און זייער שרעק פאר'ן מאָר-גענדיגען טאָג איז געווען זעהר גרויס.

זיי האָבען אָבער געוואוסט, אז ווי ווילד סוויאטאסלאָוו איז, איז ער אויך ברייט־האַרציג און פערנגעביג, האָבען זיי גע-שיקט שלוחים צו איהם און געבעטען וואפענשטילשטאָנר אויף זיבען טעג צו קענען בעגראָבען דעם קעניג.

סוויאטאסלאָוו האָט זיי נאָכגעגעבען. די כוזרים האָבען געמאכט אַ גרויסע קעניגליכע לויב זייער קעניג און איהם שטאַרק בעוויינט און געקרוינט דוד'ן פאר קעניג.

אין זיבען טעג אַרום האָט זיך ווידער בענויט די מלחמה. די כוזרים זענען שוין אָבער נישט אַרויס אויפ'ן אָפענעם שלאַכטפּעלד, נאָר האָבען זיך פערשלאָסען אין פעסטונג. און סוויאטאסלאָוו האָט זי בעלאַגערט און אָבגעשלאָסען אַלע וועגען.

עס איז געוואָרען אַ הונגער אין שטאָדט, האָט דוד, דער קעניג, צוזאַמענגענומען דאָס גאַנצע עסענוואַרג און צוטיילט אויף קליינע חלקים. און די שטאָדט האָט זיך געשפּאַלטען אויף צוויי מחנות.

די סאָלדאַטען האָבען געפאָדערט אָנצוהאַלטען די מלחמה ביז דעם פיינד וועט מיאוס ווערען און ער וועט אַוועקגעהן. די איינוואוינער האָבען צוליעב דעם הונגער געפאָדערט מען זאָל בעטען שלום.

דער קעניג דוד האָט געזעהן, אז ער קען זיך נישט פער-לאָזען אויף די שטאָדט־לייט האָט ער שטיִלערהייט געשיקט שלוחים צו סוויאטאסלאָוו'ן ער זאָל זיך דערבארמען אויף דער שטאָדט און זי נישט צושטרען.

סוויאטאסלאָוו האָט איהם געלאָזט וויסען אז ער וועט שליסען שלום אויף די דאָזיגע בעדינגונגען :

דאָס כוזרים מיליטער זאָל איהם אַוועקגעבען דאָס גאַנצע געוועהר. אַלע לענדער אַרום טייך אייטעל זאָלען געהערען צו רוסלאַנד. נאָר קימער־יאַ בלייבט פאר די כוזרים. דאָרט קען

דער קעניג דוד וואוינען אומגעשטערט. די שטאָדט-לייט פון באלאנגאר קענען אויסקלייבען איינס פון די צוויי : צו שווער-רען טרייהייט סוויאטאסלאוו'ן און בלייבען אויף זייערע ערטער, אָדער פּערלאָזען די שטאָדט און מיטגעהן מיט זייער קעניג דוד נאָך קימעריא (קרים).

די מעהרהייט פון די איינוואוינער, פיעל אידען צווישען זיי, האָבען געשוואוירען טרייהייט סוויאטאסלאוו'ן און פער-בלייבען אויף די ערטער. די איבריגע זענען זיך צולאָפּען וואו די אויגען האָבען זיי געטראָגען. א טייל איז אוועק נאָך דער-בענר, אַנדערע נאָך פּערסיען און אַ טייל איז אוועק מיט'ן קעניג דוד נאָך קימעריא צו בעפעסטיגען דאָרט דאָס איי-גענע קעניגרייך און צו האָבען א אירישען קעניג.

דער קעניג דוד האָט גענומען מריס'ן און זיינע צוויי קינדער מיט די אַלטע שרה און זיינע מיניסטאָרען און דינסט-מען און זיין נאָלד און זילבער און בעוואַכט פון אַ רוסישע מיליטער-אבטיילונג אוועקגעפּאָהרען נאָך באספּאר (קערטש). אז ער איז אָנגעקומען איז געוואָרען א שטורם אין שטאָדט און אַלע אידען זענען מיט פרייד איהם געגאַנגען אקעגען און געשריגען :

— דער קעניג דוד זאָל לעבען אייביג !

די לעצטע זענען אַרויס פון שטאָרט אליהו און הדסה מיט נאָך אידען וואָס האָבען געוואָלט בלייבען איבער פּסה. הדסה'ן איז געווען שרעקליך שווער צושיידען זיך מיט איהר לייעבען טיך.

הדסה מיט אליהו'ן האָבען זיך אויפגעזעצט אויף איהר געליעבט שיפעל און צום לעצטען מאָל געפּאָהרען אויף דעם טיך פּערלאָזענדיג דאָס לאַנד. עס איז געווען א גומער ווינד און זיי האָבען נישט אויפגעצויגען דעם זעגעל, נאָר הדסה האָט געאַרבייט מיט די וויאַסלעס און דאָס שיפעל האָט זיך געטראָגען ווי א פויגעל ביים ברעג.

אזוי זענען זיי געפּאָהרען פּערביי פּערשיעדענע אינזלען. אז הדסה איז געוואָרען מיעד, האָט אליהו גענומען די רודערס אין האַנד.

צומאָרגענס נאכמיטאג זענען זיי פּערבייגעפּאָהרען פאר

א קליינעם אינזעל. האָבען זיי דערהערט אַ טומעל פון ברעג און אַ קליין פישער-שיפעל איז אַרויס אַקעגען זיי. אין שיפעל איז געזעסען אַ מאַן אין אַ גרינעם מאַנטעל מיט אַ שוואַרצע פרוי.

דאָס שיפעל איז אַזוי געפּאָהרען אויף זיי, אַז זיי זאָלען מוזען צושניפּען צום ברעג. אליהו האָט זיך איינגעקוקט און דערקענט אַז די שוואַרצע איז הוסין באַג'ס דינסט. ער האָט פּערשטאַנען אַז דער מאַן איז הוסין באַג און ער האָט דאָס געזאָגט הרסה'ן.

זי האָט פּערשטאַנען אַז זיי ווילען זי פּאַנגען, און זי איז אַ רגע געוואָרען בלאַס, באַלד שטאַרק רויט און איהרע אויגען האָבען געשפּריצט פייער. זי האָט גיך געטריבען דאָס שיפעל ווייט אוועק פון זיי. דאָס פישער-שיפעל הוסין באַג'ס איז אָבער געלאָפּען שנעלער, און פּלוצלינג האָט הוסין באַג גע-זאָגט צו זיי אויף כוזריש :

— אומזיסט דיין האָפּנונג, אומווירדיגער איד, צו אַנט-לויפּען פון מיר ! איך האָב געזוכט דיין שוועסטער, איך האָב זי אָבער נישט געפונען. וועל איך נעמען אַנשטאַט איהר דיין ווייב !

— פּערפּלֹכטער אַראַבער ! מיר האָבען נישט קיין מורא פאַר דיר ! איך שפּיי דיר אין פּנים ! — האָט הרסה איהם געענטפּערט, און זי האָט אוועקגעלייגט די רודערס און דאָס שיפעל האָט זיך געטראָגען טייך אַראַפּ, ווי אַ פּייל פון בויגען. — וואָס האָסטו געטאָן, הרסה ? — האָט אליהו אויס-געשריגען דערשראָקען און געוואַלט כאַפּען די רודערס.

— שרעק זיך נישט — האָט הרסה איהם בערוהיגט — לאָז ליגען די רודערס. הוסין באַג האָט זיך דערווייל דערנעהנטערט און פּער-וואַרפּען אַ שטריק מיט אַ הוק אויף זייער שיפעל און גיך צוגעשוואַמען צו זיי.

הרסה איז געזעסען רוהיג. זי האָט אויך אליהו'ן נאָר נישט געלאָזט טאָן. נאָר אַז ער האָט אַרויסגעצויגען די שווערד, האָט זי איהם געהייסען אוועקלייגען די שווערד לעבען זיך צו זיין גרייט און ער זאָל אָנגעמען די שיף פון ביידע זיי-טען און האַלטען פּעסט.

אין דער רגע איז הוסין באג אריינגעשפרונגען אין זייער שיפעל און אויפגעהויבען זיין שווערד איבער אליהו'ס קאפ, האָט הדסה אָנגעהויבען שאַקלען דאָס שיפעל און עס שטאַרק איינגעבויגען אויף אַ זייט. הוסין באג האָט זיך אויסגע- גליטשט און אריינגעפאלען אין וואסער.

הדסה האָט פלינק אויסגעגלייכט דאָס שיפעל און אז הוסין באג האָט אויסגעשפרייט די הענד און געוואָלט שוויי- מען, האָט זי איהם דערלאָנגט איינמאָל איבער'ן קאָפּ מיט אַ רודער און איהם צושפּאַלטען דעם קאָפּ און ער איז גלייך אַראָפּ צו דער טיפעניש.

די שוואַרצע דינסט האָט אָנגעהויבען שרייען און זיי שילד- טען, אליהו האָט צוגעבונדען איהר שיפעל און זי געוואָלט נעמען געפאָנגען, איז זי אָבער אריינגעשפרונגען אין וואסער און דערטרונקען געוואָרען אינאיינעם מיט איהר פּערדאָר- בענעם הערד.

רוהיג און זיכער האָבען הדסה און אליהו געשיפט זיך אויף זייער וועג און פון ווייטענס געזעהן הוסין באג מיט זיין שוואַרצע דינסט'ס קערפּערס שווימען אויפ'ן וואסער ביז זיי זענען פּערשוואונדען פון אויג.

אליהו האָט אַרומגענומען הדסה'ן און געזאָגט :

— איצט טוט מיר באַנג וואָס אונזער קעניגרייך איז פּערלוירען. דיר פּאַסט צו זיין אַ קעניגין פאַר דיין העלדענ- מומה.

— טייערער אליהו, נעם דו די רודערס, איך קען זיי נישט ריהרען — האָט זי איהם געזאָגט און זיך געטלייעט צו איהם.

ער האָט אַ קוק געמאָן אויף איהר און זיך שטאַרק דער- שראַקען. זי איז געווען שרעקליך גרין און ער האָט אַ געשריי געגעבען :

— וואָס איז געשעהן, הדסה ?

— גאָר נישט, אליהו, שרעק זיך נישט. עס וועט איבער- געהן. איך האָב אין דער גרויסער שרעק פּערנעסען אז איך בין אַ פּרוי און איך דאַרף זיך היטען צוליעב דעם נפש אונ- טער מיין האַרץ...

הדסה איז רויט געוואָרען ווען זי האָט דאָס געזאָגט און

אליהו האָט זי געקושט און געוויינט פאר גרויס פרייד.
 זיי האָבען אויפגעצויגען דעם זעגעל און געפאָהרען רוהיג.
 אליהו האָט בעמערקט ווי אין די עטליכע שעה איז אין
 הדס'ן פאָרנעקומען א גרויסע ענדערונג. פון א יונג שטיר
 פעריש מיידעל וואָס קען נישט איינרוהען א מינוט איז זי
 פלוצלינג געוואָרען ערנסט און פערטראַכט און א רוהיגקייט
 האָט אַרויסגעקוקט פון איהרע אויגען. אליהו האָט זי אָנגעד-
 נומען פאר ביידע הענד און געפרעגט :

— וואָס ביזטו אזוי פערטראַכט, טייערע ?

זי האָט אַ וויילע נאָך געטראַכט און דערנאָך געענטפערט :

— מיר טוט נישט באַנג אונזער פערלירען קעניגרייך.
 אלץ וואָס האָט מיך ביז איצט צוגעצויגען האָט קיין ווערט
 נישט ביי מיר. גאָט האָט מיר געעפענט די אויגען און איך
 ווייס איצט ווער און וואָס איך בין, איך בין אַ אידישע פרוי
 וואָס דאַרף זיך נישט יאָגען נאָך גרויסקייט און פערגעניגענס.
 איך דאַרף פיהרען אַ לייטיש הויז, טראַכטען פון מיין מאַן
 און זיך אָבגעבען מיט די קינדער וואָס גאָט וועט מיר שענקען.
 אזוי איז דיין גוטע שוועסטער מרים און אזוי וועל איך זיין.
 — אזאַ מאַן וועסטו געפינען אין מיר — האָט ער מיט
 געפיהל געזאָגט — איך בין אַ איד. און אַ איד איז זיך מקריב
 פאר זיין הויזגעזינד. זיין לעבען גיט ער אַוועק פאר ווייב און
 קינדער. גאָט וועט אונז העלפען מיר וועלען זיך עלטערן
 אין גרויס פרייד און פערנגיגען.
 — אמן ! — האָט הדסה געזאָגט און אויפגעהויבען די
 אויגען צום הימעל.

זיי זענען ענדליך אָנגעקומען נאָך פּאַנטיקאַפּעאַ, אַ
 שטאָרט לעבען קערטש, וואָס דוד האָט זיך אויסגעקליבען
 פאר זיין וואוינונג. דוד און מרים זענען זיי געגאנגען אנט-
 קענען און האָבען זיך האַרציג צוקושט אין געוויינט אויף
 דעם טויט פון זייער פאָטער יוסף און דעם אונטערגאנג פון
 זייער קעניגרייך. אליהו און הדסה האָבען געוואוינט ביי
 דוד'ן ביז זיי וועלען זיך אויפבויען אַ הויז.
 דאָ האָט אליהו דערזעהן ווי גרויס עס איז געווען זייער
 פערלוסט. דאָס גאַנצע קעניגרייך האָבען די רוסען צוגענומען.

און דאָס קליינע קימעריא האָט געהאט פאר זיי ווייניג ווערט. ווייל דאָס בעסטע פון קימעריא, דער גאַנצער דרום־ברעג מיט די בערג און די גרויסע שעהנע וועלדער און די פרוכטבארע טאָלען פון שעאַדאָסיאַ, קאַרסון, גאַזלאַוואַ, (יעפּאַטאַריע) און דער גאַנצער ברעג ביז דעם לימאַן האָט געהערט צו די גריי־כעז, וואָס האָבען געלעבט אונטער ביצאַנץ'ס שוין.

דאָס לאַנד וואָס איז געבליבען פאר דוד'ן איז געווען ווילד און אומפרוכטבאר. אפילו די אידען וואָס האָבען דאָ געוואוינט זענען געווען צוטיילט צווישען זיך און איינער האָט נישט פערשטאַמען דעם צווייטענס שפראך.

אַ טייל אידען האָט דאָ זיך בעזעצט נאָך אין די צייטען ווען שלמנאסר, דער קעניג פון אשור, האָט פערטריבען די עשרת השבטים. אַנדערע האָבען געשטאַמט פון די אידען וואָס זענען אוועק פון ארץ ישראל אין די השמונאים'ס ציי־טען.

עס זענען אויך דאָ געווען אנגעלאָפּענע פון גריכענלאַנד, בבל, פערסיען און מידיען. זיי האָבען געליטען גרויסע צרות אין פערשיעדענע צייטען און איבערגעבליבען אין אַ קליין הייפּלע.

דאָס ביסעל איבערגעבליבענע לעבט נישט אין גרויס פרידען צווישען זיך. אַ טייל זענען אמת'ע אידען. אַנדערע גלויבען נאָר אין תורה שבכתב, קאַראַאימען. מיט אַזעלכע אידען איז אונגעגלייך צו גרינדען אַ קעניגרייך.

אַחן מיליטער און אָהן הערשאַפט האָבען דוד און אליהו מיט זייערע פאַמיליעס זיך דאָ באַזעצט. דוד האָט געטראָגען דעם טיטל פירשט איבער זיין אַמאָליגען רוהם און צוליעב זיין געטריישאַפט צו דער תורה און דעם אידישען גאָט. אליהו האָט אויך געהאט גרויס כבוד.

עס איז אָבער געווען אַ גרויסער אונטערשיד צווישען די אַנדערע פירשטען און דוד מיט אליהו'ן. אַנדערע פירשטען לעבען אויפ'ן חשבון פון זייער פאָלק. דוד און אליהו האָבען אָבער מיט זייער פערמעגען געשטיצט דאָס פאָלק. האָבען פערריכט די אַלטע שוהלען, געשטיצט די תורה־לערנער און געהאַלפּען יעדען נויטבעדארפטיגען.

אַז ה'הסח האָט געבוירען אַ יונגעל איז געווען אַ גרויסער

יוס־טוב פאר אלע אידען אין לאַנד. אין טאָג פון ברית הָאָט אליהו צוטיילט א סך צדקה. ער הָאָט א נאָמען געגעבען זיין אינגעל יקותיאל.

אָבער מרים הָאָט זיך נאָכמעהר אויסגעצייכענט מיט איהר גוטתעריגקייט צו אלעמען. זי הָאָט געטיילט צדקה מיט א ברייטע האַנד. אלע אידישע פרויען האָבען זי ליעב געהאַט ווי א מאַמען.

פון אלע קרוינען וואָס זיי האָבען געהאַט איז זיי גער־בליבען די איינציגע קרוין — א גוטער נאָמען .

דערמיט וואָס סוויאַטאַסלאָוו הָאָט צושטערט די כוזרים פעסטונג סאַראַקאַל הָאָט ער געבראַכט אויף זיך אן אומגליק. דער וועג איז געוואָרען אָפּען פאר פערשידענע ווילדע פעלקער און די פעטשענעגער זענען צוערשט אוועק צום דאנאכיום (דנאי) און זיך בעפעסטיגט אין דאציא (רומעניען). פון דאָרט האָבען זיי זיך געלאָזט אויף קיעוו און אויך אויף קיר־מעריא. זיי האָבען אָנגעטאָן גרויסע צרות צו די רוסען, זיי האָבען אָבער אויך נישט געשוניגט די אידען אין קימעריא. איינמאָל ווען סוויאַטאַסלאָוו הָאָט אַטאַקירט די פעטשער־נעגער ביים אוזו (דניעפער) איז סוויאַטאַסלאָוו געפאלען אין שלאַכט און דער פירשט פון שונא הָאָט פון זיין שאַרבן זיך געמאַכט א בעכער צו טרינקען וויין.

סוויאַטאַסלאָוו הָאָט נאָך ביים לעבען צוטיילט זיין קעניג־רייך צו זיינע דריי זיהן. יאַראַפאַלק, אלעג און וולאַדימיר. נאָך זייער פּאָטער'ס טויט האָבען די ברידער זיך אַרומגעריסען און יאַראַפאַלק הָאָט צוערשט דער'הרנ'עט אלעג'ן. דערנאָך הָאָט וולאַדימיר געטויט יאַראַפאַלק'ן און ער איז געוואָרען דער איינציגער הערשער.

וולאַדימיר איז געווען זעהר פערדאָרבען. ער הָאָט געטאָן אַלדאָסבייז און פערשפּרייט געצענדיענסט אין לאַנד. ער הָאָט מקריב געווען מענשען צו די אפגעטער. ער הָאָט אויך געהאַט א סך ווייבער. מיט געוואַלט הָאָט ער צוגענומען זיין ברודער'ס כלה, די שעהנהייט ראַנאַנידאַ, א טאָכטער פון וואַריאַגישען פירשט פון פאַלאַצק, נאַכדעם ווי ער הָאָט דערמאָרדעט איהר האַמער און צוויי ברידער.

ער הָאָט אויך צוגענומען זיין ברודער'ס פרוי וואָס איז

געבליבען טראָגעדיג נאכדעם ווי ער האָט איהר מאן, זיין ברודער געטויט. צו זיי האָט ער נאָך גענומען צוויי אנדערע ווייבער, איינע פון בעהמען און די צווייטע פון בולגאריע. חוץ זיי האָט ער געהאַט אכט הונדערט קעפס-ווייבער און יעדע פרוי וואָס איז איהם געפעלען, האָט ער גענומען מיט געוואָלט.

ער איז אָבער דאָך געווען א מעכטיגער הערשער און האָט געזיענט אין אלע מלחמות. צום סוף איז איהם מיאוס געוואָרן רען דאָס געצענרינסט און ער האָט אָנגעהויבען אַכטען די וואָס גלויבען אין איין גאָט. ער האָט אָבער נישט געוואוסט וואָס פאר א גלויבען אויסצוקלייבען.

האָבען אָנגעפאנגען קומען צו איהם שלוחים פון פער-שידענע גלויבענט און איהם געוואָלט צורעדען ער זאָל אָננעמען זייערע גלויבענט. די שלוחים פון די מזרח בולגאריען האָבען שטאַרק געלויבט דעם מאַכמאראניום. וואַלדימיר'ן איז שטאַרק געפעלען דער מאַכמאראנישער גן-עדן מיט די שעהנע מיידלעך. ער האָט אָבער דאָס נישט געוואָלט צוליב דעם מל' זיין און צוליעב דעם פאַרבאָט אויף טרינקען וויין. — וויין דערפרעהט דאָס רוסישע האַרץ — האָט וואַלדימיר מיר געזאָגט די מאַכמאראנער — מיר קענען נישט לעבען אָהן טרינקען. אייער רעליגיע געפעלט מיר נישט.

ווען די קאַטאָליקען פון דייטשלאַנד זענען געקומען צו איהם האָט ער זיי אזוי געענטפערט :

— געהט אייך פוננאנעט איהר זענט געקומען. אונזערע עלטערן האָבען נישט געקענט דעם רוימישען פויפסט, מיר ווילען איהם אויך נישט קענען !

ווען דוד האָט דאָס געוואָהר געוואָרען איז איהם איינזעפאלען אויך צו שיקען שלוחים צו וואַלדימיר'ן. אפשר וועט ער, ווי בולאן אמאָל, זיך מגיר זיין און עס וועט ארויס-קומען א גרויסע הילף פאר אידען. דוד האָט געשיקט אליהו'ן מיט עטליכע אָנגעזעהענע לייט פון זיין קהלה נאָך קיעוו צו וואַלדימיר'ן.

אליהו האָט איהם געשילדערט די מעלות פון הייליגען אידישען גלויבען און וואַלדימיר האָט איהם געפרעגט :

— האָט איהר א לאַנד און א קעניגרייך ?

— פארצייטענס האָבען מיר געהאַט אַ לאַנד און אַ קע-
ניגרייך — האָט אליהו געענטפערט — ווער ווייס נישט אז
ירושלים איז געווען אונזער הויפט־שטאָרט? נאָר גאָט האָט
געזעענט אויף אונז און אונז פערטריבען אין גלות.

— איהר טראָגט דאָך גאָט'ס צאָרן אויף אייערע קעפּ, טאָ
ווי וואָגט איהר לערנען אַנדערע צו געהן אויף אייער וועג?
— האָט וולאָדימיר געענטפערט — מיר ווילען נישט זיין
געזונד אין גלות אזוי ווי איהר.

ענדליך איז די גרויכען געלונגען איהם איבערצורעדען ער
זאָל אָננעמען זייער גלויבען. גריכיש־קאָמפּאָליש. וולאָדימיר
איז געגאנגען מיט אַ גרויסע ארמעע אויף די גרויכען פון קי-
מעריע און בעלאָגערט קארסון. ער האָט איינגענומען די
שטאָרט און געשיקט זאָגען דעם ביצאַנזישען קייסער אז ער
וויל זיין שוועסטער פאר אַ ווייב. אויב ער וועט איהם נישט
שיקען זיין שוועסטער וועט ער טאָן מיט זיין הויפט־שטאָרט
דאָסזעלבע וואָס מיט קארסון.

דער ביצאַנזישער קייסער האָט גלייך געשיקט זיין שוועס-
טער אַנא מיט אַ סך גרויסע לייט און גלחים נאָך קארסון
צו וולאָדימיר'ן. זיי האָבען אָבער אויסגערעדט אז ער מוז
פריהער ווערען אַ קריסט איידער ער נעמט אַנא'ן פאר אַ
ווייב.

וולאָדימיר איז בעשטאָנען. צוזאמען מיט זיינע זיהן,
גרויסע לייט און די הויפטמענער פון זיין פאָלק האָט וולאָ-
דימיר זיך געטויפט אין חתונה געהאַט מיט אַנא'ן. ער האָט
דערפאר געשאַנקען קארסון דעם ביצאַנזישען קייסער און
זיי געשיקט מיליטער צו הילף איינצושטילען דעם אויפ-
שטאַנד אין ביצאַנץ.

די גלחים האָט וולאָדימיר מיטגענומען נאָך קיעוו זיי זאָ-
לען פערשפרייטען דאָס נייע גלויבען צווישען די רוסען.
פון דעמאָלט אָן האָט וולאָדימיר אויפגעהערט פיהרען
מלחמות, אויסגערוימט די אָפגעטער פון זיין לאַנד און גע-
צוואונגען זיין פאָלק צו ווערען קריסטען.

דעמאָלט האָט אַ כוזרישער הויפטמאַן וואָס איז געווען אַ
מאַכטדראַנער זיך אוועקגעלאָזט נאָך קארסון און געבעטען
די גריכישע גלחים זיי זאָלען איהם שמד'ען פאר אַ קריסט. זיי

האָבען איהם גע'שמד'ט און א נאָמען געגעבען געארגיוס-צילו.

גע'שמד'טערהייט האָט ער זיך אומגעקערט און צוזאָ-מענגעשטעלט אן ארמעע און אננעמענדיג דעם טיטיל כאלאן האָט ער געהערשט איבער קימעריא. די גריכען האָבען איהם נישט געשטערט. דוד האָט זיך אויך נישט קעגענגעשטעלט, ווייל ער האָט געוואוסט אז זיין הערשאפט וועט נישט דויערן לאַנג.

געארגיוסצילו האָט אָבער שטילערהייט געפלאַנעוועט אומצוברענגען דוד'ן און אליהו'ן מיט זייערע פאמיליעס. זיי האָבען דאָס געוואָהר געוואָרען און בעשלאָסען צו פערלאָזען דאָס לאַנד

זיי האָבען צוזאמענגענומען זייערע פערמענעס, פרויען און קינדער און גוטע פריינד און אוועקגעפאָהרען נאָך שפּאַ-ניען, וואו די אידען האָבען געלעבט רוהיג און זיכער אונ-טער די אראבישע כאַליפען.

ווען זיי זענען אָנגעקומען נאָך קארדאווא האָט רב חסראי שוין נישט געלעבט. דער כאַליף אליחכים האָט שוין אויך נישט געלעבט. דער ניוער כאַליף איז אָבער אויך געווען גוט צו אידען. און זיי האָבען זיך דאָרט בעזעצט און געהאָפט אויסצולעבען רוהיג זייערע יאָהרען.

די דאָזיגע מגלה האָט אָנגעשריבען אליהו בן יצחק אין יאָהר פיער טויזענט זיבען הונדערט און פינף און פופציג לויט דעם אירישען רעכנונג. צוזאמען מיט די פריהריגע מגלות און דעם בריעה פון כוזרישען מלך צו רב חסראי'ן און רב חסראי'ס ענטפער האָט ער איבערגעלאָזען פאר זיין זוהן יקותיאל און צוגעשריבען די דאָזיגע ווערטער :

מיון זוהן !

איך לאָז דיר איבער די מגלה און די בריעה פון חסראי'ן און דעם קעניג יוסף, דיין זיידע. דורך די בריעה האָב איך דערקענט דאָס גוטע געבענשטע לאַנד שפּאַניען. דאָס איז געווען נאָט'ס ווילען מיר זאָלען קומען אין דעם לאַנד, וואו מיר וועלען קענען לעבען רוהיג. זאָלען קענען ערציהען

אונזערע קינדער אין נייסט פון אונזער פאָלק און זיי לערנען די תורה פון אונזער נאָט.

מיר האָבען אַמאָל געהאַט אַ באַכע וואָס איז געווען אַ קעניגין, פֿנינה, די קעניגין פון תימן. אויף איהרע לעצטע יאָהרען איז זי געווען אַן עלטע אלמנה און איהרע קינדער האָבען געמוזט וואַנגלען אין פרעמדע לענדער.

טייערער זוהן! דיין מוהמע, מײן טייערע שוועסטער, וואָס איז געווען אַ באַרמזאָרציגע מוטער צו אַלע נויטבע-דארפטיגע איז אויך געווען אַ קעניגין. איהר מאַן איז געווען דער זוהן פון אַ גרויסען קעניג. זי איז אויך אַראָפּ פון איהר גדולה איבער אַ פרעמדען הערשער.

ווען איך פערטראכט זיך אין דער געשיכטע פון אונזער פאַמיליע, די קינדער פון דוד מלך ישראל און די געשיכטע פון אונזער פאָלק, זעה איך אז אין גורל האָבען ביידע.

אייביג איז דאָס אידישע פאָלק און אייביג דוד המלך'ס משפחה. נאָט'ס ווילען האַלט ביידע אויף זיי זאָלען נישט פערשווינדען פון דער ערד. די זעלבע האַנד פון גאָט הויבט אַמאָל ביידע אויף גאַנץ הויך און טאַמער מיינט מען אז עס וועט שוין אייביג זיין גוט, וואַרפט די האַנד אונז ווי דער אַראָפּ נידריג און דאָס גליק פערשווינדט ווי רויך אויפ'ן ווינדר.

די מגלה שרייב איך אין קארדאווא, די שטאָדט וואו מיר זענען געקומען זוכען דאָס רוהיגע לעבען וואָס מיר האָבען פערלוירען אין אונזער קעניגרייך. האַלט טייער די מגלה און גאָז זי איבער פאר דייע קינדער און קינדס-קינדער.

דאָס זענען די רייד פון דיין פאָטער,

אליהו בן יצחק,

אַן אור-איניקעל פון אברהם
בן חנא פון דמשק, פון
מלכות בית דוד.

